

B

BÖRTÖNÜGYI SZEMLE

2002. 4. szám
DECEMBER

Z

BÖRTÖNÜGYI SZEMLE

Kiadja a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága

Megjelenik negyedévenként * Huszonegyedik évfolyam 4. szám

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Elnök:

DR. BÖKÖNYI ISTVÁN

Tagok:

DR. CSORDÁS SÁNDOR

DR. KABÓDI CSABA

DR. LŐRINCZ JÓZSEF

DR. MEZEY BARNA

DR. NAGY FERENC

DR. VÓKÓ GYÖRGY

Főszerkesztő:

YAZBEKNÉ SZABÓ KATALIN

Felelős szerkesztő:

SZABÓ ISTVÁN

Az előkészítés és a tördelés a BVOP Sajtó- és Kommunikációs Osztályán készül.

A nyomdai munkálatokat a Duna-Mix Nyomda végzi.

Felelős vezető: GARAMI ANTAL

ISSN 1417-4758

A szerkesztőség címe:

1054 Budapest V.,

Steindl Imre utca 8.

Telefon/fax: 332-4778

SZÁMUNK SZERZŐI

Dr. Antal Albert PhD., bv. orvos ezredes, főigazgató, Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézet, **Antal Zsuzsanna**, bv. százados, gyógypedagógus, Pálhalmi Országos Bv. Intézet, **Bereczki Zsolt**, bv. ezredes, parancsnok, Budapesti Fegyház és Börtön, **Borgulya Zoltán**, bv. őrnagy, pszichológus, Pálhalmi Országos Bv. Intézet, **Bujdosó Balázs**, pszichológus, Fővárosi Bv. Intézet, **Deák Ferenc István**, bv. őrnagy, szakkönyvtáros, BVOP, **G. Szabó Erzsébet**, ny. gyógypedagógus, **Dr. Juhász Zsuzsanna**, adjunktus, Szegedi Tudományegyetem, Büntetőeljárás-jogi Tanszék, **Dr. Kardon László**, jogász, pszichológus, Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézet, **Király Klára**, V. éves joghallgató, ELTE, Állam- és Jogtudományi Kar, **Dr. Kurdi Tímea**, fogalmazó, Legfőbb Ügyészség, **Dr. Laczkó János**, bv. orvos alezredes, főigazgatóhelyettes, Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézet, **Mészáros Mercédesz**, a Váltó-sáv Alapítvány vezetője, **Dr. Molnár István**, bv. ezredes, ügyvezető igazgató, Baracska Bv. Intézet, **Dr. Pecze Zsuzsanna**, technológiai fejlesztési ágazatvezető, IKR Rt., Bábolna, **Dr. Schuller János**, főorvos, Budapesti Szent László Kórház, **Dr. Szabó Krisztián**, tanársegéd, Debreceni Egyetem, Jog- és Államtudományi Intézet, **Dr. Szűcs András**, ügyész, Legfőbb Ügyészség, **Dr. Tari Ferenc**, ny. bv. altábornagy, az igazságügyi miniszter főtanácsadója, **Dr. Végh Marianna**, ügyész, Budapest XIV-XVI. ker. Ügyészség, **Dr. habil Vókö György**, osztályvezető ügyész, Legfőbb Ügyészség.

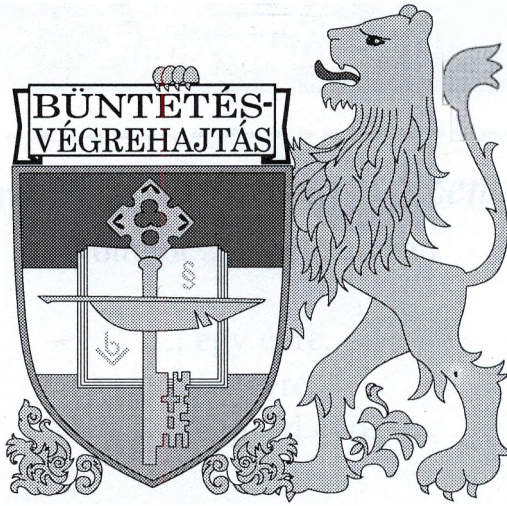
Közlési feltételek

Szerkesztőségünk olyan kéziratokat vár a szerzőktől, amelyek a társadalmi devianciákat, a büntetés-végrehajtásra vonatkozó joganyagot (különös tekintettel a jogtörténeti vonatkozásokra és az EU jogharmonizációs tematikára), a fogvatartás, a fogvatartotti népesség sajátosságait, problematikáját, a tudományos közvélemény által elfogadott tudományterületek (kriminológia, szociológia, pszichiátria, pszichológia, vezetélmélet, pedagógia, műszaki tudományok, stb.) szempontjából elemzik, értékelik. A kéziratot kérjük tüntessék fel nevüket, munkakörüket, munkahelyüket, telefonszámukat, laicímüket és – ha van – tudományos fokozatukat is. Ezen kívül a kéziratokat számítógépes adathordozón is szíveskedjenek megküldeni.

Szerkesztőségünk mindenkor fenntartja magának a jogot a kéziratok stilizálására!

Olyan kéziratokat, melyeket nem rendeltünk meg, illetve a szaklektorok nem tartottak közlésre alkalmasnak, nem küldünk vissza és nem őrzünk meg!

Lapzárta: a megjelenés előtti hónap 15. napja.

Börtönügyi Szemle

2002. IV. szám

*A Büntetés-végrehajtási Szervezet
szakmai és tudományos folyóirata*

BÖRTONÜGYI SZEMLE

Kiadja a Magyar Börtönügyi Országos Főosztály

1938. évi

1. szám

BÖRTONÜGYI SZEMLE

1938. évi I. szám

1. szám

Előzetes
KÖZLEMÉNYEK

1. A BÖRTONÜGYI SZEMLE
2. A BÖRTONÜGYI SZEMLE
3. A BÖRTONÜGYI SZEMLE
4. A BÖRTONÜGYI SZEMLE
5. A BÖRTONÜGYI SZEMLE

1938. évi I. szám

1938. évi I. szám

1938. évi I. szám

1938. évi I. szám

1938. évi I. szám

1938. évi I. szám

1938. évi I. szám

1. A BÖRTONÜGYI SZEMLE
2. A BÖRTONÜGYI SZEMLE
3. A BÖRTONÜGYI SZEMLE
4. A BÖRTONÜGYI SZEMLE
5. A BÖRTONÜGYI SZEMLE
6. A BÖRTONÜGYI SZEMLE
7. A BÖRTONÜGYI SZEMLE
8. A BÖRTONÜGYI SZEMLE
9. A BÖRTONÜGYI SZEMLE
10. A BÖRTONÜGYI SZEMLE

Börtönügyi Szemle

1. A BÖRTONÜGYI SZEMLE
2. A BÖRTONÜGYI SZEMLE
3. A BÖRTONÜGYI SZEMLE
4. A BÖRTONÜGYI SZEMLE
5. A BÖRTONÜGYI SZEMLE
6. A BÖRTONÜGYI SZEMLE
7. A BÖRTONÜGYI SZEMLE
8. A BÖRTONÜGYI SZEMLE
9. A BÖRTONÜGYI SZEMLE
10. A BÖRTONÜGYI SZEMLE

1. A BÖRTONÜGYI SZEMLE
2. A BÖRTONÜGYI SZEMLE
3. A BÖRTONÜGYI SZEMLE
4. A BÖRTONÜGYI SZEMLE
5. A BÖRTONÜGYI SZEMLE
6. A BÖRTONÜGYI SZEMLE
7. A BÖRTONÜGYI SZEMLE
8. A BÖRTONÜGYI SZEMLE
9. A BÖRTONÜGYI SZEMLE
10. A BÖRTONÜGYI SZEMLE

Megrendelőlap

Megrendelem a *Börtönügyi Szemle* c.
folyóiratot példányban,

.... egy évre,
.... fél évre,
.... negyed évre.

Megrendelő neve:

címe:

telefonszáma:

.....
(cégszerű) aláírás

A megrendelőlapot, kérjük, hogy nyomtatott betűvel töltsék ki!
A megrendelőlap aláírás nélkül érvénytelen!

Előfizetési díj:

egy évre:	1200 Ft
fél évre:	600 Ft
negyed évre:	300 Ft

A folyóirat előfizethető a bv. előirányzat-felhasználási
keretszámláján (10023002-01393008-00000000)
és a szerkesztőségben kapható készpénzátutalási utalványon.

A kitöltött megrendelőlapot kérjük szerkesztőségünk címére
(1054 Budapest, Steindl Imre u. 8. 413. sz.) eljuttatni,
vagy a 332-4778-as faxszámra elküldeni.

Az IM feladatai, különös tekintettel a bűnmegelőzésre

Az előadás a „*Szövetség a Biztonságért*” című konferencián hangzott el, melyet 2002. október 10-11-e között, a második alkalommal rendeztek meg az Országos Széchényi Könyvtárban és a Magyar Nemzeti Galériában. A konferencia aktualitását az adta, hogy az utóbbi években világszerte felerősödtek a különböző színezetű és szándékú terrorista merényletek, melyek potenciális veszélyt jelentenek a demokratikus berendezkedésű államokra és ezek lakosságára.

Előremutató szándéka pedig az volt, hogy a jelenre és a jövőre nézve elemezze a bűnözéssel szemben a hatékony bűnmegelőzést és bűnüldözést, a terrorizmus lényegét és választ adjon a terrorizmus elleni kihívásokra.

A szerkesztő

Tisztelt Tanácskozás!

Mindenekelőtt dr. Bárányi Péter miniszter úr nevében köszöntöm a konferencia minden résztvevőjét.

Ma rendkívül divatos kifejezés a „*kihívás*”. Szinte mindennel kapcsolatban használjuk, pl. környezetvédelemmel, az államok biztonságával, a bűnözéssel, a közbiztonsággal.

Témánk szempontjából az utóbbinak van jelentősége. Valószínű, hogy e kihívásra az eddigieknél sokkal differenciáltabb választ kell adni, ha másért nem, a bűnözés szerkezetében és dinamikájában bekövetkezett ismert, kedvezőtlen változások miatt. A bűnüldözés és a büntető igazságszolgáltatás hatékonyságának növelése mellett az eddiginél nagyobb hangsúlyt kell helyezni a bűnmegelőzésre (nemcsak a retorika szintjén), a bíróságok tehermentesítésére, a börtönépesség és a büntetés-végrehajtási költségek csökkentésére,

a bűncselekmények sértetteinek kártalanítására.

Közismert, hogy a bűnözésre adott válaszok alapvetően két jól elkülöníthető felfogás köré csoportosíthatók.

a.) Zéró tolerancia szerinti megoldás, amelynek lényege a büntetőjogi fenyegetettség kiterjesztése a büntetőjogi represszió szigorának fokozása. Ebben látják a bűnözéssel szembeni hatékony fellépés biztosítékát. E törekvés indokaként általában a szervezett bűnözés növekvő térhódítására, a közbiztonságot súlyosan veszélyeztető bűncselekmények elszaporodására hivatkoznak.

A büntetések mechanikus szigorításának eredménye: a túlszűfolt börtönök és a további növekvő bűnözés.

Magyarországon négy év alatt 15 ezerről 18 ezerre emelkedett a fogvatartottak száma. A zéró tolerancia alkalmazására klasszikus példa az USA,

ahol százezer lakosra, közel 800 bebörtönzött jut. Közel nyolcadszoros, mint az EU tagállamaiban.

A zéró tolerancia szerinti felfogás persze hat Európára is. Hollandiában pl. duplájára nőtt a börtönnéesség, de még így is a fele, mint nálunk.

b.) A másik irányzatnál a tényleges (végrehajtandó) szabadságvesztés valóban ultima ratioként kerül alkalmazásra. A bíróságok szankcióalkalmazási gyakorlatában elsősorban a pénzbüntetés, a feltételes jellegű szankciók, a szabadságvesztés nélküli munkabüntetések dominálnak.

Ennek az irányzatnak az alapja a növekvő bűnözés elleni küzdelemben a szabadságvesztés kedvezőtlen utóhatásának felismerése és a sértett érdekének fokozott figyelembe vételére irányuló törekvés.

Erre figyelemmel a fejlett európai államok az ún. kettős nyomtávú büntetőpolitika jegyében, megkülönböztetik a kisebb súlyú és a súlyos veszélyt jelentő bűncselekményeket elkövetőkkel szemben alkalmazott igazságszolgáltatási reakciókat. Ennek megfelelően rendkívül differenciált intézményhálózattal rendelkeznek.

Magyarországon ma még az 1978. évi IV. törvénnyel kihirdetett Btk. van hatályban.

Nyilvánvaló, hogy szükséges egy belső egyensúlyt – a szankciórendszer harmóniáját tükröző – a közösségi jogi normákat tartalmazó új, modern és egységes büntető törvénykönyv kidolgozása.

23 év telt el a Btk. hatályba lépése óta, amelyet a mai napig 3 tvr. és 49. törvény módosított. Tíz alkotmánybí-

rósági határozat semmisített meg alkotmányellenesnek ítélt büntetőjogi rendelkezéseket.

Az eredetileg 367 §-ból álló törvényt összesen mintegy 900 helyen érintették változások. Ezek közül 544 módosító és 146 hatályon kívül helyező rendelkezés mellett, 218 a törvénybe felvett új rendelkezések száma.

Nyilvánvaló, hogy a rendszerváltozás, valamint a büntető jogpolitikában bekövetkezett jelentős módosulások is napirendre tűzték az anyagi büntető jogszabályokat átfogó reformot. Az IM ezt a munkát szeretné felgyorsítani. E munka keretében nem a szigorításon és nem az enyhítésen gondolkodunk, hanem azon, hogy az intézkedések elérjék a kívánatos társadalmi hatást.

Az Igazságügyi Minisztérium nagyon fontosnak tartja a büntető jogszabályok stabilitását és arra törekszik, hogy csak akkor terjesszen elő módosító törvényjavaslatot, ha az elengedhetetlenül szükséges és a tervezett változtatásokat még a büntetőjog átfogó reformját megelőzően végbe kell vinni, továbbá akkor, ha nemzetközi szerződéstől folyó jogharmonizációs kötelezettség ezt halaszthatatlanná teszi.

Jelenleg is szükség van néhány ilyen módosításra, amelynek célja a büntetések törvényi meghatározása és a bírósági mérlegelés szabadsága közti helyes arány biztosítása, továbbá a szabadságelvonással nem járó büntetések hatékonyabb alkalmazása, amelyet a pártfogói felügyelet jelenlegi rendszerének előkészítés alatt álló reformja is segíthet.

A különös részt érintő módosító javaslatokból – mai témámra figyelem-

mel – csak egyet, a terrorcselekményekkel kapcsolatos új szabályozás indokait emelem ki.

A terrorista jellegű cselekmények az utóbbi években alapvetően más formát öltöttek, mint korábban. Az ilyen cselekmények célja kizárólag a pusztítás, a rombolás lett, elkövetői nem követelnek semmilyen ellenszolgáltatást. Egyre kíméletlenebbek és egyre brutálisabbak.

Az utóbbi években több nemzetközi egyezmény foglalkozott terrorizmussal.

Az Európai Unió Tanács 2002. jan. 13-án kerethatározatot fogadott el a terrorizmus elleni küzdelemről. A jelenlegi Btk. sem ennek, sem a korábban elfogadott két ENSZ egyezménynek (a robbantásos terrorizmus visszaszorításáról az 1997. dec. 15. 52. ülés, valamint a terrorizmus finanszírozásának visszaszorításáról az 1999. dec. 9. 54. ülés) nem felel meg.

A jelenlegi javaslat célja az, hogy a legújabb nemzetközi rendelkezésekkel összhangban kerüljön sor a terrorcselekmények meghatározására, másrészt, hogy e korábbi ENSZ egyezmények, valamint a Btk. érintett rendelkezései közötti összhangot megteremtjük.

Hölgyeim és Uraim!

Úgy vélem, egyetértünk abban, hogy a lakosság biztonságérzetének növelése nem csak bűnüldözési feladat, hanem összefogást igénylő társadalmi cél, ezért is indokolt egy általános bűnmegelőzési törvény kidolgozása. Még hozzá olyan törvény kell, amely hatékonyan gondoskodik az állodatvédelemről is.

A bűnmegelőzés sikere sok-sok szervezet együttes és egységes koncepciója mellett – a hatékony bűnüldözésen, a gyorsabb eljáráson és egy jól működő pártfogói rendszeren is múlik.

Magyarországon közel 100 éves múlttal rendelkezik a pártfogói hálózat, amire a törvényalkotó egyre több feladatot ró(tt). Ugyanakkor a végrehajtáshoz szükséges intézményi háttér, a szakmai és személyi, valamint anyagi feltételek megteremtése elmaradt.

A túlterheltség és az eszközök hiánya miatt különösen a felnőttkorúak pártfogó szolgálata képtelen feladatai ellátására.

Mint említettem, készül a pártfogói szolgálat átfogó reformja. A tervek szerint a jövőben a büntető igazságszolgáltatás vádemelési - és ítélkezési szakában is szerepet kapnának a pártfogók.

A kisebb súlyú bűncselekmények, ill. a büntetőeljárás alá vont fiatalok esetében a kötelezően elkészítendő pártfogó-felügyeleti vélemény és javaslat segítené az ügyészség és a bíróság mérlegelését. A vádemelés elhatalásztásánál vagy az alternatív szankció kiszabásánál a pártfogó felügyelő szigorú szakmai kritériumok alapján készített véleménye és javaslata ismeretében dönthetnének, amely megalapozhatja a szankciók végrehajthatóságát, a sértett kártalanítását, az elkövető együttműködési készségét, a bűnis-méltés elkerülését.

A pártfogó-felügyeleti rendszeren belül kell megoldani a közérdekű munka büntetés-végrehajtását is.

Az elítélteknek, olyan ingyenes és hasznos munkát kell végezni, ami

csökkenti a bűncselekménnyel okozott kárt. Hosszabb távon a pártfogó felügyelő feladata a sértettekkel és a sértettekért végzett munka.

Az említett szankciók alkalmazásának költségei 15-20%-a a szabadságvesztéssel járó büntetés kiadásainak, továbbá nincsenek kitéve az ún. börtönártalmaknak sem, ezért csökken a bűnisméltés veszélye is.

Fejleszteni kell az infrastruktúrát is, amely szükség esetén lehetővé teszi a büntetőjogi kontroll alatt álló személyek átmeneti elhelyezését és a „foglalkoztató” programjaiban részvételt, amit bíróság, vagy ügyészség rendelhet el kötelező magatartási szabályként.

A pártfogó felügyelő tevékenységének speciális terepe a súlyos és az erőszakos bűncselekmények miatt elítélt és a majd szabadultak utógondozása, ellenőrzése annak érdekében, hogy a szabadult kisebb veszélyt jelentsen. Ez mindannyiunk közös érdeke.

Az Igazságügyi Minisztérium ezért kezdeményezi, hogy a kormány állítsa fel az egységes szakmai követelmények alapján működő Pártfogó Felügyelői Szolgálatot, melynek tevékenységét az IM irányítaná. Meggyőződésem, hogy egy ilyen szervezet eredményesen szolgálná a bűnmegelőzést.

Végül a bűnmegelőzésről gondolkodva végiglapoztam, hogy mi történt a téren az elmúlt három évtizedben.

Megosztom Önökkel a gondolataimat:

Már a hetvenes években intenzív kutatás tárgya volt a bűnmegelőzés, közel kétszáz ilyen témájú kutatás folyt.

1975-ben az OKRI akkori főigazgatója bűnmegelőzési törvény megalkotását javasolja. Valószínű, hogy a Btk. kodifikációs munkái szorítják háttérbe a javaslatot, de a bűnmegelőzés, mint kutatói főirány kerül a palettára. Nemsokára beindul a Társadalmi Beilleszkedési Zavarok intenzív kutatása.

1990-ben az ORFK-n születik egy bűnmegelőzési koncepció, amely megér egy Kriminológia Társasági vitát.

1995-ben Országos Bűnmegelőzési Tanács alakul, nagy dirrel-dúrral, ma konferenciákon találkozom a nevükkel, mint védnökökkel.

Csak reménykedni tudok, hogy ha tíz év múlva egy hasonló tanácskozáson ülünk, valamelyik előadó nem úgy fejezi be mondandóját, hogy 2002-ben is volt egy kísérlet.

Köszönöm figyelmüket.

Dr. Tari Ferenc

A fogvatartottak foglalkoztatásáról

A szabadságvesztés büntetés szükség-szerűen együtt jár a szabadságjogok korlátozásával, ugyanakkor a büntetések és intézkedések végrehajtásáról rendelkező **1979. évi 11. tvr.** (továbbiakban Bv. tvr.), valamint a végrehajtás egyes kérdéseit részletesen szabályozó, az általános rendelkezéseket tartalommal kitöltő egyéb jogszabályok az – egyébként az Alkotmányban biztosított – alapjogoknak a megváltozott viszonyok között történő alkalmazhatóságának feltételeit, az alkalmazás és érvényesítés általánostól eltérő szabályait határozzák meg.

A büntetés-végrehajtás keretei között történő oktatás, szakirányú képzés és munkáltatás, amelyet a jogszabály összefoglaló névvel a foglalkoztatás keretein belül helyez el és szabályoz, azon alapjogok közé tartoznak, amelyeket minden állampolgár számára biztosít az Alkotmány, de amely jogok gyakorlásához való jog a büntetés-végrehajtás keretein belül némiképp módosul.

E rövid tanulmányban többször is hangsúlyoznunk kell majd, hogy az Alkotmány 70/F.§-a szerint, a művelődéshez való jog (amely magában foglalja az oktatást is!), alapjog, amelynek gyakorlását lehetővé kell tennie az arra illetékes hatóságoknak.

(Csupán zárójelben jegyzem meg, hogy az Alkotmány szerint a lehető legmagasabb szintű testi és lelki egészséghez való jog, szintén alapjog. Ennek az alapjognak a gyakorlását az Alkotmány a – több más mellett – a rendszeres testedzés jogán keresztül biztosítja. Az alaptörvény megfogalmazása azonban bizonyos kételyeket tá-

maszt: a törvény 70/D.§ (1) bekezdésében a „*lehető legmagasabb szintű*” szavakat használja, s ebből – első pillantásra – levonható az a következtetés, miszerint az alapjog érvényesítése a lehetőségek szerint alakul. Talán ezért kerülhetett sor a Bv. tvr.36.§ (1) bekezdés m./ pontjának második fordulata szerinti megfogalmazásra! A fenti jogmagyarázat: téves! Az Alkotmány a „*lehető legmagasabb szintű testi és lelki egészség*” jogának megfogalmazásánál a „*lehető legmagasabb*” szavakban egyértelműen kifejezésre juttatja, hogy itt az alapjogot nem lehet korlátozni, hanem az alapjogot a feltételrendszer folyamatos **bővítésével** kell a legmagasabb szintre emelni! E kérdések átgondolásánál mindig vegyük figyelembe az Alkotmány 8.§. (2) bekezdésében foglaltakat.)

Az oktatásról

A Bv.tvr. 38.§-a egységesen fogalmazza meg a büntetés-végrehajtás során elérni kívánt célokat. Az elítéltek nevelése, képzése és foglalkoztatása három mozzanata a törvény által kitűzött célnak: a szabadulás utáni életre való felkészítésnek, illetőleg a társadalom elvárásainak megfelelő önálló életvitelre való képességnek. Ez a törvényhely expressis verbis nem tartalmazza ugyan, de kimondatlanul visszaul a 19.§-ban foglaltakra, amely paragrafus a szabadságvesztés végrehajtásának céljaként tüzi ki a törvényben meghatározott joghátrány érvényesítését, amelynek elő kell segítenie az elítéltnék a szabadulás után a társadalomba történő

beilleszkedését, illetőleg az újabb bűncselekmények elkövetésétől való tartózkodást.

Itt sajátos ellentmondást látunk: míg egyrészt, a tanuláshoz való jog alapjog, s ezt az alapjogot törvény nem korlátozza a fogvatartottak esetében sem, addig másrészt a tanulás feltételei nem állnak rendelkezésre a kellő mértékben, holott – a fogvatartottak sajátos helyzetéből adódóan – ennek biztosítása a BVOP-n keresztül az intézetek feladata lenne.

Régi, bizonyított tény, hogy a nevelés, s azon belül különösen az oktatás és a munkáltatás, a szabadságvesztés elrettentő hatását képes ellensúlyozni, vagy legalábbis tompítani! Ma is igazak azok a nézetek, amelyek a fogvatartottak nevelésében a fő hangsúlyt az antiszociális attitűd kialakulásának elemzésére és átalakítására, a bűncselekményt lehetővé tevő motivációs hatásokra, valamint a társadalom számára elfogadható motívum-rendszer formálására teszik. A fogvatartottak – különösen pedig a szabadságvesztésre ítélték – esetében arra kellene törekedni, hogy a végrehajtás alatti személyiségformáló eszközöket a lehető legjobban lehessen alkalmazni és ezáltal olyan erkölcsi normarendszert kellene kialakítani bennük, amely képessé teszi ezeket az embereket a társadalmi együttélés szabályainak betartására.

Természetesen, a fent megjelölt célok rendkívül költségigényesek. Nem érthetünk azonban egyet azokkal, akik a magas képzési-továbbképzési költségekre hivatkozással, eleve lemondanak a nevelésnek erről a fontos eszközéről. Jelenleg ott tartunk, hogy az alapfokú képzést úgy-ahogy, a középfokú képzést alig, s a felsőfokú képzést szinte egyáltalán nem lehet megvalósítani, holott, elsősorban az elítéltek, minden felmérés és tapasztalat szerint, sérelmezik a kellően ki-

alakított képzés-továbbképzés gyenge színvonalát.

Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága RI 89. számú ajánlása már megfogalmazta az elítéltek tanuláshoz, művelődéshez való *állampolgári jogának* csorbíthatatlanságát. Újfént hangsúlyoznunk kell, hogy az *Alkotmány biztosítja e jogot, a törvény pedig nem tartalmaz olyan rendelkezést, amely az alkotmányos alapjog korlátját képezné!* Ebből következik, hogy a jogállamiság követelményének e vonatkozásban akkor is eleget kell tenni, ha az „*rendkívül költségigényes!*”

Az oktatás-képzésben való részvétel önkéntes. A nemzetközi ajánlásokban foglaltakat a hatályos magyar jog is érvényesítette: eszerint a 40. életévüket be nem töltött elítéltek számára már nem kötelező az általános iskola elvégzése.

Itt érdemes egy pillantást vetnünk a korábbi szabályozásra!

A módosításokat megelőzően, a Bv. tv. 39.§-a kimondta, hogy *„A negyvenedik életévét be nem töltött elítéltnél kötelezővé, az azt betöltötté válókor elítéltnél kötelezővé kell tenni az általános iskola elvégzését.”*

Az elítéltek általános iskolai oktatását, az előző rendszerben, a Művelődési Minisztérium által kiadott tanterv szerint folytatták; az iskolai oktatást a BVOP Nevelési Osztálya által kijelölt intézetekben szervezték meg. A tanárokat a területileg illetékes tanács szakigazgatási szerve által kijelölt iskola, mint anyaiskola biztosította, a tárgyi feltételeket viszont a kijelölt intézetekben kellett kialakítani. Az oktató munkában, a korabeli mellékfoglalkoztatásra vonatkozó szabályok szerint, a bv. intézet beosztottjai is részt vehettek.

Az alsó tagozatos oktatás két tanfolyamon zajlott: Alapismereti I. és Alapismereti

II. megnevezéssel. Az első esetben az írnivalosni nem tudó elítéltek számára az akkor II. osztálynak megfelelő ismeretanyagot – olvasás, írás, számolás – közvetítette, míg az Alapismeret II., nagyjából az általános iskola III-IV. osztályának felelt meg. A felső tagozatos oktatás pedig az V-VIII. osztály elvégzését jelentette. Végül, megjegyezzük még, hogy az elítélteket, végrehajtási fokozat szerinti tanulócsoporthoz osztották.

Nyilvánvaló, hogy az itt vázlatosan leírt szisztéma rendkívül erős kényszerrellett tartalmazott. Az elítélt nem csupán a kiszabott szabadságvesztést töltötte az intézetben, de törvényi felhatalmazás alapján köteles volt az említett oktatásban részt venni. A korábbi rendelkezések fenntartása súlyosan sértette volna a jogállamiság garancia-rendszert!

Tény viszont, hogy a módosításokat követően, jelentősen csökkent az általános iskolai oktatásban részt vevők száma. A hatályos rendelkezések szerint, a bv. intézeteknek csupán ösztönzési és támogatási formák kidolgozására van módjuk; ilyen értelemben semmiféle kényszerrel nem élhetnek.

Ilyen ösztönzési forma lehet a jövőben, az externátus-rendszer, amely lehetővé tenné az elítélt számára – a parancsnok engedélyével – intézeten kívül folytatott tanulmányokat, illetve vizgák letételét. A Bv. Szabályzat azt is lehetővé teszi, hogy amennyiben az intézet nem tudja biztosítani a feltételeket, az elítéltet – kérelmére – más bv. intézetbe lehet szállítani.

Sajátos a felsőfokú oktatás kérdése a hatályos rendelkezések szerint: a felsőfokú oktatásban való részvételt, illetőleg a már megkezdett ilyen oktatásban való további részvételt, az elítélt kérelmére, az intézet parancsnoka engedélyezheti. Végül, e kérdés-körben, említést érdemel, hogy az oktatási

intézmény a megszerzett végzettséget igazoló bizonyítványt a bv. intézetre utalás nélkül állítja ki.

A szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól szóló 6/1996. (VII.12.) IM rendelet foglalkoztatás címszó alatt szabályozza és részletezi az oktatással, képzéssel és a munkáltatással összefüggő rendelkezéseket. A megfogalmazott rendelkezések vizsgálatkor minden esetben figyelemmel kell lenni arra, hogy a foglalkoztatás egésze (egész folyamata) elengedhetetlenül szükséges a szabadságvesztés jogszabályban meghatározott feladatának megvalósulásához. (Bv. tvr. 38. § (1) bekezdés)

A fogvatartottak önbecsülésének fenntartása a megfelelő bánásmóddal, a szabadságvesztés ideje alatti értelmes tevékenység szervezésével, a társadalmi hasznosság tudatának kialakításával, illetve erősítésével érhető el. A felelősségérzet fokozása pedig az öntevékenység, az önképzés megfelelő formái, az önálló munkavégzés lehetőségei, a kapcsolattartás megfelelő módozatainak, irányainak támogatásával a jutalmazással és fegyelmezővel érhető el.

Az IM rendelet 73.§ (1) bekezdése szerint a foglalkoztatás keretében a bv. szervezet – a Bv. tvr.-ben meghatározottak szerint – biztosítja az alapfokú iskolai oktatást, a szakirányú képzést. A Bv. tvr. rendelkezik továbbá az elítéltek számára nyújtható betanított-, illetve szakmunkásképzésről, a közép- és felsőfokú tanulmányok elvégzésének, illetőleg folytatásának lehetőségéről.

Ennek megvalósítása, a lehetőségek tényleges biztosítása azonban elsődlegesen „*pénzkérdés*”.

Az **Európai Börtön-szabályok** szerint „*minden intézetben széleskörű oktatási, képzési programot kell szervezni, hogy*

minden fogvatartott számára lehetővé tegyük személyes igényeik és törekvéseik legáltalább részleges megvalósítását. Az ilyen programok célja, a sikeres társadalmi viszázailleszkedés esélyeinek, az elítéltek erkölcsi tartásának, attitűdjeinek és önbecsülésének javítása legyen.”

Mindehhez természetesen az szükséges, hogy az oktatást és képzést olyan alkotótevékenységnek tekintsék, amely a munkavégzéssel azonos státuszt tölt be, és azzal azonos díjazásban részesül.

Az oktatás-művelődés kérdéskör kereteiben eddig viszonylag kevés szerző foglalkozott a vallási nevelés és/vagy oktatás kérdéseivel! Ez a tartózkodás annál is inkább különös, mert a vallási nevelés, a börtönügy kezdeteitől kiemelt helyet foglalt el a humanizmus szempontjait érvényesíteni kívánók gondolatrendszerében.

A vallási nevelés – álláspontom szerint – nem meríti ki az egyházak képviselői által gyakorolt pasztorációs tevékenységet. Nem véletlen, hogy hatályos jogunk lehetővé teszi az egyház által működtetett iskolák részvételét a börtönügyben. Ezen a téren még sok a tennivaló!

Mindenekelőtt a hagyományos pedagógia alapfogalmait kell átgondolnunk, azután világgépünkben meg kell jelennie az egyházak által képviselt erkölcsi értékrendnek, amely alapul szolgált arra, hogy az egyházak által kidolgozott pedagógiai módszereket is erőteljesen figyelembe vegyük és alkalmazzuk a börtönügyben.

A munkáltatás

A művelődéshez, oktatásban való részvételhez való jog mellett az Alkotmány biztosítja a munkához, a munka szabad megválasztásához való jogot is. Ez az alapjog az emberi jogok második generációjá-

hoz tartozó gazdasági, szociális jog. Azt jelenti, hogy mindenki jogosult képességének és képzettségének megfelelő munkakört betölteni, vagyis mindenkinek joga van a munkához, a munka és a foglalkozás szabad megválasztásához, az igazságos és kedvező munkafeltételekhez, amelyek különösképpen biztosítják a tisztességes megélhetéshez szükséges méltányos munkabért, az egyenlő munkáért egyenlő díjazást, a biztonságos és egészséges munkakörülményeket, a fizetett szabadságot, a szakszervezetek alakításához való jogot. Az Alkotmány hivatkozott rendelkezése összhangot mutat a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányában foglalt elvekkel, amelyek szerint az Egyezségokmányban részes államok elismerik a munkához való jogot, amely magában foglalja mindenkinek azt a jogát, hogy lehetősége legyen az általa szabadon választott vagy elfogadott munka útján való megélhetésre.

Olyan jogról van szó, amelyet az Egyezségokmány az igazságos és kedvező munkafeltételekhez való joggal együtt a fokozatosan megvalósítandó jogok körébe sorol.

„A munkához (foglalkozáshoz, vállalkozáshoz) való alapjog a szabadságjogokhoz hasonló védelemben részesül az állami beavatkozások és korlátozások ellen. E korlátozások alkotmányossága azonban más-más mérce alapján minősítendő aszerint, hogy a foglalkozás gyakorlását vagy annak szabad megválasztását korlátozza e az állam, s az utóbbin belül is különbözik a megítélés az adott foglalkozásba kerülés szubjektív, illetve objektív korlátokhoz kötésének megfelelően. A munkához (foglalkozáshoz, vállalkozáshoz) való jogot az veszélyezteteti a legsúlyosabban, ha az ember az illető tevékenységtől el van zárva, azt

nem választhatja” (21/1994. (IV.16.) AB hat.).

A munkához való jog tehát alkotmányos alapjog, így tartalmának meghatározása és lényeges garanciáinak megállapítása csakis törvényben történhet. Törvény kell továbbá az alapjog közvetlen és jelentős korlátozásához, amely megállapítás összhangban van az Alkotmány 8. § (2) bekezdésében foglalt szabállyal, amely szerint a Magyar Köztársaságban az alapvető jogokra és kötelességekre vonatkozó szabályokat törvény állapítja meg, alapvető jogok lényeges tartalmát nem korlátozhatja.

A munkához (foglalkozáshoz, vállalkozáshoz) való jogot az veszélyezteti a legsúlyosabban, ha az ember az illető tevékenységtől el van zárva, azt nem választhatja. Az ilyen tárgyi korlát alkotmányosságát, elsősorban annak szükségességét és elkerülhetetlenségét, azt, hogy a korlátozás valóban a legenyhébb eszköz e az adott cél elérésére, a legszigorúbban kell vizsgálni.

A Bv. tvr. 32.§ (2) bekezdése szerint a szabadságvesztés végrehajtása alatt az elítélt elveszíti személyi szabadságát, az állampolgári kötelességei és jogai annyiban szünetelnek, illetve korlátozottak, amennyiben erről az ítélet vagy törvény rendelkezik.

A munkához való jog érvényesülése, korlátozhatósága szempontjából a büntető-eljárást lezáró ítéletnek annyiban van igazán jelentősége, ha a büntetés kiszabása mellett sor kerül a foglalkozástól eltiltás mellékbüntetés alkalmazására is. A foglalkozástól eltiltás alkalmazhatóságának lehetőségéről és feltételeiről a büntető törvénykönyv (Btk.) 56-57. §-ai rendelkeznek.

Lényegesebb ennek az alanyi jognak a korlátozhatósága szempontjából a törvényi rendelkezésekben kifejezésre juttatott, engedélyezett korlát(ozás)ok.

A korlátozások egyik legszembetűnőbb megnyilvánulása a büntetés-végrehajtás területén nyilvánul meg. A szabadságnak, a jogoknak és a javaknak az elvonása az elítélttől a szabadságvesztés büntetés elengedhetetlen velejárója, mert e nélkül nem rendelkezne visszatartó hatással.

„A szabadságvesztés végrehajtásának korszerű felfogása azonban nem elégedhet meg a szabadságelvonással járó hátrányok, a büntetéssel szükségszerűen együtt járó „rossz” elrettentő, motiváló hatásának egyoldalú érvényesítésével. Évszázados tapasztalatok ugyanis arra intik a szakembereket, hogy az a börtön, amely minél szigorúbb, keményebb rezsimre, a fogvatartottak mély alávetésére, megalázására helyezi a hangsúlyt, az elvárható minimális eredményességre sem számíthat.”

Az elítéltek munkáltatása – nevelésük egyik legfontosabb mozzanata – célja, hogy elősegítse az elítélt testi - és szellemi erejének fenntartását, lehetőséget adjon a szakmai gyakorlottság megszerzésére, fejlesztésére, ezáltal megkönnyítse, hogy a szabadulása után a társadalomba beilleszkedjék.

A szabadságvesztés végrehajtásának feladata, hogy fenntartsa az elítélt önbecsülését, fejlessze felelősségérzetét és ezzel elősegítse, hogy felkészüljön a szabadulás utáni, a társadalom elvárásának megfelelő önálló életre. Ennek érdekében biztosítani kell – többek között – a rendszeres munkavégzés feltételeit. Azonban a munkavégzéshez való jog biztosításának objektív és szubjektív akadályai egyaránt vannak.¹

A Bv. tvr. 36. § (1) bekezdés d./ pontja szerint **az elítélt jogosult társadalmilag hasznos munka végzésére, a munka mennyiségének és minőségének megfelelő jóvedelemre, munkavédelemre.**

Az elítélt munkához való joga átmenetileg, a munkába állítását akadályozó ok fennállásáig szünetel. De az elítélt köteles is a részére kijelölt munkát szakismeretének és képességeinek megfelelően fegyelmezetten elvégezni.

A jelenleg hatályos rendelkezések tehát jogosultságot telepítenek az elítélti oldalra, ugyanakkor kötelezettséget az elítélt és a büntetés-végrehajtás oldalára.

A jogosultság, valamint a kötelezettség telepítésével nyomatékosabban jut kifejezésre, miszerint „*az elítéltek nevelésének egyik legfontosabb mozzanata az érintettek célszerű foglalkoztatásának, a rendelkezésre álló idő pozitív és konstruktív eltöltésének megszervezése, hogy elősegítse az elítéltek szellemi és fizikai erejének fenntartását, olyan alap- és szakműveltség megszerzését, amelynek révén növekszik esélyük a szabadság utáni visszailleszkedésben*”².

A hivatkozott rendelkezések szerint az elítélt munkához való joga átmenetileg, a munkába állítását akadályozó ok fennállásáig szünetel, aminek egyik oka az, hogy az elítélteknek a befogadástól számított nyolc napon belül „*át kell esniük*” egy ún. megismerési eljáráson, amely során a befogadási bizottság az elítélt személyes meghallgatását követően dönt az elítélt Bv. tvr.-ben meghatározott szempontok szerinti csoportba sorolásáról, a munkahely és a munkakör kijelöléséről, valamint az oktatásban és képzésben való részvételről.

A munka kijelölésénél ugyanakkor minden esetben figyelembe kell venni az elítélt testi- és szellemi képességeit, lehetőség szerint a szakmai képzettségét és érdeklődését is.

„*A hatályos jogi szabályozásban kifejezésre jut az a nézet, amely szerint a rendszeres munkavégzés segíthet a börtönkáro-*

sító hatások csökkentésében, gátolhatja az elítélt testi-lelki kondíciójának hanyatlását, a munka eredményéből fakadó sikerélmények fokozzák az önbizalmát, az anyagi-erkölcsi elismerések növelik a pénztartalékát. A munkavégzés, különösen ha szakmai gyakorlottság megszerzésével és fejlesztésével is jár, alkalmassá válhat egy rendezettebb, anyagi és létbiztonságot is kínáló életmód előfeltételeinek megteremtésére.”³

A szabadságvesztés büntetést töltő elítélt munkavégzése hazánkban is, de a világ többi országában is kötelező. Az elítéltek munkáltatása történelmileg a mai értelemben vett szabadságvesztés büntetéstől elválaszthatatlan, annak szinte a kései középkortól a természetes kísérője.⁴

Az elítéltet törvény kötelezi munkavégzésre szemben a „szabad” állampolgárokkal, akik számára a munkakötelezettség „*magatartásetikai tartalmú fogalom.*”

A foglalkoztatási kötelezettség a büntetés-végrehajtás oldaláról a szabadságvesztés ideje alatt fennáll, míg az „*általános*” munkaadó csak eredményhez kötötten és szerződés alapján foglalkoztatja a dolgozót.

A munkáltatói oldalon megjelennek az általános kötelezettségek, úgymint a biztonságos munkafeltételek megteremtése, a szükséges tájékoztatás megadása, az előírt munka-, tűz- és környezetvédelmi oktatás megtartása, a munka folyamatos szervezése, irányítása és díjazása.

Emellett elítélti oldalon is megjelennek a munkavállalókat terhelő, alapvető kötelezettségek, úgymint a személyes megjelenési kötelezettség a munkáltatás során a kijelölt helyen és időben, munkavégzési kötelezettség az utasítások szerint, a tőle elvárható szakértelemmel és gondossággal, a technológiai utasítások betartásával. Mindezekért az el-

ítélt fegyelmi és kártérítési felelősséggel tartozik.

Érvényesülnie kell azonban az elítéltek munkáltatása során azon garanciális elveknek is, hogy a szabadságvesztés alatt végzett munka nem lehet büntető- vagy kényszermunka jellegű. Ennek a garanciális elvnek az érvényesülését a hazánkban is kötelező érvényű Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, valamint az Emberi Jogok Európai Egyezménye biztosítja.¹¹¹

A megjelölt nemzetközi dokumentumok a tilalom rögzítése mellett ugyanakkor lehetőséget biztosítanak a kötelező munkával járó szabadságvesztés kiszabására, illetve a munkakötelezettség megkövetelésére a bírói határozat alapján letartóztatásban lévő, vagy az ilyen határozattal feltételes szabadságra bocsátott személytől.

Az Európai Börtön szabályokhoz fűzött szövegmagyarázat szerint „*a börtönmunka jelentősége a munkakötelezettség mértékében rejlik, reszocializációs értékében, a börtönben rendelkezésre álló munkaerő megfelelő foglalkoztatásának szükségességében és a követelmény jogos elvárásában, hogy a fogvatartottaktól meg kell követelni a munkavégzést büntetésük ideje alatt.*”

Az intézetekben folyó munka szervezeti és módszereit minél közelebb kell hozni a társadalomban végzett hasonló munkához, hogy felkészítsük a fogvatartottakat a rendes munkás élet feltételeihez. A munkáltatásban ezért érvényesülnie kell a modern munkanormáknak és technikáknak, s azt modern vezetési módszerek és gyártási folyamatok keretein belül kell megvalósítani. Fogalmazódik meg mindez az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R/87/3. számú ajánlásában, az Európai Börtön szabályokban. Ebből azonban következik az is, hogy az Európa Tanács ajánlása szerint

sincs akadálya a munkakötelezettség fenn tartásának.

Fontos, hogy az iparszerű munkáltatás és a szerződéses kötelezettségek követelményének teljesítése mellett a börtönmunka alkotó módon hozzájáruljon az elítélt kezeléséhez és képzéséhez. Tehát a munkaprogramok lehetőség szerint úgy kell megszervezni és lebonyolítani, hogy azok az oktatáshoz hasonló más folyamatokkal együtt szerves részévé váljanak a rezsím egészének.

Ezek alapján fontos, hogy olyan munkafeltételeket és tapasztalatszerzési lehetőségeket teremtsenek, amelyek a legjobban megközelítik a szabad társadalomban megszokottakat, és a fogvatartottaknak legyen bizonyos fokú választási lehetőségük és ösztönzésük a teljesítményt illetően.

Az elítéltek munkáltatása elsősorban reszocializációs célokat szolgál, ami azt is megköveteli, hogy „*az elítéltek munkavégzése sem súlyban (pl. rendkívül megterhelő nehéz testi munka), sem természetében (pl. egyhangú, megalázó, egészségre ártalmas) nem hordozhatja a társadalmi rosszallás jegyeit. Semmiféle, az elítélt beilleszkedését elősegítő hatást nem remélhetünk az olyan munkavégzéstől, amely értelmetlen vagy haszontalan.*”¹¹²

Sajátossága a fogvatartottak foglalkoztatásának, hogy *nem beszélhetünk munkajogi szempontból* – a Munka Törvénykönyve rendelkezései alapján – *munkaviszonyról*, hiszen itt nem munkáltató és munkavállaló szabad elhatározásából létrejött, szerződésen alapuló munkavégzésről van szó, hanem jogszabályon alapuló, az elítéltet terhelő, kötelező munkavégzésről, ami a büntetés-végrehajtási jogviszony keretein belül szabályozott.

Ugyanakkor a Bv. tvr. rendelkezései szerint az elítéltek a munkavégzéssel kapcsos-

latos jogaira és kötelezettségeire a munkajog általános rendelkezései az irányadók, a büntetés-végrehajtás sajátosságaiból fakadó eltérésekkel.

A büntetés-végrehajtási jogviszony ke-
retein belül munkáltatásnak minősül az el-
ítélt szervezett foglalkoztatásának az a for-
mája, amikor a munkavégzés rendszeresen,
díjazás ellenében történik.

A szervezett foglalkoztatás megvalósu-
lásának területei a következők: büntetés-
végrehajtási intézetben, költségvetési mun-
káltatás formájában, az elítéltek munkáltatá-
sára alapított gazdálkodó szervezetnél, szer-
ződéses alapon más, büntetés-végrehajtáson
kívüli szervezetnél, amely összességében
elég széles tevékenységi kört ölel fel (pl. nö-
vénytermesztés, állattenyésztés, bőr- és ci-
pőipari, konfekcióipari, faipari termékek ké-
szítése, labdavarrás stb.)

Az intézetnél, *költségvetési munkáltatás*
formájában végeznek intézet fenntartási te-
vékenységet is (házi műhely, konyha takarítá-
s, mosoda stb.), sőt előfordul, hogy a fog-
lalkoztatás kizárólag ezekre a területekre
szorítkozik. Emellett azonban a különböző
szolgálati ágaknál, mint például a gazdasági,
egészségügyi osztályon is foglalkoztatnak
elítélteket.

Az elítéltek foglalkoztatásának másik je-
lentős formája az *e célra alapított gazdálko-
dó szervezetnél, korlátolt felelősségű társa-
ságnál* történő munkáltatás.

**„Az elítéltek munkavégzésének bonyo-
lult és ellentmondásos természetét jelzi,
hogy nem csupán (...) reszocializációs ol-
dala létezik, hanem mint szervezett keretek-
ben végzett emberi munka, gazdasági
szempontból is értékelhető.”**

A korábbi szocialista büntetés-végrehaj-
tási vállalatok, amelyek tevékenységét alap-
vetően a tervszerű gazdálkodás gazdaságos-

sági igényei határozták meg, 1993-ban kor-
látolt felelősségű társaságokká alakultak át.

A 90-es évek elején bekövetkezett gaz-
dasági és politikai változások eredménye-
ként az elítélt munkáltatást övező konfliktu-
sok áttekintése és újszerű feloldása szüksé-
gessé vált. Ennek eredményeként – illetve
folyamataként – jöttek létre az igazságügy
miniszter által alapított korlátolt felelősségű
társaságok, s így az elítéltek többségét 9 ipa-
ri és 3 mezőgazdasági profilú gazdasági tár-
saság foglalkoztatja. Ezek a gazdasági tár-
saságok azonban eltérő eredményességgel
működnek, emiatt különböző mértékben
tudnak munkalehetőséget biztosítani a fog-
vatartottak számára. (1997. évben a fogva-
tartottak munkával foglalkoztatásának tör-
vényessége tárgyában lefolytatott vizsgálat
eredményéről készült legfőbb ügyészégi
összefoglaló jelentés szerint pld. a Balassa-
gyarmati Fegyház és Börtönhöz integrált
Ipoly Cipőgyár Kft. az intézetben fogva tar-
tott 439 főből mintegy 300-at foglalkozta-
tott, addig a Szegedi Fegyház és Börtön
mellett működő Alföldi Bútorgyár Kft. –
amely évekkel korábban még több mint
1000 fő elítéltet tudott munkáltatni – 1997
év első félévében mindössze 170-260 fő re-
szére tudott munkát biztosítani.)

A fogvatartottak *külső munkahelyen*
foglalkoztatása, a büntetés-végrehajtási in-
tézetek és a munkáltatók között létrejött
szerződés alapján történik. A külső mun-
káltatásban való részvételnek azonban
jogszabályban meghatározott korlátai is
vannak. Az elítélt ugyanis ilyen más gaz-
dálkodó szervezetnél nem végezhet mun-
kát, ha vele szemben a jogszabályban
meghatározott összeférhetlenségi szabá-
lyok megvalósulnak.

Figyelembe kell venni ugyanakkor azt
is, hogy fegyházban az elítélt külső mun-

káltatásban kivételesen vehet részt, ha a külvilágtól a munkavégzés alatt is elkülöníthető. Börtönben az elítélt szintén külső munkáltatásban kivételesen vehet részt, míg fogházban az elítélt a külső munkáltatásban részt vehet.

A büntetés-végrehajtási intézetek egy részénél ilyen munkáltatás nincs (pl. a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet, a Sopronköhida Fegyház és Börtön), más büntetés-végrehajtási intézetekben folyamatosan jelentősebb számú elítélt vesz részt külső munkáltatásban (pl. Budapesti Fegyház és Börtön, Békés Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet).

A külső munkahelyeken zömmel betanított és segédmunkás munkakörben dolgoznak szakképzetlen fogvatartottak.

„Ugyanakkor az is kimutatható, hogy a nyereségre törekvő munkáltatás a gyakorlatban sokszor nem szolgálja kellőképp az elítéltek szabadulás után beilleszkedését, illetve ahol az elítéltek munkatapasztalatokkal való gazdagítására helyezik a hangsúlyt, ott a foglalkoztatás erősen ráfizetéses....A munkáltatókra ugyanis jelentős pótlólagos terheket ró az elítéltek betanításából, fluktuációjából, alacsony iskolai végzettségéből és szakképzettségéből fakadó szerényebb teljesítőképességük. Ugyancsak költségnövelő tényező a munkahelyek őrzése, felügyelete, a biztonsági rendszerek működtetése.”¹⁶

A Bv. tvr. hivatkozott 45.§ (1) bekezdésének rendelkezése szerint, az elítéltnak a munkavégzéssel kapcsolatos jogaira és kötelezettségeire a munkajog általános rendelkezései az irányadók a büntetés-végrehajtás sajátosságából fakadó eltérésekkel.

A munkavégzés megkezdésekor a munkáltató az elítélteket a munka jellegének megfelelően szervezeti egységekbe oszthatja és kötelezheti az elítélteket a biztonság, a

munkafegyelem és rend fenntartása érdekében a munkahelyre vagy a munkakörre utaló jelzés viselésére.

A munkáltató ugyanakkor köteles biztosítani az egészséges és biztonságos munkavégzés feltételeit a jogszabályban előírtak szerint, megadni a munkavégzéshez szükséges tájékoztatást és irányítást, megtartani az előírt oktatásokat, megfelelő munkarendet kialakítani, a munkát folyamatosan szervezni és díjazást fizetni, a munkafolyamatokat, illetve a munkaköröket munkavédelmi szempontból veszélyességi fokozatokba sorolni, a munkáltatásból az elítélteket megillető jogok gyakorlását biztosítani.

Az elítéltek számára is meghatározza a rendelet a Munka Törvénykönyvben is szabályozott, a munkavégzési kötelezettségeire vonatkozó szabályokat (így az elítélt köteles a kijelölt időben és helyen a munkát a munkáltató utasítása szerint elvégezni, a munkáját az elvárható szakértelemmel és gondossággal, a munkájára vonatkozó szabályok, előírások és technológiai utasítások szerint végezni).

Az elítélt sem köteles munkát végezni, amíg állampolgári kötelezettségét teljesíti, közeli hozzátartozója súlyos betegsége vagy halála esetén legalább 2 munkanapon át, ha a parancsnok a látogatást, illetve a temetésen való részvételt engedélyezte, ha keresésképtelen beteg a kötelező orvosi vizsgálat teljes időtartamára, valamint a véradás miatt távol töltött időre, de legfeljebb 1 munkanapra, ha elháríthatatlan ok miatt nem tud a munkahelyén megjelenni, illetve a munkáltató engedélye alapján.

A munkavégzési kötelezettség alóli mentesülés szempontjából elháríthatatlan oknak minősül az intézetnek az elítélt jogai érvényesítésével, illetve a kötelezettségei teljesítésével kapcsolatos, valamint a fogva

tartás rendjének és biztonságának a fenntartása érdekében tett intézkedése.

A 6/1996 (VII.12.) IM rendelet sorolja fel a Munka Törvénykönyvének azokat a rendelkezéseit, amelyeket az elítéltek munkáltatása során alkalmazni kell. Az IM rendelet ugyanakkor a munkáltatóknak plusz kötelezettséget állapít meg, előírja ugyanis a munkáltatási szabályzat elkészítését.

Kötelezettségként jelenik meg továbbá a munkáltató oldalán a munkáltatással kapcsolatos és jogok érvényesítéséhez szükséges adatok nyilvántartása.

Az elítéltek munkarendje magában foglalja a munkavégzés idejét, a munkaidő kezdetét és végét, a munkaközi szünet tartamát és a munkaidő beosztását. A munkaidő keretet a munkáltató, a büntetés-végrehajtási intézet házirendjének figyelembe vételével állapítja meg. Az elítélt munkaideje meg egyezik a munkajogi rendelkezésekben megállapított munkaidővel, tehát a munkaidő napi 8 óra, azonban a munkaviszonyra vonatkozó szabály ennél rövidebb vagy hosszabb, de napi 12 órát meg nem haladó munkaidőt is megállapíthat. A foglalkoztatott fogvatartottak napi munkaideje általában 8 óra, azonban lehetőség van az IM rendelet rendelkezése alapján ennél rövidebb munkaidő megállapítására is. A mezőgazdasági tevékenységet végző fogvatartottak esetében az éves munkaidő kereten belül rövidebb vagy hosszabb, de a napi 12 órát meg nem haladó munkaidő is megállapításra került 1997. év első félévében.

Abban az esetben ha az elítélt iskolai tanulmányokat folytat vagy szakképzésben vesz részt, a munkaidő beosztását úgy kell meghatározni, hogy az iskolai oktatásban, illetőleg a képzésben részt tudjon venni. Ennek megfelelően a képzésben részt vevő elítélteket a vizsgára, illetve beszámolóra va-

ló felkészüléshez tanévenként a munkavégzés alól legalább 5 munkanapra fel kell menteni. A felmentést a vizsgát, illetve a beszámólót megelőzően legfeljebb egy hónappal a parancsnok engedélyezi. A tanulmányokat folytató elítélt az oktatási napokon, az oktatási időt nem számítva, 1 óra munkaidő kedvezményben részesül.

Ezzel kapcsolatban az Európai Börtön-szabályok úgy rendelkezik, hogy *„az oktatást, képzést a rezsim szerves részét alkotó tevékenységnek kell tekinteni, amely a rezsimen belül ugyanolyan státuszra és alapdíjazásra tart igényt, mint a munkavégzés, feltéve hogy az oktatás, képzés a rendes munkaidőben folyik és részét képezi a jóváhagyott egyéni kezelési programnak”*.

Az IM rendeletben meghatározott munkavégzés alóli mentesség időtartamára és a munkaidő kedvezmény idejére az elítéltet az előző havi munkaidejének időarányos része illeti meg. Abban az esetben ha az elítélt az előző hónapban nem dolgozott, a térítést az alaplunkadíj alapján kell megállapítani.

A Munka Törvénykönyve rendelkezéseit is figyelembe véve, a munkát végző elítélt számára is biztosítani kell a munka utáni regenerálódást, a szükséges pihenést. Ily módon az elítéltet megilleti a munkaközi szünet, amelynek időtartama legalább 20 perc és a napi munkaidőn belül kell kiadni, valamint a napi pihenőidő, amelynek kiadásánál a munkáltató szabályzata az egyes munkaköröknél a napi munka befejezése és a másnapi munkakezdés között 11 óránál rövidebb pihenőidőt is, de legalább 8 óra egybefüggő pihenőidőt köteles biztosítani. A heti pihenőidő az elítélt számára havonta összevontan is kiadható – az egészségre veszélyes munkakört kivéve – de egy pihenőnap vasárnap történő kiadása ilyen esetben is kötelező. Ettől az idényjellegű munkakör-

rökben, illetve munkahelyeken, az egészségre veszélyes munkakör kivételével el lehet témi.

Az elítéltet is megilleti az évi fizetett szabadság, amelynek kiadására, megváltására, illetve megszakítására vonatkozó rendelkezéseket az IM rendelet tartalmazza. A Bv. tvr. rendelkezései szerint az elítéltet 1 évi munkavégzés után 20 munkanap fizetett szabadság illeti meg. A szabadságvesztés büntetés végrehajtásának tartama alatt végzett munka folyamatossága tekintetében azonban eltérhet a szabad munkavállalóképtől, ezért a fizetett szabadság alapjául szolgáló 1 évi munkavégzés időtartamát a munkában töltött napok alapján állapítják meg, amelynek alapja 254 munkanap. A szabadság számításánál munkanapként kell figyelembe venni a fizetett szabadságon töltött időt, az alap- és középfokú, valamint a szakmunkás iskolarendszerű képzésben, továbbá a szakképzésben részt vevő elítélteknek az elméleti oktatáson, illetve a vizsgára felkészüléshez biztosított idő miatt a munkahelyről távol töltött időt, az állásidőt, a ledolgozott fél munkanapot.

Az évi fizetett szabadságot legkésőbb a munkában töltött 254. munkanapot követő 3 hónapon belül, betegség vagy más akadály esetén az akadály megszűnésétől számított 30 napon belül kell kiadni. A fizetett szabadság kiadásának időpontját az intézet határozza meg, melynek során a munkarend szerinti napokat kell figyelembe venni, de az időpont meghatározása a munkáltatóval történő előzetes egyeztetés alapján történik. Ebből pedig csak az szűrhető le, hogy az elítélteknek a saját szabadsága kérdésében való döntési mechanizmusban semmi szerepe, illetve beleszólása sincs.

Lehetőség van a fizetett szabadság pénzben történő megváltására is, amennyiben az

elítélt a szabadulás időpontjáig a szabadságra jogosító időtartamot nem éri el, és részére a tényleges munkavégzés után járó napokat időarányosan nem lehet kiadni.

A fizetett szabadság megszakítására kivételesen fontos okból kerülhet sor. Így meg kell szakítani a szabadságot, ha az elítélt a szabadságát az intézetben tölti és elrendelik az elkülönítését, vagy vele szemben magán-elzárás fenytést szabnak ki, de a megszakított szabadságot később ki kell adni.

Az elítélt a hatályos rendelkezések szerint a munka mennyiségének és minőségének megfelelő jövedelemre, az előzetesen letartóztatott pedig megfelelő díjazásra jogosult. Az elítélt munkáját az általános bérezési elvek figyelembe vételével kell díjazni. A munka díjazására, a pótlékokra, ösztönzésre és szakképzésre vonatkozó részletes szabályokat szintén a 6/1996. (VII.12.) IM rendelet tartalmazza. A munkadíjat a teljesítmény, a ledolgozott idő, valamint az előzőek kombinációja alapján kell megállapítani. (Egyes intézeteknél az időbér a kizárólagos, pl. a Baracska Országos Büntetés-végrehajtási Intézet, a Pálhalmi Országos Büntetés-végrehajtási Intézet esetében, másutt a teljesítménybért és időbért, illetve ezek kombinációját alkalmazzák, pl. a Heves Megyei Büntetés-végrehajtási Intézetnél.)

A teljes munkaidőben foglalkoztatott elítélt részére havi munkadíjként a kifizetés évét megelőző év első napján a munkaviszonyban álló dolgozókra megállapított kötelező legkisebb munkabér (minimálbér) összegének legalább egyharmada jár, ami alapmunkadíjnak minősül.

„A különbséget a munkabér és munkadíj között az adja, hogy míg a szabad állampolgárnak gondoskodnia kell saját maga és családja eltartásáról, addig az elítélt eltartását az állami költségvetés fedezi. Másfelől

az elítéltmunka pótlólagos ráfordításai (pl. az alacsonyabb képzettség, kisebb hatékonyság) miatt sem indokolt a szabad munkavállalók bérszínvonalának automatikus átvétele.”

Ez az álláspont természetesen támogatható, azonban mind mellette, mind ellene érvek sokasága hozható fel. Az nem vitatható, hogy a szabadságvesztés büntetés ideje alatt az elítéltet az állam tartja el, s ennek a költségvonzata is jelentős.

Az sem hagyható ugyanakkor figyelmen kívül, hogy az elítéltnak a büntetőeljárás lezárását követően – ritka kevesektől eltekintve – jelentős összegű fizetési kötelezettsége jelentkezik. (Leggyakrabban bűnügyi költség formájában). De emellett terhelheti őt még számos más fizetési kötelezettség (tartásdíj, egyéb polgári jogi kötelmekből eredő fizetési kötelezettségek), amelyek az intézetbe kerülést követően egyáltalán nem vagy csak csekély mértékben teljesülnek.

Megfontolásra érdemes annak a lehetőségnek a kidolgozása, hogy az elítélt az általa ténylegesen elvégzett munka mennyiségének és minőségének megfelelő díjazást kapjon, amiből ezt követően az őt személyesen terhelő kötelezettségek megfelelő mértékű kielégítést nyerhetnek.

Sajátos díjazási előírások vonatkoznak ugyanakkor arra az elítéltra, aki betanulási idejét tölti, hiszen ekkor még nem végez teljes értékű munkát, így csak az alapmunkadíj legalább 60 %-át kitevő tanulódíj illeti meg.

A munkáltató a munkáltatási szabályzatban a végzett munka jellegére figyelemmel külön pótlékokat állapíthat meg, amelyek együttes összege legfeljebb a besorolás szerinti munkadíj 50%-áig terjedhet.

Ugyanakkor az elítélt díjazás nélkül vesz részt az intézet tisztántartásában és el látásában, amely vonatkozásában a jogsza-

bály időbeli korlátozást határoz meg. A díjazás nélküli munkavégzés ideje ugyanis napi 4 órát, havonta összesen a 24 órát nem haladhatja meg.

Az állandó éjszakai munkarendben foglalkoztatott elítéltet 15%-os pótlék illeti meg.

Ha az elítéltet a munkáltató a működése körében felmerült okból – az általa gyártott termék iránti kereslet csökkenése, munkaszervezési akadályok miatt – nem tudja munkával foglalkoztatni, a kiesett munkaidőre az alapmunkadíj 50 %-a jár, de nem tartozik bele ebbe a körbe, ha büntetés-végrehajtási okból nem tudja az elítéltet a munkáltató foglalkoztatni.

Visszapillantva a rabmunka, vagyis az elítéltek foglalkoztatásának kérdése, a börtönügy újkori történetétől kezdve kardinális kérdés volt és maradt az összes, elítélteket megjavítani vagy legalább reszocializálni akaró elképzeléseknek.

Legyünk egészen pontosak: itt nem egyszerűen az elítéltek munkáltatásáról, hanem **rendszeres foglalkoztatásáról** van szó! A rendszeres foglalkoztatás volt az, amely a munkakötelezettség elvére építve az elítéltek erkölcsi és társadalmi megjavíthatóságának talán legfontosabb eszköze lett.

Mint tudjuk, a börtönügynek a XIX. a nagy százada. Ekkor születtek meg a különböző rendszerek, így a magánzárka-, a fokozatos, illetve a javító rendszer alapjai. Ekkor jött létre, hosszú vajudás után a börtönügyi tudomány, s – részben a romantika, illetve a realizmus – hatására ekkor tevékenykedtek azok a liberális humanisták, akik elszöndyedtek a korabeli európai és amerikai börtönviszonyok láttán. A rabmunka három formája alakult ki: a bérleti, a vállalkozói és az ún. saját tevékenységi körben történő munkáltatás. Utóbbi esetében, az állam maga

gondoskodott a munkáltatás feltételeiről, s ezt a megoldást részesítették előnyben a börtönügy elméleti művelői is, mivel ez a forma biztosította legoptimálisabban a rabok testi és lelki erejének, életkedvének fenntartását, nem beszélve arról, hogy az elítéltek által végzett munka – a korabeli számítások szerint – közgazdaságilag a leghasznosabb volt az állam számára. S a legfontosabb cél – a büntetés céljának elérése szempontjából – is ez a rendszer nyújtotta legtöbb előnyt!

A bérleti rendszer, már akkor sem váltotta be a hozzá fűzött, elsősorban „*közgazdasági*” reményeket! Egyes börtönökben ugyanis, ahol a rabok munkaerőjéért évi bérleti díj fejében „*vállalkozóknak*”, - a korabeli szóhasználat: üzletembereknek – bérbé adták, a rabmunka túlságosan nagy kizsákmányolása és a profit szempontjai semmisé tették a kettős célt: a büntetés céljának, valamint az elítéltek megjavításának elérését. Végül, a vállalkozói rendszer, amelynek a maga korában az volt a lényege, hogy az állam által működtetett börtönökben magánszemélyektől csak megrendeléseket és nyersanyagokat fogadtak el feldolgozás céljából, szintén nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, mert nagyon hamar a bérleti rendszer burkolt formájává vált.

A rabok számára alapvetően háromféle tevékenységi kört jelöltek meg, mint amelyek az elítéltek testi - és lelki egészségéhez, átneveléséhez jelentős mértékben hozzájárulnak. Az első, az *iparcikkek gyártása* vagy ahogy ma mondanánk: kész-és félkész termékek előállítása volt. Természetesen, a kész-és félkész termékek előállításához bizonyos fokú szakismeretre szükség volt, de ezt biztosítani tudták, hiszen szorosan ide kapcsolódott az elítéltek nevelése-oktatása kérdésköre is; korán felismerték, hogy a

szakmunkásképzés milyen jelentőséggel bír az átnevelésben! Ma már mosolyt keltő az az ellenállás, amely a XIX. század második felében az ipari rabmunka alkalmazásával szemben megnyilvánult. Mind a gyártulajdonosok, mind a különböző munkásszervezetek tiltakoztak a rabmunka nagyobb mértékű alkalmazása ellen. Indokaik között szerepelt, miszerint a rabmunka veszélyezteti a szabad versenyt, olcsóbb munkaerő lévén, alacsony szintre nyomja az árakat, s ez gyarak tönkremenéséhez vezet, amelyek viszont elbocsátásokat és még nagyobb munkanélküliséget generálnak. Az államok figyelembe vették ezeket a kifogásokat, de alapjaiban elhibáztak tartották. Elsősorban arra hivatkoztak, hogy az elítélti munkaerő, a társadalmi összmunkaerőhöz képest alacsony számú. Elismerték azonban, hogy az olcsó munkaerő által egy iparágban termelt árutömeg lenyomja az árakat, s ezáltal az adott iparágban tömeges csődöket és munkanélküliséget okozhat. (A korszak ilyen szempontból való kutatása nálunk még várat magára!)

A második munkáltatási mód, a *szabad levegőn végzett munka* volt. Ebben a körben, elsősorban az állam tulajdonában lévő mezőgazdasági földeken végzett munka volt jelentős, hiszen a rabok zöme földművelő volt. További szempont volt, a rövidebb tartamú szabadságvesztés, valamint a szabadulás utáni tevékenység folytathatósága. A szabadban végzett munka áldásos hatásait sokszor taglalták, s a munkáltatásnak ezt a fajtáját kevés bírálat érte. A mezőgazdasági munkán kívül a *közmunkák* jelentették még a legnagyobb foglalkoztatási kört (Nem volt több fogolyszökés, mint ma lenne hasonló munkák végzése esetén!).

Végül, a harmadik foglalkoztatási típus azóta sem változott: ez az *intézetben belüli kötelező munkavégzés* volt.

Ha a munkáltatás/munkavégzés szempontjából egy pillantást vetünk a korabeli magyarországi börtönügyre, meglepő kép tárul elénk. Forrással, a Csillag László osztálytanácsos és Tauffer Emil fogalmazó által készített „Hivatalos jelentés az országos fegyintézetekről az 1867-ik évben” című miniszteri biztosi jelentés szolgál. A munkáltatásnál elítélték a béreleti rendszert, mert „Káros hatású intézkedésnek tartjuk az átalánybérlet behozatalát; meglehet azok, kik az átalány-bérletet meghonosították, az állam pénzérdekeinek hasznos szolgálatot vélték általa eszközölni, hogy azonban a javulás eszméjét kizárták elmékedésük köréből, az felfogásunk szerint kétségtelen.” Mivel az „átalány-bérletet” nem lehetett egyik napról a másikra eltörölni, javasolták, hogy Vácott, a lejáró béreleti szerződés után töröljék azt el! További javaslataik igen figyelemre méltók: a munkanemek központi szabályozása, a fegyencek számára olyan munka biztosítása, amely szakmát adna a kezébe, a munkabér egységes megállapítása, s a kereset egységes börtönbeli felhasználása.

Mint tudjuk, az ún. szocialista büntetés-végrehajtás sokat „hasznosított” ezekből a XIX. századi, akkor rendkívüli előre lépésnek számító intézkedésekből. A Bv.tvr. eredeti szövege szerint (44.§ (1) bekezdés) „A munkáltatás célja az, hogy elősegítse az elítélt munkás életmódra nevelését, testi és szellemi erejének fenntartását, lehetőséget adjon a szakmai gyakorlottság megszerzésére és fejlesztésére, és ezáltal megkönnyítse a társadalomba való beilleszkedését.”

Érdemes még a korabeli szabályozásból, a munka díjazására vonatkozó részt kiemelni. Eszerint: „Az elítéltet munkájáért az általános bérezési elvek figyelembe vételével kell díjazni.” A Bv.tvr. rendelkezését az akkor hatályban volt **Szakutasítás** az alábbi-

akban foglaltak szerint töltötte ki „*tartalommal*”: „Az elítélt munkáját teljesítménybérben vagy időbérben, avagy a két bérezési rendszert kombinálva kell díjazni. Azokon a munkaterületeken, ahol a teljesítmények megbízhatóan mérhetők, a munkabért a munkateljesítmény alapján kell megállapítani” (303.§).

Végül, vessünk egy pillantást a hatályos, munkáltatással kapcsolatos német büntetés-végrehajtási szabályokra!

A munkáltatás szabályait az 1976. március 16-án hatályba lépett **Gesetz über den Vollzug der Freiheitsstrafe und der freiheitsentziehenden Massregeln der Besserung und Sicherung** (A szabadságvesztés és a szabadságkorlátozó biztonsági intézkedések végrehajtásról szóló törvény) Első Rész Ötödik Címe tartalmazza, amely a Munka, Képzés és Továbbképzés címet viseli.

Fő szabályként, a Törvény 41.§-a munkavégzési kötelezettséget ír elő az elítéltek számára. Az elítéltek kötelesek a részükre kijelölt, fizikai állapotuknak megfelelő munkát végezni, továbbá a munkaterápiás és ehhez hasonló foglalkozásokon részt venni, amennyiben ezt fizikai állapotuk megengedi. Ha az elítélt hozzájárul, engedélyezhető számára, hogy időszakonként, de legfeljebb három hónapig terjedő időtartamban, az intézet tisztán tartásában részt vegyen. Magánvállalkozás számára végzett munka csak az elítélt hozzájáruló nyilatkozatával végezhető.

Az oktatás, képzés-és továbbképzés esetében, a német törvény kimondja a szabad foglalkoztatási (munkavállalási) viszony elvét: az elítéltek számára engedélyezni kell (Dem Gefangenen soll gestattet werden), hogy az intézeten kívül szervezett munkáltatásban, szakképzésben, tovább-, illetve át-képzésben részt vehessenek.

A fentiek alól, a törvény szerint csak akkor tehető kivétel, ha a munkáltatás, stb., nem egyeztethető össze a végrehajtási terv célkitűzéseivel. A végrehajtási terv, az elítélt nevelésének, kezelésének, szabad életviszonyok közé történő vissza illeszkedésének és egyéb szempontoknak kimerítő és részletes leírása.

Összegezés

Összességében megállapítható, hogy az elítéltek foglalkoztatásának a megszerzése a büntetés-végrehajtás sajátosságaiból fakadóan igen fontos és lényeges feladat, hi-

szén az elítélt a szabadságvesztés büntetés végrehajtásának tartama alatt – ennek természetéből fakadóan – mesterséges környezetben él, és a normálistól eltérő életvitellel „kényszerül”. A börtön személyzet kötelessége, hogy ismerje és elhárítsa az újonnan befogadottakra leselkedő veszélyeket, ami annak felismerésére utal, hogy „a rosszul szervezett börtönben gyakori az elítélt testi-lelki sorvadása, szellemi eltompulása, önbecsülésének megrokkánása, öntudatának elsekélyesedése.”¹⁸

Dr. Végh Marianna

Felhasznált irodalom

Büntetés-végrehajtási jog, Szerk. Horváth Tibor, BM Kiadó 1983.

Finck Ferenc: *A magyar büntetőjog tankönyve*, Budapest, 1909.

Kabódi Csaba: *A büntetés-végrehajtási munkáltatás tervezett reformjával kapcsolatos egyes félelmeim*, Kriminológiai Közl. 49. sz.

Lajtár István: *A büntetés-végrehajtási intézetekben folyó munkálta-*

tás problémái, Kriminológiai Közl. 49. sz.

Lőrincz József – Nagy Ferenc: *Börtönügy Magyarországon* BVOP 1997.

Mezey Barna: *A magyar polgári börtönügy kezdetei*, Osiris-Századvég, Bp. 1995

Vókö György: *A magyar büntetés-végrehajtási jog*, Dialóg Campus Kiadó Bp.-Pécs 1999.

Felhasznált jogszabályok

1949. évi XX. törvény a Magyar Köztársaság Alkotmányáról.

1992. évi XXII. törvény a Munka Törvénykönyvéről.

1979. évi 11. tvr. a büntetések és intézkedések végrehajtásáról.

6/1996 (VII.12.) IM rendelet a szabadságvesztés és előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól.

1976. évi 8. törvényerejű rendelettel kihirdetett Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya.

Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R/87/3. számú ajánlása a tagországoknak az Európai Börtön szabályok-ról.

Jegyzetek

¹ Lőrincz József-Nagy Ferenc: *Börtönügy Magyarországon* BvOP Bp. 1997. (86. old.)

² Lőrincz József-Nagy Ferenc: im. 86. old.

³ Vókö György: *A magyar büntetés-végrehajtási jog* Dialóg Campus Kiadó, Bp.-Pécs 1999. (281. old.)

⁴ Vókö György: im. 282. old.

⁵ Lőrincz József-Nagy Ferenc: im. 87. old.

⁶ Lőrincz József-Nagy Ferenc: im. 88. old.

⁷ Lőrincz József-Nagy Ferenc: im. 89. old.

⁸ Lőrincz József-Nagy Ferenc: im. 87. old.

¹ Az objektív nehézségek közül meghatározó a fogvatartotti állomány létszámához igazodó, megfelelő munkalehetőség hiánya. A legnagyobb gondot a vállalkozások, intézmények megrendelésének csökkenése jelenti. A magánvállalkozások nem szívesen dolgoztatnak büntetés-végrehajtási intézetben fogva tartott munkatartókat annak ellenére, hogy a foglalkoztatásnak lényegesen kedvezőbb költségvonzata lenne. A külső foglalkoztatásra is csekély az érdeklődés munkáltatók részéről. Problémát jelent továbbá az egyes intézetek elmaradott infrastruktúrája és komoly nehézségi forrás az intézeteknél tapasztalható túlszűfolttság is, ami miatt a relative több fogvatartottra kevesebb munkahely jut.

A foglalkoztatás szubjektív akadályai a fogva tartotti oldalon jelentkeznek. Az elítélteknek és az előzetesen letartóztatottnak akkor van nagyobb esélye a munkáltatásra, ha valamilyen szakképzettséggel, szakmai gyakorlottsággal rendelkeznek. További akadály a munkáltatásnak az is, hogy a fogvatartottak egészségi állapota az átlagnépességnél rosszabb, így gyakran csak könnyű fizikai munkát végezhetnek. Külön gondot jelent a csökkent vagy megváltozott munkaképességek foglalkoztatása, az állapotuknak megfelelő munka hiánya.

„*A legtöbb államban jogilag szabályozott formában munkakötelezettség érvényesül az elítéltekkel szemben, mint pl. Ausztriában, Csehországban, Dániában, Svédországban, Hollandiában, Németországban, Svájcban. A jogerősen még el nem ítélt fogvatartottak munkára általában nem kötelezhetők, a végrehajtási intézetek tisztán tartását és ellátását szolgáló, alkalmoszerű munkát kivéve.*” (Lőrincz J.-Nagy F. im.)

„*A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 8. cikk 3. a.) pontja szerint „Senkit sem lehet kényszer vagy kötelező munka végzésére kötelezni”. Ez azonban nem jelenti azt, hogy azokban az országokban, ahol, valamely bűncselekmény miatti büntetesként kényszermunkával járó szabadságvesztést lehet kiszabni, megakadályozná az illetékes bíróság által hozott ilyen ítélettel elrendelt kényszermunka végrehajtását.*”

Foglalkoztatás, munkáltatás a kanadai büntetés-végrehajtásban

A kanadai büntetés-végrehajtás sajátosságai

Kanada büntetés-végrehajtási rendszerét a világ legfejlettebbjei között tartják számon. Az ország földrajzi helyzetéből és történelméből fakadóan a kanadai büntetés-végrehajtás átmenetet képez az európai (elsősorban brit), illetve az amerikai szemlélet és gyakorlat között. Megoldásaikat olyan – szintén igencsak komoly nemzetközi elismertséggel rendelkező – országok vették át, mint Anglia és Wales, Finnország, valamint újabban az Egyesült Államok.

Kanadában a büntetés-végrehajtás felelősségén a szövetségi, a tartományi és a területi kormányzat osztozik. A tartományi és a területi kormányzatok felelősek a két évnél rövidebb ítélettel sújtott elítéltekért. Ezen kívül kizárólagos felelősség terheli őket a probációra ítéltékért, a fiatalokú és az előzetes fogvatartottakért. A Correctional Service of Canada, a Kanadai Korrekciós Szolgálat, a szövetségi minisztérium egyik szerve, a kétéves vagy ennél hosszabb ítéletek végrehajtásáért felelős. Hozzá tartozik egy sor büntetés-végrehajtási intézet irányítása, valamint a feltételelesen a közösségbe visszaengedett bűnelkövetők felügyelete.

A Kanadai Korrekciós Szolgálat erősen decentralizált és regionalizált szer-

vezet, amely egyidejűleg koncentrálna a börtönökre és a közösségi központú korrekcióra. A 49 szövetségi börtön közül 10 maximális, 20 közepes, 12 minimális biztonsági fokozatú és 7 női intézet. Ezekon kívül 15 korrekciós létesítmény és 64 pártfogó hivatal is a szolgálat irányítása alá tartozik. Míg Kanada börtönpopulációja kb. 40000 fő, szövetségi szinten mintegy 15000 főt tartanak fogva, továbbá 9000 az ún. közösségi felügyelet alatt álló személyek száma. A Kanadai Korrekciós Szolgálatnak 10500 alkalmazottja van, költségvetése évi 1,1 millió kanadai dollár.*

Kanadában a foglalkoztatás az elítéltek társadalomba történő visszavezetésének, beilleszkedésének elősegítését szolgáló rehabilitációs programrendszer része. A célzott kezelés érdekében a fogvatartottak számára már büntetésük megkezdésekor, illetve az intézetbe kerülése előtt egyéni programot készítenek, és azt következetesen be is tartják. A program kidolgozása során a büntetés-végrehajtás szakemberei értékelik a fogvatartottal kapcsolatos rizikófaktorokat és szükségleteket. Természetesen ennek a rendszernek az alkalmazása nagyon komoly szakmai és infrastrukturális háttérrel igényel.

A kanadai büntetés-végrehajtás nemzetközi sikere – Huszár László szerint – elsősorban éppen a fent említett

*Ezek és a cikk további részében olvasható adatok a 90-es évek végéről származnak.

„*risk assesment*” (kockázat-, rizikóértékelés) rendszerének köszönhető. Ez egy olyan központi kivizsgáló rendszer, amelyen minden befogadott átesik. A bonyolult vizsgálati módszer – amelynek ismertetésére jelenleg nincsen mód – viszonylag egyszerű klasszifikációs sémát eredményez: alacsony, közepes és magas szükségleti- és rizikócsoportokat képezve a különböző dimenziók (biztonság, drog, szexuális viselkedés stb.) mentén. E kétségkívül nem olcsó, tudományos igényű módszertan alkalmazását az a felismerés tette szükségesé, hogy a büntetés-végrehajtási programok csak célzottan hatékonyak, a nem megfelelően kiválogatott csoportoknak nyújtott szolgáltatások a pénzkidobással egyenlők.

A fogvatartottak foglalkoztatása, „*kezelése*” – annak ellenére, hogy az egyes intézetekben lehetőség van különböző szintű iskolai végzettség megszerzésére (egész az egyetemig), a szakképzésre és a munkavégzésre – lényegében a személyiség- és viselkedés-fejlesztési programokra épül a kanadai büntetés-végrehajtásnál. Ugyanakkor az elítéltek foglalkoztatásának kanadai rendszere csak a CORCAN cég tevékenységének megismerésén keresztül érthető meg.

Tények, adatok a CORCAN-ról

A munkáltatást – amely a foglalkoztatásnak csak egy részét fedi le – a szövetségi kormány speciálisan működő egysége, a CORCAN társaság koordinálja és vezeti. (A cég elnevezése a Kanadai Korrekciós Szolgálat – CORrectional Service of CANada – nevéből alkotott mozaikszó.) A társaság a kanadai

igazságügy-miniszternek tartozik jelenléti kötelezettséggel, tehát annak alárendeltségében működik, ugyanakkor egyben felelős a kanadai büntetés-végrehajtás rendszerében a reá bízott büntetés-végrehajtási feladatok ellátásáért is.

A CORCAN 32 intézetben működik, 2000 fogvatartottnak nyújt képzést, további 4000-et munkáltat. A cég összes alkalmazottjainak száma – az egyes intézetekben dolgozókkal együtt – 317 fő.

A CORCAN több száz fajta terméket gyárt, tevékenysége mégis elsősorban öt nagyobb tevékenységi kör köré csoportosul, amelyek a mezőgazdaság, az építőipar, a textilipar, a bútorgyártás és a szolgáltatóipar. Bár a CORCAN legfontosabb területe a bútoripar, az élelmiszerektől kezdve a hadsereg számára gyártott lemez-szekrényekig igen sok más termék is megtalálható a repertoárjában. Megrendelői között a kormányzati hivatalokon túl NGO-k, oktatási és egészségügyi intézmények szerepelnek.

A fogvatartottak napi 5,25 és 6,90 kanadai dollár között keresnek, a nem dolgozók 1,60-t kapnak. A CORCAN-nál foglalkoztatott elítéltek keresete maximum 6,90 kanadai dollár/nap. (Abban, hogy a fogvatartottak munkadíja a kanadai jövedelmi viszonyokhoz képest viszonyítva alacsony, a közvélemény nyomása fejeződik ki.)

A foglalkoztatás és munkáltatás alapelvei a CORCAN-nál

A CORCAN 1992-es megalakulása óta megkísérelt egyensúlyt teremteni két fő feladata között, vagyis egyrészt maximális elítélt foglalkoztatásra és

képzésre, másrészt elfogadható hatékonyságra törekedett. A CORCAN nem tűzi ki célul a tiszta hatékonyságot, inkább megkísérli azokban az iparágakban hatékonyságot teremteni – a költségtakarékos üzemeltetésen keresztül –, amelyek hozzájárulnak a hatékony rehabilitációhoz és az újraintegrálódáshoz.

Kanadában a fogvatartottak szakképzése is foglalkoztatásnak minősül, amit a CORCAN szolgáltatásként végez a büntetés-végrehajtás számára. A cég éves, a büntetés-végrehajtástól kapott képzési díja az elítéltek képzésével kapcsolatos kiadásokat és a „börtön-környezetben” való működéssel járó költségeket fedezi.

Ebben a rendszerben a fogvatartott díjazásakor a képzésben való részvételt is értékeli (pl. a nem dolgozók napi díja elérheti az 5 kanadai dollárt is). Ezt azért fontos kiemelni, mert ezáltal is érzékelhető, hogy a foglalkoztatás elsősorban terápiás jellegű és nem a munkavégzés profitnövelést célozza meg.

A CORCAN-nál történő foglalkoztatás több alapelvei a következők:

Amennyiben a szövetségi szinten jogerős elítéltek a CORCAN-nak dolgoznak, csökkentik fogvatartásuk költségeit, ezáltal megtakarítva az adófizetők pénzét.

A CORCAN lehetőséget kínál a fogvatartottaknak, hogy szabadulásuk után új képesítéssel a társadalom produktív tagjává váljanak.

A statisztikákból igazoltak szerint fél év vagy annál több CORCAN-nál eltöltött idő csökkenti az esélyét a visszaesésnek és az újabb bebörtönzésnek.

A legutóbbi években a CORCAN-nak az volt a stratégiája, hogy olyan képzettségek elsajátítását szorgalmazta az elítéltek számára, amelyek tükrözik azokat a képzettségeket, amelyeket a kanadai munkaadók is igényelnek. A CORCAN intézkedéseket hozott, hogy támogassa a fogvatartottak általános képzettségének fejlesztését, miközben fenntartotta a szükséges szakmai képzettség elsajátítására vonatkozó orientációját. E döntés az alapján született, hogy a kanadai munkaadók olyan munkásokat keresnek, akiket többféle pozícióban is alkalmazni tudnak, és akiknek speciális képzést is nyújtanak, ha szükséges.

A munkát a kanadai büntetés-végrehajtás elsősorban úgy tekinti, hogy általa lehetőséget adnak az elítéltnék arra, hogy gyakorolja és megszilárdítsa azokat az ismereteket, amelyeket a különböző tanfolyamokon tanult. Az a véleményük, hogy megfelelő körülmények között a börtönmunka tapasztalatai is fontos tényezőt jelentenek az elítéltek társadalomba való újraintegrálódásában.

Jean-Claude Perron, területi parancsnok-helyettes szerint a korrekciós programok akaratlanul is negatív hatást tettek a fogvatartottak munkához való hozzáállásában. A fogvatartottak körében a munka ugyanis sokkal kevésbé favorizált tevékenységnek minősült a többi, érdekesebbnek tekintett programokhoz képest.

A kanadai büntetés-végrehajtásnál csak a legutóbbi időkben tettek kísérletet arra, hogy feltérképezzék a munka-programok korrekciós hatásait, valamint arra, hogy meghatározzák: ho-

gyan kell megszervezni a munkát ahhoz, hogy komoly, korrekciós eredményeket kapjanak.

A CORCAN működési feltételei

A CORCAN tevékenysége során nem törekszik kifejezetten a termelékenység vagy a jövedelmezőség növelésére és erre a cég vezetőit sem ösztönzi. A cég 1992. évi létrehozásakor az állam – a termelési eszközökön kívül – 45 millió kanadai dollár induló tőzrstőkét adott a CORCAN-nak, amely lényegében banki befektetésekben azóta is megvan. Az esetleges veszteségek esetén ebből fedezik a hiányt. A CORCAN-t így évről-évre az adófizetők nem támogatják, a cég kizárólag jövedelméből fedezi kiadásait, amit előállított termékeinek értékesítéséből ér el.

A CORCAN a szövetségi büntetés-végrehajtási intézetek mintegy felében képviselteti magát. Ami lényegesen eltér a magyar gyakorlattól az, hogy a CORCAN valóban egy cég, amelynek 32 üzemegysége (telephelye) van, amelyek csak részben önállóak. Valamennyi üzemnek közös a marketing, a termék-tervezési, a fejlesztési, a gyártás-szervezési és a jogi-irányítási apparátusa. A felső vezetés az ottawai központban működik.

A 32 területi üzemegységet üzemeltetési igazgatók vezetik, akiknek feladata a központilag tervezett, meghatározott formában, minőségben és mennyiségben előírt termékek előállítását. Nem tartozik tehát a felelősségük körébe a termékek hosszabb időre

szóló raktározása, piaci értékesítésének megszervezése és főleg az üzemegység gazdasági-pénzügyi egyensúlyának folyamatos fenntartása. Annyira központosított a marketing és a piackutatás, piacszerzés, hogy a helyi üzemegységek vezetői csak kis mértékben vállalkozhatnak önálló, helyi megrendelésének teljesítésére. Mindezekre az egyes üzemegységek szervezete sem ad módot, miután az üzemeltetési igazgatókhoz csak a közvetlen termelésirányítók és néhány adminisztrátor munkatárs tartozik.

A CORCAN a modern termelési technikák alkalmazása törekszik. Számos CORCAN-műhelyben a „mindent a megfelelő időben” elvet alkalmazzák. Ez lehetővé teszi a cég számára, hogy csökkentse a beruházási költségeket, továbbá kamat-megtakarítási és raktározási költség- megtakarítást érjen el.

A fogvatartottak „munkáltathatóságát” a CORCAN-nál külön részleg vizsgálja. A foglalkoztatás terápiás jellege kap elsődlegességet. Ha nincs elegendő számú foglalkoztatható elítélt, akkor megtörténik az, hogy jelentős megrendeléseket sem tudnak teljesíteni. A CORCAN tehát nem biztosít teljes foglalkoztatást, és nem is törekszik arra.

Az elítéltek foglalkoztatása önkéntes alapon folyik. A CORCAN korábbi elképzelése a munkáltatás tömeges megvalósítása volt, ezért a technológiaiailag szükséges létszámnak a dupláját is alkalmazták egy időben. Jelenleg a cég stratégiájában előtérbe került a cég melékenység, ezért, többnyire, már csak megrendelésre dolgoznak.

Fontos megjegyezni, hogy a szövetségi büntetés-végrehajtási intézetekben fogvatartott bűnelkövetők legnagyobb részének igen bizonytalan a foglalkoztatási előlétele. Egy vizsgálat szerint 60%-uk volt munkanélküli le tartóztatásuk idején, és hozzávetőleg 55%-uk büntetésének több mint felét is munka nélkül töltötte.

Termék értékesítés

A CORCAN-üzemekben gyártott termékek minősége a kanadai átlagnak megfelelő. Pl. a náluk készült irodabútorok tartósak, a hivatalok használati követelményeinek tökéletesen megfelelnek, formájukat tekintve viszonylag egyszerű vonalúak, a divatot kevésbé követik, ezáltal időállóak. A CORCAN ugyanakkor a folyamatos minőség-fejlesztésre törekszik, s azért választotta az ISO tanúsítványok kiadását, hogy egyrészt növelje a hatékonyságot, másrészt fejlessze a műhelyek munkakörülményeit.

Érdekesség, hogy a fogvatartottak által előállított termékek piaci árát folyamatosan a privát szektorban előállított hasonló termékek árával azonos szinten kell kialakítaniuk, ezáltal a CORCAN nem élhet az alacsony munkadíj előnyeivel. Amennyiben alacsonyabb árát alkalmaznak, azonnal kiteszik magukat a magáncégek támadásainak, akik a politika legmagasabb szintjéig is elviszik panaszukat.

Mint említettük: a CORCAN-nál a marketing és az értékesítési tevékenység irányítása egyaránt központosított, de minden régióban – 9 területi irodában – van helyi értékesítési képviselő. Az alapanyagok beszerzése is közpon-

tilag történik, ahonnan keretszerződések alapján az üzemek helyi lehívással jutnak a termékekhez.

A szervezet nem működhetne olyan hatékonyan, ha elsősorban szabadpiacra kellene termelnie, és folyamatosan profitot kellene elérnie. A CORCAN különlegesen jó helyzetben van annak köszönhetően, az előállított termékeik 90%-a a belső piacra, a kormányhivatalok, illetve az NGO-k, az oktatási és egészségügyi szervezetek megrendelésre készülnek. A cég sikeres működése – a speciális belső szabályozáson túlmenően – elsősorban abban rejlik, hogy állami megrendelések maghatarozó nagyságúak és folyamatosak. Az állami megrendelések stabilitást biztosítanak a büntetés-végrehajtás gazdálkodó szervezetének, lehetővé teszik egy-egy termék nagy sorozatú, hosszú ideig történő gyártását, amely a fogvatartotti munkaerő adottságaival is összhangban van.

A CORCAN-nál rugalmasan reagálnak a megrendelésekre: a folyamatos termeléshez szükséges likviditási biztonság állandóan adott, illetve hatalmas és kitűnő informatikai háttérrel rendelkező raktári kapacitás (kingstoni raktártelep) áll rendelkezésükre a késztermékek elhelyezésére és elosztására. Ez a készletező tevékenység és az azonnali kiszolgálás lehetősége is hozzájárul ahhoz, hogy a költségvetési szervek szívesen vásárolnak a CORCAN-tól.

A CORCAN „szorosan kézben tartja” a büntetés-végrehajtás belső piacának ellátását minden olyan termékre vonatkozóan, ami csak szükséges lehet a fogvatartottak és a személyzet szá-

mára, és a CORCAN keretébe előállítható.

A központosított szervezet előnyeinek kihasználása mellett a CORCAN-nál is szükségét látják a nagyobb rugalmasságnak, ezért keresik a módját

annak, hogyan lehetnének a helyi üzemek vállalkozóbbak, miként szerezhethetnének nagyobb arányban vevőket a szabad piacon.

Deák Ferenc István

Felhasznált irodalom

Garamvölgyi Béla—Tóth Sándor (összeáll.): *Úti jelentés az 1999. június 21-28. között Kanadában járt magyar delegáció tapasztalatairól*. Kézirat.

Huszár László: *Úti jelentés a Kanadában és az ACA 127. kongresszu-*

sán járt magyar delegáció tapasztalatairól. 1997. Kézirat.

Perron, Jean-Claude: *A börtönmunka helyzete...* 1997. Kézirat.

Reynolds, Brendan: *Korrekciós szolgálat*. Börtönügyi Szemle. 1996. 3.

„Az utolsó esély a reintegrációhoz” című PHARE projekt tapasztalatairól

Az Oktatásügyi Minisztérium által kiírt „*A halmozottan hátrányos helyzetű, el-sősorban roma fiatalok társadalmi beilleszkedését elősegítő programok*” című PHARE támogatással működő pályázati felhívásra készítettük el a projektünket, amely „*Az utolsó esély a reintegrációhoz*” címet viselte.

A projektet csak konzorciumi keretek között lehetett végrehajtani, amelynek vezetője a dunaiújvárosi **Rosti Pál Gimnázium, Általános és Szakképző Iskola** volt. Tagjai a **Pálhalmi Országos Büntetés-végrehajtási Intézet** és a budapesti székhelyű **Partners-Hungary Alapítvány** alkották.

Célkitűzéseink és megvalósításuk:

A Pálhalmi Országos Bv. Intézetben jogerős büntetésüket töltő, analfabéta roma elítéltek oktatását-képzését vállaltuk. Több éves tapasztalatunk alapján elmondhatjuk, hogy az **analfabéták száma az utóbbi 4-5 évben növekedett**. Különösen a visszaeső elítéltek esetében gyakori az írástudatlanság. Az írni és olvasni nem tudó embereknek semmi esélyük nincs a társadalmi beilleszkedésre. Legtöbbször analfabéta mivoltukat használja fel környezetük az **újabb bűncselekmények** elkövetésére.

A reintegrációhoz vezető út első lépése az általános iskola negyedik osztálya-

nak elvégzése. Programunk 55 analfabéta roma tanulót juttatott el ideig. Többségük azóta már a felső tagozat tanulója. Úgy gondoltuk, hogy néhány száz órás „*gyors-talpaló*” tanfolyammal nem lehet hatékony, szilárd tudást biztosítani az analfabétáknak, ezért **speciális, komplex tantervet** készítettünk, amelynek legfontosabb része az **oktatási-képzési-személyiségfejlesztő** program.

Ezt az elképzelésünket két lépcsőben valósítottuk meg. Az első szakaszban a szintre hozó, ún. **iskola-előkészítő** program keretében, a pszichológiai vizsgálatok eredményeire építve, **korrekciós és rehabilitációs** munka folyt gyógypedagógusok segítségével, míg a második periódusban következett a tényleges írni-olvasni és számolni tanítás.

2001. július 1-jén két tanulócsoporttal kezdtük meg a munkát. Az egyik tanulócsoportot **Sándorházán** a férfi, míg a másikat **Mélykúton** a női börtönben hoztuk létre. Fél év múlva újabb két csoport indult, így a program végére 4 tanulócsoport (55 fő) jutott el a negyedik évfolyam elvégzéséig. A tanulócsoportok létszáma 14-15 fő volt.

Egy analfabéta tanuló oktatása, személyiségfejlesztése **1100 órában** valósult meg. Mint azt már a fentiekben is említettük rendkívül fontosnak tartottuk az iskola-előkészítő szakasz megvalósítását. Csoportonként 300 órában történt ez a te-

vékenység, melyet pszichológus, gyógy-pedagógus és tanítók végeztek.

A kiválasztott csoportot speciális pszichológiai, gyógypedagógiai módszerekkel, felmérték a szakemberek, igyekeztek feltárni, hogy melyek azok a **pszichikai**, valamint **részképeség-zavarok**, gátak, amelyeket ki kell küszöbölni, illetve, amelyeket specifikusan fejleszteni kell ahhoz, hogy fáradásaink célt érjenek.

A bűnelkövető személy köznapri életben a társadalom ellensége, kártevője. Ne felejtjük el azonban azt a tényt, hogy mindenki, **aki veszélyes ember lett, előbb veszélyeztetett volt.**

A kriminalitás tulajdonképpen csak harmadik legsúlyosabb foka, szakasza egy egyre súlyosbodó folyamatnak, amelynek az első lépcsője a veszélyeztettség.

A **kriminális irányú személyiség-fejlődés** gyökere mindig az **érzelmi élet zavarai**ban, a szülőkkal, a környezettel való diszharmóniában található meg. **György Júlia (1967)** így vall: *„Az esetek jelentékeny hányadában már 0-3-ig, még inkább 3-6 év között jelen vannak és kimutathatók azok a környezeti ártalmak, amelyek a fejlődési zavarokat típusosan előidézhetik.”*

Az **antiszociális személyiséget** főképp az jellemzi, hogy affektív élete és reakciómódjai infantilis szinten fixálódtak, rögzültek; hogy agresszív feszültségét nem képes, valamilyen szublimált, szocializált formában feldolgozni.

Az ilyen egyén nem képes elviselni a tartós emocionális feszültséget; nem képes a késleltetésre, vágyait azonnal ki akarja elégíteni, **képtelen várni.** Nagyon nehezen képes az oktatás tartós monotonitását tolerálni (az iskolaeretség egyik kri-

tériuma, hogy a gyermek kibírja – e a tartós **pszichikus tenzió** állapotát).

Infantilis vonása a fokozott oppozíciós igény, az örökös szembenállás, alkalmazkodási képtelenség. A legtöbb bűnelkövető személy épp ezen adaptációs problémák miatt nem végezte el az általános iskolát, illetve még az elején kimaradt hiperaktivitása, viselkedészavara miatt.

A pedagógiai pszichológia szemléletében a **prevenció, a rehabilitáció és az utógondozás szerves egységet alkot** az illető egyén mentális egészsége érdekében.

Tehát az előkészítő munka első lépésőjében az előzetes pszichológiai vizsgálatokat megelőzően azt kellett rögzítenünk, melyek azok a területek, amelyeket „mérni”, illetve feltérképezni akarjuk. Ezt követheti a tesztbatteria, eljárások összeállítása.

Mindenképpen szükségesnek láttuk a személyek intelligenciáját, esetlegesen a deficit mértékét megmérni, megállapítani, hiszen a képzés eredményessége szempontjából elengedhetetlen egy szint, amely a sikerességet garantálja, valamint szükségesnek tartottuk a populáció e szempontú homogenitását az egységes haladás érdekében. A méréshez a **RAVEN-teszteljárást** használta a csoport pszichológusa az egyszerűség miatt. A kapott eredmények, mind a nők, mind a férfiak esetében rendkívül alacsony értékekről tanúskodtak. Néhány kivételtől eltekintve az értékek a kritikus **határ (IQ 70) alatt**, a debilitás övezetében voltak, tehát **intelligencia-deficitről** beszélhetünk. Ez esetben – a pszichológus véleménye szerint – ez a deficit, többségében következményes, hiszen a kiválasztott populáció tagjai főként a roma szubkultúrának abból a

rétegeből kerültek ki, akik, vagy nem is ismerték családjukat, a szüleik még egészen kicsi korukban elhagyták őket, illetve a környezet, a család önmaga is deviációt közvetített az egyén számára. Így a hozott értékekre nem, vagy csak nagyon csekély mértékben számíthatott oktató csapatunk.

Az eredményes oktatás érdekében úgy éreztük, feltétlenül meg kell mérnünk a **figyelemkoncentrációt**, illetve ezek tartóságát, flexibilitását.

Ehhez a **Pieron papír-ceruza tesztel-járást** alkalmaztuk.

Az előzetes várakozásoknak megfelelően azt az eredményt kaptuk, hogy a vizsgált személyek (v.sz.) figyelmének terjedelme – kivétel nélkül – igen csekély. Ez a tény további gondot jelenthet a későbbi munkában, hiszen így bizonyosságot nyert, hogy annak koncentrációjával, valamint pontosságával is komoly gondok vannak.

Természetesen ennek a részterületnek (figyelem) a fejlesztése elengedhetetlen az eredményes oktató munkához, a sikeres tanulói tevékenységhez. A próba során a nemek között nem volt jelentős teljesítmény különbség.

A dinamikus rajzvizsgálat (**DRV**) **lényeges**, összehasonlító, sorozatos rajzvizsgálat. A vizsgálandó személyekkel embert rajzoltattunk, melyet meghatározott időközökben megismételtettünk.

Az eljárás **célja**: a vizsgált személy **mentális állapotának vizuális megjelenítése** volt.

Az instrukciónak megfelelően a személyek egy emberalakot rajzolnak, amilyen „*nekik tetszik*”. Nem kényszerítjük az egész alakos rajzot, viszont fontos a rajzhoz fűződő megjegyzések, az asszoci-

áltatás kérdése, hiszen ez is sokat elárul egy-egy személyiség strukturáltságáról, szintjéről, stb. A gyermekekhez hasonlóan a felnőttek is bizonyos ábrázolási szinten mozognak. Ezek a szintek többé-kevésbé állandóak, csak bizonyos patológiák hatására bomlanak fel.

Az alakábrázolásra való képtelenséget (idiotizmus) nem tapasztaltunk.

Tapasztaltunk viszont több esetben, sőt ismétlődő jelleggel pálcica emberkéket, amelyeket szívesen készítenek **introvertált** (bezárkózó) személyek, esetleg szenvedélybetegek (egyértelmű infantilis személyiségjegy). Több ízben láttunk karikavonal sémát, illetve kettősvonalú sémát, amelyek szintén kissé infantilis személyiségszerkezetre engednek következtetni.

Az esetek mintegy 30-40%-ában találoztunk az „*átlagképességekkel rendelkező felnőtt*” rajzaival, az ún. „*szubrealisztikus szinttel*”, amely viszonylag gyengébb értelmi színvonalra utal. Mintegy 15-20%-ban tapasztaltunk lényeges eltérést a nemek szerinti teljesítményben.

A személyiségfejlődés kriminális, disszociális típusú zavarának fő jellemzője a túlnyomórészt beilleszkedési, alkalmazkodási, viselkedési és teljesítményzavarokkal megjelenő érzelmi-akarati funkciók részleges, illetve súlyos mértékű károsodása.

A rehabilitáció során tehát feltétlenül számolni kell az **érzelmi élet labilitásával**, az **emocionális funkciók sérülésével**, az akarati tényezők hibás működésével, a személyek többségének pedig a szocializáció olyan, hibáival, amelyek a normaképződés folyamatát befolyásolták, illetve befolyásolják, aminek következtében a személyiség disszociális fejlődési

irányba tért el. Tehát a pedagógiai munkánk során ennek korrekciójára is gondolkodnunk kellett.

A **teljesítmény-és viselkedészavar** okaként az esetek döntő többségében a károsító tényezők szűkebb családi, társadalmi környezetben ható pszichológiai, szociális ártalmakat, valamint az ún. miliő ártalmakat tudhatjuk. Az esetek során szinte mindig megtalálható az érzelmi funkciók sérülése. A sérülés patológiai mértékét tekintve, a nemek szerinti megoszlásban, talán a női csoport mutatta a súlyosabb fokot. Ők tűntek frusztráltabbnak, de egyidejűleg talán ők akartak jobban megfelelni is, a sikerélményt is ők kívánták nagyobb mértékben.

Ezt a különbséget talán a családtól, a gyerekeiktől a kényszerű elszakíttósággal, az izolációval magyarázhatjuk. Az elkészített „*család-rajzok*” is azt mutatták, hogy a nők a munkáikon a gyerekeiket helyezték a központi helyre, míg a férfiak rajzain összevisszaság, kuszaság tapasztalható. Többségük esetében nem is tapasztalható kialakult realisztikus családkép.

A pszichológiai eredményekre építve, az értékelési folyamattal párhuzamosan, elkezdtek munkájukat a gyógypedagógusok is, akik szintén elvégezték a saját szakterületüknek megfelelően a tanulók felmérését. A tanulók képességeinek feltérképezését követően **kiemelt fejlesztési területeként jelentkeztek a következők:**

- téri orientáció,
- szókincs fejlesztése,
- szerialitás,
- auditív-vizuális emlékezet,
- alak-háttér differenciálás,
- finommotorika, kézügyesség fejlesztése,

- helyes ceruza fogás,
- térbeli irányok megfelelő használata.

Két hónapon keresztül jószerevel minden nap folyt a tanulók képességfejlesztő terápiája, hogy szeptemberre sikerüljön az alapvető készségek szintre hozása, amely az írás – olvasás elsajátításához alapvetően szükséges.

Az előkészítő időszakban elvégzett gyakorlatok elkülöníthetők voltak, azonban a tréning, a program szerkezetében önálló egységet alkotott. A komplexitás és **a fokozatos terhelés** elvét követték a pedagógusok.

Az **oktatás specifikus jellege** többek között abban rejlett, hogy **felnőtt emberek számára** kellett olyan feladatsorokat, fejlesztő programokat kidolgozni, amelyek **eddig csak gyermekek részére készültek.**

A fejlesztő terápiánk kiemelt területe volt a finommozgások fejlesztése:

- ujjtorna gyakorlatok,
- apró tárgyak szétválogatása, csoportosítása (gomb, bab, lencse, kukorica),
- mértani síkidomokból ritmikus sorok alkotása,
- tépés, gyűrés, vágás, ragasztás,
- mintázás,
- gyufaszázból különféle formák, alakzatok készítése,
- festés technikájának a gyakorlása, színek ismerete, különféle nyomatok, viaszkarc készítése,
- fantáziakép alkotása.

Az **auditív emlékezet** fejlesztésére is figyelmet kellett fordítanunk, pl. rövid

szavak, verssorok, mondatok, történetek visszamondásával.

Vizuális emlékezet fejlesztésére használtuk pl. a memóriajátékot. A **téri orientáció** fejlesztése szintén kiemelt fejlesztési területként jelentkezett:

- az iránygyakorlatokat leelőször saját testükön (testséma gyakorlatok) gyakoroltattuk, hiszen amíg ezt nem tudják, addig nem lehet magasabb szintre lépni.

A **szókincs fejlesztéséhez** rengeteg képanyagot használtunk fel. Szituációs játékokban, különféle szerepgyakorlatok során lehetőségük nyílt arra, hogy önmagukról, érzelmeikről kifejezően, választékosabban tudjanak nyilatkozni. Szinonim kifejezések gyűjtése, a szavak főfogalom alá sorolása, mind-mind a fejlesztő, kompenzáló terápiánk részeként szerepelt, ezzel is elősegítve az emberi érintkezés alapformáinak elsajátítását a szóbeli nyelvhasználat kialakításával és fejlesztésével, a különböző nyelvi hátrányok leküzdésével.

Törekedtünk arra, hogy alakilag tisztább legyen a beszédük a helyes hangképzés, hangsúlyozás, hanglejtés, hangerő, beszédtempó fejlesztésével, illetve javításával. Továbbá:

- az **aktív és passzív szókincs** fejlesztésére, a nyelvi hátrányok, beszédgátlások leküzdésére,
- különféle feladathelyzetekben gyakorolhatták a **problémamegoldó gondolkodás** képességének a formálását,
- az **emlékezet és a képzelet** fejlesztését.

A környezetükben lévő tárgyak megfigyelésével, válogatásával, összehasonlításával, csoportosításával segítettük őket

abban, hogy meg tudják fogalmazni szóban a tárgyak közvetlenül érzékelhető tulajdonságait (sima, érdes, száraz, fagyos, tompa, puha stb.).

Nagy hangsúlyt fektettünk a tárgyak térbeli helyzetének a felismertetésére (lent-fent, előtte-mögötte, fölé-alá, mellé stb.).

Matematika órák keretében fontosnak tartottuk:

- a tulajdonságok változásainak a megfigyeltetését (mi változott meg?, transzformációs játék),
- a **halmazok** kialakítását megadott szempontok alapján hozzátevéssel, elvétellel, tulajdonságok változtatásával,
- **relációk** kifejezését nyílak használatával, egyszerűbb feladathelyzetekben gyakorolhatták a több-kevesebb, az ugyanannyi, a nagyobb-kisebb és az ugyanakkora fogalmát.

Lényegesnek ítéltük meg az előkészítő munka során, a megelőző vizsgálatok alapján, az **egyéni korrekció** folyamatos végzését. A gyengébb tanulókkal felzárkóztató foglalkozásokat tartottunk. Az olvasástechnika elsajátítása érdekében, már itt az előkészítő szakaszban megkezdtük a **hanganalízis-szintézis, a hangösszevonási** gyakorlatokat, a szavak hangrendjének a felismerését szótagolvasó feladatok, képek segítségével, szókárttyák, megfelelő számú korongok egyeztetésével. **Vizuális és akusztikus gyakorlatokat** végeztünk a hasonló hangzású hangok, illetve hasonló alakú betűk megkülönböztetésére, különös tekintettel a magánhangzókra, a mássalhangzók közül az n, m, k, g, p, b, d betűkre.

Összefoglalásként elmondhatjuk, hogy a megalapozott előkészítő időszak után **zökkenőmentesen** foghattak hozzá szeptemberben a pedagógusok az alfabetizáció hallgatókból álló osztály oktatásához. Természetesen a fentiekben taglalt fejlesztő feladatsorok nem értek véget az iskola-előkészítő időszak lezárulásával. A tanítók nevelő-oktató munkájukba szervezve beépítették a fejlesztő, részképesség – zavarokat kompenzáló terápiás gyakorlat-sorokat.

Az alapos előkészítő időszak után szeptemberben megkezdődhetett az általános iskolai tananyag, így elsősorban az írás-olvasás, valamint a matematikai ismeretek oktatása. A pedagógusok nem voltak könnyű helyzetben, mivel már az előkészítő szakasz munkája során is ismertté vált, hogy a **csoporthoz tartozók összetétele rendkívül heterogén.** A felmérések azt is igazolták, hogy a tanulók intelligenciája akár a debilitás határát is súrolja, bár ennek a megállapítása nem a mi hatáskörünkbe tartozott. Azonban az nyilvánvalóvá vált, hogy az osztály összetétele rendkívül eltérő sajátosságokat mutatott az **egyéni adottságok, képességek** tekintetében. A kezdeti felmérésekből az is kiderült, hogy sok a halmozottan sérült, például:

- **értelmi fogyatékoság és érzékszervi sérülés** (főként nagyothallás, gyengén látás),
- **értelmi fogyatékoság és beszédzavar** (főként a mechanikus diszfáliák, disztriás zavarok, diszféziák),
- **értelmi fogyatékoság és viselkedészavarok.**

Pedagógiai programunk végrehajtása során **folyamatosan konzultáltunk** a büntetés-végrehajtási **intézet pszichológusával** is, aki egyben az előkészítő idő-

szak felméréseit végezte el a gyógypedagógusokkal közösen. A kapcsolattartás során figyelemmel kísértük, hogy a tudatosan megszervezett és irányított nevelői ráhatások, olyan tartalmakat közvetítsenek, illetve a pedagógiai vezetés azokat a módszereit és szervezeti formáit alkalmazza, a körülményeket úgy hasznosítsa, hogy a tanulókat aktív tevékenységre ösztönözze, hogy a közösen végzett munka eredményeként, a közvetített tartalmakat elsajátítva eredményesen fejlődjen személyiségük is.

Mindezek figyelembe vételével folyt az oktató-nevelő tevékenység több hónapig keresztül, melynek során a következő eredményeket sikerült elérni tantárgyi bontásban:

Magyar nyelv és irodalom

Meixner Ildikó írás és olvasás tanítása alapján kezdődött el az oktatás, amelynek során a jól differenciálható hangoztató-elemző összetevő módszertani formával ügyesen sajátították el a magyar abc kis-és nagybetűit. Természetesen maximálisan figyelembe kellett venni a csatlakozó fogyatékoságok miatt létrejött írási nehézségeket, amelyeket egyénekre szabott módszerekkel, eljárásokkal igyekeztünk a pedagógusok áthidalni.

Folyamatosan fejlesztettük kifejező-készségüket, szókincsüket. Valamennyi órának feladata volt a beszédfejlesztés, amelynek eredményeként fejlődött szövegértésük is.

Rengeteg szógyűjtési feladatot végeztek (képpolvasás, témakörös szógyűjtés, rokon értelmű, ellentétes értelmű szavak gyűjtése). A gyűjtött szavakat pedig igyekeztünk beépíteni velük a beszélt nyelvbe.

A társalgási beszéd fejlesztése érdekében köznapi beszédhelyzeteket tettünk: kérdezés, válaszadás, párbeszéd a pedagógusokkal, a társakkal. Igyekezünk bővíteni az elemi nyelvi magatartási formulák körét, ezek differenciált begyakorlását: pl. udvarias megszólítás, kérdés, jókívánságok, köszöntések, segítség-felajánlás elhárítása, megköszönése. Különösen jó alkalom nyílt ezek gyakorlására az életvezetési ismeretek oktatása során.

Ugyancsak az órák oktatási folyamatába beiktattuk a szituációs beszédgyakorlatokat az anyanyelv és életvezetési ismeretek témaköréhez kapcsolatosan. Pl.: képzelt szituációk eljátszása, események megelevenítése (orvos-beteg, vásárló-eladó, telefonbeszélgetés, stb.).

Nevelő-oktató munkánk során igyekeztünk olyan témaköröket választani, amellyel az írás-olvasás elsajátításán túlmenően fejleszthettük a tanulók egész személyiségét. Ezért a feldolgozott témakörökben szerepeltek a természet szépségét, az ünnepek hangulatát, a munka örömet, az otthon, a haza szeretetét kifejező és elmélyítő irodalmi művek.

Előszóval választottunk népmeseiket a magyar és a világirodalom mesekincseiből. A népköltészeti alkotásokhoz kapcsolódva, a nép tárgyi művészetére vonatkozó diafilmek, képek, albumok, stb. megtekintésére nyílt lehetőségük, amellyel elősegítettük a népművészet értékeinek megértését.

Ugyancsak életvezetési ismeretek tantervi témakörként szerepelt az **egészséges életmódra** nevelés: helyes táplálkozás, testedzés, pihenés, személyi higiénia biztosítása.

A nyelvhasználat fejlesztését biztosító, számtalan, a fentiekben említett tevé-

kenységek során (beszédművelés és beszédfejlesztés, olvasás, írás, nyelvtan, szóbeli - és írásbeli fogalmazás) az alapismeret II, azaz a 3-4. osztály végére elértük, hogy tudjanak az élményeikről, az olvasottakról néhány mondatban választékosan, összefüggően, lényegyet kiemelve beszélni. **Képessé váltak arra,**

- **hogya rövid szöveget (néhányan hosszabbat is) némán elolvassanak, annak tartalmát, értelmét feldolgozzák a kérdések alapján,**
- **hogya mondatokat tollbamondás után kevés hibával leírjanak,**
- **hogya a mondatfajtákat tartalmuk szerint felismerjék,**
- **hogya megkülönböztessék a prózát a verstől,**
- **hogya megnevezzenek néhány költőt és író.**

Matematika

A matematika tanításának elsősorban az volt a célja, hogy kialakítson egyfajta jártasságot az egyszerű és a tanult matematikai problémák felismerésében, megoldásában, valamint ezeknek az ismereteknek a gyakorlati alkalmazásában, készséget a természetes számokkal és a törtszámokkal való műveletekben.

Törzsanyagként szerepelt:

- **halmazok, logika,**
- **számtan, algebra,**
- **relációk, függvények, sorozatok,**
- **geometria, mérések,**
- **kombinatorika, statisztika.**

A matematika céljának és feladatának megvalósításához nélkülözhetetlen volt a korszerű módszerek alkalmazása, amely elsősorban a tárgyat tanító pedagógusok módszertani szabadságának érvényesítésével együtt valósulhatott meg. Er-

re azért volt szükség, mert a tanulók rendkívül eltérő képességekkel, ismeretekkel rendelkeztek.

Az oktatás során a hangsúly az összefüggések, alapvető dolgok megértésére helyeződött.

Nehézséget okozott a pedagógusok számára, hogy valamennyi fogalom megtanítását többféle tapasztalattal kellett alátámasztani, hogy kialakulhasson az asszociáció helyett az absztrakció, vagyis az **elvont fogalmakat mindenképpen érthetővé kellett tenni** a felnőtt tanulók számára. Sok esetben merőben másféle módszereket, eszközöket kellett alkalmazniuk, mint amilyent a gyerekek-nél a már begyakorolt oktatási sémákban használnak.

Kihívásként jelentkezett a tanító részére az is, hogy az **érdeklődésük differenciáltságát**, figyelmük terjedelmét, pillanatnyi indiszponált állapotukat, hogyan motiválja a közös cél (a matematikai ismeretek megszerzése) megvalósítása érdekében. Mindkét fél részéről nagy akaratereőre volt szükség ahhoz, hogy a problémamegoldás nehezebb szakaszain is túljussanak.

A feladatmegoldások során itt is érvényesült a tantárgyi koncentráció, hiszen tág lehetőség nyílt a szókinccsfélesztésre, a fogalmazás egyszerű algoritmusainak kialakítására is.

A tantárgy oktatása lehetőséget nyújtott a személyiségformáló hatások fokozására a feladatok vállalásával, azok teljesítésével, valamint fejlesztette önfegyelmüket, kitarásukat, kötelességtudatukat.

Az alap II. (3-4 osztály) elvégzését követően képessé váltak arra,

- hogy írni és olvasni tudjanak ezres számkörben,

- hogy rendelkezzenek a szóbeli összeadás, kivonás, szorzás, osztás készségével,
- hogy tudjanak írásban összeadni és kivonni,
- hogy tudjanak szöveges feladatokról számfeladatot készíteni, számfeladatra szöveget mondani,
- hogy tudjanak szabványos mértékegységekkel is hosszúságot, területet, tömeget, úrtartalmat mérni.

Az oktatási folyamat végére képessé váltak egyszerűbb kombinatorikus feladatok megoldására is.

Az oktatásnak és a nevelésnek azaz a pedagógiai tevékenységnek a különböző képességek elsajátításán, valamint a tárgyi ismeretek átadásán túl - különösen a felnőttoktatás területén - van egy másik, de legalább olyan fontos feladata, amely a tanulók személyiségének komplex formálására, szükség esetén átalakítására, **újra-rendezésére – rekonstrukciójára – vonatkozik.**

A **személyiség nem egy készen kapott struktúra**, amely a születés után azonnal működőképesen rendelkezésre áll, hanem egy olyan, „**pszichofizikai rendszer**” amely időben és térben, a tárgyi és szociális környezettel történő interakciók során fejlődik ki. Ezt a folyamatot, amelynek során az egyén elsajátítja azokat a szociális magatartásformákat, értékeket, normákat, attitűdöket, amelyek segítségével társadalmilag integrált személyiséggé válhat, **szocializációnak nevezzük.** S ha ehhez hozzáadjuk azokat az erkölcsi, etikai, akaratit tulajdonságokat, valamint azt a társadalmi tudást, amelynek segítségével az egyén ún. komplex, működőképes személyiséggé,

individuummá válik, perszonalizációról beszélünk. Mind a szocializáció, mind a perszonalizáció olyan tanulási folyamat, amely részben családi, de részben társadalmi is, amelynek egyik eredménye a „*működőképes*”, a társadalomban létezni, eligazodni képes személyiség kialakulása.

Programunk célja volt a pedagógiai, oktatási tevékenységen túl a **fogvatartottak szekunder szocializációja**, valamint a **reszocializáció** eredményeinek megtartása, rehabilitációja.

A neurotikus vagy anti-, illetve disszociális fejlődésirányú felnőttek egy részének átnevelése speciális feladatokat rótt a programban résztvevőkre. Ennek a pszichopedagógiai tevékenységnek alapfeladata a tanulók szomatikus állapotának rendezése, a pszichés traumák feldolgoztatása, az én erősítése, a reális önértékelés kialakítása, a normaképzés zavarainak megállítása, átrendezése, valamint az erkölcsi, akarati tulajdonságok fejlesztése, **egyszóval a személyiség komplex rekonstrukciója volt.**

Az átnevelés és a reszocializáció csak a pszichológus-gyógypedagógus csoport munkáján keresztül lehet tartósan eredményes, de fontos a környezeti miliő ártalmainak kiküszöbölése, a programban résztvevők lehetőség szerinti homogén elhelyezése, amely által az említett ártalmak negatív hatása minimálisra csökkenthető.

Munkánk során az alapvető ími-olvasni tanul és ugyancsak az alapvető matematikai műveletek elsajátíttatásán túl, a fogvatartottak rehabilitációja, a társadalomba való reintegrációja is az elsődleges tevékenységeink közé tartozott, amelynek során fő feladatunk a hibás primer szocializáció ki-

javítása, a tanulásban motivációs struktúra átprogramozása, és pozitív távlatok nyújtása volt, az identitás megtartásával.

A program során végigkísérhettük a tanulók személyiségének pozitív változásait. A szerzett ismeretek, készségek, tudáson túl annak folyamatos bővülésével sikerélményhez jutottak és ezzel egyenes arányban önbizalmuk folyamatosan fejlődött, önértékelési zavarai megszűntek. A sikerélmények hatására **én-képük** folyamatosan javult, fejlődött és ezáltal a munkában egyre érdekelttbbé váltak. Az érzelmi – akarati funkciók sérülése, mint fő tünet, a programban résztvevők esetében szinte kivétel nélkül minden, tanulónál tapasztalható volt.

Tény, hogy **számolnunk kellett az érzelmi élet labilitásával**, az érzelmi funkciók sérülésével, az akarati tényezők hibás működésével, valamint a primer és szekunder szocializáció olyan hibáival, amelyek a normaképződés és társadalmi beilleszkedés folyamatát is megzavarhatják, felerősítve a disszociális vagy az antiszociális fejlődési irányt. Feladatunk volt **ennek a fejlődési iránynak a korrekciója, reverzibilitása.**

A teljesítmény – és viselkedészavar **bio – pszicho - szociális** okokra vezethető vissza. Az okok bármelyike előidézheti – speciális segítségnyújtás hiányában – a személyiségfejlődés részfunkciókban jelentkező vagy komplex zavarát. Az esetek többségében a károsító tényezők az ún. miliő ártalmakban keresendők. Jellemzőnek tekinthető az is, hogy az ok-okozati összefüggések sokrétűek, a káros reakciók számtalan változatát hozva létre. E tünetkombinációkban az érzelmi funkciók zavara, sérülése, szinte kivétel nélkül mindig megtalálható.

Célunk volt a megzavart személyiség-fejlődés helyreállítása, a harmónikus személyiségfejlődés feltételeinek biztosítása, a komplex személyiség rehabilitációja, a reverzibilis folyamatok visszafordítása, amelynek révén a személyek társadalmi reintegrációja lehetővé válhat.

Összegzőképpen elmondható, hogy a tantárgyakat tanító pedagógusok, valamint a PHARE-programban résztvevő tanulók is sikerélményhez jutottak. Rövid idő alatt (14 hónap) hatalmas terjedelmű tananyag elsajátítására került sor. Az igen intenzív tempó nem vette el sem a pedagógusok, sem pedig a felnőtt tanulók kedvét. A fogvatartottakat ösztönözte az is, hogy a már régen elfelejtett ismeretek, a felelevenítés, az ismétlés vagy az újratulás következményeként gyorsabban rögzültek. A pedagógusokat pedig az ösztönözte, hogy a tanmenetben rögzítetteknek megfelelően egy lelkes, szorgalmas és egyben szolgálatkész tanulócsoporttal tudtak együttműködni.

A program nem valósulhatott volna meg a konzorciumi partnerek támogató

segítsége nélkül. A Pálhalmi Országos Bv. Intézet biztosította a tárgyi feltételeket, valamint, a bv. nevelői, és őrszemélyzete is támogató partnerként vett részt az oktatás folyamatos és zökkenőmentes kivitelezésében, ami nem volt könnyű, hiszen 14 hónapon keresztül naponta folyt a tanítás.

A projekt megvalósítása hozzájárult az analfabéta fiatalok számának csökkentéséhez, lehetőséget adott részükre a felső tagozat elvégzéséhez, majd a szakmatanuláshoz.

Hozzájárult a szociálisan sérült fiatalok személyiségének fejlesztéséhez.

Úgy gondoljuk, hogy a programunkban részt vett roma tanulók, az eredményes munkájuk következtében – miután megtanultak írni, olvasni és elsajátították az alapvető ismereteket – egy „*UTOLSÓ ESÉLYT*” kaptak a társadalomba visszavezető úthoz, azaz a reintegrációhoz.

*Antal Zsuzsanna—
Borgulya Zoltán*

„Nem sok idő kell hozzá, és egészen megnyugszanak. Eleinte izgatottak, de aztán meghíznak, és nagyon elcsöndesednek - mondta a vén tábornok, nem is sejtve a szörnyű értelmet, amely szavai mögött rejtőzik.”

(Lev Tolsztoj: Feltámadás. Szöllősy Klára fordítása)

Letartóztatásban lévő fiatal felnőttek reszocializációja

(civil pártfogói rendszer és folyamatos utógondozási modell)

„Attól félek, már nem is tudok bõri (=börtön) nélkül élni majd...”

(Részlet egy fogvatartott diák leveléből)

1. Bevezetés

Munkánk 1997 májusában kísérletként indult, amikor a Belvárosi Tanoda Alapítványi Gimnázium két diákja előzetes letartóztatásba került, amely a bűncselekmény súlyosságát tekintve akár évekre is elhúzódhatott. Úgy véltük, hogy ebben a speciális helyzetben sem szakítjuk meg kapcsolatunkat velük és a lehetőségekhez képest támogatjuk őket jelenlegi élethelyzetükben is.

Másfél éves előkészítő munkát folytatunk, amelynek lényege annak feltérképezése volt, hogy civil szervezet miképpen fejthet ki tevékenységet büntetés-végrehajtási intézetben, illetve a szervezet elfogadtatása, a munkatársak priorálása (ellenőrzése) zajlott ez idő alatt. Mindemellett leveleztünk két diákunkkal, és a beszélők terhére személyes találkozásokra is sor kerülhetett - természetesen igen korlátozott mértékben.

1999 őszén indítottuk meg azt a „börtönmunkát”, amely előzetes letartóztatásban lévő fiatalok oktatását (gimnáziumi

mi érettségi vizsgára való felkészítését) és esetkezelését (a speciális helyzetben támogató, személyiségformáló és fejlesztő program kidolgozását) jelentette. 12 fő fogvatartottal foglalkoztunk, mely munka tapasztalatainak összegzése meg is jelent a Börtönügyi Szemle című folyóiratban (Segítő találkozások előzetesben lévő fiatalokkal. Börtönügyi Szemle 2000/4. szám).

Tevékenységünket 2001 januárjától terjesztettük ki elítélt fiatalokra is, akik legfeljebb másfél év múlva szabadulnak. Mindközben azt érzékeltük, hogy a büntetés-végrehajtás személyzete egyre inkább elfogad bennünket: igazán jó viszonyt sikerült kialakítanunk, szinte „beépültünk”, az intézetek mindennapjaiba, szoros napirendjébe. Mindenhol sokat segítettek nekünk, sehol sem voltak ellenségesek velünk. Elismerték munkánkat, elfogadták személyünket, jelenlétünket, gondolkodásmodunkat, módszereinket, „sajátos”, öltözködésünket (vagyis az egyenruhától eltérő viseletet) és viselkedésünket. Nem csak hogy megszoktak, talán kicsit meg is szerettek bennünket.

A Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága Fogvatartási Ügyek Főosztályával pedig kifejezetten jó szakmai kapcsolat alakult ki.

2002 őszére hét-nyolc tereppel - büntetés-végrehajtási intézettel - vagyunk kapcsolatban (Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézet 1-es, 2-es és 3-as objektum, Budapesti, Váci, Kalocsai Fegyház és Börtön, Fiatalkorúak Bv. Intézete Tököl és most vesszük fel a kapcsolatot a Balassagyarmati Fegyház és Börtönnel is). Szakmai koncepciónk fejlődése miatt az SZCSM Budapesti és Rákospalotai Javítóintézetében folytatott munkánkat - a fiatalok szabadrábra kerülésével - abbahagytuk, mert úgy tapasztaltuk, hogy a javítóintézetek nevelési attitűdje jóval felülmúlja a felnőtt büntetés-végrehajtási intézetekét, így inkább az ott lévő fogvatartottak kerültek fókuszunkba.

2001 decemberétől új szakmai kihívást, feladatot jelent annak a fiatalnak a programba való bekerülése, akit előzetes fogvatartásból vettünk fel (jelenleg, első fokon, hosszú éveket jelentő szabadságvesztés büntetést kapott). Az ő oktatása-segítése a büntetés-végrehajtási intézetben tovább bővítheti eddigi tapasztalatainkat és módszereinket.

2002. augusztus 1-jén megalakult a **Váltó-sáv Alapítvány**, amelynek tevékenysége a büntetés-végrehajtási intézetekben előzetes letartóztatásban lévő vagy ítéletüket töltő, valamint szabadlábon lévő vagy szabadult, kriminál életvezetésű fiatalkorúak és fiatal felnőttek (16-30 éves) megkeresése, gondozása, képzése, mentálhigiénés ellátása, reszocializációja, beilleszkedési esélyeik növelése. A Belvárosi Tanoda Alapítványi Gimnáziummal kapcsolatunk a továbbiakban is szoros: az érettségi vizsga lebonyolítására ott kerül sor, valamint a gimnáziumi tanulmányokhoz szükséges törvényességi háttér biztosítja számunkra. Minden, az érettségire fel-

készítő, valamint az oktatáson túli és kívüli tevékenységet, azaz a reszocializációs munkát is a Váltó-sáv Alapítvány személyzete végzi.

2. *A Váltó-sáv Alapítvány tevékenységei*

- az érettségi vizsgára felkészítés segítése, a beilleszkedési esélyek javítása;
- kriminális életvezetésű, első bűncselekményes fiatalok speciális, személyközpontú tanulási-tanítási programjának és gondozásának megszervezése és végzése;
- az egyéni képességek felismerése, azok tudatosításában és megerősítésében való segítségnyújtás;
- a személyes problémák pszicho-szociális kezelése, gondozása; mentálhigiénés ellátás;
- életvezetési segítségnyújtás;
- a társadalomba visszailleszkedést segítő, speciális segítő-problémafeltárási csoportok szervezése, működésének támogatása, biztosítása;
- bűnmegelőzés; felvilágosító, megelőző beszélgetések szervezése, lebonyolítása;
- civil pártfogói rendszer működtetése;
- folyamatos utógondozás biztosítása;
- a börtönszocializáció megszüntetésének/megszűnésének támogatása;
- ex-kriminális életvezetésű fiatalok - lehetőség szerinti - bevonása a gondozói munkába, segítő munkára való képzésük támogatása;
- család-gondozás;
- szakmai találkozók szervezése, módszercserék koordinálása;
- módszertani- és kutatómunka végzése a deviancia, illetve annak kezelésé-

formáit illetően, különös tekintettel a kriminális életvezetés tekintetében;

- szabadidős és közösségi programok szervezése.

3. A Váltó Program lényege

„K: Két év múlva kikerülsz, mitől félsz a legjobban?

V: Hozzászólni egy emberhez, úgy, hogy ő nem tudja, én tudom, hogy honnan jöttem, és látja-e, hogy én valami olyan közegeből jöttem, ami nem szokványos és hétköznapi.”

(Részlet a Program diákjaival készített interjúkból)

Munkánk lényege, hogy a büntetés-végrehajtási intézetben lévő fiatallal kialakított kapcsolatunk nem szűnik meg a civil életben (a fogvatartott státusz megszűnése után), illetve ha az előzetes fogvatartott leltöltő büntetés-végrehajtási intézetbe kerül (ítélet után). A Program munkatársai vállalják, hogy a szabadulás krízishelyzetében és a kinti életben támogatják klienseiket, a büntetés-végrehajtási intézetekből kikerülés után is megmarad a kötelék, diákjaink továbbfolytathatják tanulmányaikat, illetve más bv. intézetbe történő áthelyezés után felvesszük a kapcsolatot az ottani személyzettel és vezetéssel, és továbbfolytatjuk megkezdett munkánkat. Elképzelésünk és tapasztalataink szerint a fiatalok reszocializációjának első lépése a folyamatos tanulás és érzelmi támogatás, ami a továbbiakban növeli életesélyeiket, valamint azt a lehetőséget előlegezheti, hogy az elkövetőkben viszonylag egészséges, hasznos, és – lehetőség szerint – teljes és életet élhessenek.

A Váltó Program a Váltó-sáv Alapítvány tevékenységének legkiforrottabb te-

rülete, amelyben az oktatás és a reszocializáció, a tanulás és a segítség szoros egységet alkot.

4.1. A Váltó Program célkitűzései

„Hogyan kezdődött? Úgy kezdődött, hogy a J. összeveszett az apjával a pénzen, 14 évesen került az apjához, nem volt jó a kapcsolatuk, de viszont anyagilag jól állt az apja, akkor volt pénz, beleszokott ebbe a környezetbe, hozzászokott ahhoz, hogy van pénze, amikor jöttek az első problémák, akkor anyagi megvonással kezdődnek a különböző renitens megmozdulások korlátozásai, így. És szerintem ez ragadt rám is, mert engem úgy igazán nem érdekelt, hogy pénz, nem pénz, persze, minden gyereket érdeklí, mit vesz, mit nem vesz, de ilyen mélységekbe nem vonzott különösebben, szerintem jó lenne elhárítani magamtól ezt a tudatot, hogy ő volt, aki ebbe belevitt, de ehhez kettő kell. De nekem sose fordult meg a fejemben, hogy bűnözni igazán. Valahogy úgy kezdődött, hogy sokat lopni a boltból, én még azt sem nagyon... Nem, én nem... Egyszerűen nincs idegrendszerem hozzá. És akkor ők lopkodtak, és én nem mentem, lehet, hogy loptam egyszer, vagy talán kétszer, nem maradt meg. Tehát én nem úgy életem meg, mintha loptam volna. Vett egy motort, és akkor azt ellopták, és akkor mondta, hogy ez hogy lehet? És akkor kurvára elfogadtam, hogy az milyen disznóság, hogy vesz a saját pénzén valamit, és ellopják, és izé, és akkor a tyúkeszünkkel azt gondoltuk, hogy az, ő úgy gondolta, hogy kéne szerezni egy másikat. És számomra ezt úgy megideologizálta, ez túlzás, de úgy elfogadhatóvá tette számomra, hogy neki is volt, és hogy velem történt, és

hogy ez majd generálja, hogy és most aztán... bemutatja, hogy szerez ő is egyet. Akkor én neki segítséget nyújtottam, valahogy így kezdődött. Aztán nagyon szépen csúszott el az egész. Nem volt pénz, autófeltérés, autólopás, hát aztán jött minden, ami kell... kezdődő gyomorfekélyem volt 18 évesen, kábítószer valamit könnyít, meg az ágy segít ezeken a dolgokon, de kábítószer mellett sem ment olyan felhőtlenül a dolog..."

(Részlet a Program egyik diákjával készített interjúból)

A Program célja a kriminál életvezetésű, bűnelkövető, fogvatartott fiatal felnőttek reszocializációja, utógondozása, a visszaesések számának csökkentése, megelőzése, kiegészítve gimnáziumi oktatási programmal, amely életesély növelő tényező számukra (munkavállalás, önbecsülés-növelés). Cél a harmadlagos bűnmegelőzés lehetőségeinek kiaknázása a büntetés-végrehajtási intézetekben, amely a fiatal felnőtt fogvatartottak értékváltásának stimulálását jelenti, illetve a társadalmi normákat követő értékek alakításában vállal szerepet. Fontos folyamat a börtönszocializáció bontásának megkezdése már a büntetés-végrehajtási intézeteken belül, a szabadulás közeledtével, így a börtönben kialakított értékeknek a társadalmi értékekhez közelítése, alakítása. A középiskolai tanulmányok közvetítése személyközpontú tanítási módszerrel az énkép, az önismeret fejlesztését, a saját képességek felismerésének lehetőségét szolgálja, mely személyiségjegyek erősítése segít a jövőkép kialakításában, a reális életcélok megfogalmazásában, a szabadulás utáni életkezdés mentálhigiéniés és reszocializációs alapjait is megteremtve.

Cél a fiatalok negatív énképének megváltoztatása, a személyiségfejlődés és stabilizálás, a tudásszint növelése, a felelősségérzet fejlesztése, a társadalmi kapcsolatok erősítése és mindezekben keresztül a beilleszkedés segítése.

Cél a bűncselekmény okainak (pszichés, mentális, szociális, szociokulturális) feltárása, a büntett, a bűneset(ek), a büntület feldolgozása, a „bűnhődés” ventilálása, megbirkózás a büntetéssel és annak súlyával.

Cél egy elfogadó csoport és érzelmi biztonság, amely minden kiegyensúlyozott, önálló és szociális személyiség számára nélkülözhetetlen.

További cél a reintegrációs terek feltérképezése, társszervezetek fogadása és szorosabb együttműködés kiépítése, egymás módszereinek megismerése, megtanulása és alkalmazása, a tapasztalatokhoz való hozzáférés megkönnyítése.

4.2. A célkitűzések indoklása

„Először szinkronban kellett fordítani, mivel a családtagokon kívül, akik bejártak beszélőre, nem igazán értette senki, hogy mit mondok. Rám ragadt a börtönnyelv. Ha azt mondtam: „Dik, hez...”, akkor néztek rám, hogy most mi bajod van? Ez a börtönben a „Figyelj ide!”, vagy „Nézd!”. Sokáig nagyon furcsa volt, hogy nem ölbe tett kézzel kell tartanom a kezeimet, mivel megszoktam, hogy megbilincselnek, és így egy ismerősöm cirka másfél órán keresztül kinlódott, hogy szétrakja a kezeimet, én ösztönösen visszaraktam.”

„Igen, nem az van, hogy kijössz, kikerülsz a nagy semmibe, és akkor ott állsz, és nézel körül, mint a hülye gyerek, és akkor jó, hát megyek haza meg izé... Nem, anyád mondja, hogy menjél iskolába, és akkor te

tudod, hogy oda kell menni, mert szabadul-tál, rögtön megoldódik minden. Bekerülsz egy közegbe, de nem kint vagy, nem egyedül, az most mindegy per pillanat, hogy milyen társaság, de társaságba kerülsz, és rettentő fontos szerintem... és ráadásul cé-lokkal kerülsz ebbe a társaságba, mi több, ez a kis csoport, vagy egy személy, ez a se-gítő tanár vagy akárkinek is hívjuk, meg is határozza egy időre a programodat, amit te akkor tökéletesen át is élsz, hogy ez jó, és biztos. És megvan az első pont. És nem az van, hogy kint vagyok, állok és bizonyta-lankodom, hanem már van egy irányom el-mozdulni. És az esetek 99%-a, aki egy ki-csit színvonalasabban gondolkodik, az erre ráhajt. És muszáj is neki. Jól felfogott önös érdekből, legalább ezt... hogy ez rajtam is múlik, és nemcsak rajtatok, és ez még fon-tosabbá teszi...”

„Megörültek nekem, bementem a suliba, és megörültek nekem. Megörültek nekem, és az jó! Az jó, ha az embert várják valahol, nemcsak otthon. Haverok, barátok, barátnő, hát azt el lehet felejteni, mert az semmi. És jó, ha az embert várják vala-hol, mindenféleképpen. Energiát ad, és mondják, csináld, csak csináld, hát itt va-gyunk, és segítünk, és akkor csinálni kell. Én a mai napig így érettségizem. Hogy itt vannak, és unszolnak...ebből mindig lehet energiát meríteni.”

(Részlet a Program egyik diákjával készített interjúból)

A szakirodalomból és tapasztalatainkból is ismerjük azt a jelenséget, amikor a szabadságvesztésre ítélt fiatal felnőtt reszocializáción megy keresztül, azaz a korábban követett értékektől és viselkedésformáktól jelentősen eltérő mintákat kell elsajátítania. Elszigetelődik a külvilágtól, új

rendszer szabályokat és követelményeket állítanak elé. Megismeri a zárt intézeti beilleszkedés sajátos érték- és normavilágát, a börtöntársadalom működését. Folytonos alkalmazkodásra kényszerül, amelyet egy speciális tudás elsajátítása tesz számára lehetővé. A zárt közösség ingerszegény, „*gondolatköre*”, problémái specifikusak, szűk körben mozognak. A hétköznapi ugyanolyanok: szürkék és rendkívül unalmasak, ám ez egyfajta biztonságot is jelent. A döntésmegvonás fájdalmas, de egyben felelősségmentes is. Megfosztják az autonómiától, de kiszorgálják, a döntéseket helyette és nélküle hozzák, ami számos esetben rendkívül kényelmes, és nincs felelősség. Legfontosabb „*tevékenység*”, az idő múlásának várása.

Mindezek miatt a fogvatartottak társadalomképe jelentősen változik, kevés tudásuk van a társadalomban zajló eseményekről, amelyeknek azonban hatása van a fogvatartottak életére, szabadulás utáni helyzetére. Bizonytalanok a szabadulás utáni élet megtervezésében. A börtönön kívüli világról tudomásuk torz és korlátozott, információik szegényesek és megbízhatatlanok. A fiatal felnőttek családi kapcsolatainak számos esetben instabilak, nem megnyugtatóak.

Ezért a szabadulás krízishelyzetének csökkentését, a biztonságos felnőtt kapcsolat kiépítését már a büntetés-végrehajtási intézeten belül kell elkezdeni. A bizalom elnyerése és megszilárdulása, a folyamatos érzelmi biztonság megteremtése, az elfogadó közösség segítségnyújtása - az utógondozás és a visszaesés megelőzése alappillérek.

A külvilág, a civil világ bármiféle „*jelentéte*”, és tudata elviselhetővé teheti a bent töltött időt. A konkrét, értelmes felada-

tok, a tanulás strukturálja azt, és esetlegesen megelőzhető devianciájuk, kriminál életvezetésük további mélyülése, súlyosbodása. A már kialakított és meglévő bizalom a segítő szakemberek, a tanárok irányába, a külvilágból érkező (és nem a családtagok által biztosított) érzelmi támogatás, mind olyan jelek, amelyek büntetésük letöltése utáni életük változtatását, a társadalomban való integrálódásukat segíti, egyszerűbben a „*mégis érdemes*”-t jelentheti számukra.

Az utógondozás általában a büntetés-végrehajtási intézetből való kilépés után kezdődik. Tevékenységének célja, hogy a szabadságvesztésből szabadultaknak segítséget nyújtson a társadalmi beilleszkedéshez és az ehhez szükséges szociális feltételek megteremtéséhez. Az utógondozói tevékenység különösen fontos a szabadulás utáni első és hat hónap között, de jelentősége utána sem szűnik meg. Ez a folyamatosság, érzelmi biztonság, majd az utógondozó terápia - Váltó-sáv Alapítvány - adhat esélyt és lehetőséget az újkezdéshez - folytatáshoz.

Úgy tapasztaltuk, hogy a folyamatos utógondozási modell egyben szükséglet, de hiányosság is. A büntetés-végrehajtás - büntető jellegéből adódóan - a szabadulásra való felkészítésben kevésbé hatékony. A nevelők azonban gyakran vállalják, hogy eljuttatják a fogvatartottat a segítségforráshoz. Ebben a rendszerben speciális helyet sikerült kivívnunk, hiszen a nevelők elismerik munkánkat, kérik segítségünket, nemcsak, hogy „*megtűrnek*” az intézetekben, mint civileket, hanem együttműködést kínálnak az adott probléma-terepen.

A másik fontos szükséglet az előzetes fogvatartottak időstrukturálására irányuló tevékenység, akik speciális státuszuknál fogva, szinte semmilyen folyamatos, biztonságot nyújtó tevékenységbe

nem kezdhetnek. Ennek egyik áthidalása az előzetes fogvatartottak bekapcsolása a programba, a velük folytatott heti rendszerességű beszélgetés, illetve a számukra biztosított középiskolai oktatás.

5. A Váltó Program szakmai tevékenysége

„K: Mi az, ami ebben az egészben nagyon fontos?”

V: A segítőnek a szerepe, a személye. Tehát ha sikerül jó kontaktust kialakítani, az mindenben, szó szerint mindenben átsegít. Én megmondom neked őszintén, a többi tanárral, segítővel, mindegy, hogy hívjuk nem vagyok jóba. Nem rosszba vagyok, csak egyszerűen nincs meg az a légkör, ami közöttem és a M. között. És ez nem baj, persze nem baj, csak arra akarok utalni, hogy az ilyen jelleggel felépített csoportban, terápiában vagy akármiben, segítségben egy személy körül koncentrálódik, ahogy én észreveszem ... a segítség forrása. Tehát érdekes, nem tudok bevinni mást, és ami a legérdekesebb, nem is akarom. Nekem bőven elég az az egy ember, akivel ez kialakult.

K: És függsz tőle?

V: Tulajdonképp igen, mert ha ő nem lenne, akkor picit bajba lennék, mert akkor nem tudom, kivel tudnám ezeket a problémákat, ezeket a dolgokat keresztül vinni, kettő, három, nem tudom, ki tudna így rám hatni innen, mint ő. Tehát ilyen szempontból függök tőle, na most ez semmiféleképpen nem egy szoros élet-halál kérdése, de mindenképpen egy függő viszony alakul ki így szerintem, az más kérdés, hogy ezt a későbbiekben tudni kell leépíteni...”

(Részlet a Program diákjaival készített interjúkból)

5.1. A Programba való bekapcsolódás: a tájékoztató beszélgetés

K: És hogy kezdődött ez a tanulás?

V: Jött a M. meg a T., arra emlékszem, és akkor... voltunk vagy harmincan. Hát, én mondom, tuti, nem vesznek fel. 100 %, hogy nem vesznek fel. Gondoltam, hogy majd tesztet kell írni, és 100 éve nem tanul-tam. Egész életemben utáltam a tanulást, mondom, egy normális tesztet nem tudok megírni. Maximum helyesen tudok írni, mert azt én autodidakta módon elkezdtem tanulni, érdekelt, max. az. De hogy én elkezdjek számolni matematikából, meg irodalomból, hogy mikor ki írt, azt nem. Meg történelemből. És akkor volt egy beszélgetés, mondták, hogy mindenkit meghallgatnak, elbeszélgetnek, mentünk elbeszélgetésre, mondták, hogy mi ez. És felvettek.

(Részlet a Program diákjaival készített interjúkból)

Az adott fiatallal, a rendszeres találkozásokat **ún. tájékoztató beszélgetés** előzi meg. Ez életkorára, életútjára, családi körülményeire, emberi kapcsolataira, iskolai pályafutására, érdeklődési körére, jelen helyzetére és annak okaira, értékelésére, valamint jövőbeli terveire irányul. Fontos szempont a továbbiakban a büntetés-végrehajtási intézetben töltött idő nagysága, a szabadulás várható időpontja, valamint a segítők személyes benyomásai, amelyek alapján úgy ítélik meg, hogy a fiatalnak tudnak-e (és miben) segíteni, hogy képes-e az együttműködésre? A tájékoztató beszélgetések esetében is fontos a légkör, a hangulat: mikor, mit, mennyit és milyen mértékben lehet kérdezni a fogvatartottól, illet-

ve annak érzékeltetése, hogy ez nem egy hagyományos értelemben vett felvételi. Ebben a sajátos helyzetben is nélkülözhetetlen a humor, a vidámság. A tájékoztató beszélgetéseknél elhangzik a „*miért vagy itt?*” kérdés. Ilyenkor a fogvatartott megnevezi a bűncselekményét vagy amivel vádolják. Továbbá fontos azt tudatnunk érzettünk vele, hogy nem a bűncselekménye határozza meg jövőbeli együttműködésünket.

A fogvatartottak többféle módon érte-sülhetnek a Programról: informálisan (fogvatartottak egymás között), a nevelőtől, az intézetben működő videóújságból, a médiából, a családtagoktól.

A Program 5 fős segítő tanár személyzete és egy segítője kb. 20 kriminál életvezetési fiatal ellátását végzi. A segítők heti 1 alkalommal kb. 3 órás időtartamban keresik fel a büntetés-végrehajtási intézetben a fogvatartottakat. Ez alkalommal **beszélgetés** és **tanulás** folyik.

5.2. A segítő munka (civil pártfogói rendszer)

A **beszélgetés** kezdeti célja a kapcsolat kiépítése, a bizalom megszerzése, illetve az ismerkedés. A beszélgetések **célzottak**: tartalmazzák a fogvatartott heti vagy az előző beszélgetés óta eltelt idejének elemzését, változását, ill. ennek és a vele történt események feltárását, értékelését, a következő időszak és feladatai kidolgozását; életproblémáinak megbeszélését, a családi és egyéb emberi kapcsolatait, ill. annak változását, a változás feldolgozását, a jövőre irányuló terveihez vezető út állomásait, az ehhez szükséges konkrét tevékenységeket, illetve minden olyan aktuális gondolatot és állápotfeltárást, amit megoszt velünk. Mindezt

természetesen indukáljuk is a saját szemé-
lyünkkel, figyelmünkkel.

Minden fogvatartottnak van egy segítő
párja - **civil pártfogója** -, aki még intenzi-
vebb figyelmet fordít rá. Feladatai a követ-
kezők:

- a személyes problémák pszichoszociális kezelése, gondozása, mentálhigiénés ellátás, lelki gondozás;
- a fiatal fejlődésének, változásának tudatos támogatása;
- biztos támasz a krízisekben;
- információ bejuttatása a külvilágból, amelynek célja a szabadulásra való felkészítés;
- a személyiségfejlődés és a tanulmányi munka folyamatos, közös értékelése;
- érdekképviselés a Program felé;
- segítség a problémák megfogalmazásában, feltárásában és feldolgozásában;
- saját képességek és tudás felismerése és alkalmazása;
- visszajelzés az aktuális állapotra;
- megerősítés a döntésekben (pozitív megerősítések);
- kapcsolattartás: együttműködés a szülőkkel, a családtagokkal, a nevelővel, a hivatásos pártfogóval, az ügyvéddel stb.;
- a hozzátartozók gondozása;
- a fogvatartottal kapcsolatos adminisztratív teendők ellátása;
- szociális ügyintézés;
- szálláslehetőségek, munkahelyek felkutatása;
- beszélgetések jövőbeli - reális - tervekről;
- a többségi társadalom normarendszerével megegyező önálló életvitel kialakításának támogatása.

A civil pártfogórendszer - (segítő párrendszer) és a beszélgetések a klien-

sekkel eredményezi a folyamatos, személyes törődést, amelyek lehetőséget adnak a visszaesés lélektani - tudati - etikai önkontrolljának kialakulásához, így az újabb bűncselekmények elkövetését megakadályozzák. Az utógondozás már a büntetés-végrehajtási intézetben, szabadulás előtt kb. 1-1,5 évvel megkezdődik, így a szabadulás krízishelyzetének, és a további időszak nehézségeinek feldolgozására, illetve a kliens folyamatos támogatására ad módot.

„K: Milyen segítséget kaptál tanulási és más jellegű ügyekben?

*V1: Töletek egy lehetőséget kaptam, nem kell 4 évig tanulni, de ugyanakkor sokkal többet tanulok. Úgy érzem, magasabb az oktatás színvonala, minősége, mint más-
hol. A tanárok „topon vannak”. Ha így állnak hozzánk, jobban tudunk tanulni, esetleg be is tudunk illeszkedni a társadalomba.*

V2: Alternatívákat kínáltak meg nekem.

V3: Maga az, hogy tanulhatok. Normálisabb emberekkel vagyok körülveve. Beszélgetések, lelki dolgok, hogy az embert valaki meghallgatja. Jobban megy az idő, és az, amit itt kell töltenem, nem olyan haszontalan.

V4: Lehetőséget kaptunk a tanulásra. Megtanultam tanulni, és ez nem volt egyszerű. Volt kinek elmondani a problémámat - a személyes, lelki támasz, ha bármi problémám van, fordulhatok hozzád. Emberként állnak hozzánk. Olyan, mint egy közösség az egész tanár stáb, akire lehet számítani.

V5: 100 %-ig elmagyaráznak nekem mindent, hogy érthetően megtanulhassam az anyagot. Ha valami gondom van, elmondhatom és meghallgatnak.

(Részletek fogvatartott diákokkal készített interjúkból)

5.3. Találkozások büntetés-végrehajtási intézetekben

K: És mivel töltötte bent az idődet?

V: Mióta vagytok nekem, azóta a tanulóval.

K: Miért volt ez számodra fontos, a tanulás meg az érettségi?

V: Én úgy szerettem volna, hogy mire kijövök, már meglegyen, mert másként rangsorolnak be, amikor odamegyek egy munkahelyre, már a fizetésnél is számít. Meg önmagamért, hogy ne legyek tudatlan. Hogy az alpműveltség meglegyen, mert szerintem manapság már ez a minimum. És akkor utána még szeretnék továbbmenni, de hogy merre, azt még nem tudom, majd meglátom, hogy milyen lehetőségek lesznek.

K: És milyen volt a tanulás a börtönben?

V: A börtönben úgy volt, hogy amikor jöttetek, az eleve olyan nyugodt, felszabadult eseménynek számított, a hét minden napjában, bármikor volt. Szerintem elegendő volt ez a heti egy. Hogy hoztátok mindig, amit meg kellett tanulni, bőven elég volt egy hétre, nagyon jól haladtunk. Ja, és ott benn a zárkán az nagyon nehéz volt. Mindenki mondta, hogy hú, minek az, kint miért nem tanultál? Hiába mondtam, hogy én kinn is tanultam. Akkor egyből azzal jöttek, hogy minek az, úgylis bűnöző vagy. Tehát már mindenkit beskatulyáznak, az örök is, meg a rabok is. Tök mindegy, hogy honnan nézzük a dolgokat. És nagyon kevesen voltak, akik ezt megértették, és azt mondták, hogy persze, ez nagyon helyes, nagyon jó dolog. De viszont voltak ilyenek, és aki ilyen volt, azzal foglalkoztam csak. Mondjuk napi egy volt ez a pár ember, azzal kb. napi egy órába belefért az egész be-

szélgetés. Mert aztán utána mentem és tanultam."

K: Milyen itt a tanulás?

V: Jól érzem magam, már csak azért is, mert nincs az a fajta iskolaérzetem, amit magammal hoztam, az a negatív élmény az iskolákkal szemben. A légkör nem ugyanaz, mint a régi iskolákban. Úgy érzem, a tanárral is jó a kapcsolatom.

K: És mit jelent ez a jó kapcsolat?

V: Jó kapcsolat? Nem érzek semmiféle kényszert, tanárként is, magánemberként is nagyon könnyen meg lehet találni mindenkiel a hangot, segítőkészek... Persze, ez az én döntésem volt, hogy az érettségi meg kell, hogy legyen, és ezért én eldöntöttem, hogy mindent megteszek. Élvezem a tanulást, megszerettem itt tanulni. Elsősorban ez, hogy nem kötelező, mert ugye mondhatják azt, hogy el lehet menni, nem kötelező ide járni."

(Részletek fogvatartott diákokkal készített interjúkból)

A tanulás a büntetés-végrehajtási intézetekben más típusú szervezést igényel, mint általában a középiskolákban. Nagy felkészültséget, tájékozottságot és rugalmasságot követel - nemcsak szaktárgyi kérdésekben. A tervezés hétről hétre történik, ám gyakran ez is felborul elsősorban külső körülmények miatt, de gyakran a diák lelkiállapota „rúgja fel”. Ezért, mind a diáknak, mind a segítő tanárnak el kell viselni azt a frusztrációt, hogy szinte soha nem lehet előre tudni biztosan, hogy az adott héten melyik segítő várják a fogvatartottak vagy melyik tantárgyból/tantárgyra készüljenek fel lelkileg. A folytonos bizonytalanság a büntetés-végrehajtás jellegeből adódik, és egyelőre - még „bv-s jóindulattal, sem - küszöbölhető ki.

A Belvárosi Tanoda Alapítványi Gimnázium pedagógiai programja és működési engedélye lehetőséget ad az egyéni haladási ütem figyelembe vételére, a személyközpontú tanítási-tanulási módra, és az előrehozott érettségi vizsga megtételére. Ez adott esetben jelentheti azt, hogy a fiatal egy-egy tantárgyból már jelentősen előre haladt, míg más tantárgyat esetleg még el sem kezdett tanulni. Ezen túl a tanévben kétszer van mód érettségi vizsgát tenni: tavasszal (május-június) és ősszel (szeptember-október).

A fogvatartott fiatalok tanításának, segítségének első lépése a tervezés: ki, milyen tantárgyat tanul, kb. mennyi idő múlva próbálkozik osztályozó vizsgával, ki lesz a segítő párja (=civil pártfogója) stb. Ezt követi a speciális tananyag összeállítása. Mivel nem használunk egy tankönyvet a tantárgyak tanításához-tanulásához, így saját jegyzeteket, fénymásolatokat készítünk az adott témakörhöz, maximálisan figyelembe véve az adott diák képességeit, érdeklődési körét, aktuális pszichés-mentális állapotát, tanulás-módszertani készségeit, illetve mindezek fejlesztési lehetőségét. A tananyag-összeállítás fontos szempontja, hogy az adott diákkal heti 1, max. 2 alkalommal találkozunk max. 3 órás konzultáció keretében, azaz a tananyag-feldolgozás jelentős része önállóan történik. Így szempont az, hogy érthető legyen a vázlat-jegyzet, ám bővítse az adott tudományág szakszókincsét, mintát nyújtson a megfelelő kifejezőmódra vizsgahelyzetben, sőt az élet más területein történő megnyilatkozásra is.

Ha csak egy szöveghalmazt adunk a fiataloknak, nem biztos, hogy megértik és elmélyülten elsajátítják. Fontos tehát, hogy a lehető legtöbb esetben ábrákkal, képekkel, grafikai elemekkel dúsítsuk a tananyagot.

Ez nemcsak az érdeklődés felkeltése és fenntartása miatt jelentős, hanem figyelembe kell venni azt a helyzetet, hogy a fogvatartott diákoknak nem áll korlátlanul rendelkezésére a könyvtár, a számítógép és egyéb információhordozók is csak szűkösen hozzáférhetők. Vagyis a „Nézz utána! Keresd ki!” típusú tanári közlések érthetetlenek az adott körülmények között.

Természetesen ez nem azt jelenti, hogy bizonyos anyagrészek felkutatása és önálló ismertetése, feldolgozása lehetetlen bv. intézetekben tanulók számára. Ha azonban ilyen típusú feladatot adunk, az információhordozókat nemcsak hogy meg kell jelölnünk, hanem rendelkezésre is kell bocsátanunk.

A figyelem állandó fenntartását, a megértés-elsajátítás-alkalmazás folyamatos ellenőrzését a tananyaghoz csatolt feladatlapok biztosítják. Kidolgozásuknál fontos szempont, hogy a) értelmes feladatokat tartalmazzon (azaz a fiatalok véljék úgy, hogy ezek valóban értelmes feladatok); b) megoldható legyen számukra, így sikerélményt és további motivációt jelentsen; c) könnyen ellenőrizhető legyen a megoldás akár önállóan, a diák számára is; d) a feladatlap kitöltése vázat jelentsen a téma felépítéséhez, struktúrájához, reprodukálásához; e) ezt a fiatal is viszonylag könnyen fel- és elismerje.

További fontos szempont a feladatok folyamatos, gyors javítása, és az ezekre történő tanári reakció. Ne feledjük, ez abban az esetben is egy egész hét, ha azonnal javítunk!

Döntő a tanulás folyamatosságának biztosítása. Miután egy-egy segítő tanár akár hat-nyolc intézet között is ingázik, figyelni kell arra, hogy azoknak a diákoknak, akikkel nem találkozunk az adott hé-

ten, mindig küldjünk valami „üzenetet”: egy-egy érdekesebb olvasmányt, kreatív tesztet, érdekes könyvet vagy más effélet. Ez különösen akkor merül fel jelentős problémaként, ha az egyik intézetből valaki érettségi vizsgára készül: ebben az esetben kb. 3 hónappal a záróvizsga előtt az adott tantárgy szaktanára hetente találkozik vele, így a többi intézetet és diákot kicsit „elhanyagolja”. Ilyenkor érdemes figyelni arra, hogy egy-egy ilyen kis „üzenettel”, egyértelművé tegyük a többi fiatal számára, hogy nem felejtkeztünk el róluk és ez a figyelem majd őket is megilleti az érettségi előtti időszakban.

Az érettségi vizsga előfeltételei az osztályozó vizsgák. Általában 2-3 tárgyat tanulnak egyszerre, majd egy „adag” után vizsgáznak, és „cserélnek” tantárgyakat, ami a segítő tanárok forgását is jelenti a terpek között. Számukra az előrehozott érettségi vizsga elérhetőbb, sőt inspiráljuk is őket erre. Gyakran egy „könnyebb” tantárgyból javasoljuk számukra az érettségi vizsga elkezdését, hiszen ez sikerélményt és lendületet ad a folytatáshoz.

A tanulás – büntetés-végrehajtási intézetekben kiemelten – a beszélgetés egyik eszköze, a segítő kapcsolat és folyamat része.

5.4. Szabadulás után

„K. Szeretsz ide bejárni?

V: Szeretek. Hát nekem csak annyi, ez az utca, ez a környék nem tetszik. De a többi, az nagyon rendezett, nekem nagyon tetszik. Jó fejek a tanárok. Tehát úgy minden, ez az egész egy ilyen nagy kerek dolog. Hasonlíthatnám, mondjuk a világmindenséghez, az ugye olyan teljes és szétáradó.

K: Tehát ezt érzed itt?

V: Igen: Itt olyan, mintha feltöltekezhetnék. Végül is fel is töltekezem energiával, mert vidám arcokat látok. Nem úgy állnak hozzám, hogy hő, már megint mi, tudod, ez az alpári. Hogy normális emberek között lehetek, és ez tők jó.”

(Részlet a Program diákjaival készített interjúkból)

„Szóval, egy kicsit megjedtem ezen az utolsó beszélőn, mert addig még nem éreztem ilyen közelinek a szabadulást, és ez a sok dolog egy kicsit megrémisztett, de azért nagyon várom!”

(Részlet egy szabadulás előtt álló fiatal leveléből)

A Program célja a fiatalok reszocializációja és reintegrációja, ezért a szabadlábón lévő fiatalok gondozása tevékenységünk fontos területe. A „benti”, kapcsolatfelvétel a külvilág és a háttér (iskola, segítő, emberi kapcsolatok) felkínálását jelenti. Szabadlábba kerülés után van hova jönni, a családtagokon kívül van egy másik fontos emberi kapcsolat, ami ráadásul több ember, kortársak ismeretségét, társaságot is jelent. Jelenlegi tapasztalataink azt mutatják, hogy ez valamiféle közösséget is jelent. A szabadulás nem könnyű helyzet, összetett lelkiállapotot indukál, tele van feszültséggel, várokozással, döbbenettel, örömmel és fájdalommal. A szabadság átélése krízishelyzet, és rendkívül sok múlik az első napokon, heteken, hónapokon a jövőre nézve. Így a szabadult fiatalok támogatása intenzívebb kapcsolatot, munkát, segítséget, beszélgetést jelent. Ennek egyik útja a segítő tanárral ill. a többi segítővel való beszélgetés, a másik, hogy klienseink hasonló sorsú és helyzetű emberekkel találkozzanak és vitassák meg speciális helyzetüket, lelkiállapotukat és jö-

vöbéli lehetőségeiket. Ezért felmerült az igény egy (ön)segítő csoport működésére is, amelynek vezetése kettős: az egyik vezető maga is hasonló sorsú fiatal, ex-bűnöző, kinek sorsa és személyisége egyben mintát és megoldási stratégiákat is kínálhat a többieknek jövőjük és életük alakításában, a másik vezető pedig segítő szakember.

A csoport céljai:

- a zárt világból kikerülés okozta stressz és lelki megrázkódtatás „kibeszélése”, oldása; ennek feldolgozása;
- a speciális helyzetben való lét lelki „megtámogatása” („*azért nem vagyok teljesen egyedül*”);
- a krízishelyzetben felmerülő lelki események és gondolatok rendezése, segítése;
- a kikerült fiatalok „*állapotfelmérése*”, és ennek megfelelően további segítségek és lehetőségek közös feltérképezése;
- a jövőre vonatkozó beszélgetések indukálása („*mi lesz velem, ha visszakerülök? mi lesz velem szabadon?*”);
- együttgondolkodás az életvezetéssel kapcsolatos változtatási lehetőségekről és stratégiákról;
- a változtatási kísérletek felmerülésének támogatása;
- odafigyelés a személyre, mint alakítható és formálható egészre, akiben benne van a változás lehetősége;
- beszélgetés a továbblépési lehetőségekről.

A feldolgozásra kerülő témakörök részletezve:

- a szabadulást követő és a jelenlegi állapot (Milyen volt az első szabad napod? Mit csináltál, merre jártál az első napokban? Kint maradt kapcsolataid

taid kerested-e? Ők kerestek? Kivel sikerült és kivel nem kapcsolatot tartanod? Miért? Jogosnak tartod-e ítéletedet? Ha nincs ítéleted, hogy bírod elviselni a bizonytalanságot? stb.);

- a bentlét (Miért kerültél be? Milyen volt az első bent töltött napod? Milyen volt bent? Nagy vagy kicsi zárkában voltál? Hogy ment az alkalmazkodás? Mit tettél ezért? Hogyan jöttél ki a többiekkel? Milyen túlélési stratégiáid voltak? Hogy bírtad elviselni a kötelező rendet, szigort, monotonitát? Barátra tettél-e szert? Tartós lesz ez a kapcsolat megítélésed szerint? Ha kint felkeresnek, mit teszel? ,
- tervek a jövőre nézve (Mit csinálsz, amióta kint vagy? Új barátokat, rendszeres elfoglaltságot, munkát sikerült-e találnod? Számodra volt-e értelme a bent töltött időnek? Mit csinálnál a jövőben szívesen? stb.);
- a büntett, bűneset(ek), büntudat feldolgozása, a „*bűnhődés*” („*Hogyan bírod elviselni bűnöd súlyát?*”) Milyen stratégiád van a visszailleszkedésre? Elmondad-e már valakinek, mit tettél konkrétan? Sokat gondolsz-e bűnesetedre? Milyenek tartod magad? stb.).

A Váltó Kör 2002 augusztusában kezdte meg működését heti rendszerességgel.

Természetesen, mindemellett a tanulás is folytatódik, alkalmazkodva a fiatal munkabeosztásához, „*új*” élete eseményeihez. Fontos, hogy legyen munkahelyük, hogy tudjanak dolgozni, és ez valamiféle anyagi biztonságot jelentsen számukra. A munka és a tanulás, a csoport és az egyéni beszélgetések, a közös szabadidős elfoglaltságok - mindezek egysege, valamint az állandó, folyamatos odafigyelés, visszajelzés és kommunikáció biztosítja, hogy a fiatal újból reszocializálódjon -

immár többségi társadalom által elfogadott normarendszer interiorizálásával. Egyszerűbben: közös célunk, hogy ne kerüljön vissza a büntetés-végrehajtási intézetbe, ne folytassa megkezdett bűnözői karrierjét.

6. Eredményeink

„K: Neked miben segítenek?

V: Ha nagyon rossz napom van, leülnek velem, és beszélgetnek. És addig beszélgetnek, amíg le nem nyugodok.”

K: És képzeld, szállításkor már nemcsak a bankokat vettem észre, hanem azt figyeltem, hogy milyen stílusban épültek az épületek! Felerészben a bankokat, felerészben az épületek stílusát figyeltem. 2 év alatt nem sokat változtam... vagy mégis?

(Részlet a Program diákjaival készített interjúkból)

Az ilyen típusú munkánál más számít eredménynek, mint általában a pedagógiai munkában. Természetesen fontos tényező az is, hogy hányan tesznek sikeres osztályozó vizsgákat, illetve hányan szerzik meg az érettségi bizonyítványukat. Mi azonban a mindennapok kis sikereinek, szép pillanatainak örülünk a legjobban. Mégis, mit tekintünk eredménynek?

- Fiatlajaink őszinte kapcsolatban vannak velünk, életük fontos élményeit, gondolatait megosztják segítőkkel, mind a büntetés-végrehajtási intézeten belül, mind szabadulás után.
- Még azokról is, akik kikerülnek a Programból, mert visszaesnek vagy mert nem kívánnak változni/változtatni, a továbbiakban is tudunk, sőt alkalomadtán felkeresnek bennünket.
- A tudás, a tanulás értékévé lesz klienseink körében.

- A tanulásban az egyéni haladási ütemekkel és fejlesztési tervekkel diákjaink jól teljesítenek, egyenletesen haladnak.
- A 20 fiatal közül többen előrehozott érettségi vizsgát tettek 1-2 tantárgyból, és 2002 októberében megszületett az első teljes érettségi bizonyítvány is.
- A 2002-es őszi érettségi vizsgaidőszakban 9 hónapos felkészülés után az egyik fogvatartottunk előrehozott érettségi vizsgát tett rajz és műalkotások elemzése tantárgyból - bilincsen. Szívszorító volt, hogy miután a Belvárosi Tanoda Alapítványi Gimnázium épületében érettségizett, hogyan próbált arra figyelni, hogy a többi, „rendes,” diáknak és tanármak a lehető legkevesebb kellemetlenséget okozza. Kísérői, a felügyelők a helyzethez képest maximálisan humánusak és szinte észrevétlenek voltak.
- A kriminális életvitelből adódó értékek átstrukturálódnak, és új, fontos, emberi értékek jelennek meg.
- Új emberi kapcsolatok keletkeznek, amelyek támogató jellegűek.
- Szabadult fiataljaink körében a segítség, a támogatás, a szolidaritás, az egymásra figyelés fontos, életüket meghatározó szerepet kapott.
- A 2002. október 10-i konferencián, szabadult fiataljaink csinosan, rendezett külsővel és életvitellel a háttérben, segítettek nekünk és a résztvevőknek a zökkenőmentes lebonyolításban.

Zárógondolatok

A Váltó Program mára már mintaértékűnek tekinthető. Kísérletként indult, majd átfogó koncepcióvá vált. Lényege a kontinuitás, a segítő munka folyamatossága. Eb-

ben a munkában számos tapasztalatra tettünk szert, elmélyítettük ezeket az idevágó szakirodalom megismerésével. Részt vettünk Magyarországon rendezett konferenciákon, és külföldi tanulmányúton (Anglia, Dánia, Németország) is. Mindezen ismeretek, tapasztalatok, a gyakorlat, a látottak és a benyomások alapján vált munkánk tudatosan felépített projektté, amelynek kikristályosítása, további fejlesztése célunk. Emellett kiemelten fontosnak tartjuk az ex-kriminálisok bevonását a segítő munkába, hiszen eddig is kölcsönösen sokat tanulunk egymástól.

A konferenciákon, a szakirodalom tanulmányozása során, illetve más intézmények munkatársaival történt találkozásaink alkalmával azt tapasztaltuk, hogy munkánk az egész ország területén egyedülálló. A bűncselekményt elkövetett, a büntetés-végrehajtás rendszeréből kikerült fiatalok nemcsak a társadalom „átlagos”, tagjai, hanem olykor, a szociális intézmények részéről is előítéletekbe, elutasításba ütköznek. A folyamatos utógondozási modell mint,

koncepció, kikísérletezése, működtetése, eredményeinek mérése, rögzítése és terjesztése hosszú időt igénylő feladat. Egy fiatal reszocializációs munkája éveket jelenthet. Annak megállapítása, hogy ez mikor ér véget, személyenként különböző lehet. A Program nem minden hasonló helyzetben lévő fiatal problémájának megoldására, hanem egy működőképes modell létrehozására, működtetésére, leírására és továbbadására törekszik.

Sok további ötletünk, gondolatunk, elképzelésünk van további munkánk folytatásához. Ennek egyik eleme más, hasonló tevékenységet folytató civil szervezetekkel való kapcsolatfelvétel, együttműködés. A 2002. október 10-én megrendezett konferencia –a büntetés-végrehajtási intézetekből szabadult fiatal felnőttek társadalmi beilleszkedését segítő szervezetek konferenciája - ennek egyik első lépése volt.

*Mészáros Mercedes
Az életútinterjúkat Csáki Anikó
készítette.*

„Kényszerzülte művészet”

A bv. intézetek jelentős részében folynak terápiás, illetve pedagógiai célzatú, a szabadidő kultúrált eltöltését biztosító szakkörök.

Ezek keresztmetszetét mutatta be országos szinten a váci **Tragor Ignác Múzeumban**, 2001-ben rendezett kiállítás. A téma fontosságát felismerve szervez évek óta hasonló rendezvényt, a Vöröskereszttel együttműködve, a Fővárosi Bv. Intézet, melyet 2002. szeptemberében **Csere László bv. dandártábornok** nyitott meg. [a kiállított anyagok közül mutat be kettőt a 5. és 6. sz. képmelléklet]

A több ezres látogatói létszám megerősítette, hogy a fogvatartottak műveiből – produktumaiból – rendezett kiállítások (azon túl, hogy esetlegesen anyagilag is mérhető hasznot hoznak) jelentős tömegeket vonzanak, s hozzájárulnak a bv. intézetek, az intézetekben folyó munka, illetve az elítéltek jobb megismerésén keresztül egy realisabb „*elítéltkép*” kialakulásához, ezen keresztül az elítéltek jobb megítéléséhez. Ezt a kiállítás „*Emlékönyve*” (ld. később) pregnánsan bizonyítja.

A bv. intézet oldaláról a legdöntőbb szerepe, a szakkörök, öntevékeny csoportok terápiás és pedagógiai hatásának, eredményének van.

Sajnos igazán még hiányoznak e hatásmechanizmusok tudományos vizsgálatára vonatkozó eredmények; kevés ebben a tárgyban az alapvető pszichológiai elemzés, leírás. Ez pedig

elősegíthetné a gyakorlati munka hatékonyságának javulását, irányainak kijelölését, de legalábbis hozzájárulhatna ezekhez.

A **társadalom** oldaláról megmutató érdeklődés bizonyítására talán elég annyi, hogy a váci kiállítás **nagyobb** közönségsikert (látogatottságot) hozott, mint az ugyanott megrendezett „*kortárs*” művészeti kiállítások. A május 11. – szeptember 18. közötti időszakban 2400 látogató tekintette meg a fogvatartottak munkáit. (Összehasonlításul: 2200 fő látogatóval „*A váci egyházmegye 1000 éve*” c. kiállítás dicsekedhetett.)

Érdemes a kiállítás „*Emlékönyvének*” néhány beírását is idézni, amely egyben példa a társadalmi vélekedések paneljeire – de a kognitív vélekedések alakíthatóságára (alakulására) is:

„*Kíváncsi lennék, szabadon hányan szánták volna rá magukat ezekre az alkotásokra?*” (olvashatatlan aláírás).

Vélekedési séma: „*Kutyából nem lesz szalonna*”

„*Csodálkoztunk, hogy nagyobb tehetségek vannak a börtönökben, mint sok esetben szabadon. Ez az élet ironiája*” (aláírás)

Vélekedési séma: „*Aki börtönben van, az csak értéktelen ember lehet*”

„*... azon gondolkodtam (...) ilyen tehetségesek (...) és mégis börtönbe kerültek*”

Vélekedési séma: „*Aki börtönben van, az nem lehet tehetséges ember*”

Kíséreljük meg a műalkotás keletkezésének sajátosságait és az alkotó személyisége közötti összefüggéseket megvizsgálni abból a célból, hogy a különböző típusú alkotási folyamatok közötti hasonlóságokat és különbségeket megállapíthassuk.

A **pszichológiai** vizsgálódás tárgya csak a művészi alkotás **folyamata** lehet, magának az **alkotásnak** az elemzése kívül esik hatáskörén (az a művészettörténet, esztétika stb. feladatát képezi). Pontosítanunk kell: vannak speciális esetek, amikor maga a műalkotás mutatja meg legpontosabban létrejöttének folyamatát, de ilyenkor sem az alkotást, hanem a benne tárgyiasult „*létrejövési mechanizmust*” vizsgáljuk. (Ennek a kitételnek esetünkben a bűnelkövetők által létrehozott alkotásoknál van szerepe.)

Az elítéltek műalkotásait vizsgálva leggyakrabban az **elmebetegek** alkotásainak analógiájára építve próbálnak közelebb kerülni a probléma megfogalmazásához.

Ezt az analógiát az indukálja, hogy a közgondolkodás „*nem normálisnak*” minősíti a bűnelkövetőt, s az elmebeteg **egyaránt**. (Ráadásul relatíve sok bűnözőről derül ki vizsgálata során, hogy elmebeteg.)

Az ilyen (lelki) rokonságot feltételező gondolkodás – legalábbis a műalkotások keletkezésének tekintetében – **hamis**.

1. sz. kép: „*Álom*”, Szegedi Fegyház és Börtön

Az **elmebetegek** művészeti alkotásainak (sőt ezek múzeumainak) jelentős múltjuk van. Már **Cesare Lombroso** (1836-1910) – aki egyaránt foglalkozott örültekkel és bűnözőkkel – alapított betegeinek munkáiból máig is látogatható múzeumot. A leghíresebb gyűjteményt **Prinzhorn, H.** állította össze. Budapesten az Országos Pszichiátriai és Neurológiai Intézetben található a **Pszichiátriai Múzeum**, amely anyagában ma is fejlődik. Az elmebeteg (vagy elmebeteggé vált) zse-

* Pontosabb a „*létrejövés*” fogalmat használni hisz az esetek jelentős részében **tudattalan**, vagy **nem tudatos** létrehozási – létrejövési folyamatról van szó. Azt is meg kell jegyezni, hogy magában az alkotásban mindig is tárgyiasul az alkotás folyamata, az alkotó személyisége. Ez a katarzist indukáló művekben áttételesen, szublimáltan és nem direkt módon van jelen. Az a modell, amelyről itt beszélünk, kifejezetten direkt formában jeleníti meg alkotójának személyes vágyait, indulatait, agresszióját stb. (ld. a holland példánál) [8. sz. kép]

niális művészek sora hosszú. Ugyanakkor, pl. **Révész Géza** (*"A speciális tehetség"* c. művében) kifejezetten tagadja ezt az összefüggést. (10) **Dubuffet** (1901 -1985.) az elmebetegek művészetét önálló irányzatként írja le, amely az „akadémikus” irányzatoktól teljesen független jellemzőkkel rendelkezik. (*"Art brut"*) (idézi **N. Draconidés**) (7)

Egy-egy mondattal érdemes még érinteni a **gyermeki rajzokat**, s a **szürrealisták alkotásait**. *„Az örültek művészete, mint tudattalan kifejezés és a belső táj ábrázolása, tisztább, mint a gyermekművészet és a primitív művészet, és autentikusabb, mint a szürrealista művészet. A négy közül az első az, amelynél tökéletesen hiányzik a tudat kontrollja és az utolsó a legkontrolláltabb.”* (7)

A bűnelkövetők alkotásainak elemzésénél **alapvetően máshonnan kell kiindulnunk**: ezeknek az embereknek a döntő többsége olyan, szociokulturális környezetből, olyan nevelési – neveltetési szokásrendszerből jön, ahol az átlagos fogalmaknak megfelelő „tiltások”, „korlátozások” nem – vagy alig – játszanak szerepet, nem működnek. Azok a késztetések, amelyeket az átlag gyermek (a család, a társadalom tiltásával azonosulva) tudata alá szorít, ezeknél az embereknél, akik már fiatal, vagy fiatal felnőtt korukban nevelőintézetben (vagy adott esetben bv. intézetben) töltik éveiket, nem játszanak vagy jelentéktelen mértékben játszanak szerepet (annyira nem, hogy sokuknál az elemi kultúrtechnikai, hi-

giéniai, stb. ismereteket is a bv. intézet alakítja ki).

Így a „mű” létrejöttéhez szükséges, a **katarzist** létrehozó elfojtott ösztönök, vágyak, indulatok helyett a „**direkt**” ösztönök, vágyak, indulatok törnek (gyakran kontrollálatlanul) elő, illetve fogalmazódnak meg a műalkotásban. A műélvező feltehetően ugyanennek a „**tükörképét**” éli meg a műalkotást szemlélve. Az **Ő** elfojtott indulatai, szorongásai, vágyai abban a katarzisz élményben tudnak feloldódni, amely a művész saját – hasonló – vágyai szublimációjaként (tárgyas formában, a műalkotásban) fogalmazódtak meg az alkotásában.

A bűnöző által direkt módon, kontroll nélkül megfogalmazott művek a szemlélőben a „**felettes Én**” kontrollja (valamint az előítéletes gondolkodás) miatt **kevésbé katarzist, inkább elutasítást** - esetleg megbotránkozást - okozhatnak a szemlélőben.

Ennek az ellentétnek a feloldása úgy történhet, hogy a szakkörökön (amelyek ma már igen elterjedtek, s a büntetés-végrehajtási nevelési munka szerves részét képezik) irányítják a fogvatartott témaválasztását, illetve a kidolgozás mikéntjét. Tehát a szervezeti keretek megvannak (bár a szükséges anyagi forrást gyakran pályázni kell), a vonatkozó jogi háttér és személyi feltételek kialakultak.

A szemléletmód, a munka tartalma vonatkozásában nincs még egységes módszertani gyakorlat az intézetekben.

Visszatérve az alkotások keletkezésének **anatómiájára**, fel kell idézni a

2. sz. kép: „Nő kutyával”, Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet

„mű” keletkezésének két – alapvetően eltérő – mechanizmusát”.

A büntetés-végrehajtási intézetekben létrehozott alkotások keletkezésük mechanizmusát tekintve alapvetően két csoportra oszthatók:

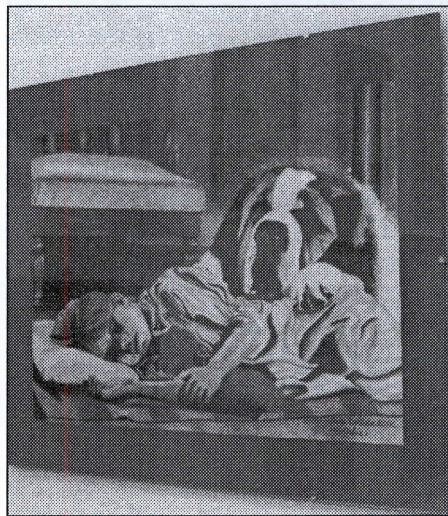
– **az egyik**, amikor (főként) indulatok – érzelmek elemi és direkt „tükröképei, lenyomatai” jelennek meg az alkotásban. Így ír erről Boyle: „Elkezdttem minden energiámat ebbe az új kifejezési formába önteni... Valósággal megrészegített az a hatalmas érzeleml hullám, amely elöntött, valahányszor befejeztem egy-egy szobromat. Csakis ahhoz volt hasonlítható, amit akkor éreztem, amikor diadalt arattam a múltban, valami verekedésben vagy valami módon túljártam a rendszer eszén.

A különbség annyi volt csupán, hogy noha most is azt az energiát használtam, éreztem, hogy ugyanolyan agresszív vagyok, de most egy tárgyat alkottam, amely fizikai szimbólum volt,

mégis tökéletesen elfogadható a társadalom számára. Csodálatosan termékeny voltam és a legtöbb munkám a lelkem önkifejezése volt, a benne rejlő fájdalomé, dühé, gyűlöleté, szereteté, kétségbeesése és félelemé. Ez rendkívül fontos volt egyénileg számomra, mert lehetővé tette, hogy megőrizsem mindazt a sok mély érzelmet, csak más csatornába irányítva - a szobrászat terén” (3) [idézi: Szemrák V. 11.]

E kategóriába tartoznak a félelmet, szorongásokat megjelenítő alkotások döntő többsége is.

– **a másik** típus, amikor – általában „alantának” nevezett – (valójában a fogvatartottak személyiségét tekintve természetes) vágyak, ösztönök, kívánt

3. sz. kép: „Kötődés”, Szegedi Fegyház és Börtön

“ Zárójelben megjegyzem, hogy az alkotóképesség „objektívnek” nevezhető feltételei (mint pl. az anyaggal való bánni tudás, kitartás, esztétikai intelligencia, érzékelési fogékonyság, teremtő képzelet, esztétikai ítélet – melyet az e témával foglalkozók fontosnak tartanak) (9) egyaránt és egyforma súllyal játszanak szerepet **minden alkotási folyamatban** – függetlenül attól, hogy milyen mértékű katartikus élmény kíséri azt.

cselekedetek, tárgyak jelennek meg produktumként, illetve témaként.

Erre a legjobb példa a Kiállítás anyagából a nőket, luxusautókat, stb. megjelenítő alkotások. Az ún. „*holand kurzus*” anyagából, pl. ide sorolható az az alkotás is, amelyben a fogvatartott apját úgy ábrázolja, hogy annak fejsze áll ki a homlokából. (11) Ez a motívum nyilvánvalóvá teszi az apa és fia közötti kapcsolatot, ill. a gyermek érzelmi viszonyulását apjához. Azt mondhatjuk, hogy ez már nemcsak vágyakat, szándékat, hanem egy egész pszichikus kapcsolatrendszert (apa és fia viszonya) tartalmaz **egy momentumba sűrítve**. A különbség az, hogy amíg az elfojtott (tudattalanba kény-

4. sz. kép: „*Nő almával*”, Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet

5. sz. kép: „*Címerkompozíció*” (szövé), Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézet

szerített) vágyak szublimált formában születnek újjá, mint műalkotások a katarziszban, addig itt a megjelent tárgy a direkt tudati, indulati ösztönös elemeket rögzíti – bár **gyakran magas fokú művészi formában és technikai szinten**.

Az ezen az úton létrejött alkotás a szemlélőben más rezonanciát kelt - elutasítást, megbotránkozást-, mint mondjuk a Lear király, amelynek motívuma szintén az apa-fiú viszony.

A magyar anyagban a nőket (esetenként a szenteket) ábrázoló képek mögül, helyenként arcpiritóan bukik ki a nyers **szexualitás**, míg a holland anyagban, a **direkt erotikus** témájú képek egy része differenciáltabb, fino-

mabb erotikával hat. Így **kisebb az elsődleges jellegű elutasítás** valószínűsége a holland anyag alkotásainál (hollott a témaválasztás egyértelműen a holland anyagban „*pikánsabb*”) [1. sz. kép].

Az egyéb művek **heterogén csoportot alkotnak**: „*igazi*” megrázó művészi alkotások; bizonyos pszichés állapotokban keletkező „*víziszerű*” képződmények; pusztán az alkotás technikai szintjén létező csinálmányok, amelyek leginkább a rájuk fordított időt és a létrehozásukhoz rendelkezésre állt anyag sajátosságait tükrözik; és a speciális, a börtön fizikai körülményei között létrejött manifesztumok (pl.: falfirkák, mitikus jelek, jelképek, tetovációk, stb.). Ezek esztétikai, pszichológiai elemzése külön tanulmány tárgya lehetne (Bárdos Z. 2.).

Mindkét „*fő*” csoporton belül találunk finom **utalásokat** (nem tudatos) áttételeket is. A „*Nő kutyával*” (B.A.Z. megyei Bv. Intézet) kompozícióban a **kutya** szerepe feltehetőleg az **alkotóéval** egyezik, akinek „*kutyahűsége*” az imádat tárgyát képező – az előtérben álló – hölgyalak életében reálisan **nem lehet több**, mint a kettőjük megformálásának méretarányai. [2. sz. kép] Alapvetően más a szerepe **Csala Zoltán**: „*Kötődés*” c. képén a **kutyának**. A kompozíció a gyermekkor védettségét, kiegyensúlyozottságát vizionálja, amelynek feltétele (és egyben garanciája) a megvédendő gyermek – nyilvánvalóan az alkotó – méreteit jelentősen meghaladó bernáthegyi kutya. [3. sz. kép]

A „*Nő almával*” c. kompozícióban az alkotó szerepe feltehetően az alma

6. sz. kép: „*Szőnyegszövés*”, Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézet

sorsát osztja, de azért úgy látni, hogy ma még az ananász elfogyasztására is sor fog kerülni a képen szereplő hölgy étkezési vehemenciáját figyelembe véve (B.A.Z. megyei Bv. Intézet) [4. sz. kép].

Két gondolat még az előzőekhez: nem lenne hiábavaló a börtönművészettel foglalkozó gyakorlati és elméleti tapasztalatok rendezése, rendszerezése.

Másrészt egy olyan, **állandó kiállítás** is megteremthető lenne valamelyik közművelődési intézményben vagy ma már aktívan nem használt várbörtönben, amely tematikusan feldolgozva rendszerezve (és folyamatosan fejlesztve) tenné a nagyközönség számára is megközelíthetővé e műveket.

Végezetül (bár a cikk témája a művészeti, kreatív tevékenységek) alá szeretnénk húzni egy dolgot: ahogy a „kinti” világban is, a fogvatartottak életében is igaz, hogy szabadideje annak van, akinek rendszeres kötelezettségei is vannak.

7. sz. kép: **Holland kurzus anyaga**

A művészeti szakkörök helyét és szerepét ebbe a nagyobb összefüggésbe helyezve kell szemléljük. Így ágyazódhat bele, kerülhet a helyére a fogvatartottak nevelése, személyiségük alakítása, és a művészeti – alkotó tevékenység.

*Bujdosó Balázs—
G. Szabó Erzsébet*

Felhasznált irodalom

1. **Baudouin, C:** *A katarzis* In.: *Művészetpszichológia*; Szerk.: Halász László – Gondolat, 1973. Budapest.

2. **Bárdos József:** *Kortárs rabmunka – kiállítás*. Személyes közlés, 2001. Vác

3. **Boyle, J.:** *A szabadság érzete*. *A Sense of Freedom*. Pan, 1977. Budapest.

4. **Bujdosó Balázs:** *Az inadaptált személyiségű elítéltek differenciált nevelésének egyes kérdései bv. intézetekben*. Igazságügyi Minisztérium pályázata, Budapest, 1986.

5. **Bujdosó Balázs—G. Szabó Erzsébet:** *A rokkantak pszichológiai sajátosságainak tükröződése művészi alkotásaikban*. „Sebzett madár” tanulmánykötet, Nyitott Kapu Alapítvány. Aszód, 1997.

6. **Bujdosó Balázs—G. Szabó Erzsébet—Yazbekné Szabó Katalin:** *Kényszerszülte művészet*. Ea.: Nemzetközi Pszichiátriai Társaság Művészetpszichiátriai Szekciója, Szentgotthárd, 2001.

7. **Dracoulidés, N:** *Szürrealista eljárások és a tudattalan kifejezése*. (In.:

Művészetpszichológia, Szerk.: Halász László – Gondolat, 1973. Budapest.),

8. Kármán Elemér: *A gyermek erkölcsi hibái és betegségei* (Kriminálpedagógia) Novák és tsa., Budapest. 1922.

9. Meier, N. C.: *A művészi tehetség összetevői.* In.: művészetpszichológia, szerk.: Halász László – Gondolat, 1973. Budapest

10. Révész Géza: *A speciális tehetség.* In.: Művészetpszichológia, szerk.: Halász László – Gondolat, 1973. Budapest.

11. Szemrák Valéria: *Vizuális nevelés a bv. intézetekben.* Szakdolgozat, Magyar Iparművészeti Egyetem., 2001. Budapest.

Fogvatartotti panaszok a bánásmód köréből

A „Kínzás és az Embertelen vagy Megalázó Büntetések vagy Bánásmód megelőzéséről” szóló Európa Tanácsi Egyezmény alapján működő Ellenőrző Bizottság (CPT) 1994. évben tett magyarországi látogatása óta különös figyelmet kap mind a hazai, mind pedig a nemzetközi közvéleményben a fogvatartottakkal való bánásmód. A fogvatartott személyekkel szembeni rossz bánásmód elfogadhatatlan mind a belső jog, mind pedig a nemzetközi kötelezettségek szempontjából is. Emellett nemcsak szakmai, hanem társadalmi kontroll is érvényesül.

A szabadságukban korlátozott személyekkel szemben az állam szerveinek büntetőhatalmi kötelezettségük teljesítése során törvényesen, a jogállamiság követelményeit betartva kell, hogy eljárjanak. Törvénysértéssel nem lehet a törvények iránti tiszteletre kényszeríteni senkit.

Amint azt az Alkotmánybíróság 13/2001.(V.14.) AB. határozata megalapította; a büntetés-végrehajtásban (továbbiakban: bv.) megnyilvánuló állami büntetőhatalom nem korlátlan, a bűnösnek talált és büntetésre ítélt egyén nem teljesen kiszolgáltatott. Az elítélt nem tárgya a büntetés-végrehajtásnak, hanem alanya. A büntetés-végrehajtás alkotmányos kereteit adja a kínzásnak, kegyetlen, embertelen, megalázó bánásmódnak és büntetéseknek a tilalma, valamint az emberi mélt-

tóshoz, személyi biztonsághoz való jog.

A fogvatartottnak nem csupán kötelességei vannak a fogva tartó szervek felé, hanem jogokkal is rendelkezik. Ezeket a jogait egyre több jogvédő fórum előtt érvényesítheti, és e lehetőségnek a felhasználásában őt akadályozni nem lehet. A fogvatartottakkal szembeni jogsértések kiszűrésére és a nemzetközi elvárásoknak is megfelelő, törvényes bánásmód érvényesülése érdekében hazánkban igen nagy hangsúlyt kap a büntetés-végrehajtási törvényességi felügyeleti és jogvédelmi ügyészek (továbbiakban bv. felügyeleti ügyészek) ellenőrző, megelőző tevékenysége. A CPT 1994. évi látogatása során külön kitért arra, milyen jelentőséget tulajdonít a fogvatartási helyek rendszeres látogatásának és felügyeletének, ebből következően a bv. felügyeleti ügyészi munka rendszerességének.

A bv. felügyeleti ügyész törvényességi vizsgálat keretében valamennyi fogva tartó helyen ellenőrzi a fogvatartás végrehajtásának rendjét, meghallgatja a fogvatartottakat. Amennyiben a fogvatartott panaszra vagy bejelentésre bv. dolgozó ellen irányul, annak jegyzőkönyvbe foglalása mellett megteszi a szükséges intézkedéseket a jogsérelem orvoslása érdekében. Ellenőrzi a fogvatartottak befogadásának alapjául szolgáló iratok szabályszerűségét, az ezekben foglalt rendelkezések végre-

hajtását, a határidők betartását. Vizsgálja a kényszerítőeszközök alkalmazásának törvényességét, a jogok biztosítását, a köteleességek teljesítésének megkövetelését. Jogszabálysértés esetén haladéktalanul intézkedik.

Az ügyészi törvényességi felügyelet országosan rendszeres, folyamatos. Az általa biztosított jogvédelem mellett lehetőség van az ombudsmanhoz fordulni, és adott a belső és a nemzetközi, valamint a társadalmi ellenőrzés is.

A nemzetközi ellenőrzés erőteljes szerepét mutatják a CPT ajánlái nyomán születő szabályozások és korrekciók is. A CPT hazánkban tett első látogatását követően a Legfőbb Ügyészség kiadta a 2/1995. (ÜK.11) LÜh. körlevelet, amelyben valamennyi ügyészség figyelmét felhívta a kínzás és más embertelen, vagy megalázó bánásmód vagy büntetés tilalmára vonatkozó nemzetközi egyezmények és a belső jog által előírt kötelezettségek betartásának szigorú és következetes ellenőrzésére. A körlevél valamennyi ügyészség folyamatos kötelezettségévé tette minden fogva tartó hely rendszeres, legalább havi egyszeri, de szükség esetén többszöri ellenőrzését.

A bizottság második ellenőrzésének tapasztalatai alapján a Legfőbb Ügyészség – az ajánlások végrehajtása céljából – külön körlevelet adott ki¹, amely a megelőzés érdekében további ellenőrzési, vizsgálati és jelentési kötelezettséget írt elő, fokozott biztosítékot támasztva a rendőrség és a büntetés-végrehajtási szervezet tagjai részéről esetlegesen megnyilvánuló visszaélé-

sek kiküszöbölésére. Emellett a bv. felügyeleti ügyész kötelezettségeként írta elő a havonként legalább kétszeri ellenőrzést a fogva tartó helyeken, ezáltal növelve az ügyészi kontroll gyakoriságát.

A bánásmóddal kapcsolatos fogvatartotti panaszok, feljelentések

Az elemzés tárgyául 2000., illetve 2001. évből származó példák szolgálnak. A panaszok természetét tekintve a fogvatartottak hasonló sérelmekre hivatkoztak mindkét évben, így például kifogásolták a velük szemben alkalmazott hangnemet; a kapcsolattartás, levelezés, csomagküldés akadályozottságát; az ételek minőségét; a sportolási lehetőségek szűk voltát; a fogvatartotti jogok megsértését. A panaszok ezenkívül hivatkoztak fenyegetettség-érzésre; sanyargatásra, elítélt társtól elszenvetett bántalmazásra stb.

2000. évben például az egyik előzetesen letartóztatott azt panaszolta, hogy 186 cm magassága ellenére csak 180 cm hosszúságú ágyat biztosítanak számára, amelyről lelog a lába. Sérelmezte azt is, hogy az intézet parancsnoka nem engedélyezte neki a bv. intézetben lévő kondicionáló terem használatát, ezért sérült a legmagasabb szintű testi és lelki egészséghez való joga.

Az egyik elítélt panasza szerint öt ok nélkül tiltották el a bv. intézet kondicionáló termének használatától, valamint egy esetben a sétáltatás elmaradt. A panaszt kivizsgálva megállapították,

¹ 3/2000.(ÜK.12.)LÜh. körlevél

hogya a 21 esetben megfenyített elítéltet ideiglenesen tiltották el a közösségi sportterem használatától az ellene folyamatban lévő fegyelmi eljárás kapcsán, azonban ezt nem fegyelmi eljárás kapcsán, hanem biztonsági elkülönítés keretében tették meg, így átmenetileg megsértették a Bv. tvr. 36.§ (1) bek. m) pontja szerinti elítélti jogokat. Az ügyész intézkedett a kondicionálótér használatának engedélyezésére.

Egy másik bv. intézetben fogvatartott azt sérelmezte, hogy két bv. dolgozó nem megfelelő hangnemben beszélt vele, olyan kijelentést tettek: „takarodj kifelé”. A bv. intézet vezetőjének figyelmét a főügyesség felhívta arra, hogy a fogvatartottakkal megfelelő hangnemben beszéljen az állomány, tartsák tisztelőben a fogvatartottak emberi méltóságát.

Az egyik országos bv. intézetben több elítélt panaszt terjesztett elő, miszerint a felügyelet velük szemben esetenként „kollektív büntetést” alkalmaz. Ez abból áll, hogy étkezéshez alakzatban történő levonuláskor, ha egyes fogvatartottak fegyelmezetlen magatartást tanúsítanak, a felügyelet nemcsak a fegyelmezetlenekkel szemben lép fel, hanem az egész alakzatnak kell a fegyelmezsértés miatt egy vagy két kört megtenni a sportpálya körül büntetésként. Az eljáró bv. felügyeleti ügyész jelzéssel élt a helytelen gyakorlat miatt az intézet parancsnokához, aki a vizsgálat lefolytatását követően a személyi állományt eligazította; felhívta a figyelmet a helytelen gyakorlat azonnali abbahagyására, nyomatékosan figyelmeztette a személyi állományt a magatartási szabályokkal szembehelyezkedő fogvatartottak esetében a fegyelmi eljárás

lefolytatásának szükségességére és annak szabályaira.

Az elmúlt év során arra is volt példa, hogy az egyik elítélt panaszának kivizsgálása során a büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokának átirata nem csupán az érintett bv. intézet, hanem az ország valamennyi bv. intézete számára megjelölte a konkrét eset kapcsán felmerülő szabályszerű eljárást.

Az elítélt panaszként adta elő, hogy a bv. intézet állományába tartozó bv. őrmester 40 napra megvonta tőle a tv. használat jogát fegyelmi büntetésként. A vizsgálat megállapította, hogy az elítéltek szemben fegyelmi lapot nem állítottak ki, a bv. őrmester valóban kivitte az elítéltek zárkájából az egyik elítélt tulajdonát képező televíziót a fogvatartottak nem megfelelő magatartása miatt. A panaszt követően a televíziót visszahelyezték a zárkába. A büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoka valamennyi bv. intézetben elrendelte, hogy az elítéltek tulajdonát képező televíziót fegyelmi büntetésként a zárkából nem lehet kivinni.

A bv. felügyeleti ügyészek a fogvatartotti panaszok kivizsgálását mindig a törvényes határidőben elvégezték, amikor csak lehetett haladéktalanul és helyben orvosolták a problémát. Előfordult olyan szakmai kérdés is, amelyben a fogva tartó szerv bevonásával tárták fel a valós helyzetet. A bv. felügyeleti ügyészek eljárására a szakmai alaposág, nagy körültekintés volt jellemző.

A fogvatartottak számára kedvező helyzetet teremt a fogva tartó szervek vezetői által tartott ellenőrzések és a bv. felügyeleti ügyészi vizsgálatok ha-

vi két alkalommal történő gyakorisága, ugyanis így lehetőséget kapnak a panaszok, bejelentések időben történő előterjesztésére. Véleményünk szerint ebből a szempontból is helyeselhető a 3/2000. LÜh. körlevél változtatása a 2/1995. LÜh. körlevélben foglaltakhoz képest.

A vizsgálat azt is megállapította, hogy a fogva tartó szervek vezetői általában jogszerűen jártak el a hivatali bűncselekmény észlelése, illetve az arra utaló fogvatartotti feljelentés esetén. Ennek megfelelően a bv. intézet parancsnokai eleget tettek feljelentési kötelezettségüknek.

Pozitív példaként említhető, hogy a gyors, késedelemmentes eljárás akkor is érvényesült, amikor a bv. intézet vezetőségét érintette a feljelentés, panasz.

Például 2001. évben az egyik megyei bv. intézetben fegyelmi eljárás kapcsán terjedt el az a hír, hogy a parancsnok helyettesítését ellátó osztályvezető pénzért „el tudja intézni” az intézetből való eltávozást. Hasonlóképpen azt is állították, hogy más intézetből az elítélt a jobb körülmények miatt, megvesztegetés árán került az intézetbe. A parancsnok az ügyet soron kívül, haladéktalanul jelentette mind az országos parancsnoknak, mind pedig a bv. felügyeleti ügyésznek. A katonai ügyészség széleskörű bizonyítás alapján a nyomozást bűncselekmény hiányában megszüntette.

Előfordult azonban még mindig, hogy a bv. intézet parancsnoka közvetlenül a nyomozó hatóság részére tette meg a feljelentést és ezzel egyidejűleg a bv. felügyeleti ügyész értesítése sajnos egy-két esetben elmaradt.

Az elmúlt két évben nem állapítottak meg olyan esetet, amikor a fogvatartott által hivatkozott - személyét érintő - retorziók bizonyíthatóak lettek volna.

A fogvatartottak beadványait, panaszait, feljelentéseit általában késedelem nélkül továbbítják az illetékes hatóságokhoz és nemzetközi szervezetekhez is. A fogvatartottak számos fórum előtt élhetnek a bánásmóddal kapcsolatos panaszok előadásával (bv. felügyeleti ügyész, ombudsman, nemzetközi szervezet stb.). Ezen kívül a bv. intézetek többsége az ún. „parancsnoki láda” segítségével is igyekszik a fogvatartott jogainak védelmét minél teljesebben biztosítani, a panaszokat feltárni.

Fogvatartotti panaszok, feljelentések alapján indult, a bánásmóddal kapcsolatos büntetőeljárások

A kínzás és más kegyetlen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód elleni nemzetközi egyezmény valamennyi részes államának gondoskodnia kell arról, hogy büntetőjoga szempontjából minden kínzási cselekmény bűncselekménynek minősüljön. Biztosítaniuk kell azt is, hogy az illetékes szervek haladéktalanul és részrehajlás nélkül vizsgálatot folytassanak le ezeknek a bűncselekményeknek a gyanúja esetén (Egyezmény 11-13. Cikk).

Azok a bűncselekmények, amelyek a kínzás elleni konvenció megsértését is jelenthetik – az élet elleni bűncselekményeken kívül – a következők:

Bántalmazás hivatalos eljárásban (Btk. 226.§.); jogellenes fogvatartás (Btk. 228. §); kényszervallatás (Btk. 227. §) és olyan hivatali visszaélés (Btk. 225. §), amely a bánásmóddal, a fogvatartottakkal való kapcsolattal összefüggésbe hozható. Emellett a bánásmód törvényességét súlyosan sértik a fogva tartó szerv személyi állománya és a fogvatartottak közötti tiltott kapcsolattal, összefonódással összefüggő korrupciós jellegű bűncselekmények is; például a hivatalos személy által kötelességzegéssel elkövetett vesztegetés.

A bv. intézet közösségi helyiségében a bv. dolgozó a fogvatartottat egy alkalommal, közepes erővel gyomortájékon ütötte. A bántalmazást követően a fogvatartott elhagyta a közösségi helyiséget, ahová ezek után ugyancsak a vádlott hívására egy másik fogvatartott ment be, akit a vádlott egy alkalommal, közepes erővel, ököllel gyomortájékon ütött, majd a távozni készülő fogvatartottat az ajtóból visszahívta, és ekkor bal kezének nyitott tenyerével további egy alkalommal, legalább közepes erővel arcul ütötte. A katonai ügyészség vádat emelt, a bíróság katonai tanácsa a vádlottat bűnösnek mondta ki két rendbeli, hivatalos eljárásban elkövetett bántalmazás vétségében, és ezért őt hét hónapi 1 év próbaidőre felfüggesztett fogházbüntetésre és lefokozásra ítélte.

Másutt egy másik fogvatartott előadása szerint a fogdafenyítését töltő elítélt társát ismeretlen tettesek bántalmazták. A bejelentés alapján az intézet parancsnoka feljelentést tett ismeretlen tettesek ellen. A nyomozás során megállapították, hogy a fogvatartottat két

bv. dolgozó tettelesen bántalmazta. A katonai ügyészség vádemelését követően a bíróság katonai tanácsa megállapította a vádlottak bűnösségét, és pénzbüntetést szabott ki. A vádlottak fellebbezése során a másodfokon eljáró Legfelsőbb Bíróság az ítéletet annyiban változtatta meg, hogy a bv. főtörzsőrmestert megrovásban részesítette, míg a bv. törzsőrmester vonatkozásában helybenhagyta az elsőfokú bíróság által kiszabott pénzbüntetést.

A bíróság katonai tanácsa hivatalos eljárásban elkövetett bántalmazás vétsége miatt az egyik bv. dolgozót pénzbüntetésre ítélte, mert az intézet egyik zárkájának ellenőrzése után a zárkaajtó ételbeadó nyílásán keresztül három esetben a könnygázszóró palackból – vélt sérelme miatt – indok nélkül a zárkába fújt. Az utolsó befújás során a palackból kilövellő folyadék a fogvatartottat szemén találta, amelytől a sértett nyolc napon belül gyógyuló sérülést szenvedett.

A bíróság katonai tanácsa súlyos testi sértés büntette és hivatalos eljárásban elkövetett bántalmazás vétsége miatt halmazati büntetésül 8 hónapi – végrehajtásában 2 évi próbaidőre felfüggesztett – börtönbüntetésre és lefokozásra ítélte azt a bv. törzsőrmestert, aki ebédosztást követően az egyik fogvatartottat – ok nélkül – jobb kezének nyitott tenyerével, két-három alkalommal erőteljesen megütötte. Az ütés következtében az elítélt bal oldali dobhártya-szakadással járó sérülést szenvedett, amely nyolc napon túl, ténylegesen 2-3 hét alatt gyógyult.

A bíróság katonai tanácsa tárgyalás mellőzésével pénzbüntetést szabott ki

hivatalos eljárásban elkövetett bántalmazás miatt azzal bv. dolgozóval szemben, aki az intézet fogdakörletén elkülönített egyik fogvatartottat pofon ütötte, mivel zárkájából kikiabált.

Sok esetben a nyomozás megszüntetésére került sor.

Az előzetesen letartóztatott bíróság elé állítás során bírói engedély hiányában nem beszélhetett hozzátartozóival és ezt többször szóvá tette az őt kísérő bv. őrmesternek. A fogvatartott előadása szerint a tárgyalás után a rabszállító autóba történő beszállást követően a bv. őrmester őt ököllel mellbe ütötte, melynek következtében fejét a baloldali szemöldökénél beverte a rácsba, majd a baloldali vesetájékra is kapott egy ütést. A fogvatartott a bv. intézet orvosának gyomorgörcsre és szívfájdalomra panaszkodott, de az őt ért bántalmazásról nem tett említést, az orvos külsérelmi nyomot nem észlelt rajta. A fogvatartott zárkatársai tanúkénti kihallgatásuk során úgy nyilatkoztak, hogy társuk nem panaszkodott nekik bántalmazásról. A katonai ügyészség bizonyítékok hiányában a nyomozást megszüntette.

Az egyik fegyház és börtönben elhelyezett fogvatartott azt állította, hogy egy bv. főhadnagy parancsára két bv. őrmester bántalmazta őt, aminek következtében 8 napon túl gyógyuló sérülést, homlokcsont-törést szenvedett. A nyomozó hatóság az eljárást megszüntette, mivel megállapítást nyert, hogy a fogvatartott által felismert tisztek szolgálatuk során nem jártak a fogvatartott körletén a megjelölt időpontban, s a röntgen-leletek összehasonlító elemzése kiderítette, hogy a szakértő – téve-

désből – friss törésként értékelte a sérített korábbi, 1996. évből származó sérülését.

A nyomozás megtagadására is hozható fel jellemző példa.

Egy fogvatartott nevelői meghallgatás alkalmával elmondta, hogy a körletfelügyelői irodában őt négy körletfelügyelő tettelegesen bántalmazta, másnap pedig gyógyszerosztás közben ismeretlen felügyelők a zárkáját feldúlták, őt ismételt gumibottal bántalmazták. Az intézet parancsnoka feljelentést tett ismeretlen tettesek ellen. A katonai ügyészség eljáró ügyésze a fogvatartottat személyesen meghallgatta, aki a korábban tett szóbeli és írásbeli nyilatkozatához képest lényeges tények vonatkozásában eltérő vallomást tett, továbbá megváltoztatott előadását orvosi láttelepek nem támasztották alá. Ezekre figyelemmel a katonai ügyészség a nyomozás teljesítését bűncselekmény alapos gyanúja hiányában megtagadta.

A Btk. 227.§-ába ütköző kényszer-vallatás bűncselekménye miatt indult eljárások többségében mind, 2000-ben, mind 2001-ben a feljelentések a kihallgató vagy előállító rendőrök eljárását sérelmezték és nem a bv. intézet személyzetének magatartását kifogásolták.

Jogellenes fogva tartás miatt is indult büntetőeljárás.

A bv. intézet parancsnoka feljelentést tett két bv. dolgozó ellen jogellenes fogva tartás büntette miatt, mert az egyik elítélttel szemben a fogszámbüntetést helytelenül foganatosították. A nyomozó hatóság bűncselekmény hiányában azért szüntette meg az eljárást, mert a tényállást csak szándékos maga-

tartással lehet megvalósítani, a gyanúsítottak pedig gondatlanul jártak el.

A büntetőeljárásokkal kapcsolatban fontos megemlíteni, hogy a Be. 331.§-ának (1) bekezdését módosító 1999. évi CX. törvény értelmében 2000. március 1. napjától a bv. szervezet hivatásos állományú tagjai által a szolgálati helyen, illetve a szolgálattal összefüggésben elkövetett bűncselekmények is a katonai büntetőeljárás hatálya alá tartoznak.

A nyomozás megtagadások és megszüntetések nagy százaléka – a vizsgált évek tanulsága szerint – arra vezethető vissza, hogy a fogvatartottak állításait nem tudják megfelelően igazolni, előadásuk sokszor ellentmondásos. A sérelmezett bántalmazásokról általában nem áll rendelkezésre látlelet, sok esetben az elkövetőt sem jelölik pontosan, illetve a nyomozás során előbukkanó bizonyítékok is ellentétben állnak egymással (például: tanúvallomások).

A fogvatartottak emberi méltóságának, önérzetének tiszteletben tartása

A büntetések és az intézkedések végrehajtásáról szóló többször módosított 1979. évi 11. számú törvényerejű rendelet (továbbiakban: Bv. tvr.) 21.§. (1) bekezdése kimondja: „Az elítélt emberi méltóságát tiszteletben kell tartani, nem lehet őt kinzásnak alávetni, kegyetlen, embertelen, megalázó bánásmódban részesíteni, rajta orvosi kísérletet vagy beleegyezése nélkül tudományos vizsgálatot vagy kísérletet végezni”.

Általánosan megállapítható, hogy a bv. intézetekben a fogvatartottakkal kapcsolatos eljárás megfelel a határo-

zott és emberséges fellépés követelményének. Pozitív példaként említhető 2001. évből az egyik fegyház és börtönben fogva tartott elítélt esete, akit hozzátartozói nem látogattak. Nevelője a hozzátartozókkal és a hivatásos pártfogóval történő kapcsolatfelvétellel segítette a fogvatartott – a kapcsolattartás hiányából eredő – feszült idegállapotán, és ezáltal is igyekezett előkészíteni a fogvatartott szabadulását.

Lelki kényszer alkalmazásának gyanúja is felmerült a fogva tartó szervek dolgozói ellen, de megfigyelhető, hogy 2001-ben kevesebb ilyen jellegű panasszal éltek, mint az azt megelőző évben.

Az egyik bv. intézetben lévő előzetesen letartóztatott szerint az intézet parancsnoka a vele szemben folyamatban lévő fegyelmi eljárásokat lelki megtörése érdekében rendelte el.

Több fogvatartott sanyargatásként élte meg a vele szemben alkalmazott biztonsági elkülönítést. A vizsgálat szerint a biztonsági elkülönítés minden esetben alapos ok miatt történt.

Az ország területén fogvatartottakon orvosi kísérletet, illetőleg tudományos vizsgálatot vagy kísérletet sem a fogvatartottak beleegyezésével, sem anélkül nem végeztek.

A hátrányos megkülönböztetés tilalmának érvényesülése és a fogvatartottakkal szemben használt hangnem

A Bv. tvr. 2.§. (3) bek. szerint „az elítéltek között nem tehető hátrányos megkülönböztetés nemzetiségi és etni-

kai hovatartozásuk, vallási vagy politikai meggyőződésük, társadalmi származásuk, nemük, illetve vagyoni helyzetük szerint”.

2000. évben sok fogvatartott kifogásolta, hogy roma származása miatt éri hátrányos megkülönböztetés, emiatt ebben az évben a Legfőbb Ügyészség Büntetés-végrehajtási Törvényességi Felügyeleti és Jogvédelmi Önálló Osztálya a vizsgálat szempontjai között külön szerepeltette a roma kisebbséghez tartozó fogvatartottakkal való bánásmód ilyen irányú alapos vizsgálatát.

Az egyik bv. intézet hivatásos állományába tartozó bv. dolgozó ellen azért indult a bánásmód szabályainak megsértése miatt büntetőeljárás, mert egy roma származású fogvatartottal szemben rendszeresen megalázó megszólítást használt. A fegyelmi eljárás során feddés fenytésben részesült.

Másik fogvatartott a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogok Országgyűlési Biztosához fordult azzal a panasszal, hogy ártatlannak érzi magát, előzetes fogva tartását mégsem szüntették meg. A bv. felügyeleti ügyész – kivizsgálva ügyét – a szükséges tájékoztatást megadta. Megállapították, hogy a fogvatartottat nem érte sem általános, sem nemzeti vagy etnikai kisebbségi értelemben vett alkotmányossági sérelem.

Több esetben a fogvatartottakkal szemben alkalmazott nem megfelelő hangnem egybekapcsolódott a fogvatartott etnikai hovatartozásának becsmérlésével.

Az egyik bv. intézetben fogvatartott fiatalkorú azt panaszolta, hogy az örök „retkes cigánynak” csúfolták. Az

ügyészség által kezdeményezett vizsgálat során a fogvatartott a személyi állomány tagját nem ismerte fel.

A fogvatartottakkal szemben alkalmazott hangnem néhány esetben kifogásolható az indokolatlanul durván közölt utasítások és a fogvatartott által elkövetett bűncselekménnyel kapcsolatos becsmérő megszólítások esetében. Emellett néhány bv. intézetben a tegezés is hibás gyakorlatot jelölt.

A nem megengedhető hangnem használatának kivizsgálása nehézségekbe ütközik, mert a fogvatartottak sok esetben nem hajlandóak megnevezni a konkrét időpontot, helyet, illetve az elkövető személyét sem jelölik meg pontosan.

Például egy homoszexuális fogvatartott sérelmezte, hogy az egyik bv. dolgozó szexuális hovatartozása tekintetében sértő megjegyzést tett, de a konkrét személyt nem volt hajlandó megjelölni.

A vallási meggyőződés sérelmével kapcsolatos panaszok alaptalannak bizonyultak.

2000. évben egy fogvatartott azt állította, hogy zsidó felekezethez tartozása miatt nem biztosítják számára a megfelelő étkezést, a bv. intézet parancsnokát egyben antiszemita magatartással vádolta.

2001-ben hasonló panaszt adott elő egy fogva tartott személy, miszerint nem kap muzulmán vallásának megfelelő ételeket. (A vizsgálat megállapította, hogy a fogvatartottra külön főztek, figyelembe véve vallásának előírásait).

Ugyanebben az évben egy elítélt azt kifogásolta, hogy az istentiszteletre 20-30 perc késéssel viszik, így a mise ele-

jéről lemarad. Emellett nem engedélyezik számára a dia-meditációs foglalkozásokat. A vizsgálat megállapította, hogy az elítélt a református vallás gyakorlásában nincs korlátozva, a református istentiszteletet szombatoként a napirendben meghatározott időben tartják meg, a részvétel a kiszólítást igazoló kártya alapján történik. A dia-meditációs foglalkozáson azért nem vehet részt, mert azt katolikus vallásúak részére szervezik a lelkész által összeállított névjegyzék alapján. A bevezetett igazoló kártya rendeltetése megakadályozni, hogy a fogvatartott más vallásúak részére szervezett szertartáson vegyen részt, és istentisztelet ürügyén elhagyja a zárkát.

Sok esetben nem bizonyítható, hogy a fogvatartott által előadott sérelem ténylegesen bekövetkezett-e.

A fogvatartott ügyései meghallgatásakor előadta, hogy amikor a bv. intézetben gyógykezelés céljából megjelent, az őt ellátó orvos a kezelés befejezésekor sértő, megalázó megjegyzéssel illette. Az eljáró bv. felügyeleti ügyész kérte az intézet parancsnokát, rendelkezjen el vizsgálatot, azt követően pedig tegye meg a szükséges intézkedéseket. A fogvatartott panasza nem volt bizonyítható, a meghallgatott orvos, valamint a kezelés alkalmával jelen lévő ápoló elmondta, hogy sértő megjegyzés a gyógykezelés során és azt követően nem hangzott el, ezzel ellentétben a fogvatartott viselkedése volt arrogáns, durva, erőszakos.

Egy bv. intézetben fogvatartott elítélt állítása szerint őt „köcsög cigány-nak” nevezték. A kijelentés elhangzásának bizonyítása nehézségekbe ütkö-

zött, tekintettel arra, hogy a fogvatartott által elmondott esemény a sérelem jelzése előtt több héttel következett be.

Megfigyelhető a bv. intézetek vezetésének határozott fellépése a helyes hangnem használata érdekében, így például a továbbképzéseken és a munkafolyamatba beépített ellenőrzések során kiemelt hangsúlyt fektetnek a meg nem engedhető hangnem és a diszkrimináció tiltására.

A fogvatartottakkal szemben alkalmazott kényszerítőeszközök

A Bv. tvr. 20.§. (3) bekezdése szerint a büntetés-végrehajtási testület tagja hivatásának jogszerű teljesítése során a megengedett kényszerítőeszközök alkalmazásával is jogosult érvényt szerezni intézkedéseinek. A bv. intézetben fogvatartottakkal szemben alkalmazható kényszerítőeszközök használatára vonatkozó további részletes szabályokat a bv. szervezetéről szóló 1995. évi CVII. törvény, valamint a szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól szóló 6/1996.(VII.12.) IM rendelet (továbbiakban: Bv. Szabályzat) 61-67.§-ai tartalmazzák.

A vizsgálati tapasztalatok szerint a fogva tartó szervek személyi állománya a vonatkozó szabályozást pontosan betartva, a határozott és emberséges fellépés követelményének megfelelően alkalmazza a kényszerítőeszközöket.

Kényszerítőeszköz alkalmazására 2001-ben összesen 240 alkalommal került sor a bv. intézetekben.

Az 1995. évi CVII. törvény 16.§. (5) bekezdésében foglaltaknak eleget

téve a szolgálati előjárónak haladéktalanul jelezték a kényszerítőeszközök használatát, így az alkalmazás jogszerűségének kivizsgálására szinte minden esetben sor került. A határozat ismertetését az érintett fogvatartottal – kevés kivételtől eltekintve – minden esetben megtették.

A jogszerűtlen eljárás miatt fegyelmi eljárás indítására a hivatásos állomány egy tagjával szemben volt szükség.

A fogvatartottak részéről kevés kényszercselekménnyel kapcsolatos panasz, feljelentés érkezett.

Az egyik megyei bv. intézetben a fogvatartott az intézkedő felügyelővel szemben támadólag lépett fel, aki emiatt gumibotot alkalmazott, sérülés nem keletkezett. Az intézkedést az intézet parancsnoka jogszerűnek nyilvánította. A történetek miatt a parancsnok a fogvatartott ellen hivatalos személy elleni erőszak büntetnének kísérlete miatt, míg a fogvatartott a gumibotot használó felügyelő ellen a katonai ügyészségen feljelentést tett hivatalos eljárásban elkövetett bántalmazás miatt.

A katonai ügyészség a két ügyet egyesítette és a nyomozást bizonyított-ság hiányában megszüntette.

A fogvatartott, nyomozó hatóság részére történő kiadása

Az utóbbi évek tapasztalatai alapján pozitív tendenciaként értékelhető a fogvatartott nyomozó hatóság részére történő kiadása gyakoriságának csökkenése, csakúgy, mint az ezzel kapcsolatos panaszok számának csökkenése.

Így például 2000. évben még volt arra példa, hogy a fogvatartott a hosszabb ideig tartó kiadást sérelmezte, azonban 2001-ben ilyen eset már nem fordult elő.

2000. évben egy fogvatartott azért jelentett be panaszt, mert nyomozati cselekmények foganatosítása céljából két hétre egy rendőrkapitányság fogdá-jában helyezték el, ahol azonban a kiadás tartama alatt a tervezett cselekményre nem került sor, ellenben közölték vele, hogy még további egy hetet kell a fogdán maradnia.

Előzményként megemlítendő, hogy a CPT 1994. évi látogatása során nem kívánatos jelenséggé értékelte a fogvatartott nyomozó hatóság részére történő kiadatásának nagy számát. Ajánlasként megfogalmazta, hogy a rendőrségi fogdába történő átszállításra csak akkor kerüljön sor, ha az teljes mértékben elkerülhetetlen.

Ennek hatására a 2/1995. (ÜK.11.) LÜh. körlevél 5. pontja külön nyomatékosítja az ügyészi engedély megadását megelőző körülményekről eljárás.

Az említett körlevelet a 3/2000. (ÜK. 12.) LÜh. körlevél helyezte hatályon kívül. Ennek 7. pontja foglalkozik a kiadás szabályaival.

Eszerint a bv. intézetben fogvatartott személy nyomozó hatóság részére történő kiadásának és rendőrségi fogdába való átszállításának engedélyezésére, csak a nyomozás eredményessége érdekében feltétlenül indokolt esetben, a főügyészség eljárása esetén a főügyész büntető szakági helyettesének, helyi ügyészség eljárása esetén pedig a vezető ügyésznek a jóváhagyásával kerülhet sor. Az engedély megadásához a

nyomozó hatóságtól minden esetben meg kell követelni, hogy az erre vonatkozó írásbeli előterjesztés részletesen tartalmazza a csak rendőrségen elvégezhető nyomozási cselekményeket és az azokhoz szükséges időt, az engedélynek pedig ezt felülbírálva meghatározott időtartamra kell szólni, annak elteltével a fogvatartottat vissza kell szállítani vagy szállíttatni a bv. intézetbe.

A 2001. évre vonatkozó vizsgálat szerint megállapítható, hogy a kiadás rendje a körlevélben foglaltaknak megfelelően alakul. A gyakorlati tapasztalatok azt mutatják, hogy a nyomozó hatóságok valóban indokolt esetben és csak a feltétlenül szükséges időtartamra kérik a fogvatartott kiadását, emiatt az engedély megadására jogosult ügyészek az esetek nagy részében az engedélyt megadják.

Volt olyan megye, ahol egyetlen esetben sem engedélyezett az ügyész rendőrségi fogdára történő kiadást, a nyomozó hatóságok mindig aznap viszsza szállították a fogvatartottat az érintett bv. intézetbe.

Kiadás érdekében a nyomozó hatóság rendszerint akkor fordul az ügyészhez, ha a büntetőeljárásban terheltként szereplő fogvatartottal kapcsolatban egymást követően több nyomozási cselekményt kell fogatosítani (meghallgatás, szembesítés, iratismertetés, helyszínelés) vagy tanúként kell meghallgatni.

Például az egyik országos bv. intézetből fogvatartott személy nyomozó hatóság részére történő kiadását gyanúsítottkénti kihallgatásra 22 fő esetében 1, 1 fő esetében 4 napig, 30 fő

esetében egy hétig, 15 fő esetében két hétig, 1 fő esetében három hétig, 11 fő esetében egy hónapig, 1 fő esetében két hónapig engedélyezte az ügyész.

Tanúként meghallgatásra ügyészi engedéllyel egy főt adtak ki két hónap időtartamra.

Az egyik fegyház és börtönből a kiadás több napra (2-13 nap) 20 esetben történt, ebből 4 esetben nyomozati cselekmény, 16 esetben pedig kihallgatás vagy szembesítés volt a kiadás oka.

A kiadás több hétig (2 hét-2 hó) 14 esetben történt, ebből 6 alkalommal nyomozati cselekmény, 5 esetben kihallgatás vagy szembesítés, 3 esetben pedig pótnyomozás volt a kiadás oka.

A kiadás leggyakrabban olyan nyomozati cselekmények fogatosítása céljából történik, amelyeket a bv. intézetben nem lehetne végrehajtani. A kiadások legnagyobb százalékát a rendőrségi fogdába átszállítás nélküli kiadások teszik ki, melyek nagy számát indokolhatja az is, hogy a 3/2000. LÜh. körlevél 7. pontja szerinti részletes előterjesztés itt mellőzhető.

Például volt olyan megye, amelyben a 110 esetből csupán 7 esetben került a fogvatartott rendőrségi fogdára, másik megyében pedig 250 esetből 9 esetben helyezték el a fogvatartottat a fogdán.

Előfordult, hogy jogerős elíteltet az illetékes ügyészség engedélye nélkül adtak ki:

Az egyik megyei bv. intézetben végrehajtott ügyészi ellenőrzés feltárta, hogy a 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet 193.§ (1) bekezdését megszegve nyomozati cselekmény lefolytatására az illetékes engedélye nélkül adták ki az elíteltet a rendőr-főkapitányság nyomozó

osztálya részére, ugyanis a bv. intézet parancsnokának küldött kérését a nyomozó hatóság a megyei bíróság bv. bírájával engedélyeztette. A jogszabálysértő esetek megelőzése érdekében a főügyészség jelzéssel élt.

Megfelelő nyilvántartás hiányában sok megyének nagy nehézséget jelentett a kiadások számának megállapítása, ezen okból a kiadás időtartama és az esetleges ügyészi engedély megtagadásának pontos száma is kérdéses néhány megyében.

A másik megyei bv. intézetből 158 esetben engedélyezték a nyomozó hatóság részére történő kiadást és rendőrségi fogdából való átszállítást. A kiadás az esetek döntő többségében az egy hetet sem haladta meg, 14 esetben 1 hétre, 6 esetben 3 hétre, 14 esetben 1 hónapra szólt.

Az egyik megyében például a kiadási időtartamok a következőképpen alakultak: 1-10 napig 26 fő, 10-20 napig 9 fő, 20-30 napig 4 fő, 30-60 napig 2 fő.

Záró gondolatok

Véleményünk szerint a panaszok, bejelentések nyomán lefolytatott eljárások kellő körültekintésről, elfogulatlanságról tettek tanúbizonyságot. A 2000., illetve 2001. évi vizsgálatok tanulsága szerint a fogvatartottakkal való bánásmód általában megfelel mind a nemzetközi egyezmények elvárásainak, mind a hatályos jogszabályok előírásainak. A bv. felügyeleti ügyészek tényfeltáró, lelkiismeretes munkája évek óta arra irányul, hogy a CPT által feltárt hiányosságok megszűnjenek, illetve a fogvatartottakkal való törvényes bánásmód minél teljesebben érvényesüljön. A fogvatartotti bejelentések, panaszok alapos kivizsgálása alapvető jelentőségű a bánásmóddal kapcsolatos visszasságok, törvénysértések felfedése és orvoslása szempontjából. A hazai büntetés- végrehajtás rendszerében a bv. felügyeleti ügyészek biztosítékként szolgálják a büntetés-végrehajtás törvényességének legmagasabb szintű igényét.

Dr. Kurdi Tímea—Dr. Vókó György

Az Európai Unió börtönügyi politikája

Sokan hajlamosak arra, hogy a jelenlegi európai integrációval, az Európai Unióval azonosítsák a több évtizedes múltra visszatekintő „egységes/közös Európa” koncepciót, holott az európai államok egységének ideája jóval korábban gyökeret vert már az európai közgondolkodásban. A különböző idealisztikus elképzelések után, - amelyek már évszázadokkal korábban is jelentkeztek, - az európai egység intézményesített megvalósítására a 20. század első felében több terv is készült. A II. világháború pusztításaira, és az azokból levont tanulságokra volt azonban szükség ahhoz, hogy sokan megértsék: a laza, kormányközi alapon szerveződő együttműködések - még ha nemzetközi szervezetek formáját öltötték is, mint amilyen, pl. a két világháború közti időszakban a Népszövetség volt - nem nyújtottak kellő biztosítékot az európai államok kiegyensúlyozott, békés egymás mellett éléséhez és fejlődéséhez. A Népszövetség kudarca - sok egyéb hatása mellett - arra is rámutatott, hogy szupranacionális ellenőrzés nélkül működő, pusztán a hagyományos kormányközi kapcsolatokra épült nemzetközi szervezetben, a tagállamok nem feltétlenül láttak elegendő garanciát az együttműködés fenntartására, mert ha akár egyikük is úgy gondolta, hogy nemzeti érdekeit az együttműködés felbontása, esetleg egy fegyveres konfliktus kibrobbantása jobban szolgálta, akkor ezt a lépést meg is tette. Ennek az államok ál-

tal évszázadokon át követett politikai gondolkodásmódnak a II. világháború kapcsán történt felismerése teremtette meg a reális alapot arra, hogy az 1945-öt követő években már nem az integráció szükségességén, hanem annak megvalósítási lehetőségein vitatkoztak Nyugat-Európa realpolitikusai. A fő kérdés az volt, hogy politikai, katonai, vagy gazdasági célú integrációra van-e szükség.

A különböző egység gondolatok középpontjában egy közös intézményrendszeren alapuló egységes, föderalisztikus Európa állt. A különböző tervek hol nyíltan, hol burkoltan, de magukba foglalták az európai intézményrendszer nemzetek feletti alapon történő megszervezését. Az európai országok kormányainak többsége ekkor még nem kívánt ebbe - az állami szuverenitást nagymértékben korlátozó - irányba határozottan elmozdulni, hanem a nemzetállami politizálás tradícióinak jobban megfelelő, lazább, elsősorban kormányközi együttműködés mellett foglalt állást. Ebben a politikai hangulatban került sor 1949. március 5-én az *Európa Tanács* létrehozására, amelyet azonban, sem hatásköre, sem működése és tevékenysége alapján nem lehetett integrációs szervezetnek tekinteni. Sokkal inkább hagyományos értelemben vett, kormányközi alapon működő, regionális nemzetközi szervezetnek, amely tevékenységét az általános nemzetközi jog keretei között és annak szabályai alapján végezte. Fő szervei a Miniszteri Bizott-

ság, a Parlamenti Közgyűlés valamint a főtitkár által vezetett Titkárság. Fontos szerepet lát el, továbbá az emberi jogi egyezmény biztosítására szolgáló Emberi Jogok Európai Bírósága, valamint számos olyan bizottság, amelyek az ET keretében aláírt nemzetközi kötelezettség vállalások végrehajtását hivatottak ellenőrizni (pl.: a Kínzás és Embertelen Bánásmód Elleni Bizottság).

A szupranacionális intézményekre épülő, a föderális Európa gondolatát zászlajukra tűző mozgalmak kezdetben úgy képzelték, hogy a politikai integráció (értsd: politikai unió) adhatja meg a megfelelő impulzust az egyesülési folyamat kiterjedéséhez. Álláspontjukat a szimbolikus jellegű Európa Tanács megalakítása után azonban kezdték átértékelni. Egyre ésszerűbbnek tűnt egy funkcionalista terv, mely szerint az európai integrációt a gazdasági együttműködés irányából célszerű megkezdeni. Az elképzelés szerint az állami tevékenységeket két részre kellene bontani: politikai és nem-politikai természetű állami tevékenységekre, mely utóbbin a gazdaság értendő. Szintén a terv szerint az európai államok hagyományosan erős, nemzetállami beidegződéseit tiszteletben tartják. A funkcionalista vélemény szerint: a nemzetek feletti szervek igazgatása, a nemzetek feletti jogalkotás hatálya alá csak olyan területeket kell az integráció érdekében átengedni, amelynek következtében az állam politikai, önazonossága nem sérül, de az elkerülhetetlen érdekké vált gazdasági integrációt elő tudja segíteni. Az integráció végső stádiumának a gazdasági és pénzügyi uniót követő politikai uniónak a megvalósítását pedig a nagy valószínűség szerint foko-

zatosan mélyülő és bővülő gazdasági egymásrautaltság a távoli jövőben elhozza majd. Így került sor arra, hogy hat állam (Olaszország, Franciaország, Németország, Hollandia, Belgium és Luxemburg) 1951. április 18-án aláírta az Európai Szén-és Acélközösség alapító szerződését. A Montánunió intézményrendszerének kidolgozásakor a szupranacionális jegyek kerültek előtérbe. Mellőzve újból a diplomáciai történések és azok okainak részletes ismertetését, a folyamat következő lépéseként említést kell tenni az 1957. március 25-én Rómában aláírt szerződésekről (Római Szerződés), amelyekkel az előbbi hat állam létrehozta az Európai Gazdasági Közösséget és az Európai Atomenergia Közösséget.

Az 1950-es évek nyugat-európai színpadán tehát két, egymástól karakterisztikusan eltérő célokat valló, a megvalósítás intézményeiben és jogi eszközeiben alapvetően különböző nemzetközi szervezetet találunk: az Európa Tanácsot és az Európai Közösségeket. Az ekkor nyilvánvaló és a kitűzött célokat legjobban tükröző minősítés szerint, az Európa Tanács a '*humán szféra*' (akkor még csak nyugat-európai szintű) kezelésére vállalkozott a kormányközi együttműködés eszközeivel, az általános nemzetközi jog szabályai szerint, a vállalt nemzetközi kötelezettségek és a belső jogok közismert viszonyán alapulva; míg az Európai Közösségek a '*gazdasági szféra*' (akkor még csak részlegesen nyugat-európai) szintű kezelésére vállalkoztak a tagállamok fölötti hatáskörökkel rendelkező intézmények és a „*sui generis*” jogrendszernek – az általános nemzetközi jogtól és a belső jogrendszerektől elkülönülő-

nek – minősülő közösségi jog révén, amely a közvetlenül alkalmazandó közösségi jogszabályok elsőbbségét hirdeti a nemzeti jogrendszerek felett. Nem véletlen ezért, hogy ekkor még nincs szó a későbbi Európai Unió részét képező Közösségekben a bel-és igazságügy és ezért értelemszerűen a büntetőügy ill. **büntetés-végrehajtás** közösségi szintre emeléséről. A Közösségeket alapító szerződésekben a tagállamok ezt a tárgykört nem engedték ki a nemzeti hatáskorból, sőt fel sem merült annak igénye, hogy közösségi szinten szülessenek meg olyan büntetőjoggal ill. eljárásjoggal kapcsolatos jogszabályok, amelyek adott esetben alkalmazási elsőbbséget élveznének az ugyanarra a tényállásra vonatkozó nemzeti jogszabállyal szemben. Elképzelhetetlen volt abban az időben, hogy egy közösségi tagállam büntetőbírája kénytelen legyen figyelemmel kísérni a Közösségek jogalkotását.

A büntetőügy, mint olyan, a vele kapcsolatos jogalkotás klasszikusan és hagyományosan az állami integritás, önazonosság, szuverenitás szerves része, ezért az integráció fokozatainak ismeretében csak az elméletileg levezethető végső fázis, vagyis a politikai unió velejárójaként kerülhetne ki teljes egészében az állami hatáskorból. A kormányzat és általában véve a törvényhozás közösségi szintre való emelése, az az állapot, amelyben egy tagállam már nem egyedül, hanem más tagállamokkal együtt dönt és alkot jogot – minden egyes jogalkotási tárgykörben –, igen távoli, majdhogynem illuzórikus jelenségnek tűnik. Az egyes nemzeti büntetőügyi jogalkotásoknak azonban lehetnek közös vonásai, alapelveik, talán éppen a mindegyik

tagállam által vállalt Európa Tanács-i vonatkozó egyezmények révén, vagy éppen azért, mert a Közösségeken belül elindult közös piac és a kilencvenes évekre megvalósult gazdasági és pénzügyi unió olyan életviszonyokat teremtett, amelyekre a tagállamoknak közösen kell megoldásokat találniuk – ha szükséges – akár büntetőjogi szabályokat is.

Visszatérve az 50-es években beindult gazdasági integrációra: az európai népek uniója, mint kívánatos cél a Római Szerződés preambulumban is helyet kapott. A Közösségek unióvá alakításának politikai realitása azonban hosszú évtizedeken keresztül nem volt meg, a hetvenes éveket a szkepticizmus jellemezte. Ezt váltotta fel a nyolcvanas évek közepén az integráció mélyítését szorgalmazó politikai hangulat, amely reális alapot szolgáltatott a Közösségek továbbfejlesztéséhez a gazdasági és politikai unió irányába. Ahhoz azonban, hogy egy létrehozandó Európai Unió érdekében milyen irányban kell szorosabbá tenni az integrációt, míg a gazdasági kérdések tekintetében nem volt nehéz meghatározni, a politikai együttműködés területén azonban már jóval bonyolultabb volt közös álláspontra jutni. A fordulópontot, a lökést végül a közép-kelet-európai politikai változások – különösen a német egység kérdése – hozták meg. Az erre a célra létrehozott kormányközi konferencián a tagállamok végül megfogalmazták az Európai Unióról szóló Szerződést, melyet 1992. február 7-én Maastrichtban alá is írtak. A politikai integráció szorosabbra fűzése érdekében közös kül- és biztonságpolitika felállítása mellett döntöttek, valamint a **bel- és igazságügy területén is közös célokat** fogalmaztak meg.

Bevezették az uniós állampolgárságot, és a szabad munkaerő áramlást, szélesebben értelmezve – az unió minden polgárát beleértve – előreléptek a személyek szabad mozgásának teljes körű biztosítása irányában is. Nem tartozik szorosan a tárgyhoz, de feltétlen említést érdemel az a tény, hogy az EU nem lépett a három, korábban létrehozott Közösség helyébe, mivel egyrészt nem szüntette meg azokat, másrészt az EU nem kapott önálló jogalanyiságot, és ezzel együtt nem kapott olyan, közvetlen hatályú jogalkotási hatáskört, mint amilyen a gazdasági integrációt továbbra is megtestesítő Közösségek viszont permanens módon rendelkeztek. Maastricht óta azonban az európai integráció összefoglaló elnevezéseként az Európai Unió fogalmát szokás használni. Első pilléreként az addig működő, nemzetek feletti Európai Közösségeket, míg a második és a harmadik pilléreként két új tevékenységi területet: a kormányközi alapon szerveződő kül- és biztonságpolitikát, valamint a bel- és igazságügyi együttműködést határozták meg. Maastricht után sokan úgy érezték, hogy az Európai Közösségekből a föderalisztikus jegyeket felmutató Európai Unióvá fejlődő szervezet számos tekintetben elégtelenül működik. Ezen felül az eredetileg hat államból álló szervezetek erre az időre már 12 tagúra bővültek, így viszonylag gyorsan sor került egy újabb módosításra. Az erről szóló szerződést az immár 15 tagállam Amszterdami Szerződés néven 1997. október 2-án alá is írta. Az intézményi átalakítás területén elkönyvelt kudarc mellett azonban az ASZ számos előrelépést is hozott. Változtatásokat eszközölt a második pillérben, és igen jelentős előrehaladást ért el

a bel- és igazságügyi együttműködés szorosabbra fűzésében, mely szerint a tagállamok a szabadság, a biztonság és az igazságosság/jog- térségét kívánták megvalósítani (lbj. ASZ 29. cikk.).

Az utóbbi évek politikai szóhasználat a előszeretettel, a szakmai szóhasználatok pedig alkalmanként hivatkoznak az ún. „európai normákra”. Az ilyen „európai normák” legtöbbször nem konkrét jogforrások – hiszen a jogi dogmatikából kiindulva ilyen kategória nem létezik – hanem akár több, különböző szintű forrásból táplálkozó, általában elvi jelentőségű szabályok, melyek kiindulópontja lehet egy európai keretek között megszületett egyezmény, akár az Európa Tanács égisze alatt, akár az Európai Közösségek, akár az Európai Unió, akár az EBESZ hatókörében, akár olyan alapelvek, amelyek a legtöbb európai jogállam alkotmányaiban közösek; de lehetnek jogi kötőerő nélküli ajánlások, állásfoglalások, vagy kialakult bírói gyakorlat – különös tekintettel az Európai Közösségek Bíróságára – következményei. A lehetőségekhez tartozik az is, ha egy ún. „európai norma” többet vár el egy nemzeti jogrendszer aktuális rendjétől, vagy éppen egy alacsonyabb európai színvonalat jelöl szemben egy az adott kérdésben fejlettebb, jogi szabályozást ismerő állam normájánál, így ez utóbbi esetben egy jóhiszeműségtől vezérelt jogalkalmazói/jogkövetői keretben nem fordulhat elő, hogy bárki is pl. egy kedvezőbb, emberbarátibb, előnyösebb jogszabályhelyet egy gyengébb minőségű „európai normára” való hivatkozással kifogásoljon, akár hatályon kívül helyezzen, vagy valamilyen más módon visszaéljen vele. A harmadik évezred küszöbén, amikor

Európában az európai államok közösségének nagyobb része minden eddiginél közelebb áll ahhoz, hogy egy többé-kevésbé hasonló, bizonyos tárgykörökben már egységes jogrend alapján létezzen, joggal merül fel az európai büntetőjog gondolata is.

Az európai környezetben, ebben az összefüggésben *elsőként* az Európai Közösségek jogrendszerét, a közösségi jogot és annak a nemzeti jogrendszerekkel való kapcsolatát kell szemügyre vennünk. A legtöbb vélemény szerint az EKK-nek nincs meg a büntetőtörvény-ill. ügygel kapcsolatos jogalkotásra szóló felhatalmazása. A Közösségen belüli jogalkotásra érvényes általános szabály ugyanis az ún. korlátozott hatáskör elve, amely szerint a jogalkotási hatáskörrel felruházott közösségi szervek – a kezdeményező Európai Bizottság, a legfőbb jogalkotó Európai Unió Tanácsa (Miniszterek Tanácsa), illetve az MSZ óta társ-jogalkotóvá előlépett Európai Parlament –, csak olyan kérdésben alkothatnak másodlagos közösségi jogot, amelyhez a rendelet esetében a tagállamokon belül közvetlen szándék járul. Ennek értelmében a tagállamokon és azok hatóságain túl még a természetes és jogi személyek is közvetlenül kötelezetteké válnak. Ez a közösségi jogforrás lerontja az ugyanarra a tárgykörre vonatkozó nemzeti szabályt – amelyet az RSZ kifejezetten előír –, ha a tagállamok az RSZ mindenkorai szövegében nem utalják – a mi esetünkben a büntetőügyet – a nemzeti jogalkotási hatáskörből a közösségi jogalkotási hatáskörbe, amikor is tilos székunder közösségi jogot alkotni. Tekintettel azonban arra, hogy a RSZ keretjelle-gű szerződés, és ennek megfelelően na-

gyon sok területen a Közösségek intézményeire bizza a jogalkotó tevékenységet, gyakran előfordul, hogy az RSZ kiterjesztő értelmezésére hivatkozva – gyakran az Európai Bíróság előzetes tanácsadó véleménye nyomán – sor kerülhet közösségi jogalkotásra. Bizonyos kérdésekben a Közösségek jogalkotó szervei csupán az elérendő célt határozzák meg, amely kötelező a tagállamok számára, a módszer és eszköz megválasztását azonban a nemzeti hatóságokra bízzák. A közösségi jogalkotás eredményeként megszülető jogszabály nemzetek feletti jellegű, bizonyos feltételek mellett fennálló közvetlen hatályáról az egyébként a közösségi jog értelmezésével és érvényességének megállapításával, valamint a tagállami végrehajtás ellenőrzésével megbízott Európai Bíróság dönt. Ha lenne közösségi szintű büntetőjogalkotás, kellene lennie egy – nemzeti büntetőbíróóságok feletti – olyan bíróságnak, amelynek kötelező büntető-joghatóságot lehetne adni. Nem véletlen, hogy a tagállamok nem igazán óhajtanak lemondani saját nemzeti büntetőjogukról az Európai Unió első pillérének, az Európai Közösségeknek a keretein belül.

Más a helyzet azonban a harmadik pillérnél. A határok és a határellenőrzés nélküli egységes belső piac kialakításának igénye, valamint a tagállamok belső biztonságát egyre jobban veszélyeztető illegális migráció, szervezett bűnözés, terrorizmus terjedése azonban azt is megkövetelte, hogy a tagállamok belső igazságügyi tevékenységüket egyeztetésük egymással és a koordináció magasabb szintjét alakítsák ki. Mivel azonban ez a terület mélyen érinti a tagállamok nemzeti szuverenitását, ezért – a máso-

dik pillérhez hasonlóan – nem kívánták a közösségi intézmények hatáskörébe utalni, hanem meghagyták saját fennhatóságuk alatt és csak kormányközi együttműködést határoztak el. Ennek eredményeként jött létre az ún. bel- és igazságügyi együttműködés, függetlenül az első pilléres közösségi ügyletektől. Az ebből fakadó bel- és igazságügyi együttműködés legfőbb szerve a Tanács, ahol a tagállamok felelős miniszterei a harmadik pilléres kérdésekben konzultálnak és egyeztetnek, közös álláspontot alakítanak ki, nemzetközi egyezményeket fogadnak el, és közös intézkedéseket határozhatnak el. Mivel ez a tagállamok szuverenitásának legérzékenyebb területeit érinti, ezért a döntéseket a Tanácsban egyhangúan hozzák.

Az előkészítés során az ún. K4-es Bizottság nyújt segédkezet. A MSZ a Tanács mellett a több közösségi szervnek nem túl sok szerepet szán. Látható, hogy nem engedi túljutni a kormányközi szinten az előbb felsorolt tevékenységekben döntési jogot. A bel- és igazságügyi együttműködés témakörébe, de a közösségi jogalkotás alá esett a RSZ ex.100.c.cikke, mely szerint a Tanács, a Bizottság javaslata alapján a Parlamenttel konzultálva meghatározta azoknak a harmadiknak a államok körét, amelyek állampolgárai számára a belépés vízumköteles az EU tagállamaiba. Ez a közösségi szintű jogszabály minden tagállamot kötelez.

Az EU-ról szóló Szerződés Amszterdami Szerződés (ASZ) szerinti módosítása alapján a 29. cikk (ex K. 1. cikk) szövege szó szerinti idézést érdemel:

„Az Európai Közösségek hatásköreit nem érintve, az Unió célkitűzése, hogy a

büntetőügyekben való rendőrségi és igazságügyi együttműködés területén a tagállamok közös fellépéseinek kialakításával, valamint a rasszizmus és az idegengyűlölet megelőzésével és az ellene való küzdelemmel a szabadság, a biztonság és az igazságosság térségében az állampolgároknak magas szintű biztonságot nyújtson. (...)”

Az ASZ a bel- és igazságügyi kérdések nagy részét „közösségiesíti”, vagyis közösségi jogalkotás alá rendeli, ezzel öt éves átmeneti periódust adva a közösségi jogszabályok kialakítására. Ezek szerint: öt év alatt meg kell alkotni az egységes határellenőrzési és vízumkiadási eljárást, a harmadik országok állampolgárai számára a belépés és tartózkodás egységes feltételeit, valamint a menekültügy és a bevándorlási politika közösségi joganyagát. Az ASZ beemeli fentiekben túl a schengeni egyezményt az ún. *acquis communautaire*-be. Látható, hogy a harmadik pillér már csak a rendőrségi és a büntetőjogi igazságügyi együttműködést foglalja magába. Újdonság e tekintetben: a bűnözés elleni küzdelem területén folytatott kooperáció, amely a jövőben hangsúlyosabb szerepet kap. A prioritások közé tartozik a szervezett bűnözés, a terrorizmus, az ember- és gyermekkereskedelem, a kábítószer- és fegyverkereskedelem, a csalás és a korrupció elleni küzdelem. Új jogforrási rendet is bevezetett az ASZ a leszűkített harmadik pillérben. A tagállamok által elfogadott egyezményeken (pl. Europol) és a Tanács által kidolgozott közös álláspontokon kívül, kötelező erővel bíró, az első pillérből ismert irányelvekhez hasonló ún. keretjellegű határozatokat is hozhat a Tanács, amelyekre vonatkozóan előzetes értelmezési

jogosítvánnyal ruházza fel az Európai Bíróságot. Az ilyen harmadik pilléres, a rendőrségi és büntető igazságszolgáltatási területen megszülető keret határozatokban megjelölt célok kötelezőek lesznek minden tagállam számára, viszont a kitűzött cél elérésére szolgáló módszerek, eszközök megválasztása a nemzeti jogalkotó hatáskörében marad.

Az európai színterű munkamegosztásban a büntetőügyek terén – mint az a korábbiakban már kiderült – oroszlanrész jutott az Európa Tanácsnak. Ezen a ponton az általános nemzetközi jognak a nemzetközi szerződések megkötésére vonatkozó rendelkezései az irányadók. Az Európa Tanács szervei, ad hoc bizottságai egy-egy, pl. büntetőjogi tárgyú nemzetközi szerződés szövegét elkészítik és az ET tagállamai elé, terjesztik aláírás végett. Néhány ritka esetet leszámítva – pl. Emberi Jogok Európai Egyezménye – a tagállamok maguk döntenek el, hogy vállalni kívánják-e a szóban forgó nemzetközi kötelezettségeket. Ilyenkor aláírják az adott szerződést, de a tagállamon belüli hatálybalépés feltétele a ratifikáció, a szerződés megerősítése. Ilyen esetben a szerződő államnak gondoskodnia kell arról – esetenként a közösen megállapított átmeneti idő igénybevételeivel –, hogy belső jogrendszerében ne legyenek a vállalt nemzetközi kötelezettséggel ellentétes jogszabályok, illetve, hogy sor kerüljön megfelelő tartalmú jogalkotásra.

Látható az Európai Közösségek, az Európai Unió harmadik pillére és az Európa Tanács keretében megszülető jogszabályok, valamint a nemzeti jogrendszerek általános viszonyából az a jelenség, amelynek alapján értelmezhető a

20.századvégi európai büntetőügyi általános „helyzetkép”: az Európai Közösségeknek nincs büntető hatalma, erről a tagállamok nem mondtak le, nem alkotnak sem büntető, anyagi, jogi, eljárásjogi, sem büntetés-végrehajtással kapcsolatos szupranacionális minőségű, az Európai Közösségek Bíróságának jogértelmezése alá tartozó közösségi jogot. Az Európai Unió elindult a tagállamok nemzeti büntetőjogi, büntető-igazságszolgáltatási szerveinek egységes elvek szerinti működtetése felé. Ennek eszközét azonban egyelőre még mindig az államközi egyezmények teszik ki. Az Európa Tanács keretében megszülető nemzetközi egyezményekben megfogalmazott kötelezettségek vállalása pedig pusztán az államok politikai jóindulatán múlik.

A tagállamok nemzeti büntetőjogaiban mutatkozó számos eltérés ellenére is meg lehet találni a közös alapokat. Ezek általában olyan humánus alapelvek, amelyek az Emberi Jogok Európai Egyezményéből fakadnak. Ilyenek: a visszaható hatály tilalma, a nullum crimen sine lege és a nulla poena sine culpa et lege, a kínzásnak, az embertelen, megalázó bánásmódnak, vagy büntetésnek a tilalma, a letartóztatott, vagy az őrizetbe vett személy haladéktalanul bíróság elé állításának kötelezettsége, ügyének a törvény által létrehozott független és pártatlan bíróság előtti tisztességes, ésszerű időn belüli tárgyalásához való joga, az ártatlanság véelme, a védelemhez való jog, továbbá a demokratikus jogállam egyéb olyan elvei, amelyeket a tagállamokban garantáltak és a jövőben is garantálniuk kell. A jogközelítésnél ezeknek az elveknek a sérthetatlenségére kell figyelni. Az Európa Tanács keretében az emberi jogi

egyezményből származó viták esetére ill. az egyezményvel kapcsolatos jogorvoslat biztosítására a szerződő államok felállították az Emberi Jogok Európai Bíróságát, amelynek az eltelt évtizedekben igen tiszteletre méltó gyakorlata alakult ki. Tekintettel arra, hogy az Európai Unió tagállamai kivétel nélkül tagjai az Európa Tanácsnak és az Emberi Jogok Európai Egyezményének is, hosszú ideig fel sem merült annak igénye, hogy az Uniónak, ill. annak idején még Közösségeknek, saját alapjogi/emberi jogi katalógust kellene elfogadnia. A nyolcvanas évek végén fellángolt vita következménye az lett, hogy a Maastrichti Szerződés F. 2. cikke alapján az Európai Bíróság ítélkezési gyakorlatában figyelembe veheti az emberi jogi egyezményt, sőt a tagállamok alkotmányos hagyományai-ból leszűrhető általános jogelveket is (pl. arányosság elve, mint jogállami garancia). Jogi kötelezettségként azonban nem került megfogalmazásra, ezért felmerült annak lehetősége, hogy az EU, mint nemzetközi szervezet csatlakozzon az Emberi Jogok Európai Egyezményéhez.

Arra nézve, hogy az EU vállalhat-e emberi jogi tárgyú nemzetközi kötelezettségeket – az EKSZ ex 235. cikke alapján –, be kellett kérni az Európai Bíróság (Luxemburg) tanácsadó véleményét, amelynek 1996-ban keletkezett álláspontja szerint azonban az alapító szerződésekből hiányzik az erre vonatkozó felhatalmazás (szerinte nem lehet ilyen tág értelmezést alkalmazni). A háttérben nyilvánvalóan a luxemburgi bíróságnak az a nem kis aggodalma állt, amelynek az oka: ha az EU aláírná az emberi jogi egyezményt, ezzel a strasbourg-i emberi

jogi bíróságot rangban a luxemburgi bíróság (tehát az Európai Közösségek Bírósága) fölé emelné.

Ilyen természetű alá-fölérendeltséget a két nemzetközi bíróság között a tagállamok nem akarhatnak – vélte az Európai Bíróság. A másik szempont, hogy maga az Emberi Jogok Európai Egyezménye nem képes minden olyan jogviszonyt át-fogni, amelyek sajátosan a közösségi jog végrehajtása során keletkeznek, tehát mégis szükség van egy saját katalógusra. Több éves huzavona után 2000. szeptember utolsó napjaiban zárta le az Európai Parlament megbízásából az ugyanezen, év elején létrejött konvent annak a közösségi alapjogi chartának a megszövegezését, amelynek rendelkezései között büntetőjogi alapelvek megfogalmazására is sor került.

A büntetőügyekben való együttműködés különböző formái az EU tagállamok között főként azokon az egyezményeken alapulnak, amelyeket az Európa Tanács keretén belül kötöttek. A kiadatási és jogsegélyegyezményekről van szó.

1957. december 13-án írták alá Párizsban az Európai Kiadatási Egyezményt, 1975. október 15-én az ezt Kiegészítő Jegyzőkönyvet, majd 1978. március 17-én a második kiegészítő jegyzőkönyvet. Ez az egyezmény adja jelenleg Európán belül a kiadatási kapcsolatok keretét és a kétoldalú szerződések megszövegezésekor is figyelembe veszik a tartalmát.

A nemzetközi büntetőjogi együttműködés leggyakoribb formája az eljárási jogsegély, amely a büntetőeljárás során felmerülő igen sokfajta eljárási cselekmény elvégzésére irányulhat. Kezdetben viszonyossági alapon zajlott az európai államok között, majd egyre több, kétoldalú

szződésben. A minőségi változást az 1959. április 20-án létrejött, „*A kölcsönös bűnügyi jogsegélyről*” szóló európai egyezmény és későbbi kiegészítő jegyzőkönyve hozta meg.

A nemzetközi bűnügyi együttműködés harmadik, legfiatalabb formája az elítélt személyekkel szemben kiszabott szabadságvesztés büntetés végrehajtásának más állam részére történő átadása. Eltérően a kiadatástól és a bűnügyi jogsegélytől, ahol az együttműködés célja a büntető igazságszolgáltatás jobb működése, a büntetés-végrehajtás átadása az elítélt érdekeit helyezi előtérbe. Érthető és méltányolható követelése a külföldön elítélt személyeknek az, hogy a rájuk kiszabott, nemritkán többéves szabadságvesztés-büntetésüket hazájukban, anyanyelvi környezetben, családjukhoz közel tölthessék le. Így annak is nagyobb az esélye, hogy a büntetés letöltése után könnyebben illeszkednek be újra a társadalomba. Erre az igényre építve hozták létre az Európa Tanács tagállamai „*Az elítélt személyek átszállításáról*” szóló egyezményt (transzferegyezmény, 1983. március 21.), melynek érdekessége, hogy ún. nyitott egyezmény, vagyis az Európa Tanács tagállamain kívül bármely állam csatlakozhat hozzá.

Az Európa Tanács kapcsán feltétlenül említést kell tenni a terrorizmus visszaszorításáról szóló európai egyezményről (1977. január 27.), valamint a bűncselekmények révén szerzett jövedelem tisztára mosásáról, felkutatásáról, lefoglalásáról és elkobzásáról (pénzmosás elleni egyezmény – 1990. november 8.).

Még a Maastrichti Szerződés előtti időszakban, az ún. Európai Politikai Együttműködés idején születtek a min-

denkori tagállamok között olyan megállapodások, amelyek természetüket tekintve államközi egyezmények, tehát nem a szupranacionális közösségi jogalkotás termékei, hanem hagyományos nemzetközi jogi szerződések. Ezek a szerződések zártak, azért, mert csak a mindenkori tagállamok lehetnek szerződő felek. Az ebben az összefüggésben az alább felsorolásra kerülő egyezmények sajátossága azonban, hogy – talán éppen az Európa Tanács égisze alatt létrejött azonos tárgyú megállapodások tapasztalataira tekintettel – mindegyik lehetővé teszi már a hatályba lépés előtt a benne foglaltak alkalmazását. A szóban forgó egyezmények:

– Az Európai Közösségek tagállamai között a kétszeres eljárás tilalma tárgyában létrejött egyezmény (1987. május 25.),

– Az Európai Közösségek tagállamai közötti megállapodás az Európa Tanácsnak az elítélt személyek átszállításáról szóló egyezményének alkalmazásáról (1987. május 25.),

– Az Európai Közösségek tagállamai közötti megállapodás a kiadatási kérelmek továbbítási módszereinek egyszerűsítéséről és modernizálásáról (1989. május 26.),

– Az Európai Közösségek tagállamai közötti megállapodás a büntetőeljárások átadásáról (1990. november 6.),

– Az Európai Közösségek tagállamai közötti egyezmény a külföldi büntetőítéletek végrehajtásáról (1991. november 13.).

A Maastrichti Szerződés utáni időszaknak is van bűnügyi tárgyú, zárt szerződése az EU-tagállamok között. Ezek az alábbiak:

– Az Európai Unió tagállamai közötti kiadatási egyezmény (1996. szeptember 27.),

– Az Európai Unió tagállamai közötti egyezmény az egyszerűsített kiadatásról (1995. március 10.).

Az Európai Unióban elterjedt szóhasználat mögötti tartalmat ismerve valószínűleg túlzás lenne azt állítani, hogy az Európai Unióban létezik kifejezetten közös börtönpolitika. A büntetés-végrehajtás ugyanúgy mostohagyermeké volt az integrációnak, mint maga a büntetőügy. Az EU-tagállamok Európa Tanács-i tagságuk révén címzettjeivé váltak az ET 73/5. sz. határozatának, amely a fogvatartottakkal való bánásmódra vonatkozó standard minimum irányelveit tartalmazza, továbbá ugyanúgy címzettjeivé váltak az ET Miniszteri Bizottsága R/87/3. sz. ajánlásának, mely az előző határozat

újrafogalmazását tartalmazza és ajánlja tagállamainak figyelmébe. Az összefoglalóan „*Európai Börtön szabályoknak*” nevezett alapelvgyűjtemény és célok megfogalmazása nem maradt visszhang nélkül az Európai Unió szerveiben sem. Értelemszerűen az arra legérzékenyebb főszervet, az Európai Parlamentet készítette cselekvésre. Először 1996. január 18-án hozott határozatában elítélte az Európai Unió börtöneiben – értsd EU-tagállamok börtöneiben – uralkodó rossz fogva tartási körülményeket, több parlamenti képviselő (Aelvoet, Vandemeulebroucke) határozati indítványa látott napvilágot a fogvatartottak látogatási jogáról (B4-1022/97.), majd az Európai Parlament legutóbb 1999. tavaszán hozta meg erről szóló határozatát.

Bereczki Zsolt

Felhasznált irodalom

Dr. Szalayné Dr. Sándor Erzsébet: *A nemzeti jogrendszerek illeszthetősége* (előadás),

Joseph Giordomaina—Anthony Vella: *Beyond 2000: perspectives, new horizons* (EPEA 1997. 30-32. O.),

Punishment and prison system in Great Britain (H. M. Prison Service kiadvány, az európai büntető szabályokról és ajánlásokról szóló fejezete).

Az Európa Tanács két börtönügyi tárgyú ajánlásáról

1. A büntetés-végrehajtás egyik neuralgikus pontját érintő ajánlásról

Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága 1999. szeptember 30-i ülésén elfogadta az R(99)22. számú ajánlását „*A börtönök túlzásfoltosságáról és a börtönnépesség inflálódásáról*”. A bevezetőben a Miniszteri Bizottság tényként rögzítette, hogy az intézmények túlzásfoltossága és egyre növekvő börtönnépessége nagy probléma a büntetés-végrehajtás számára. A Bizottság megerősítette, azokat az intézkedéseket, amelyek célja a börtönök túlzásfoltossága és a fogvatartotti-népesség csökkentése. A Bizottság véleménye szerint ezeket az intézkedéseket egy összefüggő és racionális büntetőpolitikába ágyazva kell megalkotni, beleértve a bűnmegelőzést, a közbiztonságot, az egyéni büntetékiszabást, és a bűnelkövető reszocializációját. A fentieken túl ezeknek az intézkedéseknek összhangban kell lenniük a demokratikus államok alapelveivel, a jogállamiság alapszámjával és garantálniuk kell az emberi jogok érvényesülését.

Az ajánlás, abból a felismerésből kiindulva, hogy ezek az intézkedések a politikusok, közigazgatási vezetők, bírák, ügyészek és a közvélemény támogatását is igénylik, szükségesnek tartja, hogy megfelelő információ álljon mindenki rendelkezésére a büntetésekről, valamint az azzal járó szankciók hatékonyságáról,

illetőleg a börtönökben ténylegesen uralkodó helyzetről.

A Miniszteri Bizottság végül azt tanácsolta tagállamainak, hogy törvényhozássuk és gyakorlatuk felülvizsgálata során tegyék meg a már fent vázolt intézkedéseket, és alkalmazzák azokat az alapelveket, amelyeket az ajánlás függeléke tartalmaz, másrészt pedig az ebben foglaltaknak mind szélesebb körben történő terjesztésére bátorított.

Az ajánlás függeléke

Az ajánlás függeléke 5 részre tagolódik. Ezek közül az első, az alapelveket tartalmazza.

Ezek között az elvi tételek között fogalmazták meg, hogy a szabadságtól megfosztásra büntetesként, vagy intézkedésként csak a legvégső esetben kerüljön sor, amikor a cselekmény veszélyessége miatt más mód nem lehetséges.

Ugyancsak alapelveként rögzítették azt, hogy a börtönök bővítése kivételes intézkedés legyen, tekintettel arra, hogy a túlzásfoltosság problémájára nem ad tartós megoldást. Az ajánlás ezen túl leszögezte, hogy azokban az országokban, amelyekben a börtönök férőhelye elegendő, de a kihasználtság nem igazodik a helyi körülményekhez, a hatékonyabb kihasználásra kellene törekedni.

A túlzásfoltosság leküzdése érdekében a tagállamoknak meg kellene fontolni azt, hogy a bűncselekmények bizonyos típusait dekriminalizálják, illetőleg újraosztá-

lamoknak biztosítaniuk kell a saját jogrendszerük és joggyakorlatuk konformitását az Emberi Jogok Európai Egyezményével és az ezt ellenőrző szervek eset-jogával. Emellett alapul szolgálnak az R (80) 11. számú ajánlásban⁴ foglalt alapelvek a tárgyalásig történő őrizetbe vételről, különösen pedig az előzetes letartóztatás elrendelésének okaira vonatkozó elvi tételekről.

Az előzetes letartóztatás alternatíváinak minél szélesebb körű alkalmazása ugyancsak alapvető követelménye lehet a tagállamoknak⁵. Így például az elkövetőnek kötelező meghatározott lakóhelyen tartózkodni. A személyi szabadság elvonásának megfelelő alternatívája pedig az óvadék kiszabása, illetve az igazságszolgáltatási hatóságok speciális ügynökségének védelme és felügyelete lehet. A fentiek túlmenően megfontolandó annak a lehetősége is, hogy a terheltet elektronikus úton ellenőrizzék.

Amennyiben az előzetes letartóztatás nem kerülhető el, úgy a kényszerintézkedés hatékony és humánus érvényesítése érdekében, az ajánlás megfelelő pénzügyi és emberi források szükségességét, valamint eljárási eszközök és vezetési technikák fejlesztését fogalmazza meg.

A tárgyalásra vonatkozó, azzal összefüggő lépések

Az ajánlás soron következő egysége a tárgyalásra vonatkozó intézkedéseket taglalja, és a szankciórendszerrel, valamint az ítéleti tartammal összefüggő kérdéseket tárgyalja.

Elsőként leszögezi, hogy lépéseket kellene tenni a börtönrendszereknek nagy terhet jelentő, hosszú tartamú szabadság-

vesztések csökkentésére, valamint a rövid tartamú szabadságvesztés büntetések közösségi szankciókkal és intézkedésekkel történő helyettesítésére. A szabadságelvonás alternatívái közül a következőket tartja fontosnak:

- meghatározott feltételek mellett a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának felfüggesztését,
- a próbára bocsátást, mint önálló szankciót,
- a terhelt fokozott ellenőrzését, felügyeletét,
- a közérdekű munkát,
- meghatározott kezelést az elkövetők speciális kategóriái számára,
- az áldozat és az elkövető közötti mediációt, az áldozat kártalanítását
- a mozgási szabadság korlátozását, pl. elektronikus ellenőrzés útján.

Kifejti továbbá, hogy a fenti indítványok csak a közösségi szankciók és intézkedések Európai Szabályzatában lefektetett garanciákkal és feltételekkel összhangban szabhatók ki. Ugyancsak fontosnak tartja, hogy, mind a törvényhozásba, mind a gyakorlatba is bevezetésre kerüljenek a szabadságelvonással, és az azzal nem járó szankciók kombinációi. Így példaként említi a fel nem függesztett szabadságvesztést, a közérdekű munkát, az (intenzív) társadalmi ellenőrzést, az elektronikus házi őrizetet, valamint ezek türé-sére kötelezést.

Az ügyészek és bírák szerepe a börtönnépesség alakításában

Az ajánlás soron következő része az ítélezés, illetve az ügyészek és bírák feladatai címet viseli. Itt megfogalmazásra

lyozzák és így elkerüljék a szabadságelvonás túlzott alkalmazását.

Ahhoz, hogy a börtönök túlszűfoaltsága és a börtönépesség inflálódása ellen egy átfogó stratégiát lehessen kidolgozni, az ajánlás értelmében részletesen elemezni kellene az ide vezető okokat. Itt a hangsúly elsősorban annak megállapításán lenne, hogy mely bűncselekménytípusok eredményeznek hosszú tartamú szabadságvesztés-büntetést, melyek a bűnüldözés prioritásai, milyen társadalmi attitűdök jellemzőek e téren, és hogyan alakul a büntetéskiszabási gyakorlat.

A túlszűfoaltság elleni fellépés eszközei

A túlszűfoaltság elkerülése érdekében első lépésként meg kell határozni a végrehajtási intézmények befogadóképességét. Azokban az estekben, amikor a börtönépesség létszáma meghaladja a végrehajtási intézmény kereteit, kiemelt figyelmet kell fordítani az emberi méltóság, valamint az emberséges bánásmód tiszteletben tartására. Szükséges továbbá, hogy a személyzet a feladatkörét teljes körűen ismerje, és az irányítás is a modern börtönvezetésnek megfelelően történjen.

Az Európai Börtön szabályokra hivatkozva, és azzal összhangban, külön figyelemmel kell kísérni az egy főre jutó férőhely nagyságát, a higiéniai körülményeket, a fogvatartottak megfelelő ételmezését, egészségügyi ellátását, és az intézményekben biztosított szabadidős programokat, lehetőségeket. Nyilvánvaló ugyanis, hogy egy magas börtönépességre mindezeken a körülmények alapvetően kihatással vannak.²

A túlszűfoaltság negatív hatásainak semlegesítésére a legnagyobb mértékben

biztosítani kell a családdal, a külvilággal való kapcsolattartást, ugyanakkor el kell nyerni a társadalom rokonszenvét, támogatását is. Amennyire csak lehetséges, alkalmazni kell a szabadságvesztésnek azokat a módosításait - például a félig nyitott, valamint a nyitott rezsimeket, a végrehajtási intézményből az eltávoztatást -, amelyek hozzájárulhatnak az elítélt sikeresebb reszocializációjához, megőrzik családi és társadalmi kötelekeit és csökkentik a végrehajtási intézményekben uralkodó feszültséget.

A tárgyalást megelőző szabályok

A függelék harmadik része a tárgyalás előtti szakaszra vonatkozó intézkedéseket tartalmazza és a büntetőeljárás elkerülése - *Az előzetes letartóztatások csökkentése* - alcímet viseli. Ennek keretében a Miniszteri Bizottság kifejti, hogy az R (87) 18. számú ajánlásban¹ lefektetett alapelveknek megfelelően lépéseket kell tenni a büntető igazságszolgáltatás egyszerűsítése érdekében. Itt legfőképpen azokra a tagállamokra hívja fel a figyelmet, amelyek alkotmányos elveikkel és törvényhozási hagyományaikkal összhangban a diszkrecionális eljárás alapelvét használják fel, és bizonyos feltételek fennállása esetén az eljárás alternatívájaként egyszerűsített, valamint tárgyaláson kívüli eljárásokat alkalmaznak, így elkerülik a teljes büntetőeljárás lefolytatását.

Az ajánlás külön is hangsúlyozza, hogy az igazságszolgáltatás érdekeivel egyező módon az előzetes letartóztatás alkalmazását, valamint tartamát egyaránt a minimális szintre kellene csökkenteni. Ennek megvalósítása érdekében a tagál-

kerül többek között annak kívánalma, hogy a jogalkalmazás során a bírának és az ügyészeknek szem előtt kellene tartani a rendelkezésre álló erőforrásokat, különös tekintettel a börtönök befogadóképességére. Folyamatosan figyelemmel kellene kísérni a jelenlegi ítélkezési struktúrát, a tervezett ítélkezési politikát abban a tekintetben, hogy milyen hatást gyakorol a börtönépesség fejlődésére.

A börtönök túlszűfoaltságával és a börtönépesség inflálódásával összefüggésben ugyancsak elengedhetetlen a bírák és ügyészek bevonása a büntetőpolitika alakításába, valamint arra ösztönzése, hogy kiküszöböljék a börtönök túlszűfoaltságát. Az ajánlás értelmében a törvényhozó és egyéb illetékes hatóságoknak is fontos szerepet kellene vállalni a bebörtönzések számának csökkentésében, az alternatív szankciók, a diverzió, a mediáció és az áldozat kártalanításának kiterjesztésében.

Az ajánlás végül szögezi: különös figyelmet igényelnének az ítélet tartamát, alakítását befolyásoló tényezők, mint például a súlyosbító, valamint az enyhítő körülmények, és az elítélt esetleges korábbi szabadságvesztése.

A tárgyalás befejezését követő intézkedések

Az ajánlás legutolsó, ötödik része a tárgyalás utáni szakaszra vonatkozó intézkedéseket, szabályokat tartalmazza, külön kiemelve a közösségi szankciók és intézkedések kiszabását, illetve a végrehajtott szabadságvesztést.

Az ajánlás értelmében az alternatív szankciókat alkalmassá kellene tenni arra, hogy minél hatékonyabban helyettesíthessék a rövid tartamú szabadságvesztés-

tés-büntetéseket. Így különösen eredményes lehet a közösségi szankciók ellenőrzése, a végrehajtás struktúrájának megteremtése, valamint a megbízható kockázat-előrejelző és értékelő technikák használata, illetve fejlesztésük. Ez utóbbiak szerepe abban rejlik, hogy alkalmazásukkal nagyobb valószínűséggel meghatározható lenne az elkövető szökésének veszélyessége, és jobban megóvható a közbiztonság.

A büntetés tartamának hosszát csökkentő szabályokban előnyben kellene részesíteni az elkövető személyéhez kapcsolódó szankciókat, különösen a feltételes szabadlábra helyezést, valamint azokat a kollektív lépéseket, amelyek az intézetek túlszűfoaltsága ellen irányulnak, vagyis az amnesztiát, valamint a közkegyelmi rendelkezéseket is.

Az ajánlás szerint a feltételes szabadlábra helyezést az egyik leghatékonyabb és leginkább konstruktív intézkedésnek kellene tekinteni, amely nemcsak lecsökkenti a szabadságvesztés tartamát, hanem hozzájárul ahhoz, hogy a fogvatartott reszocializációja sikeres és eredményes legyen. A feltételes szabadlábra helyezést elősegítésével és kiterjesztésével egy időben szükséges lenne ösztönözni az igazságszolgáltatási szerveket, hogy ezen alternatívákat értékes és felelősségteljes választásként tartsák számon. Hatékony programokat kellene kidolgozni annak érdekében, hogy a szabadságvesztés tartama alatt a fogvatartás elősegítse a társadalomba való beilleszkedést, csökkentse a visszaesés kockázatát, és ezáltal szolgálja a társadalom védelmét. Végeterül leszögezni: a bírákban és az ügyészekben tudatosítani kell, hogy ezek a lépések a szabadságvesztés tartamának rövidítésére

történnék, illetőleg, hogy a közösségi szankciók és intézkedések számukra felelősségteljes alternatívák.

Ajánlás az alternatív szankciókról

A börtönök túlszűfolttségéhez, illetőleg a börtönépesség inflálódásához szoros kapcsolódik az az ajánlás, amelyet az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága 1992 októberében fogadott el. „*A közösségi szankciók és intézkedések Európai Szabályzatáról*” szóló R (92) 16. számú ajánlást 8 évvel később, 2000 novemberében a Miniszteri Bizottság R (2000) 22. számú, „*A közösségi szankciók és intézkedések Európai Szabályzata végrehajtásának javításáról*” címet viselő új ajánlása⁶ váltotta fel.

A Miniszteri Bizottság feladata ennek megalkotását megelőzően az Európai Szabályzat felülvizsgálata volt. Feltérképezte, hogy az milyen szerepet játszott a tagállamok szankciórendszerében. Megszövegeztek egy kérdőívet, amelyet valamennyi tagállamnak megküldtek. A 24 országból visszaérkező válaszok lehetővé tették az ajánlás európai alkalmazásával összefüggésben jelentkező problémák, (gyakorlat, politika) jobb megértését.

Általános jelenségként könyvelhették el, hogy a bűnözés terjedésére reagálva a közvélemény keményebb, illetőleg súlyosabb büntetéseket követelt. Különösen azokban az országokban, ahol az ajánlás szabályai még nem fejlődtek ki szkepticizmus volt megfigyelhető, míg azokban, ahol szélesebb körben terjedtek el a közösségi szankciók és intézkedések, ott jóval nagyobb volt a közvéleménynek és a politikának a támogatottsága.

Ettől eltekintve azonban az országok az alternatív szankciók alkalmazásával összefüggésben a törvényhozás, az ítélkezés és a végrehajtás területéről egyaránt nehézségeket jelentettek.

A törvényhozás területén két fő nehézség mutatkozott. Egyrészt azok az országok, amelyek a törvényhozásukat felülvizsgálták a közösségi szankciók és intézkedések szélesebb körű alkalmazása érdekében, a büntető anyagi és az eljárásjogi kódexek teljes revíziójával találták szemben magukat. Ezen túlmenően ugyancsak szükségessé vált a végrehajtó hatóságok státuszának, jogainak, kötelezettségeinek új törvénybe foglalása is.

Azok az országok pedig, amelyek már korábban módosították a törvényeiket és a gyakorlatukat, illetőleg megteremtették a közösségi szabályozás lehetőségét, a tapasztalatok és a fejlődés fényében felismerték a további reformok szükségességét. Ilyen reformtörekvéseket jelentettek például Belgiumból, Dániából, Angliából és Walesből, Finnországból, Németországból, Olaszországból, Portugáliából, Hollandiából és Svájcban.

Az ítélkezési gyakorlatot tekintve az országok egyes részénél a nehézséget az jelentette, hogy a bírák és az ügyészek idegenkedtek az szabályok bevezetésétől. Valójában e tekintetben az ún. mókuskerek jelenség volt megfigyelhető: a közösségi szankciókat és intézkedéseket alacsony hitelességük, hírnevük miatt kevésbé használták, alkalmazták. Mivel alkalmazásuk szűk körű volt, így problémát jelentett, hogy megfelelő alternatívát adjanak a végrehajtás számára. Mivel az erőforrások szűkösek voltak, a szankciókat ténylegesen nem hajtották végre. Mivel erre nem került sor, ezért nem voltak haté-

konyak, így kicsi volt a lehetősége, hogy a bíróságok elfogadják.

Az egyes országok az ajánlással kapcsolatban sokféle gyakorlati, végrehajtási nehézséget is jelentettek. Különösen azokról az államokról volt szó, amelyek nagyobb tradícióval rendelkeztek. Ezek szembe találták magukat a növekvő számú fogvatartotti létszámmal, és olyan, súlyos problémák kezelésével, mint pl. a mentális betegségek, a kábítószer és az alkohol. Ugyancsak gondot jelentett, illetve jelent a megfelelő személyzet hiánya. Az Európai Szabályzat hangsúlyozza a személyzet szakmai képzésének és minőségének szükségességét.

Ezek a nehézségek még inkább hatványozódnak a tagállamok többségére jellemző pénzügyi erőforrások hiánya miatt. A munkanélküliség ugyancsak komoly probléma Európa-szerte. Néhány országban egyre nagyobb gondot jelent az, hogy megfelelő munkát találjanak és biztosítsanak azok számára, akiket közérdekű munkára ítélték.

További problémaforrásnak tűnik a fogvatartottak viselkedését befolyásoló/alakító ismeretek hiánya. Az elmúlt években ugyanakkor egyre inkább előtérbe került a meta-analízis elmélete, amelynek használatával igen nagy számú korábbi tanulmány újraértékelését végezték el. A tapasztalatok bátorítóak. Azt sugallják, hogy a bűnelkövetők viselkedés-alakításának vannak hatékony és pozitív módszerei. E módszer középpontjában a kognitív pszichológia és szociális tanulás elmélete áll, amelyek arra készítetik a bűnelkövetőt, hogy gondolkodjon el tetteről és sajátítsa el a megfelelő szociális készséget. A kognitív viselkedési és pszichoszociális beavatkozások ezáltal nagyban javíthatják

a bűnelkövetők visszailleszkedését a társadalomba.⁷

Az ajánlás mellékletei

Az R(2000)22. számú ajánlás két mellékletet tartalmaz. Közülük az első az Európai Szabályzat 5. pontjának módosítása címet viseli. E részben azt a kívánalmat határozták meg, hogy a közösségi szankciók és intézkedések ne legyenek határozatlan tartamúak. A módosítás értelmében kivételes jelleggel határozatlan tartamú szankció is alkalmazható, de csak olyan elkövetővel szemben, akinek az elkövetett bűncselekménye, és személyes jellemvonásai nyilvánvalóan súlyosan veszélyeztetik a közösség életét, egészségét, valamint biztonságát. A melléklet végül azt a követelményt fogalmazza meg, hogy az alternatív szankciók tartamát, alkalmazásuk jogszabályi feltételeit az erre felhatalmazott hatóságoknak kell meghatározni.

Az ajánlás második, nagyobb terjedelmű melléklete irányelveket tartalmaz a közösségi szankciók és intézkedések szélesebb körű, még hatékonyabb használatának elérése érdekében.

A Bizottság által kidolgozott 6 irányelv érinti:

- a törvényhozást,
- az ítélkezési gyakorlatot,
- a közösségi szankciók és intézkedések hatékony végrehajtásának követelményeit,
- ezek hitelességének, eredményességének javítását,
- hatékony programok és beavatkozások életre hívását,
- a szankciók vizsgálatát és az erre irányuló kutatásokat.

A „Törvényhozás” címet viselő irányelv kifejti, hogy megfelelő számú és al-

kalmazható közösségi szankciók és intézkedések bevezetése érdekében. Végül hangsúlyozza, hogy bármely bíróság látja is el a feladatot, a végrehajtás az Európai Szabályzat szellemében történjen, mégpedig megfelelő ellenőrzés mellett. Ezeknek a próbálkozásoknak minden esetben az európai közösség etikai standardjainak kell megfelelniük, azzal összhangban lenniük.

- az *előzetes letartóztatás* (előzetes bírósági intézkedések) *alternatíváiról*, itt kiemeli a bűnelkövető, erre specializálódott hatóságok általi ellenőrzését, felügyeletét, amely segíthet csökkenteni a szabadságelvonását a tárgyalás előtti fogvatartását;
- a *próbára bocsátásról*, mint szabadságvesztés-büntetés kiszabása nélküli önálló szankcióról;
- a *szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának felfüggesztéséről*;
- a *közérdekű munkáról* (a köz javára, javadalmasítás nélkül teljesítendő munkáról);
- az *áldozat kártalanításáról, az áldozat és a bűnelkövető mediációjáról*;
- az *elmezavarban szenvedő, valamint alkohol és kábítószer problémákkal küzdő fogvatartottak kezeléséről*;
- a bűnelkövetők meghatározott kategóriái számára *intenzív ellenőrzésről, felügyeletről*;
- a *mozgási szabadság visszaszorításáról*, például az *elektronikus ellenőrzés* alkalmazásáról, figyelembe véve az Európai Szabályzat 23. és 55. pontjait⁸;
- a *feltételes szabadulást követő felügyeletről*.

Kifejti, hogy a fogvatartással nem járó szankciók alkalmazásának elősegítése érdekében a törvényhozásnak át kellene gondolnia ezeknek a szabadságelvonással nem járó szankcióknak a szabadságvesztés helyett történő alkalmazását. Lépéseket kellene tenni új, bíróság által al-

kalmazható közösségi szankciók és intézkedések bevezetése érdekében. Végül hangsúlyozza, hogy bármely bíróság látja is el a feladatot, a végrehajtás az Európai Szabályzat szellemében történjen, mégpedig megfelelő ellenőrzés mellett. Ezeknek a próbálkozásoknak minden esetben az európai közösség etikai standardjainak kell megfelelniük, azzal összhangban lenniük.

Az ajánlás következő irányelve az ítélkezési gyakorlatot érinti. Megfogalmazza, hogy az ítélkezési alapok meghonosítása ott lenne szükséges, ahol az alkotmányos elvek és törvényi tradíciók elismertek, valamint a szabadságvesztés alkalmazásának visszaszorítása, a közösségi szankciók használatának kiterjesztése, az áldozat kártalanítása érdekében a törvényhozók és egyéb illetékes hatóságok időről időre felülvizsgálatot végeznek.

Az irányelv rögzíti továbbá, hogy az igazságügyi hatóságok feladata lenne összefogni a közösségi szankciók és intézkedések felhasználására, illetve azok kidolgozására, valamint felülvizsgálatára irányuló politikát. Egyúttal tájékoztatási kötelezettséget is előír a hatóságok számára az elért eredményekről. Mindezt annak érdekében, hogy az igazságügyi szervek minél szélesebb körben megismerhessék az alkalmazott alternatívák természetét.

Az „*Ítélezési gyakorlat*” címet viselő rész utolsó gondolata értelmében különös figyelmet kellene szentelni azoknak az enyhítő körülmények, meghatározására, amelyeket az igazságszolgáltatási hatóságok figyelembe vesznek, részint a szabadságvesztés büntetés alkalmazásának elkerülése, részint pedig a közösségi szankciók alkalmazása érdekében.

A közösségi szankciók és intézkedések hatékony végrehajtásának követelményeit tartalmazó irányelv alapgondolata az, hogy ezeket pontosan, helyesen kell végrehajtani. A helyes végrehajtás ebben az esetben azt jelenti, hogy a társadalom védelmét szolgálja, illetőleg a fogvatartott személyes és szociális helyzetének javítására törekszik. Az alternatív szankciók végrehajtása a fenti célkitűzéseknek megfelelő, végrehajtó szolgálatokat igényel, illetőleg azok fejlesztése szükséges annak érdekében, hogy a hatóságok felismerjék a szankciók hasznosságát.

Az ajánlás hangsúlyozza továbbá, hogy a végrehajtó szolgálatoknak magasán képzett személyzettel kell rendelkezniük és azoknak az elvárásoknak megfelelniük, amelyeket az R(97)12. számú ajánlás fektet le velük szemben a közösségi szankciók és intézkedések végrehajtása során.

A végrehajtási gyakorlat áttekintése azt mutatja, hogy lényeges változás következett be a végrehajtó hatóságok munkájában. A múltban nagyobb figyelmet szenteltek a bűnelkövetőknek, most viszont a szélesebb szervezeti felelősség új feladatokat és funkciókat kíván. Ennek ismeretében az ajánlás kifejti, hogy a végrehajtó hatóságok munkájának olyan, pontosan körülhatárolt nyilatkozaton kellene alapulnia, mely rögzítené funkciójukat, céljaikat és alapvető értékeiket.

A végrehajtó szervek munkája feladataik, céljaik meghatározásán túl többek között, megköveteli a bűnelkövetők jogainak és kötelezettségeinek rögzítését, a fogvatartott társadalomba visszaillesztésének a programját, szervezeti felelősséget a társadalom védelméért, együttműködést a börtönökkel, illetékes hatóságok-

kal, szervezetekkel. Nyilvánvaló ugyanis, hogy amennyiben ezek a célok, értékek nincsenek világosan lefektetve, a személyzet nem tud optimális munkát végezni. A végrehajtás hatékonysága érdekében pedig a végrehajtó hatóságokkal együttműködő különböző szervezeteknek és személyeknek is tisztában kell lenniük ezekkel az elvekkel, programokkal.

A közösségi szankciók és intézkedések hitelességének, hatékonyságának javítását célzó irányelv kifejti, hogy a politikai és adminisztratív vezetőknek, valamint a közvéleménynek, visszatérő jelleggel információkat kell kapniuk a szabadságvesztés visszaszorításával jelentkező gazdasági, szociális előnyökről, a közösségi szankciók és intézkedések alkalmazásának előnyeiről. Ezeknek az információknak jelentősége abban rejlik, hogy javíthatják a fogvatartottak ellenőrzésének hatékonyságát. Fentiekén túl az igazságszolgálati hatóságoknak és a végrehajtó személyzetnek kommunikációs csatornákat kellene kiépíteniük, hiszen a fogvatartottak reszocializációja a közösségi szankcióknak és intézkedéseknek is fontos célja, ennek keretében pedig szükséges lenne a végrehajtó hatóságok együttműködése a helyi közösségekkel (pl. helyi bűnmegelőzési szervekkel).

„*A hatékony programok és beavatkozások életre hívása*” címet viselő irányelv alapján a hatékonyságot a végrehajtási eredmények minőségének maximalizálása érdekében úgy kellene megállapítani, hogy amennyire csak lehetséges értékeljék az alkalmazott programokkal és beavatkozásokkal járó előnyök és hátrányok különböző távlatait, a fogvatartottak társadalomba beilleszkedését szolgáló programok pedig különböző eljárásokon és

módszereken alapuljanak. A közösségi szankciókkal összefüggő programok megtervezésénél mindenképpen szükséges annak vizsgálata, hogy milyen hatást gyakorolnak a fogvatartottakra. Az ajánlás így különösen fontosnak tartja az alternatív szankciók hatásának feltárását többek között a fogvatartottak alapképzettségére (például általános probléma-megoldó képesség, a személyes és családi kapcsolatok kezelése), az oktatási és foglalkoztatási helyzetre, az esetleges kábítószer- és alkoholfüggőségre, valamint a társadalomorientált kezelési, szabályozási módokra tekintettel. A fogvatartottak speciális programokra besorolásánál olyan kritériumokra hívja fel a figyelmet, mint például feltételezett veszélyességük a közösségre és/vagy a személyzet felelőssége a programokért, beavatkozásokért.

Az ajánlás kiemeli, hogy speciális figyelmet igényelnének a súlyos bűncselekményeket elkövető visszaesők programjai, illetőleg azok fejlesztése. A jelenlegi kutatások fényében e programokhoz felhasználhatók lennének a már hivatkozott kognitív viselkedési metódusok. Így például szükséges lenne megtanítani a fogvatartottakat arra, hogy elgondolkodjanak kriminális viselkedésük jelentőségéről, növelni önkontrolljukat, valamint arra, hogy ismerjék fel és kerüljék el azokat a helyzeteket, amelyek bűncselekményhez vezetnek.

A múltban ezeknek a fogvatartottaknak a kezelése elsősorban vallási és humanitárius alapokon, valamint a különbö-

ző pszichológiai iskolákon alapult. A jelenlegi ismereteink alapján ezeknek a metódusok többségének használata vagy csak kicsi eredményt könyvelhetett el, vagy semmilyen hatással nem járt. Ahogy arra már korábban utaltunk, napjainkban a meta-analízis a leginkább alkalmazott módszer a fogvatartottak viselkedés-alkitására.

Az ajánlás legutolsó irányelve a közösségi szankciók és intézkedések vizsgálatával foglalkozik. Ennek során hangsúlyozza, hogy az alternatív szankciók hatására irányuló kutatásoknak nem szabadna csak az elítélés utáni ellenőrzésre koncentrálni, hanem sokkal érzékenyebb kritériumokat is használhatnának. A kutatásoknak vizsgálniuk kellene például az ismételt bűnelkövetés gyakoriságát, valamint súlyosságát a személyi és szociális mutatókkal együtt és a fogvatartott kilátásait a tekintetben, hogy hogyan alakul a sorsa a szankciók, avagy intézkedések végrehajtása során. Ezen túlmenően szükséges lenne fejleszteni a statisztikákat is annak érdekében, hogy minél rutinosabban, pontosabban írják le a szankciók eredményének és használatának jelentőségét.

Az ajánlás végezetül a személyzet munkája mennyiségi és minőségi értékelésének követelményét állítja fel a személyzet erkölcsének, mentális egészségének, az eredményesség magas színvonalának elérése érdekében.

Dr. Juhász Zsuzsanna

Jegyzetek

¹ Az ajánlás angol nyelvű címe: Recommendation N (99) 22 concerning prison overcrowding and prison population inflation

² E témáról lásd még **Walmsley, R.:** *World Prison Population: Facts, Trends and Solutions*. In: HEUNI Paper No. 15. 14-23.p.

³ Az ajánlás a büntető igazságszolgáltatás egyszerűsítése címet viseli.

⁴ A hivatkozott ajánlás a tárgyalásig való őrizetbe vételről címet kapta.

⁵ Lásd részletesebben **Bishop, N.—Schneider, U.:** *Improving the Implementation of the European Rules on Community Sanctions and Measures: Introduction to a New Council of Europe Recommendation*. In: *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, Vol. 9/3. 2001. 180-192. p.

⁶ Az ajánlás eredeti angol nyelvű címe: Recommendation R (2000) 22 on improv-

ing the implementation of the European rules on community sanctions and measures

⁷ **Bishop, N.—Schneider, U.:** i.m. 189-190. p.

⁸ Az elektronikus ellenőrzés kapcsán az Európai Szabályzat 23. pontja megköveteli, hogy az ellenőrzésnek ez a formája soha nem zaklathatja az elkövetőt, vagy annak családját. Az 55. szabály rögzíti, hogy a közösségi szankcióknak és intézkedéseknek törekedniük kell a társadalomba való visszatérés elősegítésére, illetőleg a felügyeleti módszer és ellenőrzés ezt a célt kell, hogy szolgálja. Itt említhető még meg, hogy az elektronikus ellenőrzés személyes és társadalmi támogatás nélkül a 30. szabály megsértésének tekinthető, mivel az megköveteli, hogy a szankció vagy intézkedés törekedjék a társadalom és az áldozat irányában a bűnelkövető felelősségérzetének fejlesztésére.

Az Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézet rövid története

Az első magyar büntető törvénykönyv – melyet kodifikátoráról, Csemegi Károlyról Csemegi-kódexnek neveztek el – az 1878. évi V. törvénycikként került be az Országos Törvénytárba, és 1880. szeptember 1-jén lépett hatályba.

Csemegi Károly a kódex elkészítésekor figyelembe vette a belga és olasz tapasztalatokat, valamint feltehető, hogy korának kriminológiai kutatásai is befolyásolták, sőt talán ezek indították arra, hogy az elmebeteg bűnözők más elbírálás alá kerüljenek, mint az épelméjű bűnelkövetők.

A Törvénycikk VII. fejezetének 76. §-a az alábbiak szerint rendelkezik:

„Nem számítható be a cselekmény annak, aki öntudatlan állapotban követte el vagy akinek elmebetegsége meg van zavarva és emiatt akaratának szabad elhatározási képességével nem bír.”

Akinek hiányzott a beszámítási képessége, hiányzott a cselekményért való felelőssége is, vagyis bűnös sem lehet, így az ilyen elkövetővel szemben semminemű következmények nem voltak alkalmazhatók.

Mint az idézet mutatja, ez a törvény vezette be a beszámíthatóság fogalmát a magyar jogrendszerbe, és azt az elmebetegekkel és gyengeelméjűekkel kapcsolatban a szabad akarat elhatározás vonatkozásában értelmezte.

A mai kényszergyógykezeltnek megfelelő elkövetői körön kívül jelen vol-

tak még a büntetőeljárásban az ún. kétes elmeállapotú előzetes letartóztatottak és vizsgálati foglyok, valamint azok a jogerősen szabadságvesztésre ítélték, akiken az elmebetegség jelei mutatkoztak és ápolásra, gyógykezelésre szorultak.

A velük kapcsolatos feladatok ellátására hozták létre a 60789Ü/1896. sz. igazságügyminiszteri rendelettel a „*Letartóztatottak és Elítéltek Országos Megfigyelő és Elmegyógyító Intézetét*”.

Az intézet 1896. november 1-jén kezdte meg működését a Budapesti Királyi Törvényszék löportár dűlői fogháza, a Budapesti Királyi Gyűjtőfogház mellett (a jelenlegi Budapesti Fegyház és Börtön területén).

Az intézet fő feladata a kétes elmeállapotú letartóztatottak elmeállapotának megfigyelése, és az elmebeteg elítéltek ápolása volt.

Első igazgatójának, az intézet létesítését kezdeményező Dr. Moravcsik Ernő Emil egyetemi tanárt nevezték ki.

Az intézet indulásakor mintegy 70 ágygyal, akkor korszerűnek számító kis kórtermi zárkákkal kezdte meg működését.

Emellett néhány nagy kórterem, külső foglalkoztató helyiségek és egy kis laboratórium tartozott még az intézethez.

A Budapesti Királyi Gyűjtőfogház parancsnoka és az intézet vezető főorvosa mellérendeltségi viszonyban voltak egymással.

Az Oláh Gusztáv által kezdeményezett mentálhigiénés mozgalom hatása az intézet működésében is érződött.

Teret kapott az a felfogás, hogy első sorban nem őrizni kell a betegeket, hanem megelőzni, illetve gyógyítani a betegségeiket.

A 9052/1906. sz. IM rendelettel az intézetet újjászervezték. Nevét Igazságügyi Országos Megfigyelő és Elmegyógyító Intézetre változtatták.

Az intézet vezetését Moravcsik Ernő Emiltől tanítványa, idősebb Németh Ödön vette át.

A két világháború között sem tette lehetővé a büntetőjog a beszámítási képességgel nem rendelkező bűnelkövetőkkel szemben bármiféle intézkedés alkalmazását.

Az intézet vezetését időközben id. Németh Ödöntől vitéz Szecsődy Imre vette át.

Az 1945. utáni büntetőjogi iskola vette fel azt a nézetet, hogy a társadalom védelmet igényel a büntetőjogilag ilyen módon felelősségre nem vonható bűnelkövetőkkel szemben.

Az 1948. évi XLVIII. törvény rendelkezik első ízben a büntett tényállását megvalósító, beszámíthatatlan elmebetegekkel szemben alkalmazható büntetőjogi intézkedésről, a biztonsági őrizetről.

Ezt az 1950. évi II. törvény, az ún. Btá. is átvette, amely a kornak megfelelően megújította a még mindig hatályban lévő Csemegi kódex Általános részét és egyes Különös részi tényállásokat.

Ahogy a történelemnek, úgy az elmeorvosászatnak is nehéz időszaka volt a háborús, majd a hidegháborús évek. Ezekben az időszakokban az intézet fő feladata az odaszállított elmebetegek, gyanúsítottak és bűnelkövetők megőrzése volt.

Az intézet az 50-es években a feladatra utaló „*Elmebetegek Biztonsági Intézete*” nevet viselte.

Az 1961. évi V. törvény, a Csemegi kódexet felváltó büntetőtörvénykönyv bevezette a kényszergyógykezelés határozatlan időtartamú intézményét a magyar büntetőjogba, és ezzel új feladatot adott az intézetnek. Ezzel együtt viszont törölte a biztonsági őrizetet.

Amennyiben a kényszergyógykezelést olyan bűncselekmény miatt alkalmazták, amely esetében büntethetőség esetén 1 évnél súlyosabb szabadságvesztés kiszabása lett volna indokolt, a kényszergyógykezelést az erre a célra szolgáló külön egészségügyi intézetben – az Országos Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézetben (ismételten változott az intézet elnevezése) – kellett végrehajtani. Ettől eltérő esetben a bíróság rendelkezhetett a kényszergyógykezelés házi ápolásban történő végrehajtásáról is.

A kényszergyógykezelés végrehajtásával az intézetben jelentősen megnövekedett a beteglétszám. Az intézet fokozatosan egy gigantikus létszámú, óriási elmeosztállyá duzzadt.

A működésben jelentkező problémák meggyorsították a kórházzá átalakulás menetét.

Dr. Sombor Józsefet és ifj. Németh Ödönt követően 1968-ban vette át az intézet vezetését a nagy szakmai gyakorlatú klinikus elmeorvos, dr. Marton György.

A lehetőségeket keresve és kihasználva, kitartó és nehéz munkával lerakta a korszerű egészségügyi működés alapjait, meghonosította, és a lehetséges mértékig elfogadtatta a modern elmeorvosászati alapelveket.

Ennek érdekében kemény harcot vívott a prizonális és kusztoidiális szemlélet erősen meggyökerezett hagyományával.

A szükségeshez képest ugyan még kevésnek bizonyuló, de a korábbiakhoz viszonyítva jelentősen emelte az orvosi és az ápolói létszámot. Az intézetben pszichológust foglalkoztatott. Felismerve a feladat fontosságát, szociális gondozói státust létesített, Márianosztrán munkaterápiás osztályt szervezett. Beindította a klinikai laboratóriumot, az EEG laboratóriumot és organikus ideggyógyászati osztályt létesített.

1974-ben az IMEI új jogi szabályozást kapott. Az intézet működését az 5/1974. (VI.16.) IM rendelet szabályozta, mely az intézet szervezeti önállóságát is kimondta.

A Szervezeti és Működési Szabályzat a 110/1975. (IK.8.) IM utasítással került kiadásra.

A szervezeti önállóság feltételei azonban még sokáig hiányoztak. A működés közben fokozatosan kialakultak azok a területek, ahol az intézet önállósága indokolt volt, míg más területen a Budapesti Fegyház és Börtönnel történő együttműködés elemi szükségletté vált.

Az 1978. évi IV. tv. (Btk), az intézet működését újból szabályozó 106/1980. (IK.5.) IM sz. utasítás és a 0142/1984. sz. OP intézkedéssel kiadott Szervezeti és Működési Szabályzat rendkívül jelentős mértékben kitágította az intézet feladatkörét, és megkövetelte az egy nagy elmeosztályból valóságos, önálló profilú osztályokkal működő szakkórházi szervezet létrehozását.

A kórházzá alakulás érdekében fokozatosan helyi és központi intézkedésekre került sor.

A jelentős személyzeti létszámnövekedésen belül önálló pszichológus csoport létesült. Önálló belgyógyász szakorvosi állással bővült az orvosi létszám és főfoglalkozású röntgen szakorvos került a neuro-radiológiai tevékenység élére.

Szakértői gyakorlatú EEG-s szakfőorvos állandó konziliáriusként átvette az EEG laboratórium irányítását, valamint intézeti gyógyszerár létesült vezető gyógyszerésszel.

Kibővült az igazgatási csoport, amelybe beleolvadt a szociális gondozói tevékenység. Kiegészült a klinikai laboratórium személyzete.

Beindult mintegy száz ágygal a teljesen új feladatra szervezett Központi Kivizsgáló és Módszertani Osztály.

Feszültséggel terhes küzdelemben lassú szemléletváltás indult meg, ami az elmeegógyintézet alakulás egyik alapfeltételének bizonyult. A korszerű terápiás elvek kis lépésekben ugyan és lassan, de elfogadásra találtak, bekerültek az intézet gyakorlatába.

Dr. Marton György bv. orvos ezredes – nyugdíjasként – 1993-ig dolgozott az intézetben. Nagy tapasztalatával, szakértelmével, humanusságával jelentős segítséget nyújtott az intézet vezetésének a további szervezeti és szemléleti átalakulásban.

Az intézetet 1979-től 1982-ig Dr. Magyar Miklós, majd 1982-től 1999-ig Dr. Csicsay Claudius Iván vezette.

A szervezeti és szemléleti átalakulás – főleg a nyolcvanas évek közepétől kezdődően – tovább folytatódott.

Megvalósult a kényszergyógykezelt osztályokon a kórtermek állandó nyitva tartása, a betegek az osztályon belül szabadon mozoghattak. A terápiás foglalkoz-

tatás teljes körűvé vált, és napi rendszerességgel intézetén kívül is folyt.

A személyi állomány létszáma jelentősen növekedett. A szervezeti önállóság további erősödését jelezte az új osztályok megjelenése (pszichopedagógiai osztály, pszichológiai osztály, biztonsági osztály, jogi-nyilvántartási és társadalombiztosítási osztály, gazdasági osztály).

Rendszeressé váltak a különböző be-
tegrendezvények (KI MIT TUD?, sportversenyek, énekkar, terápiás csoportfoglalkozások, istentiszteletek, játékos vetélkedők, stb.).

A belső szabályozottság (főigazgató főorvosi parancsok, utasítások) minden területre kiterjedően, példaértékű volt.

Az intézet tagja lett a Magyar Kórházszövetségnek, és az ÁNTSZ a szakmai minimumfeltételek meglétének vizsgálata alapján – a többi magyar kórházhoz hasonlóan – ideiglenes működési engedélyt adott az intézetnek.

A kívánatosnál ugyan kisebb mértékben, de elindult egy oktatói, kutatói, publikációs tevékenység is.

A bevezetett szervezési változások (a megszilárdított vezetési rendszer, az

emelkedő szakmai elvárások, a javuló rendezettség, az egyenletesebb teljesítmény, a működés korszerűbbé, zavartalanabbá válása, az állomány stabilitása és hangulatának javítása, a Budapesti Fegyház és Börtönnel kialakult a kétoldalú, korrekt munkakapcsolat) meghozták gyümölcsüket.

Az IMEI – az első tábormok főigazgatójának, Dr. Csicsay Claudius Iván bv. orvos dandártábormoknak köszönhetően –, mind büntetés-végrehajtási intézetként, mind speciális elmeorvosozási szakmai tevékenységét, feladatait maradéktalanul és szakszerűen, korszerűen ellátó teljes értékű egészségügyi intézménnyé vált.

Az intézet vezetését 1999-től kezdődően Dr. Antal Albert vette át.

Az intézet szemléletében megfelel a korszerű európai követelményeknek. A további fejlődés már nem szemléleti, hanem munkaszervezési, kihasználási stb. kérdés.

A további fejlődéshez elengedhetetlen lenne egy új, önálló telephely létesítése.

*Dr. Antal Albert—
Dr. Laczkó János*

A kényszergyógykezelés és az ideiglenes kényszergyógykezelés büntetőjogi és büntető-eljárásjogi problematikája

A történelem során az elmebeli rendellenességekhez való viszony változatos képet mutatott a társadalomban. Hol szent örültnek tekintették, vagy varázslónak, boszorkánynak, vagy az ördöggel cimborálónak és ennek megfelelően bántak velük. Az adott kor és kultúra közegében, a babonás tisztelettől a kegyetlen kínzásokon át a máglyahalálig, színes volt a paletta. A természettudományok fejlődése folytán az elmebeli rendellenességeket kezdték betegségként kezelni és így kialakult az orvosi terápiához vezető út. Az elmebetegség kérdése a történelem hajnalán még nem okozott ekkora problémát, hiszen minden uralkodónak, és településnek megvolt a maga bolondja, külön csodabogara. Ők is hozzá tartoztak a közösséghez, eltérő magatartásukat tolerálták és számoltak különleges viselkedésükkel a velük együtt élők. Az átlagtól eltérő viselkedésű különcök nem az elmebetegek stigmáját hordozták, hanem különc, félcédulás, hóbotos kifejezéssel illették őket. A természettudományok, különösen az orvostudomány differenciálódásával kialakult a hármas szemlélet a normális, a különc és az elmebeteg között. A közhiedelem az elmebetegtet és magát az elmebetegséget is feltűnő, bizarr, veszélyes jelenségnek tartotta, amely azonban részizagság, hiszen magatartásuknak csak egy részét képezik a betegség tünete. A betegség gyanúja már megbélyegzés-

sel járt, amely a társadalomban és a közvetlen környezetben félelemmel vegyes borzongást idézett elő. Ez a félelem nagyban megnehezítette a beteg gyógyulásának esélyeit. Röviden megpróbáljuk összefoglalni a jelenlegi kényszergyógykezelés és pszichiátria fejlődésének problémáját a büntetőjog, a büntető-eljárásjog és a hatályos egészségügyjog tükrében.

Történeti rész

Már a római jogban is érvényesült a bűncselekmény beszámításának alanyi oldala és csak a szándékos bűncselekményt tekintették üldözendőnek. A római civiljog ismerte a gondnok intézményét is és ezt akkor alkalmazta, ha valaki felnőtt római polgárként értelmi képességét elvesztette. Az elmebetegek büntetőjogi felelősségre vonása, válogatott, kegyetlen büntetése, a VIII. századig általános jelenség volt és csak kivételes esetben mellőzték a büntetés kiszabását a bűnelkövető elmebeli állapota miatt. A kánonjog erőteljes behatolásaként a hangsúlyeltolódás a bűnös akarat vizsgálatára tevődött át és fontos ismervé vált a bűnösség fokához igazodó büntetési rendszer. A büntetőjog fejlődése szempontjából fontos megemlíteni a természettudományok és a filozófia megújító hatását (Kepler, Newton, Galilei, Hugo Grotius, Locke, Voltaire és Beccaria). Az 1532. évi Constitutio et Criminalis

Carolina-ban már van utalás arra, hogy az a személy, akinek cselekménye alapján további büntetés várható, határozatlan időtartamra biztonsági őrizetbe vehető. A XVI. század második felében határozatlan büntetések törvényben szabályozott intézményes formájával Angliában találkozunk először (a dologház intézményrendszeréről van szó). Célja az volt, hogy az egyre szaporodó csavargó, munkakerülő személyek a társadalom számára hasznos munkát végezzenek és a munka általi pedagógiai nevelésben részesülve a társadalom hasznos tagjává váljanak. Ebben az intézménybe számtalan elmebeli rendellenességgel küszködő egyén is bekerült. A külföldi büntetőtörvénykönyvek általában háromféle szabályozási modellt alakítottak ki:

- megtorláson alapuló,
- biztonságon alapuló és az
- ún. dualisztikus büntetőtörvénykönyv.

A bünt elkövető egyénnek azonban felelőssége csak akkor lehet teljes, ha cselekményét beszámítható állapotban követte el. Európa nagy részén a büntetőjogi felelősség szempontjából különbség tehető a beszámíthatóság, a korlátozott beszámítási képesség és a beszámíthatatlan állapot között. Ez utóbbi esetben biztonsági - és kezelő jellegű intézkedés alkalmazására kerülhet sor, mely szak, elmeegógyintézetbe utalással és a börtönbüntetés alóli mentesüléssel jár együtt. Általában a büntetési tétel meghatározása dominál a kényszergyógykezelés elrendelése feltételeként. A kényszergyógykezelés végrehajtásának intézményei a nemzetközi gyakorlatban négy alternatívát alakítottak ki:

- speciális pszichiátriai börtön,
- speciális zárt pszichiátriai osztály,
- polgári elmeegógyintézet,
- börtön, bejáró orvosokkal.

A kényszergyógykezelés kialakulása hazánkban

A XIX. században fennálló törvények lényeges eleme az volt, hogy elmeegógyintézetekbe, közkórházak, klinikák zárt elmeosztályára, elmebeteget gyógykezelő szanatóriumba, kezelésre szoruló és gyógyíthatatlan közveszélyes egyének vehetők fel. Az 1876. évi XIV. törvény rendelkezik erről. E törvény jelentős humanitárius eszméket tükröz. Így rendelkezik arról, hogy az elmebeteggel szemben csak okvetlenül szükséges esetben alkalmazhatók kényszerítő eszközök, amelyeket az ellenállás megtörése után tovább használni nem szabad. Az ön- és közveszélyesség fogalma nincs definiálva, relatív meghatározású, mely elsősorban nem a betegség súlyosságától függ, hanem a környezettől és a körülményektől. A tébolyda intézménye nem tartotta okvetlenül feladatának a gyógykezelést. Elsősorban a veszélyes egyének zárt intézetbe való elhelyezése és a társadalom védelme volt a fő feladata. Az állami intézetek igazgatóit súlyos feladattal ruházták fel annyiban, hogy bírósági végzés nélkül dönthettek a betegnek az intézetben tartásáról, és csupán értesíteni kellett az illetékes bíróságot². A Csemegi-Kódex 76.§-a rendelkezik arról, hogy „nem számítható be a cselekvény annak, ki azt öntudatlan állapotban követte el, vagy kinek elmetehetsége meg volt zavarva és emiatt akarata szabad elhatározási képességével nem bírt”. E törvény az öntudatlan állapotot és az elmezavart már megkülönbözteti, ez azonban nem jelenti azt, hogy kizárják egymást.

A beszámíthatóságot akkor nem veszik figyelembe, ha olyan mértékű és fokú, hogy az egyén szabad elhatározási képességét megszünteti. A törvény általános formát használ: „az értelmi tehetség” hiányát és nem sorolja

fel taxatív, míg az elmeállapot megítélésének eseteit az elmeorvostan körébe sorolja. Az 1961. évi V. törvény 61.§-a módosította a Csemegi-Kódexet úgy, hogy: „azzal szemben, aki elmebeteg állapotban, gyenge-elméjűségében, vagy tudatzavarban elkövetett tette nem büntethető a bíróság kényszergyógykezelést rendel el, ha attól kell tartani, hogy olyan cselekményt követ el, amely egyébként megvalósítja valamely büntett törvényi tényállását”.

A kényszergyógykezelésnek két konjunktív feltétele van:

- a büntethetőség kizárása és
- a bűnismétlés veszélye fennálljon.

A kényszergyógykezelést kijelölt egészségügyi intézményben vagy gyógykezeléssel egybekötött házi gondozásban kellett végrehajtani. Akkor kellett egészségügyi intézményben ha 1 évnél súlyosabb szabadságvesztés kiszabása volt indokolt. A házi gondozás esetében a polgári egészségügy felé jelenléti kötelezettség állt fenn. A kényszergyógykezelést a bíróság szüntette meg, ha szükségessége már nem állt fent. E törvény vezette be a kényszergyógykezelés határozatlan időtartamú intézményét és a kényszergyógykezelés házi betegápolásban történő végrehajtásának lehetőségét. A jelenlegi törvényszabályozást az 1978. évi IV. törvény tárgyalja. A kényszergyógykezelés elrendelésének négy konjunktív feltétele van:

- ha a törvény 1 éven túli szabadságvesztéssel fenyeget,
- a személy elleni erőszakos vagy közveszélyt okozó bűncselekmény,
- az elkövető kóros elmeállapota miatt képtelen cselekménye következményeinek felismerésére vagy arra, hogy ennek megfelelően cselekedjék,
- tartani kell attól, hogy a jövőben hasonló cselekményt fog elkövetni.

E törvény 84. § megfogalmazásában és tartalmából kiderül, hogy szinte teljes egészében orvosi kezelésnek minősíti a kényszergyógykezelést és ezért, az elmeorvosi szakma szabályai szerint kell eljárni. Nem követi viszont az időközben többször is változott, nem kényszergyógykezelt kóros elmeállapotúakra vonatkozó szabadságkorlátozás törvényi feltételeit. A kényszergyógykezelt nem elítélt jogállásúak és ebből következik, hogy a foglalkozás törvényi tényállását nem követhetik el. Tettük engedély nélküli eltávozásnak minősül. Személyi szabadságukban csak egészségügyi módszerekkel korlátozhatók. Csak egészségügyi képzettségű személyzet felügyelheti, illetve kísérheti őket.³

A pszichiátriai kezelés törvényi szabályozásának rövid ismertetése

A polgári pszichiátria törvényi szabályozása természetesen mindig is hatással volt a büntető törvénykönyvekre, illetve a büntető törvénykönyvek is követték a polgári pszichiátria törvényi szabályozását. Röviden ismertetjük a jelentősebb törvényi szabályozásokat, amelyek hatással voltak az 1960-as évektől a kényszergyógykezelés intézményére.

Az elmeorvosi kezelés jogi szabályozása mindig is speciális ismérveket hordozott az egészségügyi, „közegészségügyi” szabályozásban. Lényegét úgy fogalmazhatnánk meg, hogy a kezelésekkal kapcsolatos kényszerítések és korlátozások milyen tág körben mozognak. Valószínűsíthető, hogy a korlátozások meghatározója az elmeorvosi kezelés aktuális hatékonysága, továbbá a személyiségi jogok eltérő hangsúlyosságának szempontjai. Az 1972. évi II. Eü. törvényen az 1966. évi XII. pszichiátriai törvény hatása érződik. Az 1966. évi XII. törvény hatályba lépéséig a

pszichiátriai betegét ön- és közveszélyes jelzővel lehetett minősíteni. E minősítés alapul szolgált, hogy saját akaratától függetlenül kórházba utalják. Ez orvos-szakmai minősítés volt sokáig. Pl. tisztiorvos és nem elmeorvos volt aki minősítette és koránt sem a bűncselekmény elkövetése után. E szabályozásból kiderült, hogy a kényszergyógykezelés elrendelése inkább kriminálprevenációs eszmén alapult. A beteg kényszergyógykezelésének megszüntetése után a beteget elvállaló személynek „Téritvényt” kellett aláírni, amely egyfajta felelősség vállalás volt a beteg cselekedeteiért. A 1972. Eü. törvény megszüntette az ön- és közveszélyes minősítést, helyette a veszélyeztető állapot megjelölés került a szövegbe és ezzel a mérleg nyelve inkább a betegség miatt, betegségének belátására képtelen személy oldalára billent. Fontos gondolat, hogy a beteg gyógyítható, állapota javítható, amely akár kényszerítés által kórházi kezelés keretében történhet. Maga a veszélyeztetés fogalma igen tág, bio-pszicho-szociális értelmezési teret kapott. A nem megalapozott kórházi kezelések megakadályozására a törvény jogi garanciaként beépítette a bírói szemle intézményét, amely azonban legtöbbször csak formális volt és a valódi döntés az egészségügy kezében maradt. Az 1978. évi IV.(BTK) törvény már jelezte kényszergyógykezelésnek távolodását az általános elmeorvosozási kezeléstől. A törvény szűkíti a kényszergyógykezelést megalapozó cselekmények körét. Az úgynevezett házi beteggondozást megszüntették, amelynek végrehajtását a pszichiátriai kórházak és a gondozóhálózat látta el. Az 1994. évi LXXXVII. törvény, amely 1995.02.15-én lépett életbe és amelyet az új, 1997. évi CLIV. Eü. törvény teljes egészében átvett, a személyiség jogok hatékonyabb védelmét próbálta meg kiépíteni, bevezetve a közvetlen veszélyeztetés fogalmát. A veszé-

lyeztető állapot fogalmának fenntartása mellett és az akaraton kívüli elmeosztályra utalást csak az előbbi esetben engedélyezte. Megszüntette a pszichiátriai rendeléseknek az előbbieken említett beutalási többlet jogát. Így módon az általános pszichiátriai kezelés szabályozásának elszakadása a kényszergyógykezelés szabályozásától teljes mértékűvé vált. Következményeként a kényszergyógykezelés megszüntetésénél tekintetbe kellett venni, hogy ezután a pszichiátriai orvosi ellátás csak mint jog és nem mint kötelezettség jelentkezik az elbocsátott személlyel kapcsolatban.⁴

A kényszergyógykezelés szabályozása

A kényszergyógykezelésre utalt betegekre a jogszabályban meghatározott eltérésekkel, a pszichiátriai betegek intézeti gyógykezelésére irányadó szabályokat kell alkalmazni (1997. évi CLIV. továbbiakban EÜM törv. 189.§, 195.§). Melyek ezek a speciális szabályok, amelyek eltérnek a civil pszichiátriai betegek vonatkozó szabályozástól? Megpróbáljuk röviden bemutatni, mely jogok illetik meg általában a betegeket és milyen speciális eltérések vonatkoznak a kényszergyógykezeltekre.⁵

Betegjogok

- az egészségügyi ellátáshoz való jog,
- az emberi méltósághoz való jog,
- a kapcsolattartáshoz való jog,
- az intézmény elhagyásának joga,
- a tájékoztatáshoz való jog,
- az önrendelkezéshez való jog,
- az ellátás visszautasításának joga,
- az egészségügyi dokumentáció megismerésének joga,
- az orvosi titoktartáshoz való jog.⁶

Az egészségügyi ellátáshoz való jog

Az Egészségügyi Törvény kimondja, hogy mindenki jogosult egészségi állapotának megfelelő, folyamatos, hozzáférhető és megkülönböztetés nélküli egészségügyi ellátásra. E tárgykörhöz tartozik a szabad orvosválasztás joga is. A kényszergyógykezelés végrehajtása az Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézetben (IMEI) történik, amely az igazságügyi miniszter felügyelete alatt működő, zárt jellegű, országos hatáskörű intézet. Az IMEI felügyeletét az igazságügyi miniszter a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága bevonásával látja el. Az egészségügyi miniszter az egészségügyi szakmai tevékenység felett szakmai felügyeletet gyakorol és a tapasztalatokról tájékoztatja az igazságügyi-minisztert. Az IMEI törvényességi felügyeletét a Legfőbb Ügyészség Büntetés-végrehajtási Törvényességi Felügyeleti és Jogvédelmi Önálló Osztálya látja el. A betegek egészségügyi, egészségjogi védelmét az ÁNTSZ látja el és ezen belül a betegjogi képviselő. Az IMEI tevékenységének fő célja a beteg szakszerű gyógyítása az orvostudomány mindenkori állásának megfelelően, egyben a beteg állapotromlásának megakadályozása és ha mód van rá, egészségének helyreállítása. A kényszergyógykezelés Janus arcú intézmény, mert a gyógyítás mellett egyúttal az újabb bűncselekmény elkövetésének megelőzése is célja. Összefoglalva, tehát a kényszergyógykezelés olyan büntetőjogi intézkedés, amelynek célja az elkövető gyógyítása, a társadalom védelme érdekében újabb bűncselekmény elkövetésének megelőzése. A kényszergyógykezelés elrendelésének feltételeit a Btk. 74.§ (1.bek.) tartalmazza. Az intézkedés határozatlan ideig tart, hatálya alatt ismételt elrendelésre nincs törvényes ok (Be. 214.§ (4)).

Az IMEI keretein belül természetesen a betegnek az adott körben működhet szabad orvosválasztási joga, gyakorlatban azonban ez mindenképpen korlátozott jellegű.

Az emberi méltósághoz való jog

Az emberi méltósághoz való jog, olyan alapvető emberi jog, amely korlátozása nem képzelhető el. Az egészségügyi ellátás során mindenkinek törvényes joga, hogy tisztelettel és megbecsüléssel bánjanak vele. Az ellátás során kizárólag a beteg szempontjából szükséges és az egészségi állapota miatt indokolt beavatkozások végezhetők el. A betegek személyes szabadságukban csak sürgős szükség esetben korlátozhatók.

Szükség esetén is a korlátozó fizikai, kémiai, biológiai vagy pszichikai módszerek alkalmazását a kezelő orvosnak mindig írásban kell elrendelni, megjelölve a korlátozás indokát és időtartamát is. A kényszergyógykezeltet nem szabad bántalmazni, nem lehet szidalmazni és az sem lehetséges, hogy a betegek egymást bántalmazzák vagy szidalmazzák. A korlátozást igénylő viselkedésre az egészségügyi intézményben kerülhet sor, a fent említett orvosi vélemény és utasítás szerint. Ennek feltételei a kényszergyógykezeltnél:

- ha a saját vagy mások életét veszélyeztető támadása miatt orvosi beavatkozás szükséges,
- ha engedély nélkül akar távozni,
- ha a vizsgálattal, illetve/vagy a gyógykezeléssel szemben aktív ellenállást tanúsít.

Ezekben az esetekben is csak differenciált testi kényszer alkalmazására kerülhet sor. Tilos könnyfakasztó gáz alkalmazása, bilincs, szolgálati kutya, gumibot és fegyver használata.

A kapcsolattartás joga

A kényszergyógykezelt levelezhet, látogatót fogadhat és csomagokat vehet át heten-

ként. A beteglátogatás gyakoriságát, időtartamát, körülményeit, a fogadó személyek körét, a beutaltak egészségügyi, illetve elmeállapottól és jogállásától függően jogszabályi előírásokon alapuló látogatási rend szabályozza. A levelezés tartalmát szűrőpróbaszerűen ellenőrizni kell. Ha beteg elmeállapotából kifolyólag kóros tudattartamot tükröző levelet hivatalos személynek vagy szervnek kíván küldeni, azt úgy kell továbbítani, hogy mellékelni kell az orvos igazolását, amely szerint a beteg elmeosztályon ápoltsa személy. A betegek korlátozás nélkül érintkezhetnek jogi képviselőjükkel, kivéve ha az az eljárást akadályozza.

Az intézmény elhagyásának joga

Az intézmény elhagyásának joga az IMEI tekintetében nem érvényesülnek. Személyes szabadságában korlátozott beteg az intézetet csak orvosilag indokolt esetben hagyhatja el. A kényszergyógykezelteknél a fogolyszökés, mint büntetőjogi kategória nem működik, hanem engedély nélküli távozásnak minősül. Ha a beteg IMEI-ből engedély nélkül távozik, a főigazgató főorvos haladéktalanul értesíti az illetékes rendőri szervet, hogy eltűntként közzétek és megtalálása esetén az IMEI-be viszsza akérjék. Itt kell megemlítenünk egy speciális intézményt az adaptációs szabadságot, amely azt jelenti, hogy a kényszergyógykezelés megkezdésétől számított egy év eltelte után a beteg, gyógyulása érdekében, adaptációs szabadságra bocsátható. Az adaptációs szabadság tartalma legfeljebb 30 nap, amely legfeljebb 30 nappal meghosszabbítható. Az adaptációs szabadság ismételt is engedélyezhető. Az engedély megadásánál figyelembe kell venni a beteg állapotát és szociális körülményeit, valamint azt a cselekményt, amelynek elkövetése miatt a kényszergyógykezelését elrendelték. Az adaptációs szabadságot a beteg gondozására alkalmas személy-

lyel egyeztetve kell végrehajtani, s ezt írásban kell rögzíteni. Az adaptációs szabadságról az adaptációs bizottság véleményének figyelembe vételével a főigazgató főorvos dönt. Az adaptációs szabadság ideje alatt a betegnek 48 órán belül jelentkeznie kell a területileg illetékes ideggondozó intézetben és legalább két hetente orvosi ellenőrzésen kell részt vennie. Az adaptációs szabadság engedélyezéséről az IMEI értesíti az orvosi ellenőrzést végző szervet, a beteg tartózkodási helye szerint illetékes rendőrkapitányságot és önkormányzatot.

A tájékoztatáshoz való jog

Az Egészségügyi Törvény kiemeli, hogy az ellátásban résztvevők jogosultak a kezelő orvos által egyénre szabott formában megadott, teljes körű tájékoztatásra. A tájékoztatás kiterjed a beteg egészségi állapotára, tartalmazza a javasolt vizsgálatokat, beavatkozásokat, ezeknek elvégzését és/vagy elmaradását, előnyeit, kockázatait, időpontját. A beteg informálása a beavatkozások tekintetében fontos kérdés, hiszen döntési helyzetben csak az lehet, aki tájékozott. Az elmebetegek esetében nem csak hogy megengedett, hanem szükséges a betegek tájékoztatása betegségük jellegeről, tünetéről, lefolyásáról. A tájékoztatásnak olyannak kell lenni, hogy segítse a beteg rehabilitációjában, a gyógykezelésében és együttműködjön a kezelő orvossal. Nem szabad kedvezőtlenül befolyásolni a beteg állapotát, elősegíteni tüneteinek eltűnését vagy azt, hogy szimuláló, akár disszimuláló magatartást tanúsítson.

Az önrendelkezési jog

A beteg jogosult arra, hogy kivizsgálását és kezelését érintő döntésekben részt vegyen. Bármely egészségügyi beavatkozás elvégzésének előfeltétele, hogy a beteg tévedéstől, megtévesztéstől, fenyegetéstől, kényszertől

mentes legyen és a megfelelő tájékoztatáson után beleegyezését adja. A beleegyező nyilatkozatot az adott személy az egészségügyi ellátást végző előtt szóban, írásban vagy ráutaló magatartással adhatja meg (ha az injekció beadásnál fölhúzza ingét és odatartja a karját ezt ráutaló magatartásnak tekinthetjük). A kényszergyógykezelteknél speciális szakmai kérdés az önrendelkezési jog gyakorlása, mivel a beteg belátása betegségével kapcsolatban nem teljes. Véleményünk szerint egyénileg kell meghatározni, hogy egy beteg az adott orvosi beavatkozással kapcsolatban vajon mennyire, milyen módon és hogyan tudja gyakorolni fent említett jogát. A kezelés visszautasításakor egy 3 tagú orvosi bizottságnak kellene döntenie a beteg helyett.

Az ellátás visszautasításának joga

A beteg nem csak beleegyezését tagadhatja meg, de vissza is utasíthatja az egészségügyi ellátást. Jogosult visszautasítani mindazt az ellátását is, amelynek elmaradása esetén egészségügyi állapotában súlyos vagy maradandó károsodás következhetne be, sőt visszautasíthatja az életmentő és az életfenntartó beavatkozásokat is.

A gyógyító beavatkozás visszautasítása azonban nem veszélyeztetheti mások élet vagy testi épségét. A visszautasítás csak közokiratban, vagy teljes bizonyító erejű magánokiratban, illetve írásképtelenség esetén 2 tanú együttes jelenlétében tett szóbeli nyilatkozással érvényes. Ez utóbbi esetben a kezelőorvos veszi fel a jegyzőkönyvet az elhangzotakról, a tanúk aláírják, majd a visszautasítást az egészségügyi dokumentációhoz csatolják. A fenti iratokra vonatkozó szigorú formakényszer mellett a visszautasítás is csak akkor érvényes, ha egy 3 tagú orvosi bizottság a beteget megvizsgálja. A bizottság összehívásáról az egészségügyi intézmény vezetője gon-

doskodik. A bizottság tagjai a beteg kezelőorvosa, a beteg kezelésében részt nem vevő szakorvos, valamint egy pszichiáter. A bizottságnak egybehangzóan és írásban kell nyilatkoznia. A pszichiáter szakorvosnak a beteg vizsgálata, valamint lehetőség szerint a beteg hozzátartozójának meghallgatása után véleményt kell nyilvánítania arról, hogy a beteg rendelkezik-e döntés hozatalhoz szükséges belátási képességgel. Ha a beteg nem járul hozzá az orvosi bizottság vizsgálatához a kezelés visszautasítására vonatkozó nyilatkozat nem vehető figyelembe. További garanciális szabály az orvosi bizottság nyilatkozatát követő harmadik napon két tanú előtt ismételt ki kell nyilvánítani a betegnek a visszautasításra irányuló szándékát.

Az egészségügyi dokumentáció megismerésének joga

Az egészségügyi dokumentációval az egészségügyi szolgáltató, az abban szereplő adattal a beteg rendelkezik. A törvény kimondja, hogy a beteg jogosult :

- a gyógykezeléssel összefüggő adatairól tájékoztatást kapjon,
- a rá vonatkozó egészségügyi adatokat megismerje,
- az egészségügyi dokumentációba betekinthessen és azokról saját költségére másolatot kérhessen,
- az egészségügyi intézményből történt elbocsátásakor zárójelentést kapjon,
- az egészségügyi adatairól indokolt célja összefoglaló vagy kivonatos véleményt igényeljen.

A kényszergyógykezelt betegnél befogadáskor a kiállított kórlapon személyi adatain kívül fel kell tüntetni a beutaló hatóság adatait, havonta legalább egyszer minden jelentősebb állapot vagy kezelés változást, illetve annak hiányát. A kényszergyógykezelt elbocsá-

tásakor két példányban részletes kórrajz-kivonatot kell küldeni a lakóhely szerint illetékes pszichiátriai intézetnek, haladéktalanul értesíteni kell az első fokon eljáró bíróságot, a lakóhely szerint illetékes rendőrkapitányságot, a BM illetékes szerveit, ha pedig hadköteles a Hadkiegészítő Parancsnokságot és pártfogó felügyelet esetén a pártfogót.

Az orvosi titoktartáshoz való jog

Már a *hipokratesz-i eskü* is mintaként tartalmazza követendő magatartást: „*a beteg titkait megőrzöm*”. A betegek joggal várják el, hogy az egészségügyi ellátásban résztvevő személyek az ellátás során tudomásukra jutott egészségügyi és személyes adatokat csak az arra jogosulttal közöljék. A titoktartáshoz való jog keretében érdemes még kitérni, hogy a beteg vizsgálata során csak azok a személyek lehetnek jelen, akiknek részvétele szükséges az ellátáshoz, illetve azok, akik jelenlétéhez a beteg önkéntesen hozzájárul. Kik lehetnek ezek a személyek?

A rendőrség hivatásos állományának tagjai, ha a beteg fogva tartott személy.

A Büntetés-végrehajtási Szervezet szolgálati viszonyban lévő tagja, amennyiben gyógykezelésre olyan személy esetében kerül sor, aki szabadságelvonással járó büntetését tölti és jelenlétére a gyógykezelést végző betegellátó biztonsága, illetve a szökés megakadályozása céljából van szükség.

Az IMEI-ben, tekintettel arra, hogy ideg- és elmebetegek ellátását végzik, az orvosi titoktartás szabályai fokozottan érvényesek. Illetéktelennel még az sem közölhető, hogy a beteg az IMEI melyik osztályán részesül ápolásban. Az arra illetékes hatóságokat, szerveket, személyeket a jogszabályban előírt vagy megengedett módon és mértékben kell, illetve lehet tájékoztatni. Távbeszélő útján még az arra jogosultnak is csak általános

tájékoztató információ adható. A hívó személy jogosultságát, a hívás hitelességét, a tájékoztatást megelőzően visszahívással kell megállapítani. Távbeszélő útján történő információadásra kizárólag a főigazgató főorvos, a helyettese és az osztályvezető főorvos jogosultak. A betegre vonatkozó bármely egészségügyi információt csak orvos adhat. Az orvos az adott tájékoztatásért szakmailag, etikai és a titokvédelmi előírások megtartásáért felelősen, illetve büntetőjogilag felelős. Elmebetegek esetében különösen ügyelni kell arra, hogy a hozzátartozók, a gondnok, vagy a munkáltató szükséges tájékoztatása a beteg későbbi rehabilitációját ne nehezítse meg. Az osztályok működési rendje határozza meg ki milyen mértékben adhat tájékoztatást.⁷

A kényszergyógykezelés büntetőjogi, büntető-eljárásjogi és büntetés-végrehajtás jogi szabályozása

A kényszergyógykezelés elrendelésének feltételeit a Btk. 74. §-ának 1. bekezdése tartalmazza.

„*Személy elleni erőszakos, vagy közveszélyt okozó büntetendő cselekmény elkövetőjének kényszergyógykezelését kell elrendelni, ha elméműködésének kóros állapota miatt (Btk. 24. § 1., 2. bek.) nem büntethető, és tartani kell attól, hogy hasonló cselekményt fog elkövetni, feltéve, hogy büntethetősége esetén egy év szabadságvesztésnél súlyosabb büntetést kell kiszabni*”.

A Btk. 74. § 2. bek. szerint „*a kényszergyógykezelést az arra kijelölt zárt intézetben kell végrehajtani, amely az Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézet*”. A Btk. 74. § (3.) bek. alapján „*a kényszergyógykezelést*

meg kell szüntetni, ha szükségessége már nem áll fenn”.

A kényszergyógykezelés büntetőeljárás jogi és büntetés-végrehajtás jogi szabályozása

A kényszergyógykezelés, mint intézkedés határozatlan ideig tart ha a hatálya alatt ismételt elrendelésre nincs törvényes ok (Be. 211.§ 4.bek.- Bh. 11./1991.szám 420.sz. határozat). A kényszergyógykezelés kezdete az IMEI-be befogadás napja Bv. tvr. 83.§ (2.bek). A kényszergyógykezelés kezdő napjának különösen a kényszergyógykezelés felülvizsgálati határideje szempontjából van jelentősége (Be. 373.§ 2. bek.). A befogadás napjának azt a napot kell tekinteni, amikor a kényszergyógykezelésre kötelezettet az IMEI-be beszállították. Így ha a beszállítás ideiglenes kényszergyógykezelés végett történt, akkor ezt a napot kell befogadás napjának tekinteni. Ez az alapja a felülvizsgálati határidőnek is. Az egy éves időtartamot az ideiglenes kényszergyógykezelés szempontjából a befogadás napjától kell számítani, ha a gyógyítás folyamatos volt. Ha elmeállapot megfigyelés is történt, akkor az ideiglenes kényszergyógykezelés határideje nem a befogadás, hanem az ideiglenes kényszergyógykezelés elrendelésének napjától kezdődik. A szabadlábon lévő beteget a bíróság határozata alapján a Mentőszolgálat - szükség esetén a rendőrség közreműködésével - szállítja az IMEI-be. A bíróság a kényszergyógykezelésről szóló határozatának jogerőre emelkedésekor értesítést küld az IMEINEK. Az értesítésben mellékeli az orvos szakértői vélemény másolatát, a teljes kórrajzot és a jogerős végrehajtási záradékkal ellátott ítélet kiadmányt is (107/1979. IK. 8. IM. utasítás 70-73.§). A gyógyítás keretében fontos

eszköznek tekintik a munkaterápiás foglalkoztatást. Ezek a foglalkoztatások segítik a beteg gyógyulási esélyét.

A kényszergyógykezelés elrendelésétől számított 1 év után lehetőség van az adaptációs szabadságra, amelyről a főigazgató az adaptációs bizottság véleményének meghallgatása után dönt. A bíróság a kényszergyógykezelés megkezdésétől számított 1 év eltelte előtt a kényszergyógykezelést szükség szerint hivatalból felülvizsgálja. A felülvizsgálat törvényes határidőben történő előkészítése az IMEI feladata. Ha a kényszergyógykezelést ideiglenes kényszergyógykezelés előzte meg és annak végrehajtását nem szakították meg, akkor a kórrajzot legkorábban a kényszergyógykezelést elrendelő ítélet jogerőre emelkedésétől számított 6 hónap elteltével kell a bíróságnak megküldeni (9/1979. VI. 30. IM. sz. rend. 3. § 1-2. bek.). Ha a kényszergyógykezelést nem szüntetik meg, akkor évente újból meg kell ismételni (BE. 373. § 2. bek.). A kényszergyógykezelést fogolyszökést nem követhet el, felügyeletét egészségügyi szakképzettségű ápolók látják el. (106/1980. IK. 5. IM. sz. utasítás 37. § 2. bek.). A kórtermeiket és egyéb helyiségeiket rendszeresen ellenőrizni kell. Elhelyezésük kórházjellegű, nyitott ajtájú kórtermekben történik. A betegek élelmezési és egyéb normái az egészségügyi normákhoz igazodnak. Ha a beteg vizsgálata csak más kórházban végezhető el, az ott töltött idő beleszámít a kényszergyógykezelésbe. A Bv. tvr. 84.§ hangsúlyozza, hogy biztosítani kell a betegek szociális és jogi érdekvédelmét. A főigazgatónak feladata, pl. gondnok kirendelésének kezdeményezése, vagyonjogi problémáinak jelzése. Ezen kívül betegjogi képviselőnek is kell működni az intézetben. Ha a bíróság a kényszergyógykezeltnak peres ügyében tárgyalást tart, megkeresi az IMEI-t

az előállítás végett. Az elmebeteg terhelt távollétében is megtartható a tárgyalás (BE. 192. § 3. bek. b. pont). A kényszergyógykezelés elrendelése ellen a terhelt hozzájárulása nélkül is fellebbezhet a nagykorú vádlott törvényes képviselője, illetve házastársa (BE. 242. § 1.e pont). Kóros elmeállapotú terhelnél vétségi eljárásról nem beszélhetünk (BE. 90. § 3. bek. a.) pont). Az eljárás keretében érdekeit törvényes képviselője gyakorolja (BE. 58. § 2. bek.). A kényszergyógykezelés felülvizsgálását bármikor indítványozhatja az ügyész, de kérheti a beteg, annak házastársa, törvényes képviselője, és védője is. A kérelemre való felülvizsgálatot a bíróság mellőzheti, ha erre 6 hónapon belül már sor került. A felülvizsgálat előtt orvosszakértői véleményt kell beszerezni. A kényszergyógykezelés felülvizsgálata során hozott végzés ellen a beteg házastársa, a nagykorú vádlott törvényes képviselője és az ügyész is fellebbezhet (BE. 242. § 5. bek.). Meg kell azonban jegyezni, hogy a végzés elleni fellebbezésnek halasztó hatálya nincs. A kényszergyógykezelés megszüntésének előfeltétele nem a teljes gyógyulás, hanem a beteg állapotának olyan mértékű stabilitása, amelynél fogva nem kell tartani újabb bűncselekmény elkövetésétől. Az IMEI-ből való elbocsátással párhuzamosan értesíteni kell a területileg illetékes ideggondozó intézetet is.⁸

A ideiglenes kényszergyógykezelés büntetőeljárás-jogi és büntetés-végrehajtás jogi szabályozása

Az ideiglenes kényszergyógykezelés a kóros elmeállapotban szenvedő terhelttel szemben alkalmazható sajátos kényszerintézkedés. Az előzetes letartóztatással konku-

ráló intézmény. Akkor van helye, ha a szakvélemény és az eljárás egyéb adatait figyelembe véve, alaposan lehet következtetni arra, hogy a terhelt kényszergyógykezelését kell elrendelni (Be. 98. § 1. bek.). Ha a terhelt előzetes letartóztatásban van az ideiglenes kényszergyógykezelés elrendelésével egyidejűleg az előzetes letartóztatást meg kell szüntetni (Be.98/4.) és az előzetes letartóztatásra vonatkozó szabályokat kell alkalmazni (Be. 379-379.b.). Eltérés annyiban van, hogy a gyanúsított távollétében is meg lehet tartani az ügyész és a védő meghallgatását, ha az ügyész az ideiglenes kényszergyógykezelés elrendelését indítványozza, de a gyanúsított állapota miatt a meghallgatáson nem jelent meg, vagy jogainak gyakorlására képtelen (Be. 379/A. § 3. bek.). Az ideiglenes kényszergyógykezelés határidejének kezdőnapja az IMEI-be való befogadás. Ha az ideiglenes kényszergyógykezelés megkezdésétől 6 hónap eltelt és a vádiratot még nem nyújtották be, fenntartásának szükségességét a megyei bíróság egyes bíróként eljárva megvizsgálja. Az ideiglenes kényszergyógykezelés elrendelésétől számított 1 év elteltével a kényszergyógykezelés szükségességét a Legfelsőbb Bíróság vizsgálja felül. Az ideiglenes kényszergyógykezelés megszüntetésére előterjesztést tehet az ügyész is a vádirat benyújtásáig. Ha vádirat benyújtása után fenntartott és elrendelt ideiglenes kényszergyógykezelés időtartama meghaladja a 6 hónapot, és az I. fokú bíróság nem hozott ügydöntő határozatot, akkor a Legfelsőbb Bíróság az ideiglenes kényszergyógykezelés indokoltságát felülvizsgálja (Be. 98. § 3. 4.). Az ideiglenes kényszergyógykezelés végrehajtási rendje a kényszergyógykezelés végrehajtási rendjével szinte azonos. Az eltérések a következőkben foglalhatók össze:

Kérdések és problémák a kényszergyógykezelés és az ideiglenes kényszergyógy- kezeléssel kapcsolatban

– A beteg kórlapján kétnaponként fel kell tüntetni minden állapot vagy kezelésváltozást, illetve ennek hiányát.

– A beteg más egészségügyi intézetbe történő elhelyezéséről a bíróságot előzetesen – sürgős esetben utólag – kell értesíteni.

– Más egészségügyi intézményben töltött időt be kell számítani a kényszergyógykezelés időtartamába.

– Az ideiglenes kényszergyógykezelés kezdő napja az a nap, amelyik napon a terheltebefogadták az IMEI-be.

– Amennyiben elmeállapotát is megfigyelték az előzőekben (Be. 74. §) akkor a kényszergyógykezelés kezdő napja a megfigyelés elrendelésének a napján kezdődik.

– Az ideiglenes kényszergyógykezelés határidejének lejártá előtt a főigazgató a kórrajz kivonatát megküldi az elrendelő hatóságnak. Ha a beteg nem kóros elmeállapotú a főigazgató javaslatot tesz az ideiglenes kényszergyógykezelés megszüntetésére. A hatósági intézkedéséig az IMEI gondoskodik a beteg őrzéséről, felügyeletéről. Az ideiglenes kényszergyógykezelést törvényes képviselőjével szóban ellenőrzés nélkül, ha pedig feltehető, hogy az eljárást meghiúsítaná, ellenőrzés mellett érintkezhet (Be. 97. § 98/5.).

Az ideiglenes kényszergyógykezelés megszüntetésére csak az ügyész, illetve bíróság jogosult. A megszüntetésre a következő formában kerülhet sor: szabadon bocsátás, előzetes letartóztatás ismételt elrendelése, szabadságvesztés büntetésének kiszabása, kényszergyógykezelés elrendelése. Az ideiglenes kényszergyógykezelés megszüntetése után a beteget megfelelő igazolásokkal kell ellátni, haladéktalanul szabadon kell bocsátani és egyben értesíteni kell a meghatározott szerveket. Így pl. a lakóhelye szerinti illetékes pszichiátriai gondozó intézetnek meg kell küldeni a beteg részletes kórrajz kivonatát.⁹

A nemzetközi gyakorlatban nem elegendő az álláspont abban a kérdésben, hogy a kényszergyógykezelést milyen típusú intézetben hajtsák végre. Négy megoldás alakult ki: speciális pszichiátriai börtön, speciális zárt pszichiátriai osztály, polgári elmeegógyintézet, börtön, bejáró orvosokkal. Véleményünk szerint a jelenlegi megoldás, hogy a kényszergyógykezelés és az ideiglenes kényszergyógykezelés intézménye a büntetés-végrehajtás keretében működik, több jogi problémát is magában hordoz.

Sokunkban a GULAG-ok réme és a szovjet pszichiátria kísértő szele okoz aggályokat. Természetesen a jelenlegi IMEI-re ez nem igaz. Ha a kényszergyógykezelés speciális zárt pszichiátriai osztályként az egészségügyi tárca felügyelete alatt működne, megnyugtatóbb lenne sokak számára. Érdemes gondolkodni az ún. házi beteggondozás bevezetésében, amely az 1970-es évekig működött. Az olyan típusú betegeket, akiknek cselekménye „viszonylag” csekély veszélyességet jelent a társadalomra, hatékonyabb lenne ilyen intézmény keretein belül gyógyítani.

A fiatalokú betegek tekintetében célszerű volna, ha a polgári pszichiátria hajtaná végre a bíróság jogerős végzését. Ez azért lenne előnyösebb a jelenlegi helyzethöz, mert az IMEI-ben súlyos betegek (skizofrének) között a fiatalokúak a gyógyulási esélyei nehezebbek, másrészt a több évtizede bűnözői életmódot folytatók hatása sem elenyésző.

Az igazságügy-miniszter 9/1979. (VI. 30.) IM rendelete szabályozza a kényszer-
gyógykezelés és ideiglenes kényszer-
gyógykezelés végrehajtását. Az IMEI e rendelet
alapján küldi meg az illetékes bíróságnak a
részletes kórrajz kivonatát. A kórrajz kivonat
birtokában a bíróság megkeresi az Igazság-
ügyi Orvosszakértői Intézetet, hogy a kény-
szergyógykezelt elmeállapotára vonatkozó
szakértői véleményt készítse el. A bíróság ha-
táridőt nem állapít meg az elmeszakértői véle-
mény leadására. Így előfordulhatott, hogy az
Igazságügyi Orvosszakértői Intézet 6 hóna-
pon túl készítette el a szakvéleményét, amely
jogilag az egész eljárás menetét felborította.

A Be. 373.§ (2) bek. szerint, amennyiben
bíróság a kényszer-
gyógykezelést nem szünteti meg, annak felülvizsgálatát évente meg kell
ismételni. Itt egy sajátos probléma merül fel.
Ha valamelyik betegnél a bíróság a kényszer-
gyógykezelést 2000. január 5-én nem szünteti
meg, illetve fenntartja és a következő keze-
lést pedig 2001. december 20-án rendeli el, a
két időpont között 23 hónap telik el, ezzel
nagyban sérül a kényszer-
gyógykezelt szemé-
lyiségi joga, bár a bíróság formailag eleget tett

az évenkénti felülvizsgálati kötelezettségé-
nek. Szerintünk érdemes lenne az elrendelés-
től számított 12 hónapon belül megismételni a
felülvizsgálatot

„Ha a kényszer-
gyógykezelésre kötelezett
személlyel szemben már a jogerős ítélet meg-
hozatala előtt ideiglenes kényszer-
gyógykezelést rendeltek el, akkor Be. 373.§ (2) bek.-ben
meghatározott határidőt ez esetben az intézet-
be befogadás napjától, nem pedig a kényszer-
gyógykezelést elrendelő ítélet jogerőre emel-
kedésétől kell számítani (BK 54.)”.

Ez ellentmondásba került a Be. 373.§ (2),
és a 9/1979. (VI.30) IM rendelet 3.§ (2) be-
kezdésnek második részével, amely azt
mondja, hogy a felülvizsgálatra legkorábban
az ítélet jogerőre emelkedésétől számított 6
hónap elteltével kerülhet sor. Vagyis a felülvizsgálat az ítélet jogerőre emelkedésétől 6
hónap múlva lehet esedékes és nem az inté-
zetbe való befogadás napjától.

Dr. Antal Albert—
Dr. Laczkó János—
Dr. Kardón László

Felhasznált irodalom

¹ Fehér Lenke: *Elmebetegség – Büntető-
jog – Beszámíthatóság* (161. oldal)

² Vitéz Szecsődi Imre: *Az elmebetegügyi
törvények és a büntető törvények az elmeor-
vos szempontjából.* In: Emlékkönyv. Buda-
pest 1933

³ *Büntető jogszabályok.* Közgazdasági és
Jogi Könyvkiadó 1970 és *Büntető jogszabály-
ok:* Rejtjel Kiadó 1999

⁴ *Az Egészségügyi Törvény és végrehaj-
tási rendeletei.* In: Az Egészségügyi Minisztéri-
um kiadványa 1973

⁵ Dósa Ágnes: *Az elmebetegek gyógyke-
zelésének jogi kérdései.* In: Magyar jog
6/1995: 327-333. oldal

⁶ 1997. évi CLIV. EÜ. törvény

⁷ *A betegek jogai.* Vince kiadó 1999.
(62. oldal)

⁸ *Az IM Bv. OP 0283/1994. OP intézkedé-
se IMEI Szervezeti és Működési Szabályzata*

⁹ **Dr. Vókö György:** *Büntetés-végrehaj-
tási jog.* JPTE Állam-és Jogtudományi Kar,
Pécs, 1996. (94., 122. oldal)

A fertőző májgyulladás

A fertőző májgyulladás – orvosi néven vírus hepatitisz – sokféle infekció összefoglaló nevét jelenti. Többféle, úgynevezett hepatotrop vírus által okozott megbetegedésről van szó. A vírusfertőzés hepatotrop volta azt jelenti, hogy a kórokozó a megbetegedést elsősorban a májban hozza létre. Vagyis – amint a későbbiekben részletezem is – bár előfordulhatnak a fertőzésnek májon kívüli megnyilvánulásai (pl. láz, ízületi gyulladás, bőrkiütés, stb.) – mégis, a betegség előterében a májgyulladás áll. Hepatitiszt ugyanis, több más vírus is okozhat (pl. Cytomegalovírus, Eppstein-Bar vírus), azonban ilyenkor a májgyulladás a szervezet egészét érintő betegség részét képezi csupán, maga a máj betegsége rendszerint nem túl súlyos, kimenetele általában jó. Kivételt ez alól a vérzéses lázat okozó vírusok képeznek, mint pl. a Sárgaláz vírus, Ebola vírus, Marburg vírus. Ezek a vírusok – ahogy azt a sajtóból is tudhatjuk – vérzéssel, lázzal és májelégtelenséggel járó rendkívül súlyos, 90-100 % halálozással járó betegséget és rettegett járványokat képesek okozni, kezelésük lényegében még megoldatlan. Ezek a vírusok ma Magyarországon szerencsére egzotikus infekcióknak számítanak, a mindennapi gyakorlatban – egyelőre – nem kell velük számolnunk. A mai felgyorsult világban, a nagyfokú migráció mellett azonban mégis, bármikor sor kerülhet e betegségek behurcolására.

A továbbiakban csupán a Magyarországon előforduló, legnagyobb jelentő-

séggel bíró hepatotrop vírusfertőzéseket tárgyaljuk.

Mai tudásunk szerint öt ilyen hepatitisz vírus létezik, amelyek elnevezése hepatitisz „A, B, C, D”, illetve „E” vírus. Két további, a májba „betelepülő” vírust is találtak (hepatitisz „G” vírus és „TT” vírus), ezek azonban mai tudásunk szerint májbetegséget nem okoznak. Természetesen lehetséges, hogy az orvosi kutatás további vírusokat is fog azonosítani, ma mindenesetre a vírushepatitisznek látszó betegségek több mint 90%-ában a fenti öt vírus valamelyikének kóroki szerepe igazolható.

A heveny májgyulladás tünetei

A heveny májgyulladások, azaz a friss vírusfertőzések jelentős része, kb. 80-90%-a rendkívül alattomosan, lapangva, tünetszegényen vagy akár tünetmentesen zajlik. A tünetmentes zajlás nem szorul magyarázatra. Tünetszegény esetben csupán láz, enyhe „gyomorrontás”, átmeneti ízületi fájdalmak jelentkeznek, mely tünetek napok alatt maguktól megszűnnek. Ilyen esetekben sem a beteg, sem az orvos nem is gondolhat hepatitiszre. Ennek a körülménynek mind a beteg, mind környezete szempontjából igen nagy a jelentősége. A beteg szempontjából az a veszély, hogy a fel nem ismert fertőzések egy része krónikus májgyulladásba megy át, ami az esetek döntő részében szintén évekig tünetmentesen zajlik. Így a diag-

nózis és értelemszerűen a kezelés elmaradása miatt alattomosan, évek, évtizedek alatt a máj súlyos károsodása alakulhat ki. Előfordulhat, hogy a májbetegség csupán a végstádiumban, azaz a májsugor kialakulásakor kerül felismerésre. Szerencsére ennek ma már egyre kisebb a valószínűsége, hiszen az orvosok egyre gyakrabban végeznek tünetmentes betegnél is laboratóriumi ellenőrző és szűrővizsgálatokat, amelyek felfedik a krónikus májgyulladást.

A heveny májgyulladások típusos kórlefolyása (bár önellentmondás a mindössze 10-20%-os kórlefolyást nevezni „típusosnak”) három szakra osztható.

A bevezető szakban csupán a fenthez hasonló, általános tünetek jelentkeznek: étvágytalanság, émelygés, hányás, a has jobboldalán enyhe fájdalom vagy sok esetben csak teltségérzés, enyhe kellemetlenség érzése, hőemelkedés, láz, gyengeség, fáradékonyság. Vagyis a tünetek teljesen jellegtelenek, a diagnózis ilyenkor rendszerint banális vírusfertőzés, lázas „gyomorrontás”. Minthogy ezek betegségek valóban sokkal gyakoribbak, mint a májgyulladás, a gyanú ekkor még nem terelődik hepatitiszre.

A betegség következő, jellegzetes szakát a sárgaság megjelenése jelzi. Ilyenkor a gyulladásba került máj nem tudja a szervezetben képződő epefestéket (bilirubin) az epébe kiválasztani, aminek következtében ez a sárga festék elárasztja a szervezetet. Ezért látjuk a sárga bőrszínt, a beteg „szeme fehérje” szintén besárgul, vizelete sötét, narancssárga vagy barnasör színűvé válik. Ezzel szemben a fentiek miatt a szék-

letbe kevesebb epe kerül, így az világosbarna, vagy akár agyagszínű is lehet. Érdekes módon az esetek egy részében a sárgaság megjelenésekor a beteg közérzete, étvágya javul.

A heveny májgyulladás harmadik szakában a sárgaság oldódni kezd, ennek megfelelően a vizelet és a széklet színe is a normális felé kezd közelíteni. A beteg általános állapota, közérzete, étvágya is javul. A laboratóriumi leletek hosszú hetek, néha hónapok múltán normalizálódnak, jelezve a betegség teljes gyógyulását.

Az egyes vírus hepatitiszek jellegzetességei

A hepatitisz „A” vírus infekció

A tünettel járó heveny májgyulladások kb. 3/4 részét az „A” vírus okozza. A fertőzés forrása a fertőzött ember, aki még a tünetek megjelenése előtt székletével üríti a vírust. Az infekció lappangási ideje 14-50 nap, átlagosan 30 nap. A fertőzőképesség a sárgaság kialakulásakor már csökken, és néhány nap után már megszűnik. Így tehát a fertőzésveszély a tünetek megjelenése előtt a legnagyobb. A vírus terjedésének kedveznek a rossz higiénés körülmények és a zárt közösségek. Kisebb nagyobb járványok alakulhatnak ki gyermekotthonokban, bölcsődékben, iskolákban, kollégiumokban, börtönökben, stb. Járványt okozhat az ivóvíz vagy az étel fertőzése. A betegség átvészélése után a páciens életre szólóan védett marad a hepatitisz „A” vírussal szemben, azaz ismételt fertőződés nem alakulhat ki.

Az „A” hepatitisz korábban egyértelműen a gyermekkor betegsége volt, a

lakosság túlnyomó része átfertőződött a vírussal, mint a fentiekben is említettük, 80-90%-ban tünetmentesen. A higiénés viszonyok általános javulása miatt az átfertőzöttség aránya jelentősen csökkent, így a fogékony felnőtt személyek aránya egyre nő. Emiatt a betegség leggyakoribb megjelenése a fiatal felnőttkorra tolódott át.

A fentebb részletezett tünetekhez átmeneti bőrkiütések, ízületi fájdalmak társulhatnak. A betegség lefolyása általában jóindulatú: 99,9%-ban spontán, következmények nélkül gyógyul. Az igen súlyos, életet veszélyeztető, úgynevezett fulmináns lefolyás csak 1 ezrelék gyakorisággal fordul elő, főképp csecsemő- és idős korban. Fokozott rizikójúak még az egyéb okból krónikus májbetegségben szenvedő betegek, azaz a krónikus vírushepatitiszben, alkoholos, vagy más eredetű májsugorban szenvedők. A heveny májgyulladásnak azonban specifikus, hatásos gyógykezelése ez esetben sincs, csupán a támogató kezelés eszközeivel rendelkezünk, amelyek jó esetben átsegítik a szervezetet addig, amíg saját maga legyőzi a fertőzést.

A hepatitisz „A” vírus ellen hatásos védőoltásokkal rendelkezünk. A passzív oltás során a megvédendő egészséges embernek gamma-globulin oltást adnak. Ez egészséges véradók vérsavójából készült immunglobulin koncentrátum. Tartalmazza mindazokat a védőkező antitesteket, amely infekciókon a véradó személyek átettek. Mivel – ahogyan korábban már említettem – a hepatitisz „A” vírussal történt átfertőzés gyakori, ez a gyűjtött savókészítmény – egyebek mellett – a HAV vírus

ellen is tartalmaz antitesteket. Gamma-globulin oltásban ajánlatos részesíteni a fertőzött beteggel szoros kontaktusban lévőket, nevezetesen családban a (főképp az egy lakásban lakó) családtagokat, a bölcsődés és óvodás társakat, iskolákban a beteg környezetében lévő diákokat és tanárokat, elmeegógyintézetben a beteg környezetében lévő ápolókat, börtönökben szintén a beteg környezetében lévő, vagy más módon (pl. ételosztás kapcsán) potenciálisan kapcsolatba kerülő személyeket, illetve a magas arányban fertőzött területre utazókat. Fontos hangsúlyozni, hogy konvencionális munkahelyi közösségekben, az egy munkahelyen dolgozó kollégák védőoltása nem indokolt.

A hepatitisz „A” vírus ellen aktív oltással is rendelkezünk. Az aktív oltás az előlt vírus olyan részecskéit tartalmazza, amelyek specifikus immunvédekezést alakítanak ki a hepatitisz „A” vírus ellen. A „HAVRIX” oltásból 3 injekció, a „VAQTA” ill. az „AVAXIM” oltásokból 2 oltás adandó. A biztonság pontos tartama még nem ismert, de valószínű, hogy az oltás legalább 10 évre megvédi az oltott személyt.

A hepatitisz „B” vírus infekció

A tünetekkel járó akut hepatitiszek kb. 20%-át okozza. Lappangási ideje igen hosszú, 1-6 hónap (!), átlagosan 2 hónap. A fertőzés vérel (innen a régi, már jócskán elavult neve: szérum hepatitisz) és szexuális úton terjed. A vírus erős kórokozó képességére jellemző, hogy 10 mikroliter vér (1 vércsepp kb. egyötöd része!) fertőzést okozhat. A vérátömlesztéssel történő átvitel valószínűsége a vérek szűrése miatt elenyésző, kb. 1:1000000. A fertőzött beteg

vére azonban munkahelyi baleset, sportsérülés, netán verekedés kapcsán, a kontaktszemély bőrén lévő mikrosérüléseken keresztül is bejuthat. Fertőzött vérvételi tüvel történt sérülés esetén az átvitel kockázata kb. 5%. A szexuális átvitel elsősorban a promiskuitásban élőket és a férfi homoszexuálisokat fenyegeti. Az utóbbi években sajnálatos módon az intravénás kábítószer használók számának megnövekedésével párhuzamosan megnőtt a közös tűhasználat kapcsán létrejött hepatitisz „B” fertőzések száma. Fertőzést okozhatnak még a nem tökéletesen sterilizált orvosi eszközök is, de ez a sebészi gyakorlatban elenyésző gyakorisággal fordul elő. Aggályos viszont a fogorvosi műszerek nehéz sterilizálhatósága, a Magyarországon általánosnak mondható szűkös műszeres ellátottság. Egyre gyakrabban találkozunk tetoválás ill. testékszer behelyezése kapcsán kialakult fertőzéssel.

A fertőzés következményei lényegesen súlyosabbak, mint azt a HAV fertőzésnél láttuk. Az esetek kb. 0,01%-ában a kórlefolyás igen súlyos, fulmináns, májelégtelenséggel, halállal fenyegető. A fertőzés kb. 5%-ban krónikus formába megy át, amikor is a májgyulladás 6 hónap alatt sem gyógyul meg, a folyamat az immunrendszer részvételével önfenntartóvá válik, és így az esetek kb. 30%-ában 5-10 év alatt végállapotú májbetegség, májzsugor alakul ki. A krónikus májgyulladás kialakulásának a kockázata fokozott a gyermekkorban (20%), immunhiányos állapotokban (kb. 10%), de legnagyobb azonban újszülött korban (90–95%), vagyis akkor, ha az anya szülés kapcsán fertőzi meg

gyermekét. Emiatt Magyarországon 1995 óta a terhes nők „B” vírus szűrése kötelező. Pozitivitás esetén az újszülött azonnali (12 órán belüli) kombinált aktív + passzív védőoltása a fertőzés átvitelének kockázatát minimálisra csökkenti le. Ugyancsak aktív + passzív oltási sorozat javasolt fertőzött tüvel vagy más műszerrel történt sérülés esetén.

Másik kedvezőtlen kimenetele lehet a HBV fertőzésnek a vírus hordozó állapot kialakulása. Ilyenkor a beteg májfunkciós laboratóriumi értékei normálisak, a májban szövettanilag nem zajlik gyulladás, azonban az érintett személy szöveteiben, így májában és vérében is tartósan, legtöbbször élete végéig hordozza a vírust. Ennek két káros következménye van: egyfelől, az illető fertőzőképes, másfelől pedig a májába beépült vírus daganatkeltő képességgel rendelkezik, és 20–40 év alatt az esetek 1-3%-ában elsődleges májrákot képes okozni.

Fontos tudnunk, hogy Magyarországon a lakosság kb. 1%-a HBV hordozó, vagyis minden századik ember – zömmükben anélkül, hogy erről fogalma volna – hordozza vérében e vírust, és így fertőzőképes.

A HBV elleni aktív védőoltás az utóbbi években bekerült az életkorhoz kötötten kötelezően adandó oltások sorába, a fiatalok 13–14 éves korukban a tanintézetekben kapják meg azt (ENGERIX B vagy HB-VAX II.). Megjegyezzük, hogy az USA-ban már kisgyermekkorban mindenkit oltanak.

Életkortól függetlenül aktív oltási sorozatban ajánlatos részesíteni fertőzött személy házasársát vagy vele

rendszeres szexuális kapcsolatban lévő más személyt, a foglalkozásuk miatt fokozott veszélyben lévőket (egészségügyi dolgozók, rendőrök, börtönőrök, tűzoltók), a betegségüknel fogva veszélyeztetetteket (daganatos és vérképzőszervi betegek, művese kezelték, egyéb krónikus májbetegségben szenvedők, szervátültetésre várók), illetve az életmódjuk miatt fokozott veszélynek kitett személyeket (homoszexuálisok, prostituáltak, intravénás kábítószer élvezők). A fentiekből világosan kitűnik az is, hogy a börtönben fogvatartottak egyszerre tarthatnak több rizikócsoportba is, így orvosi és közegészségügyi szempontból ennek a csoportnak az oltása is ajánlatos lenne.

A hepatitisz „D” vírus infekció

A hepatitisz „D” vírus, régebbi nevén delta-agens szoros kapcsolatban áll a „B” vírussal. Nem rendelkezik önálló burokkal, hanem a „B” vírus „köpenyét” veszi magára. Emiatt önállóan nem képes fertőzést okozni, csak a „B” vírussal együtt. Amennyiben a „D” vírus fertőzés a „B” vírus fertőzéssel együtt következik be, úgy az eredmény legtöbbször súlyos, a korábnál leírthoz képest gyorsabb lefolyású májgyulladás, melynek halálozása magas, 2-20%. Amennyiben a „D” vírus fertőzés krónikusan zajló „B” vírus hepatitiszhez járul, úgy a májgyulladás fellángol, a betegség előrehaladása szintén meggyorsul, 2-5 év alatt májzsugor alakulhat ki.

A „D” vírus infekció viszonylag ritka, a „B” vírus infekciók 5-10%-át kíséri vagy követi.

A vírus szerkezetéből következően a „B” vírus ellenes oltás megvédi a HDV fertőzéstől is. A HDV terjedési módja

és így az oltással kapcsolatos teendők is megegyeznek a HBV-nél leírtakkal.

A hepatitisz „C” vírus infekció

A fertőzés lappangási ideje 15-150 nap, átlagosan 50 nap. A fertőzés legtöbbször fertőzött vér átvitelével történik. Korábban az átvitel leggyakoribb módja a vérátömlesztés volt, azonban 1990 óta, amióta a véreket HCV szűrésnek is alávetik, az átvitel kockázata, ha nem is szűnt meg teljesen, de elenyészőre csökkent. Manapság a terjedés fő módja az intravénás kábítószer-élvezet kapcsán gyakorolt közös tűhasználat. A szexuális átvitel valószínűsége monogám kapcsolatban minimális, promiszkuus életvitel, homoszexualitás esetén azonban itt is fokozott. Ugyancsak átvitel forrásai lehetnek a „B” vírusnál leírt egyéb terjedési módok (tetoválás, testékszer, közös fogkefe, manikűrkészlet használata, stb.)

A HCV fertőzés az esetek nagyobb részében hosszútávon káros következményekkel jár. Csupán a fertőzöttek 15%-a gyógyul meg teljesen. Másik 15%-nál nem alakul ki májbetegség, de az egyén tartósan, legtöbbször egész életében hordozza a vírust. A maradék 70% egyharmadában enyhe, egyharmadában közepes, egyharmadában pedig súlyos aktivitású krónikus májgyulladás alakul ki. A közepes, ill. a súlyos krónikus hepatitiszekből 15-20 év alatt májzsugor fejlődik ki. A májzsugor talaján – hasonlóan a HBV-nél leírtakhoz – a primer májrák kockázata fokozott, évente kb. 1%.

Fontos adat, hogy Magyarországon a lakosság 1,3%-a HCV hordozó. Túlnyomó többségükben ezen személyek tünetes és panaszmentesek, fogalmuk sincs betegségükről, ugyanakkor vérük fertőző.

A hepatitisz „C” vírus változékony, ez az oka annak, hogy ellene – a kiterjedt kutatások ellenére – mind a mai napig hatásos vakcinát készíteni nem sikerült.

A krónikus vírus-hepatitiszek tünetei

Az egyes hepatitiszvírusok ismertetésénél részleteztük, hogy a „B”, „C” és „D” vírus képes krónikus, vagyis 6 hónap után sem gyógyuló májgyulladás okozni. A krónikus hepatitiszek túlnyomó többsége éveig, évtizedekig teljesen tünetmentes. Később bizonytalan jobb felhasi teltségérzés, enyhe fájdalom, puffadás, fáradékonyág jelentkezhet. Komolyabb tünetek legtöbbször a májszög kialakulásakor mutatkoznak: az alsó végtagokon vizenyő, hasi puffadás, emésztési panaszok, majd a hasban növekvő mennyiségű folyadék jelenik meg, amely fájdalmat, hasfeszülést, súlyosabb esetben fulladást okozhat. Ezzel párhuzamosan a máj anyagcsere működése is károsodnak, a beteg izomzata megfogyatkozik, sárgaság, sajátos, édeskés, bűzös lehelet, a mozgás és a gondolkodás meglassúbbodása, később zavartság, eszméletlenség alakulhat ki. Hangsúlyozzuk, hogy ezek a tünetek tulajdonképpen nem a krónikus hepatitisznek, hanem már az általuk tönkretett máj elégtelen működésének a tünetei, melyek nem különböznek a más eredetű, pl. alkohol okozta májszög tüneteitől.

A krónikus vírus-hepatitiszek kezelése

A krónikus májgyulladások progressziója – amint a korábbiakból is ki-

tűnt – különböző. A kr. hepatitisz „B” előrehaladása gyorsabb és biztosabb, mint a kr. „C” hepatitiszé, még gyorsabb azonban a progresszió a „B” és „D” infekció együttes fennállása esetén.

Az akut hepatitiszt követni kell 6 hónapig. Ha ezidő alatt a májgyulladás meggyógyul, úgy értelemszerűen nincs terápiás teendő. Ha a laboratóriumi leletek 6 hónap után is májgyulladásra utalnak, úgy a vírus szerológiai vizsgálatok birtokában májbiopsziát kell végezni. Ez azt jelenti, hogy egy speciális tüvel kicsiny szövetmintát nyerünk a májból. A kezelés javallatát a szövettani vizsgálat dönti el. Amennyiben a gyulladás olyan fokú, mely a májszövet hosszú távú pusztulásával fenyeget, úgy vírusellenes kezelés indokolt. A „B” és „D” vírus esetén interferon injekció vagy interferonnal kombinált Lamivudin tabletták szedése jön szóba, ill. bizonyos esetekben csak lamivudin kezelés. A „C” vírus hepatitisz esetében ma már általánosan az interferon injekció és a Ribavirin tabletták kombinációja az elfogadott.

Tudni kell azonban, hogy ezek a kezelések igen sok mellékhatást okozhatnak, hatásfokuk meg sem közelíti például a tüdőgyulladás antibiotikum kezelésének hatásfokát, és igen nagy költséget jelentenek a társadalombiztosításnak. A kezelés időtartama „B” vírus esetén, általában 6 hónap, „C” vírus esetén általában 12 hónap. A kezelés hatásfokát illetően elmondható, hogy a „B” vírus esetében az eredményes kezelés esélye kb. 40%, a „C” vírus esetén kb. 30%. A kezelés költsége havonta kb. 200000 forint. A gyógyszereket

az OEP ingyen biztosítja a betegek számára, de az erre a célra fordítható „zárt gyógyszerkassza” miatt a betegek a kezelésre néhány hónapig várakoznia kell. A „B”, ill. a „D” vírus esetében a beteg soron kívül, 1–2 hónap alatt juthat a gyógyszerhez, a „C” vírus esetén a várakozás jelenleg kb. 6–7 hónap. Utóbbi esetben hangsúlyozni kell, hogy a gyulladás igen lassú progressziója miatt ez a kb. fél éves várakozás a betegnek orvosi hátrányt nem jelent.

A kezelés határfoka a világszerte folyó gyógyszerkutatások ellenére ma még nem kielégítő, meglepő, de sokkal rosszabb, mint a rettegett AIDS-et okozó HIV vírus esetében. A HIV vírus esetében ugyanis azokban az országokban, ahol a társadalom biztosítani képes a legkorszerűbb kombinált antivirális kezelést – és szerencsére Magyarországon is ez a helyzet – a betegség sokkal magasabb arányban megállítható, sőt annak stádiuma javítható, „visszaléptethető” mint a vírushepatitiszek esetében.

A vírushepatitiszek megelőzése

A hepatitisz infekciók megelőzésére úgynevezett specifikus és aspecifikus módszerek állnak rendelkezésre.

Az aspecifikus védekezést a fertőzés lehetőségének lehető legteljesebb kiküszöbölése jelenti. E körbe tartozik az orvosi, fogorvosi műszerek sterilizálása, az olyan, hétköznapi eszközök, mint fogkefe, borotva, körömvágó olló elkülönített, gondos kezelése, a tetováló szalonok kerülése, de ugyanígy a fodrásznál a közös borotva használatá-

nak kerülése. Ugyanide tartozik a tudottan vagy potenciálisan fertőzött anyagok, eszközök, pl. injekciós tűk megfelelő kezelése, biztonságos megsemmisítése. Fontos adott esetben az egyéni védőeszközök használata, pl. vér, vérző ember érintésekor gumikesztyű használata.

A specifikus védekezés gyakorlatilag a védőoltásokat jelenti, amikor is a szervezet immunrendszerét célzottan, bizonyos kórokozó elleni védelemre „készítjük fel”. A hepatitisz „A”, „B” és „D” vírus infekciók részletes ismertetésekor szoltunk a védőoltások javallatairól és az oltások rendjéről.

Összefoglalás

A hepatitiszvírusok különböző fajtái különböző súlyosságú és kórlefolyású májgyulladásokat hozhatnak létre. Az „A” és az „E” vírus okozta hepatitisz legtöbbször maradéktalanul meggyógyul, míg a „B, C” és „D” vírusok – eltérő gyakorisággal – súlyos, halálos kimenetelű heveny, ill. 6 hónapon túl tartó krónikus májgyulladást idézhetnek elő. A krónikus májgyulladásból évek, évtizedek alatt végstádiumú májbetegség, májelégtelenségbe torkolló májzsugor alakulhat ki, sőt, a májzsugor talaján évtizedek után a májrák rizikója is fokozott.

A hepatitisz „A” vírus zárt közösségekben – így rendőrségi fogdáknak, börtönökben is – kisebb helyi járványokat idézhet elő, fertőzés megjelenésekor a környezetet passzív védőoltása szükséges gammaglobulinnal.

A hepatitisz „B” és „D” vírus ellen hatásos aktív védőoltással rendelkezünk, amely 90-95%-os eredményes-

séggel megvédi az oltottakat. A fogdák, börtönök lakóinak jelentős része ezeknek a fertőzéseknek a szempontjából a rizikócsoportok valamelyikébe vagy egyszerre akár több rizikócsoportba is tartozik, ezért mind a felügyelők, mind a fogvatartottak, valamint a rendőrök, ill. fogdaőrök, fokozott fertőzési veszélynek vannak kitéve. Az aktív „B” vírus ellenes oltási sorozat orvosi szempontból mind a fogvatartók, mind a fogvatartottak részére indokolt. (Tudomásunk szerint a fejlett országokban az oltást az érintettek megkapják). Ennek gazdasági vetületét, költség-„haszon” vonzatát meghatározni nem tudjuk. Mindenesetre figyelembe kellene venni a fertőzött betegek kórházba, szakrendelésekre való kiszállítgatásának, kórházi őrzésének költségvonzatait is. Ugyanakkor, eltekintve a gazdaságossági szempontoktól is, meggondolandó,

vajon szabad-e a XXI. század elején ismeretek hiánya vagy gazdasági szempontok ürügyén hatásos védelem nélkül hagyni a rendőröket ill. a börtönőröket, akik – hasonlóan az egészségügyi dolgozókhöz – a társadalom védelmében vállalnak fokozott egészségügyi kockázatot. Vajon nem jár-e mindegyiküknek tíz-tízezer forint arra, hogy a veszedelmes „B” és „D” vírus hepatitisztől megóvjuk őket?

A tanulmány megírásának szemelyemben azért tettem eleget, mert szerettem volna hozzájárulni, mind az érintett dolgozók, mind a döntéshozók ismereteinek bővítéséhez, hogy előbbieket kérjék, utóbbiak saját hatáskörükben szorgalmazzák az általános átoltás kivitelezését.

Dr. Schuller János

Hírek a börtönvilágból (fordítás)

Joseph Hallinan: Privatizációs kérdések Nagy Britanniában

Nagy-Britanniában a PSIRU (Public Services International Research Unit), Közszolgálati Nemzetközi Kutató Egység jelentése szerint 2003-ban és 2004-ben új büntetés-végrehajtási intézetek megnyitására kerülhet sor. Az egyik létesítményt Ashfordban dél-kelet Angliában, a másikat Peterboroughban, Cambridgeshireben fogják felépíteni. Az elképzelések szerint Ashfordban 450 női elítélt, Peterboroughban 840 fogvatartott elhelyezésére lesz lehetőség. Mindkét büntetés-végrehajtási intézet tervezésében és kivitelezésében a magánszektor vesz részt. Az Ashfordban építendő büntetés-végrehajtási intézetet az UK Detention Services Kft., a Peterboroughban elhelyezendőt pedig a Premier Custodial Group Kft. fogja finanszírozni és fenntartani. A két vállalkozás kiválasztására több ajánlattevő közül került sor. A női fogvatartottak elhelyezésével kapcsolatos kérdések megoldásában azonban még egyiküknek sem volt tapasztalata.

A skót börtön felügyelőség vezetője, Clive Fairweather 2001. októberében készített beszámolót a PSIRU felé. Elégedetlenséget fejezte ki a már meglévő, a magánszféra bevonásával létrehozott büntetés-végrehajtási intézetek működtetésével kapcsolatban.

Hangsúlyozta, hogy a jelenlegi privát börtönigazgatás sok helyen inkább csak elfojtja a rehabilitációt és az elítéltek érdekeinek a védelmét. A magánirányítás alatt álló büntetés-végrehajtási intézetekben nem tudnak képzett személyzetet alkalmazni, például Kilmarnoch munkavállalóinak 91 %-a sohasem dolgozott fogvatartottakkal azelőtt.

A másik probléma az alkalmazottak alacsony bérezése, ami miatt senki sem marad hosszabb ideig a privatizált büntetés-végrehajtási intézetekben.

Joseph Hallinan: A magánszféra szerepe az Egyesült Államok börtöneiben

A PSIRU (Public Services International Research Unit), Közszolgálati Nemzetközi Kutató Egység 2001. októberében vette át Philip Mattera beszámolóját, aki az Egyesült Államokban végbement börtönprivatizáció egyik ellenzője. A 2001 őszen végzett felmérés 19 állam 60 büntetés-végrehajtási intézetét vizsgálta meg, ami a magán büntetés-végrehajtási intézetek számára felét teszi ki.

Megállapították, hogy e büntetés-végrehajtási intézeteknek majdnem a 75%-a részben szövetségi, állami vagy helyi támogatásban. Mindemellett a szakemberek az alábbi következtetéseket vonták le:

- legalább 44 létesítmény (73%) jutott hozzá egy vagy több fejlesztési támogatáshoz,
- 38%-uk kapott valamilyen adócsökkentő kedvezményt,
- 23%-uk vehetett igénybe infrastruktúra-fejlesztésre (például csatormarendszer korszerűsítésére, útkarbantartásra) fordítandó támogatást.

(Az adatok tájékoztató jellegűek, hiszen nem minden, adózással kapcsolatos mutató kerül nyilvánosságra).

A tanulmányban szereplő 19 államban, a már említett büntetés-végrehajtási intézetek működtetésében két vállalat, a Corrections Corporation of America és a Wackenhut Corrections Corporation vesz részt. Ezek a cégek mindent megtesznek annak érdekében, hogy minél nagyobb állami támogatáshoz jussanak. Az általuk alkalmazott szakemberek számtalan költséghasznon elemzést készítenek a következő évi gazdálkodásra vonatkozóan.

Az Egyesült Államokban a privatizáció ellenzői úgy vélik, hogy az állam túlságosan nagy segítséget nyújt a magánbörtönök működtetéséhez, ami elvonásként jelentkezhet más területeken. Ugyanakkor a kifizetésére kerülő fejlesztési és egyéb támogatások ellenére sokan nincsenek megelégedve a privát szektor által fenntartott büntetés-végrehajtási intézetek színvonalával. Hiányosságok észlelhetők a börtönök biztonsági és védelmi rendszerében, valamint az egészségügyi ellátás színvonala is túlságosan alacsony.

William Petroski: Dohányzási tilalom Iowa börtöneiben

2001-ben az Egyesült Államok 17 államában – többek között például Minnesotában, Dél-Dakotában – volt tilos a dohányzás a büntetés-végrehajtási intézetekben. E kör 2002. februárjában Nebraskával bővült. A jövőben Iowa is csatlakozni kíván az előbb említett államokhoz, mivel célul tűzte ki, hogy egészségesebb környezetet teremtsen a börtönök falain belül.

Eddig Iowa államban a Clarinda és az Oakdale állami büntetés-végrehajtási intézetben vezettek be teljes dohányzási tilalmat. Iowa hét másik létesítményében az udvaron még mindig megengedett, de a cellákban szigorúan tilos rágyújtani.

A börtönigazgatóság az előző években a Clarinda büntetés-végrehajtási intézetben is megengedte az épületen kívüli cigarettázást, de ez visszaélésekhez vezetett. Az elítéltek rendszeresen dohányoztak a zárkákban belül is, és a megrongált vezetékek elektromos szikráját használták gyufa helyett. A börtönvezetés megelégedte a sorozatos engedtlenségekkel, valamint az áramkörben okozott károkat, és kitiltotta az intézetből a dohányárukat.

Említésre méltó, hogy 1996-ban az Oakdale állami börtönben megkérdezettek 90%-a vallotta magát nikotinfüggőnek. Ez az adat még meglepőbb az egészségügyi minisztérium által rendelkezésre bocsátott statisztikai felmérések tükrében, amelyek szerint Iowa felnőtt lakosságának csak a 23%-a dohányzik.

A 860 fogvatartott befogadására alkalmas, Clarinda büntetés-végrehajtási intézetben bevezetett cigaretta tilalom jelentős mértékben megzavarta a börtönlakók életét és nyugalomát. A fogvatartottaknak időnként sikerül a rendszeres ellenőrzést kijátszva - a testüregükbe, szemétdörbe, burgonyaszákba rejtve - dohányt csempészniük a zárkákba. A szabályokat megsértők büntetésben részesülnek, ami azonban nem tartja vissza őket az újabb és újabb próbálkozásoktól. Ráadásul a börtönök feketepiacán a dohányárura nézve áremelkedés figyelhető meg, ami azt jelenti, hogy akár két dollárt is kérhetnek a csempészek a cigarettáért.

A Clarinda igazgatója szerint a népszerűtlen intézkedések a fogvatartottak érdekét szolgálják, és egészségesebb életmódra kívánják őket nevelni. Cornell Smith, a Clarinda büntetés-vég-

rehajtási intézet igazgató helyettese úgy véli, hogy az új szabályok bevezetése óta csökkent a krónikus légúti betegségekől szenvedő elítéltek száma.

Steve Thomas: Tele-látogatás Szingapúrban

A szingapúri büntetés-végrehajtásáért felelős minisztérium úgy döntött, hogy kísérleti jelleggel egy évig új típusú látogatási formát hívnak életre.

A Home Tele-Visit program keretében, 60, kiemelten jó magaviseletű elítélt családja számára lehetővé teszik, hogy az otthonukban elhelyezett számítógépen keresztül láthassák hozzátartozóikat és kommunikálhassanak velük.

Koh Hong Tai az informatikai osztály vezetője szerint, a fogvatartottak családja számára pénzmegtakarítást és kényelmet jelent a tele-visit internetes kapcsolat. Korábban már sor került hasonló jellegű rendszer kiépítésére, amelyet a város középontjában, egy külön épületben helyeztek el. Ez a megoldás azonban nem mentesítette a családtagokat az utazási költségek megfizetése alól.

Az illetékesek szerint négy büntetés-végrehajtási intézetben biztosan sikerül megvalósítani a fenti elképzeléseket, de a Home Tele-Visit további sorsa a finanszírozási lehetőségekben múlik.

Kate Bayliss: Internet használat Indiában

Indiában, Új-Delhi maximális biztonsági felszereltséggel ellátott Tibor büntetés-végrehajtási intézetében 2000. októberében lehetővé tették a külföldi állampolgárságú fogvatartottaknak, hogy e-mailt küldjenek hozzátartozóiknak. A közel 300 elítélt azonban nem kívánt élni a technika által biztosított lehetőségekkel, mivel meg voltak győződve arról, hogy az e-mailben írtakat előbb, vagy utóbb felhasználják ellenük. A külföldi – zömében német, francia, brit és nigériai – fogvatartottakon kívül, az indiaiakat is hasonló kétségek tartották vissza attól, hogy a „*remény postája*” néven bevezetett szolgáltatást igénybe vegyék.

Stephen Nathan: Privatizációs lehetőségek Franciaországban

A francia kormány 2001. október végén tett közlése szerint – amelyet 2002. májusában újra megerősítettek –, várhatóan 2006-ra fog befejeződni az a privatizációs program, amely 27 régi büntetés-végrehajtási intézet bezárását és 35 új építését tűzte ki célul.

A kormányprogram elkészítésekor a kiinduló pont az volt, hogy az új büntetés-végrehajtási intézetekben biztosítani kell az emberi méltóság tiszteletben tartását és az elítéltek egyéni céljában történő elhelyezését. A program bizonyítani akarja, hogy a börtönök biztonságos világot rejtenek. Az új létesítmények remélhetően nemcsak a büntetések letöltésének helyeül szolgálnak majd, hanem segítenek megelőzni az újabb bűncselekmények elkövetését, és a bűnelkövetők társadalomba való visszatérését is.

Az előzetes megállapodások értelmében – 2002. második felében és 2004. folyamán –, a már elkészült 21 büntetés-végrehajtási intézet mellé még 6 újat fognak építeni.

A PSIRU jelentése szerint a kormány arról nem tett említést, hogy a létesítmények hol kerülnek elhelyezésre, és arról sem, hogy a vezetést és a finanszírozást milyen módon fogják megoldani.

Az azonban biztos, hogy a részben privatizált büntetés-végrehajtási intézetek személyzete állami alkalmazott lesz, az új épületek elkészítéséért pedig ismét a magánszektor vállal felelőséget.

Chris McGreal: Visszaélések a Dél-afrikai Köztársaságban

A Dél-afrikai Köztársaságban, Bloemfontein egyik büntetés-végrehajtási intézetében négy elítélt titokban, videokamerával, egy öt hónapos időszak alatt, több olyan felvételt készített, amely a börtönszemélyzet sorozatos visszaéléséről tanúskodik. A felvétel 2002. nyarán került nyilvánosságra. Az eset körülményeinek tisztázása során a büntetés-végrehajtási intézet igazgatóját és a tartományi büntetés-végrehajtási szolgálat vezetőjét is többször kihallgatták.

A képfelvételek megrendítő bizonyítékokat mutattak be a létesítményen belül végbemenő visszaélésekről, korrupcióról és erőszakról. Az ügyben eljáró hatóságok a büntetés-végrehajtási intézet több mint húsz alkalmazottjának a szerepét vizsgálták meg, a sorozatos brandy és kábitószér csempészés, valamint nemi erőszak elkövetése miatt folytatott nyomozás során.

A videofelvétel tanúsága szerint a börtönszemélyzet egyes tagjai, a fiatalokú elítélteket, az idősebb fogvatartottak részére nyújtandó szexuális szolgáltatás végett, árverésen bocsátották áruba. Az említettekén kívül, a létesítmény több alkalmazottja foglalkozott alkohol és marihuána árusítással is. Az elítéltek megalázása, bántalmazása és emberhez nem méltó körülmények között tartása a mindennapos gyakorlat része volt.

Richard Rothstein: Íróműhelyek Texas államban

Texas állambeli, San Antonio fiatalokúak számára fenntartott büntetés-végrehajtási intézetben íróműhelyt hoztak létre a fogvatartottak számára. Az ötlet részben a Gemini Ink munkatársától, Celeste Guzmantól származik. Az említett cég azzal foglalkozik, hogy tehetséges íróknak adjon teret és lehetőséget műveik könyvpiacra történő megjelentetéséhez.

Az elképzelés másik kiötlője Glenn Faulk volt, aki a Cyndi Taylor Krier fiatalokú elítéltek kezelési központjában, a fiatalokúak foglalkoztatásával és képzésével foglalkozik. A tervek megvalósításához Grady Hillmann – aki ismert költő, író és tanár is egy személyben – támogatását is sikerült megszerezniük.

Az íróműhelyben az önként jelentkező fiatalokú elítéltek próbálhatják ki tehetségüket. A program pártfogói kizárólag mesék megírását kérték a fogvatartottaktól, aminek háttérben két fontos felismerés húzódik meg. Egyrészt ahhoz, hogy a fiatalokúak mesét tudjanak írni, maguknak is több gyermekeknek zánt történetet kell elolvasniuk. Másrészt az olvasás szeretetének elősegítésén kívül, a program megalkotói úgy gondolták, hogy egy-egy történet megírása sikerélményt jelent a fiatalokúaknak.

Sok pszichológus szerint a gyerekek a mesékből nyerik az első tapasztalatokat arra nézve, hogy hogyan kell a konfliktushelyzeteket megoldaniuk, és hogy hogyan kell viselkedniük. A

legtöbb gyerek azonosul a fantáziavilág egy-egy szereplőjével, és ezáltal ismeri fel, hogy az egymástól élesen elkülönülő jó vagy rossz karakter megtestesítése milyen következményekhez vezet.

Guzman úgy véli, hogy a meseírás a programban résztvevőkre nagyon kedvezően hatott, mivel kénytelenek voltak mellőzni a szleng használatát, és sikerült bennük felkelteni az érdeklődést az olvasás iránt.

Hillman számára nagy meglepetést jelentett, hogy a fiatalok körében azok a mesék voltak a legnépszerűbbek, amelyekben a főhőst a kedvessége segítette hozzá céljai eléréséhez. A központ pszichológusa szerint, a fiatalokat mehökkentették azok a történetek, amelyekben nem a keménység, durvaság vezetett eredményre, hanem a szelídség. Ez a felismerés pedig segített átrendezni a meglévő értékrendjüket. Glenn Faulk elmondta, hogy valamennyi mesét könyv formájában kiadták, és a rossz anyagi körülmények között élők számára fenntartott könyvtárakban helyezték el.

Harminc évvel ezelőtt az Egyesült Államokban sokkal nagyobb hangsúlyt helyeztek az író-olvasó csoportok létrehozására, majd e programok idővel háttérbe szorultak, mivel egyre inkább a büntetések végrehajtásának a szigorítását és a közösség védelmét helyezték előtérbe a büntetés-végrehajtásban. A „meseíró program” kezdeményezői remélik, hogy változtatni tudnak a kialakult helyzeten.

Eric Ticle: Privatizációs gondolatok Norvégiában

Norvégiában a bűncselekmények és az elítélések növekvő száma miatt megnőtt az új büntetés-végrehajtási intézetek iránti igény. A bíróságok közel 2000 elítélt számára tették lehetővé, hogy a büntetésüket csak az új börtönök megnyitását követően töltsék le. Norvégiában a magánbörtönök építésére számos jelentkező akad. Terje Solderholm – nyugállományba helyezett rendőr – és volt kollégái, az Aftenposten című újságnak azt nyilatkozták, hogy megtakarításukat szívesen invesztálnák egy Észak-Norvégiában, Altában felépítendő hatvan férőhelyes magánbörtönbe, ha megkapnák a működéshez szükséges hozzájárulást. Ezen kívül több magán-szférában tevékenykedő cég is kész együttműködni egy Mo i Ranában, ötvenkét elítélt számára létesítendő büntetés-végrehajtási intézet kivitelezésében. Mindemellett a londoni székhelyű Bibby Line is jelezte, hogy brit mintára szeretne úszó börtönt létesíteni az Északi-tenger partján, amely ötszáz elítélt elhelyezésére lenne alkalmas.

A börtön privatizáció terén az érdeklődés nagy, az összefogással kapcsolatos döntés azonban nem a magánszektoron múlik.

Erica Barnett: Munkavégzési programok Washington államban

Az Egyesült Államokban sokan nem is sejtik, hogy esetleg az a termék, amit az üzletekben megvásárolnak elítéltek munkájának eredményeként került oda. Washington államban 1983 óta – amikor a Washington Corrections Centerben női ruhát előállító gyártósort helyeztek üzembe – számos cég húz hasznot a fogvatartottak munkaerejéből. Az azóta eltelt közel húsz év alatt – Ohiotól Oregon államig – sok hasonló jellegű munkavégzési program létrehozására került sor.

2002-ben tizenöt olyan cég működött Washington államban, amelyek saját beosztottaik munkaerő-kapacitásának kiegészítésére elítélteket alkalmaztak.

A Monroeban található, Twin Rivers Corrections Unit fogvatartottjai rendszeresen végeznek csomagolási tevékenységet, a Signature Packaging Solutions számára.

A Twin Rivers lakói szerint a vállalatoknak elsősorban ünnepek előtt vagy nagyobb, váratlan megrendelések esetén van szükségük olcsó, gyors és megbízható segédekre. 2001. karácsonya előtt például a Starbucks cég által forgalmazott örölt és csokoládé bevonatú szemes kávéval kellett a fogvatartottaknak díszcsomagolásba rakniuk. A Twin Rivers elítélteit kedvezőnek tartják ezt a munkalehetőséget, mivel akár 150 dollárt is megkereshetnek egy-egy rövidebb időszak alatt.

Meglátásuk szerint a tőkeerős cégek azért veszik igénybe a börtönök munkaerőjét, mivel legtöbbször csak idénymunkáról van szó és így annak leteltével nem kell számolniuk a feleslegessé váló dolgozókkal, nem kerül sor elbocsátásokra; ezen kívül kevesebbet kell fizetniük az elítélteknek.

A Signature és más vállalatok vezetői azonban tagadták, hogy csak anyagi tényezők motiválnák őket az alkalmazottak kiválasztásakor, és kiemelték, hogy emberi együttérzésből kerül sor a fogvatartottak erejének felhasználására. A Signature Packaging Solutions hangsúlyozta, hogy mindössze 80 elítélte foglalkoztatnak, ami elenyésző arányt jelent a külső alkalmazottak létszámához képest. A börtönmunka szélesebb körben való igénybevételére pedig csak ritkán és kivételes esetben kerül sor.

Néhány szakértő szerint az elítéltek külső cégek általi alkalmazása sérti Washington állam alkotmányát. Mások azonban azon az állásponton vannak, hogy a szövetségi jog nem tartalmaz erre vonatkozó ellenvetést, sőt bátorítja a magán tulajdonú cégeket arra, hogy a fogvatartottak munkaerőjét hasznosítsák.

Mindenesetre a fenti jogi kérdésekről és az elítéltek tevékenységéről kevesen tudnak. A vállalatok pedig mindent megtesznek a számukra legkedvezőbb image fenntartására.

Tisztában vannak azzal, hogy az elítéltekkel szembeni társadalmi előítéletek kihathatnak a cég megítélésére is. Elképzelhető, hogy ha a vásárló tudná, hogy például a karácsonyi díszcsomagolású kávéval, a Twin Rivers mentálisan sérült vagy nemi erkölcs ellen elkövetett bűncselekmények miatt bebörtönözött fogvatartottja készítette, akkor ez visszatartaná a vásárlástól, és más cég termékét adná szeretteinek ajándékba.

Mindemellett az emberek körében népszerű cégek (mint például Dell Computer, McDonald's, Nike, Microsoft, Konica) is időnként kénytelenek a termelésbe bevonni olyan vállalatokat, amelyek elítélteket alkalmaznak vagy közvetlen kapcsolatban állnak ilyen vállalkozásokkal.

Király Klára

A foglalkoztatás kérdései nemzetközi viszonylatban (fordítás)

Több tanulmány szerint, kapcsolat van az írni-olvasni tudás alacsony színvonala és a büntetett előélet között. A National Adult Literacy Survey (NALS), Országos Felnőtt Írás-olvasás Felmérés eredményei szerint, az Egyesült Államok börtönnépességének kétharmada gyengébben tud írni-olvasni, mint a szabad lakosság általában. Emellett megállapítást nyert, hogy a börtönpopuláció egyre fiatalabb, a szabad népeességhez képest alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezik és sokan közülük rossz anyagi körülmények között élnek. A hiányos írni-olvasni tudás miatt számtalan esetben, a börtönből kikerülők képtelenek jövedelmező foglalkozást találni, és gyakran válnak visszaesővé. A végzett felmérések azt mutatják, hogy azoknak elítélteknek, akik aktívan részt vesznek valamilyen oktatási programban, lényegesen kisebb az esélyük arra, hogy újra börtönbe kerüljenek. A statisztikai adatok szerint 1980 óta az Egyesült Államok börtönpopulációja megháromszorozódott. Az adatok ismeretében az NIFL (National Institute for Literacy), Országos Intézet a Műveltségért szakértői szerint ha ez a tendencia folytatódik, hamarosan többen lesznek büntetés-végrehajtási intézetekben, mint a négy éves főiskolákon.

A National Adult Literacy Survey 2001-es felmérése során az alábbiakat állapította meg:

Az elítéltek írni-olvasni tudása alacsonyabb szinten mozgott, mint a szabad népeesség általában.

Az alapvető ismeretek hiánya elsősorban valamelyik kisebbséghez tartozó, fiatal, kevésbé iskolázott férfiakra volt jellemző.

A fogvatartottaknak csak az 51%-a fejezte be a középiskolát, vagy annak megfelelőjét, míg a szabad népeesség körében ez az arány 76%-os volt.

Az elítéltek 70%-a az NALS által felállított írni-olvasni tudást mérő skála legalsó részén teljesített. Ez azt jelenti, hogy ilyen irányú tudásuk olyan mértékben volt hiányos, hogy például egy levél elkészítése, egy térkép vagy egy buszmenetrend értelmezése is problémát jelentett számukra.

Azok a fogvatartottak, akik középiskolai bizonyítványt szereztek sem érték el azt a tudás szintet, amellyel a szabad népeesség ugyanilyen kvalifikáltsággal bíró egyedei rendelkeztek.

A kitöltött tesztek vizsgálata során a férfi és nő börtönlakók egyformán alacsony írás-olvasás készséget mutattak.

Az elítéltek 11%-a jelezte, hogy tanulási nehézségekkel küszködik, a szabad lakosság körében ez az arány csak 3%-os volt.

Általában a fiatalkorúak 80%-a vált visszaesővé, ez az arány 20%-kal csökkent azok esetében, akiknek a foglalkoztatási programok keretében sikerült az írás-olvasás képességén javítani.

A statisztikák szerint azok a fiatalok, akik átlag 15,5 évesen kerültek büntetés-végrehajtási intézetbe és befejezték a ki-

lencedik osztályt, általában negyedik osztályos szinten tudtak olvasni. Ebben a korcsoportban a fiatalokú elkövetők több mint egyharmada negyedik szint alatt teljesített.

A büntetés-végrehajtási intézetben élő fiatalokú elkövetők kb. 40%-a küszködik valamilyen tanulási problémával.

A szövetségi börtön rendszer 1982-ben tette kötelezővé az írás-olvasás tanítást a nyolcadik osztályos szintig, majd 1991-ben a tizenkettedik osztály befejezése is lehetővé vált. A szakértők 7-10%-ra becsülik azoknak a számát, akik hiányos írní-olvasni tudással rendelkeznek.

A legtöbb büntetés-végrehajtási intézet biztosítani tudja a szakoktatást, felnőtt alapoktatást és a GED („érettségí”) felkészítő tanfolyamokon való részvételt. Az oktatási programba beiratkozott fogvatartottak száma minden államban 7% és 86% között mozog. Az elítéltek 70%-a önfelkészítési céllal kapcsolódik be a foglalkoztatási programba, kb. 60%-uk piacképes szakmát kíván szerezni, 40%-uk csökkenteni akarja a visszaesés esélyét.

Eredmények:

Különböző tanulmányok kimutatták, hogy a visszaesés aránya kisebb azon fogvatartottak körében, akik oktatási programokban vettek részt. Minél szélesebb körű a képzés, annál valószínűbb, hogy az elítéltek eléri a kitűzött célját.

Egy virginiai felmérés során 3000 fogvatartott visszaesési rátáját vizsgálták. Azok közül, akik nem vettek részt a foglalkoztatási programban 49% került vissza büntetés-végrehajtási intézetbe, azok aránya pedig, akik részt vettek ilyen programban és visszaesővé váltak, mindössze 20% volt.

New Yorkban azok az elítéltek, akik GED-t szereztek, kisebb számban követtek el újabb bűncselekményt, mint azok, akik jártak órákra, de nem szereztek GED-t.

Egy illionisi tanulmány kimutatta, hogy azok között, akik nyolc osztályt végeztek, vagy annál alacsonyabb szintű bizonyítvánnyal rendelkeztek, 62%-os volt az újrabetartóztatási arány. A középiskolát végeztek körében 57%, a főiskolai végzettséggel rendelkezők körében 52%-os volt ez az adat.

Politikái implikáció

Az országos cél, hogy minden, az Egyesült Államokban élő felnőtt tudjon írni-olvasni, ami a börtönben élőkre is vonatkozik.

Azok az elítéltek, akiknek van középiskolai bizonyítványuk, sem szükségképpen rendelkeznek azokkal az írás és olvasási készségekkel, amelyek ahhoz kellenek, hogy megtalálják a helyüket a társadalomban. Ezen kívül a teljesítményük alacsonyabb, mint az azonos végzettséggel rendelkező szabad lakosság általában.

Ahogy az „Országos Felnőtt Írni-olvasni Tudásról Készült Felmérés első áttekintése” c. tanulmány jelezte, alacsonyabb írás-olvasás készségről tanúságot tevő egyének nagyobb valószínűséggel munkanélküliek. E jelentés szerint a felmérés idején az 1. és 2. fokon teljesítő felnőttek 34-52%-a volt munkanélküli. Mivel a fogvatartottak több, mint kétharmada teljesít ezeken a szinteken, esélyük arra, hogy szabadon bocsátásuk után munkát találjanak, jelentős mértékben csökken, hacsak nem képzik magukat a büntetésük letöltése alatt.

Az NALS azt is megvizsgálta, hogy elítéltek milyen terjedelmű nyomtatott anyagokat olvasnak. A fogvatartottaknak csak a 11%-a jelentette, hogy nem olvastott könyvet a körülhatárolt hat hónapos időszak alatt, míg a szabad népesség körében ez az arány 17%-os volt. Azok, akik jelezték, hogy nem olvastak könyvet, olyan alacsony szinten teljesítettek a tesztek megírása során, hogy kiderült, bármilyen tartalmú szöveg értelmezése gondot okoz számukra, ami nem egy egyszerű felirat, vagy utasítás.

Az NALS tesztek azt mutatták, hogy elítéltek számolni sem tudtak jól, segítségre volt szükségük a matematika példák megoldásában.

Az elítéltek 11%-a saját maga jelezte, hogy tanulási nehézségekkel küzd, míg a szabad népesség körében ez az arány csak 3%-os volt.

Ezek a fogvatartottak az írás-olvasás felmérés legalsó szintjét érték el, és csak a legalapvetőbb feladatokat tudták elvégezni. Az a tény, hogy a tanulási nehézségekkel küzdő emberek aránytalanul nagy számban vannak jelen a börtönpopulációban, szükségessé teszi, hogy a szakemberek az oktatási tevékenység során speciális módszereket alkalmazzanak.

A kutatási eredmények azt mutatják, hogy az oktatás, képzés a bűnmegelőzés egyik leghatékonyabb formája. Az iskolázottság segíthet abban, hogy a börtönből kikerülőket eltérítse az újabb bűnelkövetéstől. Ezen kívül a fiatalok elkövetők oktatása, képzése rendkívül fontos komponens a visszaesők számának csökkentésében.

E megalapozott feltevések ellenére a büntetés-végrehajtási intézetek oktatási programjait sok helyen megszüntették.

A jelzett eredmények ismeretében megállapítható az írás-olvasás fejlesztésének létjogosultsága a börtönökben. Ezek a programok még egy lehetőséget adnak arra, hogy az elítéltek kellő magabiztossággal tanuljanak meg írni, olvasni, számolni, és másokkal kommunikálni.

A szakértők szerint azonban nem várható el, hogy a büntetés-végrehajtási intézetek vállán nyugodjon minden felelősség; hiszen az egyéneknek, csoportoknak, szervezeteknek, iskoláknak, főiskoláknak, vállalkozásoknak és politikusoknak is segítséget kell nyújtaniuk ahhoz, hogy javuljon a fogvatartottak írás-olvasás készsége. Átfogó stratégiára lenne szükség, ami felkészíti az elítélteket arra, hogy sikerrel helyt álljanak a világban, amikor majd kiengedik őket a börtönből.

Az ipari munkavégzési programok szerepe az elítéltek életében

Az Egyesült Államokban 2002-ben több, mint 600000 férfi és nő kerül ki a büntetés-végrehajtási intézetekből és tér vissza a társadalomba, jelentősebb anyagi megtakarítások, családi háttér, képzettség, szakmai gyakorlat és új munkalehetőségek nélkül.

A büntetés kitöltését követő egy éven belül a büntetés-végrehajtási intézetet elhagyó fogvatartottak 60 %-a válik munkanélkülivé. E magas arány egyik oka az, hogy a társadalom előítélettel fogadja a büntetett előéletűeket, másrészt a börtönből kikerülők csekély szakmai ismeretekkel rendelkeznek, vagy sokan gyakorlatilag teljesen írástudatlanok.

E probléma egyik orvoslója az American Civil Liberties Union (ACLU), a börtön-

tőnpar egyik támogatója. A börtönipari tevékenység a számítógépek felújításától az új irodabútorok készítéséig sokféle munkát lefed. A közel 2 millió elítélt 7%-a vesz részt az ipari programok közül valamelyikben.

A Szövetségi Börtön Hivatal (Federal Bureau of Prison) ipari programja, az UNICOR bír a legnagyobb jelentőséggel. Az UNICOR sikerét tanulmányok támasztják alá, amelyek szerint e szervezet az ipari programban részt vevők összlétszámából 18%-ot foglalkoztat.

Aki a Szövetségi Börtönipar programjában dolgozik – a szabadulását követően – nagyobb valószínűséggel jut álláshoz és magasabb lesz a fizetése, mint annak, aki kimarad belőle. Mindemellett a program résztvevői esetében 24%-kal kisebb az esélye annak, hogy újabb bűncselekményt követnek el.

Néhány 2002-ben bekövetkezett jogszabály változás miatt azonban csökkent azon fogvatartottak száma, akik az UNICOR-nál túlórázhatnak és a rehabilitációs alternatíva is kevesebb lett.

Az ACLU szerint a rehabilitációs programok lényegesek a börtönlakók életében.

Mindemellett akkor, amikor az Egyesült Államokban több embert börtönöznek be, mint a világ bármelyik másik országában, a joganyag említett változása rossz irányba tett, kockázatos lépésnek számít. Számos szakértő véleménye szerint a Szövetségi Kormányának még több szakmai képzési, munkavégzési, oktatási és kábítószér kezelési programot kellene nyújtania, nem pedig kevesebbet.

Nagy-Britannia

Az angliai szakértők szintén összefüggést látnak az elítéltek képzettsége és a

visszaesés gyakorisága között. A szakképzetlen bűnelkövetők könnyebben válnak visszaesővé. A fogvatartottak több mint fele két éven belül újabb bűncselekményt követ el. Az illetékesek véleménye szerint, ha a foglalkoztatás során az alapvető írás, olvasás, számolás az elítéltek napi életritmusának részévé válna, 12%-kal csökkenhetne a visszaesési ráta. A statisztikai adatok szerint tízből kilenc munkahely zárul be azok előtt, akiknek hiányszakmai ismeretei.

A brit kormány igyekszik változtatni a helyzeten a Skills for Life program segítségével. A számadatok szerint tavaly az elítéltek közül több mint 24000 fő szerzett alapfokú képzettséget az írás, olvasás, számolás területén. Nagy problémát jelent azonban az, hogy a büntetés letöltése alatt ötből egy elítélt fér hozzá a tanuláshoz, ami még mindig nem megfelelő arány. A brit kormány közel húszmillió fontot szándékozik a börtönoktatás fejlesztésére, és modernizálására, új osztálytermek kialakítására költeni.

A pénzt arra akarják felhasználni, hogy a börtönből kikerülők számára ne legyen reménytelen a helyzet a munkaerőpiacon. 2002. folyamán a teljes összeg, amit a brit kormány a börtönoktatás fejlesztésére szánt 72 millió font, amely várhatóan 87 millióra fog nőni 2003-2004 folyamán.

A felmérések szerint legalább 130 ezer fő járja meg a büntetés-végrehajtási intézeteket egy év alatt, akiknek a nagyobb része formálisan nem rendelkezik végzettséggel. Tízből négy fogvatartott még egy 11 éves gyermek írás, olvasás és számolási képességét sem éri el. Számukra a büntetés-végrehajtási intézet adhatná a lehetőséget e hiányok pótlására.

Ezen kívül az előrejelzések szerint 2010-re tízből kilenc foglalkozás fogja megkövetelni a számítógépes ismereteket, ezért 2003-ban kétmillió fontot kell invesztálni ennek a tudásnak megszerzésére. Nagyon fontos, hogy az elítéltek foglalkoztatása a büntetés-végrehajtási intézetekben ne csak időtöltés legyen, hanem lehetőséget kell teremteni arra, hogy fel tudjanak készülni a munkaerőpiac elvárásaira is.

Skót-német együttműködés

Skócia és Németország Szász-Anhalt tartománya 1992. óta működik együtt a fogvatartottak oktatásában és képzésében. Skóciában a Motherwell College a legnagyobb oktató és átképző központ, amely szerződéses alapján látja el a képzési feladatokat hét – HMP Barlinnie, Cornton Vale, Dumfries, Greenoch, Low Mass, Polmont, Shelts – büntetés-végrehajtási intézetben. A Motherwell College, valamint a Skót Börtönszolgálat (SPS) és Szász-Anhalt tartományban az Europaisches Bildungswerk (EBG) továbbképző szervezet 2002 márciusától a szakképzésbe való együttműködést még szorosabbra fogta.

A Motherwell College sikereit nagyrabecsülik a német tartományban, ahol igen magas a fiatalok elítéltek, valamint a kábító hatású anyagokhoz kapcsolódó bűncselekmények száma és a munkanélküliségi ráta.

A német Szász-Anhalt tartomány büntetés-végrehajtási intézeteiben a fegyelmezés hangsúlyozása háttérbe szorítja az oktatás, képzés jelentőségét. A német tartomány a Skót Börtönszolgálat segítségével számítva igyekszik változtatásokat eszközölni.

A skót szakképzési program átvételével kívánják közel 800 fiatalok és kb. 5400 felnőtt korú elítélteket szakképzését sikeresebbé tenni. (Statisztika 2002.) A német EBG szorgalmazza a két ország közötti tanonc csere képzés mellett a műveltség színvonalának emelését is.

A Motherwell College vezetői szerint a képzés lényege az, hogy az elítéltek felismerjék, hogy hogyan válhatnak a közösség hasznos tagjává.

A legnagyobb gondot az okozza, hogy a fogvatartottak negatív tapasztalatokat szereztek az iskolában, sokan még az általános iskolát sem fejezték be. Az írni-olvasni tudás, a számítógép kezelés megismerése hasznossá teheti a büntetés-végrehajtási intézetben töltött időt, és önbizalmat ad a börtön falai között élőknek.

A Skót Börtönszolgálat végső célja az, hogy a képzés, továbbképzés vagy átképzés révén a fogvatartottak a büntetés kitöltését követően képesek legyenek a munkavállalásra és a munkavégzésre.

Írország

Írországban a fogvatartottak oktatása az igazságügyi minisztérium, az Equality and Law Reform, számos közösségi oktatási intézmény és különböző szakmunkáképző iskolák irányításával valósul meg.

Az elmúlt néhány évtizedben az elítéltek oktatása, képzése fontos része a büntetés-végrehajtási intézetek életének. Az írországi elítéltek több mint fele önként kapcsolódik be valamelyik oktatási programba, ami nemzetközi viszonylatban is jelentős eredmény.

Az alapszintű írni-olvasni tudástól egészen a Szabad Egyetemig választhatnak az elítéltek a képzési formák között. A tananyag sokrétű: a testneveléstől, az

A tanulmányban szereplő államok statisztikája:

Ország	Népesség (millió fő)	Fogvatartottak száma (fő)	Fogvatartottak aránya (100 ezer főre)	Maximális férőhely a büntetés-végrehajtási intézetekben
Skócia	5,10	6 166	121	5 780
Írország	3,92	3 378	86	3 671
Anglia és Wales	52,40	71 894	137	64 147
Amerikai Egyesült Államok	286,00	1 962 220	686	NA

NA= nincs adat

egészségügyi és gazdasági tárgyakon át a művészeti ismeretekig terjed.

Az elítéltek hozzájuthatnak szakmunkás képesítéshez, középiskolai alsótagozatos és végzős bizonyítványhoz, vagy akár diplomához is.

Az írországi Prison Education Service céljai:

- rugalmas oktatási programok nyújtása,
- a fogvatartottak önbizalmának növelése,
- a személyiség fejlődésének előmozdítása,
- a szabadulás utáni életre való felkészülés,

• Európa Tanács irányelveinek átvételével megszervezni az elkövetők oktatását és képzését,

• összehangolt együttműködés a különböző oktatási intézményekkel.

1997 nyarán 595 fogvatartott vizsgázott az Prison Education Unit-on keresztül

- 85 középiskolai felső tagozatos vizsgát,
- 182 középiskolai alsó tagozatos vizsgát,
- 328 szakmunkásvizsgát tett.

Király Klára

Felhasznált irodalom

Christy Gullion: *Correction Education* (National Institute for Literacy, January 2001.)

Sean Aylward: *Work and training* (Prison Education Service, 2000.)

John Healey: *Education and skills* (Prison Education Conference in Birmingham, May 2002.)

Emma Diamond: *Scotlan prison system* Issued by Beattie Media of Motherwell Celloge (December 2001.)

Greg Brook, Kerry Giles, John Harman, Sally Kendall, Felicity Rees, Sara Whittaker: *Assembling the Fragments* (Crown, 2001.)

Statistics from International Center for Prison Studies (2002.)

A büntetés-végrehajtási intézmények privatizációjának etikája

(fordítás)

Az utóbbi néhány évtizedben egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a büntetés-végrehajtási intézetek túlszűfoltak, a fenntartási költségek folyamatosan emelkednek, mindezek mellett a hosszabb időtartamú szabadságvesztés büntetések is nagy terheket rónak az intézetekre.

A szakirodalom áttekintéséből kitűnik, hogy a büntetés-végrehajtási intézet privatizálása heves viták középpontjában áll.

A vita nagy része olyan tapasztalati kérdések körül forog, mint például: tudna-e magánszféra olcsóbb büntetés-végrehajtást teremteni? Az elítéltek foglalkoztatása tartalmasabb lesz-e ez által? Kevésbé valószínű-e, hogy azok, akik magánkézben levő intézetben töltötték le szabadságvesztés büntetésüket, visszaesők lesznek? A privatizáció támogatói a fent említett kérdésekre igennel felelnek, és a magánszektor erényei mellett érvelnek. Abból indulnak ki, hogy az állami büntetés-végrehajtási monopólium nem teszi ésszerűbbé az intézetek gazdálkodását és a hatékonyságot sem ösztönzi.

A problémakör másik dimenziója nem a tapasztalatra (arra, ami van), hanem a filozófiára (arra, aminek lennie kellene) koncentrálna. Tehát a kérdés úgy hangzik, hogy az államnak egyáltalán privatizálni kell-e a büntetés-végrehajtási intézeteket? Igenlő válasz esetén a büntetés-végrehajtáshoz kapcsolódó tevékenységek széles skálája válna a privatizáció tárgyává, és a magánszféra bevonásának lehetősége is

változatos képet mutat (Cox & Osterhoff, 1993; Offe, 1984). A magánszektor térnyerésére kerülné sor a következő területeken: intézeteken belüli ipari termelés körében (Cikins, 1986; Cullen, 1986), a büntetés-végrehajtási intézetek építése és működésük finanszírozása során (Joel, 1992, 1993; Palumbo, 1986, pp. 598-600), az elítéltek foglalkoztatására kötött szerződések, orvosi ellátás és ételmezés biztosítása alkalmával (Cikins, 1986; Cullen, 1986; Durham, 1989).

A privatizációs politika legvitatottabb pontja a büntetés-végrehajtási intézetek magánigazgatása. Ennek az elképzelésnek alapján nem állami tulajdonosok azok, akik biztosítják a személyzetet és működtetik a létesítményeket. Ez a megoldás azt az etikai dilemmát veti fel, hogy tanácsos-e magánszemélyeket felruházni a büntetés-végrehajtás hatalmával. A privatizációval foglalkozó szakértők azt állítják, hogy az államnak hozzá kellene járulni, valamint elő kellene segíteni a privatizációs folyamatot, és mindennek igazolására a szabadelvűség eszméit kellene segítségül hívnia.

Ez az elgondolás néhány ponton nyugtalanító és aggodalmat szül, hiszen a szabadelvűség elméleteinek félreértése megakadályozhatja a politikusokat abban, hogy szilárd, jól megalapozott álláspontra jussanak. Ennek tudatában kritikus vizsgálatnak kell alávetni büntetés-végrehajtási intézetek magánigazgatását, és be

kell mutatni, hogy a szabadelvű elmélet tisztázása hogyan viheti előre a büntetés-végrehajtási intézetek magánkézbe adása körüli vitát. Ezen kérdéskör további latolgatása előtt, azonban szükséges áttekinteni azokat az álláspontokat, amelyek a nyugat-európai büntetés-végrehajtás fejlődését évszázadokon át befolyásolták. Mindezt azért tesszük, hogy majd a levont következtetéseket szembeállíthassuk a magán börtönigazgatást támogató érvekkel. Így tehát először is irányítsuk figyelmünket az állam kényszerítő hatalmának keletkezésére.

*Az állam büntetőhatalmának
hagyományos koncepciója
a büntetés-végrehajtási intézetek
magánkézbe adásakor*

A büntetés-végrehajtási intézetek privatizációja körül folyó vita középpontjában az állam és polgárai közötti viszony áll. Weber közismert 1947-ben íródott esszéje - a büntető hatalommal való felruházásról -, felvázolja a hagyományos nyugati szabadelvű elképzelést az állam büntető hatalmáról. Weber úgy érvel, hogy a bűncselekmények megsértik a jogrendet, amelyet arra felhatalmazott személyek az állam nevében hoztak, akik ez által maguk is az állam alkotói. A törvényes büntetés lényegi jellemzője az, hogy azt „*egy olyan hatalmi szervnek kell kiszabnia és végrehajtania, amelyet az a törvényes rendszer állított fel, amely ellen a bűncselekményt elkövettek*” (Hart, 1968, p. 5). Innen nézve az állam rendelkezik egyedül büntető hatalommal, mivel szuverenitását – amely a joguralom felsőbbségének folyamán alapul, – sértette meg a bűncselekmény. A

weber-i elvek (1947) alkalmazhatóak az amerikai börtönrendszerre is, ahol a kényszeralkalmazás mindennapos (Etzioni, 1961; Marquart, 1986).

Más jellegű köz- és magán intézetek időnként szintén alkalmaznak kényszerítő hatalmat, például kórházak időről időre visszatartanak mentálisan sérült személyeket (akár bűnelkövetők voltak, akár nem). Természetesen a kórházakban alkalmazott kényszer más jellegű, mint a büntetés-végrehajtási intézetekben alkalmazott formája. A különbség a szereplők elsődleges céljában rejlik. A kórházak a gyógyítás misszióját vállalják fel. A büntetés-végrehajtási intézeteket a szabadságtól való megfosztás biztosítására hívják életre. A központi különbség a kényszerítő hatalomnak büntetés-végrehajtási intézetekben való alkalmazása és a kvázi kényszerítő erők viszonylatában az, hogy az előbbi esetben az okozott ártalom maga a cél is. Megállapítható, hogy az állami és magánkézben lévő büntetés-végrehajtási intézetek célja egyaránt a büntetések végrehajtása. A kérdés az, hogy hogyan tudják a büntetés-végrehajtási intézetek magánigazgatását támogatók törvényesnek nyilvánítani a magánszemélyek kényszerítő hatalmát? A privatizáció szakértői két pilléren nyugvó érvet állítanak fel: az egyik a jogokon alapuló szabadelvű elgondolás, különös tekintettel Lock klaszszikus szabadelvűségére, a másik a szabadelvűek felfogása, amely a minimális állam elgondoláson alapul. (Logan, 1987, 1990, pp. 238-250).

A privatizáció támogatói a Lock féle elgondoláshoz igazodva azt vallják, hogy az „*állam mesterséges és nincs tekintélye, törvényes hatalma vagy saját jogai azokon kívül, amelyeket az egyének átru-*

háznak rá” (Logan, 1990, p. 52). Ezen kívül a támogatói kör szerint, az állam szerepe arra korlátozódik, hogy a törvények uralmát biztosítsa és megvédje az egyéni jogokat. Emellett az egyént is megilleti az a jog, hogy megvédje magát a fenyegető fizikai ártalomtól, amelyek a szabadelvűség irányzata szerint akár kényszerítő hatalom gyakorlásával is egyenlő lehet. A büntetés-végrehajtási intézetek privát igazgatását megalapozó mindkét pillért szem előtt kell tartani ahhoz, hogy ne érje bírálat a privatizáció támogatóinak érvelését.

Először koncentráljunk azokra az elemekre, amelyek meghatározzák az egyén természetes jogainak hagyományos nézőpontját és az állam lényegi alapját. Az előbb említettek megalapozásához szükség van arra, hogy végigkövessük a szabadelvű gondolkodók elméleteinek fejlődését, a klasszikus szabadelvűségtől a kortárs irányzatokig.

A szabadelvű gondolkodás és a kényszerítő hatalom

Hobbes (1657) filozófiájához visszanyúlva azt látjuk, hogy a természeti állapotban minden ember egyenlő és joga van mindenhez, azaz mindennel rendelkezik, mindent megszerezhet, amire képes. Mivel saját hasznát minden egyes ember, a másik kárára akarja elérni, és egyre többen, ugyanarra vágyakoznak, így egyértelmű, hogy az emberek természetes állapota az állam létrehozása előtt a háborúskodás állapota volt. Az emberek az értelem szavára hallgatva tesznek ígéretet a természeti törvény betartására. A békés egymás mellett élés alaptörvényeinek betartásához kényszerítő hatalomra, államhatalomra van szükség. A

rend betartását az biztosítja, hogy az emberek félnek annak megsértése esetén kiszabható büntetésektől.

Lock (1690) elméletének lényegeként elmondható, hogy szerinte a természeti állapot a béke állapota is lehet, ha az emberek a természeti törvények szerint élnek. E törvény szerint, senki sem károsíthat meg egy másik embert életében, szabadságában, javaiban. A természeti állapotban a jog nem egyértelmű, nem rögzített, így vita esetén, közhatalom hiányában ez a természeti állapot bármikor hadiállapottá válhat, hiszen a természeti törvény értelmezésekor az embereket a saját érdekeik szem előtt tartása motiválja. Az emberek, hogy ezt a helyzetet elkerüljék társadalmi szerződést, kötnek egymással, azaz lemondanak szabadságuk egy részéről és a törvények által engedik magukat kormányozni. A szerződés célja az életnek, szabadságnak és a tulajdonnak a természeti állapot viszonyainál hatékonyabb védelme. A közhatalom megbízásos jelleggel jön létre és korlátok, közé van szorítva. Bizonyos jogokról az emberek nem mondanak le, és nem lehet őket önkényesen közhatalom alá vonni. Az államhatalom nem rendelkezhet önkényesen az emberek életével, tulajdonával és nem korlátozhatja önkényesen szabadságukat.

Mindezek után úgy tűnik, hogy a klasszikus szabadelvű elméletek önmagukban csak minimális filozófiai támogatást nyújtanak a büntetés-végrehajtási intézetek magánkézbe adása számára, hiszen Lock és Hobbes szerint a kényszerítő hatalom végső soron az államé. A szabadelvű elgondolás fejlődését azonban érdemes továbbkövetni, hiszen a századok során sokat változott. Így is-

mét kérdésként vehető fel: találunk-e olyan szerzőt, akinél alátámasztást nyer a büntetés-végrehajtás magánszférára ruházása?

Mill (1859) szerint az egyén jogai nem természetesen és nem elidegeníthetetlenek, inkább csak viszonylagos tapasztalati használat termékei. Mill véleménye szerint, mivel az egyének nem tudnak egyetérteni a természetes jogok tradíciójával, a polgároknak olyan jogokat kellene biztosítani, amelyek a lehető legnagyobb boldogságot biztosítják a lehető legtöbb ember számára. Mill kifejti, hogy az emberek kedvük szerint cselekedhetnek addig, amíg másoknak nem ártanak. Ha ez az elv sérül az állam, fenntartja jogát, hogy a jogsértőt megbüntesse. Mill is megvizsgálja a kényszer alkalmazásának lehetőségeit az állami és nem állami szereplők vonatkozásában, és arra a megállapításra jut, hogy csak az állam számára megengedett a kényszer alkalmazásának lehetősége. A fentiek ismeretében ismét elmondhatjuk, hogy ez az állítás is ellentétben áll a büntetés-végrehajtási intézetek magánigazgatását pártolók érveivel.

Rawls (1971) véleménye szerint a haszonelvű irányzat túl nagy hangsúlyt helyez a kollektívára és emiatt az egyén háttérbe szorul, ami nem szabadelvű. Rawls által átgondolt felfogásmódra, az egyenlőségre törekvő szabadelvű elnevezést alkalmazzák. Nozick (1974) minimális állam szabadelvű elméletének is alapjául szolgál a haszonelvűséget bíráló és a jogokkal, egyénekkal foglalkozó értekezés. Rawls a szabadelvűség vagyis az alapként új életre keltette a társadalmi szerződés tanát és igyekezett a kanti hagyományokból meríteni. Az

egyén kifejti nézeteit az öt megillető jogokról, az állami hatáskorról, úgy, hogy egyben ítéletet is mond a szabályozásra hivatott politikai lehetőségekről. Mind ezt úgy teszi, hogy nincs tudatában a saját társadalmi pozíciójának. Egy ésszerűsítő folyamatban foglal állást az állam hatásköreivel és az egyénnel való megfelelő bánásmóddal kapcsolatban. Az értelmes és önérdékű egyén csak akkor tartja törvényesnek e jogok iránti igényt, ha nem csupán többség érdekében, hanem minden egyes ember érdekében jönnek létre.

Rawls nézetei szerint emberi megállapodás eredményeként keletkeznek az egyént megillető jogok, a kormányzat hatalma és az állam büntető hatalma. Rawls leszögezi, hogy egy szabadelvű társadalomban a kényszerítő hatalom csak az állam kezében lehet, hiszen a racionális egyének inkább választják a természetes állapotot, ahol önmagukat kell megvédeni, mintsem, hogy teret engedjenek egy olyan politikai rendszernek, amely támogatja a magánkézben levő büntetés-végrehajtást (1971, p. 241). Emellett Rawls szerint az állam fenntartja magának azt a jogot, hogy a hatalmat átruházhassa a hatalom alacsonyabb szintű területeire, ha a társadalom érdekei is úgy kívánják.

A magánigazgatást támogató, alátámasztó érvek részben a klasszikus szabadelvű elméleteket hívják segítségül. Erről azonban általánosságban megállapítható, hogy a szabadelvűség félreértelmezésével állunk szemben. Megfigyelhető ugyan, hogy Hobbes, Lock, Mill, Rawls a természetes állapotban és a társadalmi szerződés állapotában élő emberek jogait tekintve különböző né-

zeteket vallanak, de abban egyetértettek, hogy a kényszerítő hatalom nem válhat el az államtól. Úgy tűnik, hogy a büntetés-végrehajtási intézetek privatizációját igénylők átsiklottak a jogok és a hatalom különbségtétele felett, – amely végig jelen van a szabadelvű elméletekben – és feltételezik, hogy a szabadelvű elmélet nem vezet el oda, hogy a természetes jogokat és az állam büntető hatalmát alapvetően különböző módon kell levezetni. A fentiek ismeretében már csak az a feladat hárul ránk, hogy megvizsgáljuk: vajon a szabadelvűség lát-e lehetőséget arra, hogy a büntetés-végrehajtás joga részben a magánszféra kezébe juthasson?

Nozick szabadelvűsége és a kényszerítő hatalom

A büntetés-végrehajtási intézetek magánkézbe adásának hívei Robert Nozick műveibe is belenéztek, hogy etikai-lag is megalapozhassák elméletüket. Nozick elképzelése azonban a kényszerítő hatalmat az állam kezébe helyezi. Valójában Nozicknál a büntető hatalom feletti rendelkezés jelenti az állam egyetlen erkölcsileg jogszerű tevékenységét. Nozick meghatározása szerint az állam, szinte minden más ténykedésből ki van rekesztve.

Fontos számunkra, hogy Nozick különbséget tesz ultraminimális és minimális állam fogalma között. A legkisebb állam abból a természetes állapotból nő ki, ahol azok az emberek, akik egy közösségnek nem tagjai, nem kapnak védelmet más egyénnel szemben. Ez a kijelentés némileg alátámasztja a privatizáció melletti érvelést. Az ultramin-

imális állam azonban egy állam előtti állapotnak felel meg, ahol a magán jellegű védelmi társulások csak egy bizonyos terület felett uralkodnak. Szerinte a minimális állam az ultraminimális államból fog kinőni. Ennek az átalakításnak során kizárólagosan a minimális állam kezébe kerül a büntető hatalom és a más-sal nem megosztott védelem. Ez a következtetési láncolat az állam kényszerítő hatalmi monopóliumának a levezetése, ami mögött a minimális állam „láthatatlan kéz” elmélete húzódik meg. Az állam kizárólagos hatalma a mással nem megosztott védelem felett, a hatalom olyan körét jelzi, amelyet egyetlen egyén sem birtokol. Mindezek után úgy tűnik, hogy a büntetés-végrehajtási intézetek privatizációjának támogatói rosszul építették ki a kapcsolatot a legcsekélyebb / csekély állam és az állami kényszer monopóliuma között. A büntetés-végrehajtási intézetek magánkézbe adásának hívei Nozick gondolatmenetének más elemeit is félreértik. Logan (1990) például azt állítja, hogy a büntetéshez való jog a természeti állapotban az egyéné. Ez az állítás azonban két ponton is hibás.

Először is összemossa a felfogásbeli különbséget jogok és hatalom között. Mindemellet Nozicknál még jobban korlátozza az egyének jogait: szerinte az egyénnek az élethez, a szabadsághoz és a tulajdonhoz van csak joga. Minden más igény egy külön hatalom alá tartozik és más területre irányul, ami külön folyamat eredménye. A privatizáció melletti érvelésnek, hogy egyező legyen Lock és Nozick nézeteivel, el kell ismer-nie a különbséget a két fogalmilag ellentétes elképzelés között.

A másik probléma Logan állításával az: nem ismeri fel a természetes állapotban élő egyéneknek nincs joguk arra, hogy bántsák egymást. (Nozick, 1974, p. 126; Wolff, 1991, pp. 33-34) Az egyén joga csak az önvédelemre vonatkozik és nem tartalmazza a büntetőjog büntető elemeit. Mivel a jogokat ugyanolyan folyamatban alkotják, mint Rawls érvelési folyamata, az értelmes egyének kezdetől fogva korlátozva lennének azáltal, hogy cselekedeteik más érdekét és szabadságát nem sérthetik. Így az állam megalakulását követően az egyének nincs joga kényszer alkalmazására büntetés céljából, ez szigorúan csak az állam lehetősége. Ez további bizonyítékot jelent arra, hogy az állam Nozicknál rendelkezik akkora hatalommal, amekkorával egyetlen egyén sem. Ez az állam ugyan egy csekély állam, de birtokolja a kényszerítő hatalmat.

Összefoglalásképpen elmondható, hogy a privatizációt szorgalmazók köre félreértelmezi a szabadelvű elméletet, nem veszi figyelembe a jogok és a hatalom közötti különbségtételt. Emellett a szabadelvűség csekély, legcsekélyebb felfogására való támaszkodás is némi kívánnivalót hagy maga után. A fenti értekezésből kitűnik, hogy a szabadelvű elmélet azt diktálja, hogy a kényszerítő hatalom hagyományos felfogását fogadjuk el, amelyet már Weber is felvázolt: azaz a büntető hatalom az államtól elválaszthatatlan. Ezek ismeretében a kérdés a következő: mi lesz az elfogadható mértékű magán beavatkozás határa a büntetés-végrehajtás területén, a nyugati szabadelvű filozófiai vezérfonal ismeretében? Ha megtiltjuk a kényszerítő hatalom átruházását a magánszektorra, akkor

a szabadelvűség eszméje mit tud mondani a privatizáció más formáiról a büntetés-végrehajtási környezetben?

Az USA-ban a büntetés-végrehajtás privatizációja olyan formában létezik, hogy a magánszféra tevékenységét bevonják az egyes szolgáltatások biztosításába. Eszerint a privatizáció részleges formái nem járnak együtt az elítéltek feletti tényleges kényszer alkalmazásával. A szabadelvűség eszméivel összeegyeztethetők a magán szektor által nyújtott olyan szolgáltatások, mint az étkeztetés, orvosi ellátás, bérleti szerződés kötése, új intézetek építése. Ezek nem igényelnek kényszerítő erőt és nem is tartalmaznak ilyeneket. Másfelől a szabadelvű elmélettel összeegyeztethetetlen, hogy magánszemélyzetet alkalmazunk azoknak a pozícióknak a betöltésére, ahol kényszerítő erőt is lehet gyakorolni.

Az a gyakorlat – különleges technika, amely itt körvonalazódott - azt sugallja, hogy a szabadelvű filozófiai megközelítés abban nyújthat segítséget a büntetés-végrehajtási intézetek privatizációja során, hogy eldöntsük, mely program tartalmaz kényszerítő hatalomgyakorlásra lehetőséget és melyik nem.

Záró megjegyzések

A privatizáció bizonyos formái ugyan elterjedtek az amerikai büntetés-végrehajtási környezetben, de a legnagyobb vitát a magánműködtetésű büntetés-végrehajtási intézetek kavargják. Sok vitás kérdés áll empirikus vizsgálat alatt, amit tisztázniuk kell a privatizáció híveinek és ellenzőinek. Filozófiai megközelítésben azonban a támogatóknak el kell ismerniük, hogy az az elméleti alap, amelyen a büntetés-végrehajtási intéze-

tek privatizációja nyugszik, nem megfelelő. A fent felidézett érvelés azt támasztja alá, hogy a büntetés-végrehajtási intézetek magánkézbe adása egy lényeges etikai dilemma elé állít minket, amikor a szabadelvű demokratikus hagyomány összefüggésébe kerül.

Harding (1997) azonban alapos csapást mért a különböző filozófiai kísérletekre, mivel szerinte „*az ilyen időtöltések szemet hunynak a földön létező valóság felett... és nem vizdik semmilyen hasznos irányba a vitát.*” Harding álláspontja ellenére a szabadelvűség megvizsgálása után lehetne még olyan filozófiai hagyományokat keresni, amelyek

jobban szolgálják a büntetés-végrehajtási intézetek privatizációját támogatók álláspontját. Elképzelhető, hogy az anarchizmus, nihilizmus és fasizmus változatainak vizsgálata felfedne olyan elméleti vonatkozásokat, amelyek biztosítanák azt az eszmei támogatottságot, amelyre a szabadelvű álláspontok nem képesek. Mindazonáltal nehéz feladat lenne a büntetés-végrehajtási politika megalkotóit meggyőzni arról, hogy e kettős filozófiai hagyományok bármelyikének kellene elméleti irányító, vezető szerephez jutnia.

Király Klára

Felhasznált irodalom

Cikins, W. I. (1986). *Privatization of the American prison systems: An idea whose time has come?* Notre Dame Journal of Law, Ethics and Public Policy, 2, 445-464.

Cikins, W. I. (1993). *Partial privatization of prison operations: Let's give it a chance.* In G. Bowman, S. Hakim, & P. Seidenstat (Eds.), *Privatizing correctional institutions* (pp. 13-18). New Brunswick, NJ: Transaction.

Cox, N. R., & Osterhoff, W. E. (1993). *The public-private partnership: A challenge and an opportunity for corrections.* In G. Bowman, S. Hakim, & P. Seidenstat (Eds.) *Privatizing correctional institutions* (pp. 113-129). New Brunswick, NJ: Transaction.

Cullen, F. T. (1986). *The privatization of treatment: Prison reform in the 1980s.* Federal Probation, 50, 8-16.

Durham, A. M. (1993). *The future of correctional privatization: Lessons from*

the past. In: G. Bowman, S. Hakim, & P. Seidenstat (Eds.); *Privatizing correctional institutions* (pp. 3349). New Brunswick, NJ: Transaction.

Dworkin, R. (1977). *Taking rights seriously.* Cambridge, MA: Harvard University Press.

Etzioni, A. (1961). *A comparative analysis of complex organizations.* New York: Free Press.

Harding, R. W. (1997). *Private prisons and public accountability.* New Brunswick, NJ: Transaction.

Hart, H.L.A. (1968). *Punishment and responsibility.* Oxford, UK: Clarendon

Hobbes, T. (1963). *Leviathan.* Cleveland, OH: Meridian. (Original work published 1657)

Joel, D. C. (1992). *Containing prison costs through privatization.* In E. Hudgins & R. Utt (Eds.), *How privatization can solve America's infrastructure crisis* (pp.

149-170). Washington, DC: The Heritage Foundation.

Joel, D. C. (1993). *The privatization of secure adult prisons: Issues and evidence*. In G. Bowman, S. Hakim, & P. Seidenstat (Eds.), *Privatizing correctional institutions* (pp. S 1-74). New Brunswick, NJ: Transaction.

Locke, J. (1980). *Second treatise of civil government*. Indianapolis, IN: Hackett. (Original work published 1690)

Logan, C. H. (1987). *The propriety of proprietary prisons*. *Federal Probation*, 51, 35-40.

Logan, C. H. (1990). *Private prisons: Cons and pros*. New York: Oxford University Press.

Marquart, J. W. (1986). *Prison guards and the use of physical coercion as*

a mechanism of prisoner control. *Criminology*, 24, 347-366.

Mill, J. S. (1985). *On liberty*. London: Penguin. (Original work published 1859)

Nozick, R. (1974). *Anarchy, state, and utopia*. New York: Basic Books.

Offe, C. (1984). *Contradictions of the welfare state*. Cambridge, MA: MIT Press.

Palumbo, D. J. (1986). *Privatization and corrections policy*. *Policy Studies Review*, 15, 598-605.

Rawls, J. (1971). *A theory of justice*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Rawls, J. (1993). *Political liberalism*. New York: Columbia University Press.

Weber, M. (1947). *The theory of social and economic organization*. New York: Free Press.

Precíziós gazdálkodási technológia Baracskán

Az IKR Rt. Bábolna, mint meghatározó szántóföldi integrátor folyamatosan azon munkálkodik, hogy a világban elért, valamint saját fejlesztési eredményeit termelő partnerei szolgálatába állítsa. Ezeknek a gondolatoknak a jegyében kezdte meg a precíziós gazdálkodás magyarországi adaptációját, hiszen a gazdálkodók régi vágya volt a helyspecifikus növénytermesztés megvalósítása, amellyel tervezhető, kézben tartható, kontrollálható, környezetkímélő és fenntartható növénytermesztési és talajhasználati gyakorlat valósítható meg. Ezzel a még újnak számító technológiai módszerrel lehetőség van a helyi igényekhez igazodó vetőmag, műtrágya, növényvédő szer differenciált kijuttatására, a műveletek módjának táblán belüli változtatására.

A precíziós gazdálkodás feltételrendszerét a DGPS (Differential Global Positioning System=Differenciális globális helymeghatározó rendszer), megfelelő regisztrálási technika, informatikai, térinformatikai háttér, megbízható adatbázis és szaktanácsadó rendszer valamint a változtatható adagolásra képes vető-, permetező- és műtrágyaszóró gépek jelentik.

A hagyományos növénytermelésben a tábla a legkisebb egység, amelyet alapul vesznek az optimális kezelési igények megállapításánál. A GPS-szel történő helymeghatározás lehető-

vé tette a talaj és hozam tulajdonságok táblán belüli rögzítését. Helyeztünk minden pillanatban és folyamatosan meghatározható, így a táblaméretnél kisebb egységekben „gondolkodhatunk”, tehát figyelembe vehetjük a táblán belüli eltérő talajfizikai, talajkémiai és így termékenységi tulajdonságokat, a gyomok, kártevők, kártételek táblán belül előforduló változékonyságát stb. A hagyományos termesztési eljárások, műveletek összekapcsolása a térbeli információkkal jelenti a precíziós gazdálkodás lényegét.

A cél mindenekelőtt a gazdaságosság és a hatékonyság növelése. A precíziós gazdálkodás jövőbeni széles körű elterjedését indokolja a környezetvédelem nagyfokú igénye, minőségi termékek előállítása, termőföldjeink védelme és nem utolsósorban a költségek csökkentése a hatékonyság növelése mellett.

Bár a technológia nagy beruházást igényel, a termelési költségek csökkenésével a beruházás reális időn belül megtérül. Nem beszélve arról, hogy egy ilyen rendszer nagyobb területen (több ezer hektár) is alkalmazható, ami a fajlagos költségeket jelentősen csökkenti.

Világossá válik, hogy a precíziós gazdálkodás a fenntartható mezőgazdasági fejlődés egyik alapvető eszköze.

Ezen technika megvalósításához első feladatunk, hogy a gépeket alkalmassá tegyük egyrészt a megfelelő információk rögzítésére, továbbítására, vagyis az információk alapján született döntések automatikus megvalósítására.

A tíz éve még elérhetetlennek tűnő precíziós gazdálkodási technológia mára már olyan szintre jutott el, hogy 2000-ben megvalósíthattuk a műtrágya differenciált kijuttatását.

Az IKR Rt. 4 éve kezdte meg kísérleteit a precíziós gazdálkodás területén. Természetesen a kezdet nem volt könnyű és a rendszer tökéletesítéséig is még számos feladatot kell megoldanunk. A Széchenyi terv keretében elnyert pályázati támogatással 17 konzorciumi tag tudományos és gyakorlati szakembereinek közös munkája eredményeként egy teljes körű szaktanácsadási rendszer kiépítését tűztük ki célul, hiszen a precíziós gazdálkodási technológiával egy tervezhető, kézben tartható, kontrollálható gazdálkodási rendszer valósítható meg.

A kísérleteket a hozamméréssel kezdtük, majd célul tűztük ki a helyspecifikus tápanyag- visszapótlás üzemi körülmények közötti megvalósítását. Már most elmondhatjuk, hogy egyes elemeiben működő rendszerről van szó.

A négy éve megkezdett kísérleti munkánk során szerzett gyakorlati tapasztalatainknak, kollégáink szaktudásának, a programban részt vevő gazdálkodók hozzáállásának, a kutatás-fejlesztési lehetőségeknek, és nem utolsósorban az IKR jelentős anyagi áldozatvállalásának köszönhetően el-

képzeléseink szerint rövid időn belül rendszerszintű természetstechnológiai eljárást tudunk átadni a gyakorlatnak, amely nagyban segítheti a fenntartható és környezetkímélő talajhasználatot.

A kiválasztott gazdaságokban részben a már meglévő, korábbi talajvizsgálati adatokra, később a friss talajvizsgálati eredményekre támaszkodva a gazdaság szakembereivel konzultálva kerültek kijelölésre a kísérleti táblák.

2001-ben 1000 hektáron készítettünk, 2002-ben pedig 1600 hektáron készítettünk hozamtérképet kukorica, szója, búza és árpa növény esetében. Ezekben a területeken megtörtént a talajvizsgálat és a folyékony műtrágya differenciált kijuttatása.

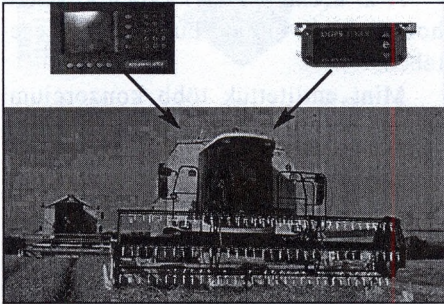
A műszaki háttér kialakításánál kiemelt feladatként kezeltük részben a gépi kapacitások összehangolását, másrészt a mérőeszközök kiválasztását, és a különböző mérési technológiák átjárhatóságának megteremtését.

Arra törekedtünk, hogy egy egységes rendszerre adaptáljuk a technológiát, annak ellenére, hogy fejlesztő munkánk során megoldottuk a rendszerek közötti átjárhatósági, kompatibilitási problémákat. A betakarítógépre, a traktorra és a talajmintavételhez használt terepjáróra az RDS PF rendszer berendezéseit és szoftvereit vásároltuk meg.

Baracskán az Annamajori Kft-nél 300 hektáron alkalmazzuk nagyüzemi körülmények között ezt a technológiát.

Alapvető célunk a teljes körű információval rendelkezve hatékonyabban használni fel a gazdálkodók a pénzünket.

Baracsán a szántóföldi növénytermesztés során a technológiai fegyverem betartására törekedtünk, azonban a továbbhaladás extenzív feltételei kimerültek.

1. ábra: Hozam- és szemnedvesség mérés

A továbblépést a precíziós gazdálkodás bevezetése jelenti. Ezért is üdvözlöttük a gondolatot, hogy részt vehetünk e programban. A programalkotó partner kiválasztása során elsődleges szempont volt, hogy a kísérleteket végző gazdaságokban magas szintű szántóföldi termelésirányítás folyjék, és megfelelő fogadókészség legyen az új eljárások iránt.

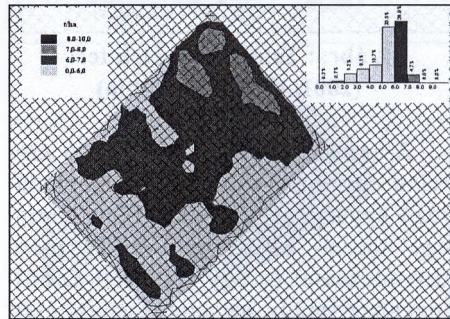
E technológiai rendszer feltételezi a magas fokú technikai fegyelmet és precizitást. Baracsán mindezt megtaláltuk.

Ezen cikkben ismertetjük Baracsán az M 4-5. sz. táblán elért eredményeket.

A betakarításra RDS terméshozam ellenőrző- és hozamtérképező rendszerrel felszerelt arató-cséplő géppel került sor.

Konkrétan ez a technológia betakarításkor egy hozamtérkép készítésével indul, majd ez alapján készül a minta-

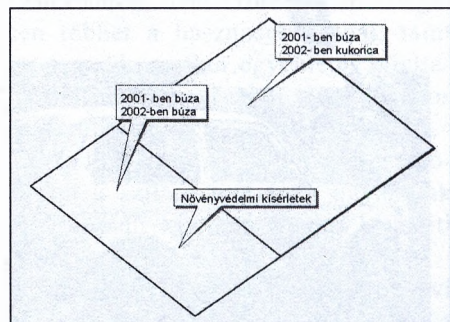
vételi terv és ezt követi a talajmintavétel. A hozamtérkép és a talajminta ismeretében már elkészíthető a differenciált tápanyag visszapótlási terv, majd pedig a folyékony műtrágya kijuttatás. Ez tehát egy termelési ciklus, azonban a talajmintavétel, hogy minden ciklusban elvégzendő-e, még tapasztalatokat igényel, mert vannak időszakok amikor nem áll rendelkezésre elegendő idő ennek elvégzéséhez (pl.: későn betaka-

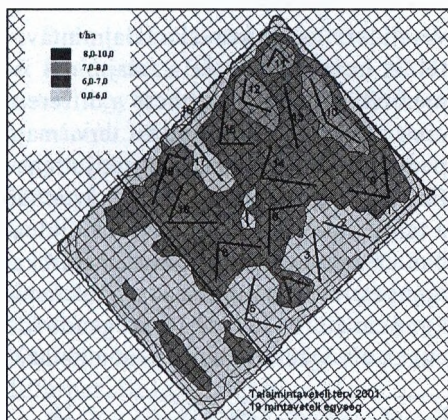
2. ábra: Hozamtérkép (búza, 2001., M 4-5. sz. tábla)

ritott kukorica után őszi gabona vetésekor).

A rendszer a műholdas helyzetmeghatározáson alapul (GPS).

3. ábra: Az M 4-5. sz. táblán folytatott kísérletek területi elhelyezkedése

4. ábra: Talajmintavételi terv (2001., M 4-5. sz. tábla)

A betakarító gép tehát fel van szerelve egy műholdas helyzet meghatározó egységgel (GPS vevő), valamint egy hozam- és szemnedvesség mérő berendezéssel és egy fedélzeti számítógéppel, amely az adatok rögzítését, részben kiértékelését elvégzi.

A hozamadatok feldolgozásakor hozamtérkép készül, ami a gyakorló szakembernek több dologra is ráirányítja figyelmét, pl.: milyen termés-

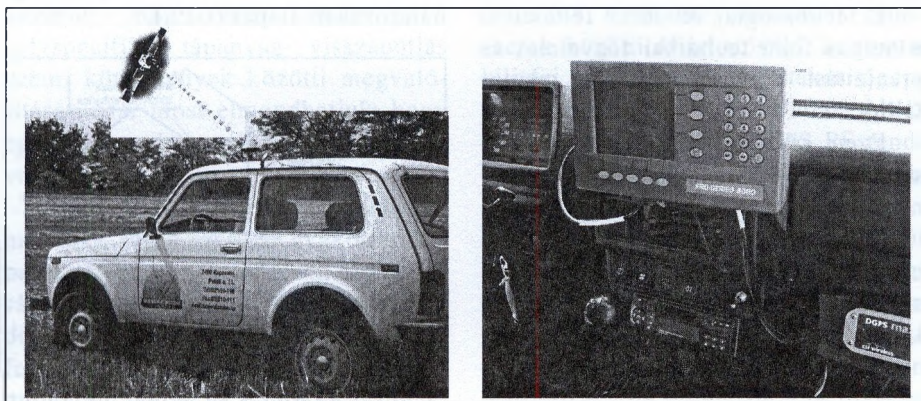
veszteséget eredményez a gyomos terület, tábla széleken meddig érvényesül a szegélyhatás, milyen összefüggés van táblán belül a szintkülönbségek és termés mennyiségek között stb.

A 2. ábrán a 2001. évben készített hozamtérkép látható búza növény esetében.

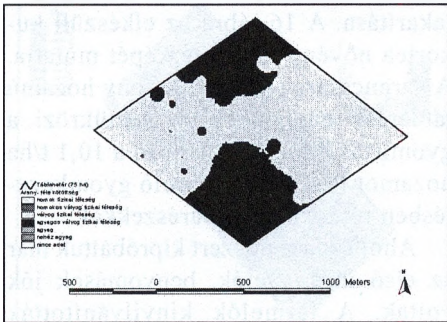
Mint említettük több konzorciumi taggal dolgozunk együtt. A 2. ábrán látható tábla egy 110 ha nagyságú terület. A tábla 75 ha-os részén kukoricát, a fennmaradó 35 ha nagyságú részén pedig búzát vetettek. A kisebb, 35 ha nagyságú táblarészen, valamint a 75 ha nagyságú tábla 18 ha-on gyomirtási kísérletet állítottak be a konzorciumban részt vevő tagok (3. ábra).

A hozamadatok kiértékelése után elkészítettük a mintavételi tervet (4. ábra) a nagyobb táblarészen, majd megtörtént a mintavételezés. Természetesen a mintavételi helyek megkeresése is műhold vevő alkalmazásával történik (5. ábra).

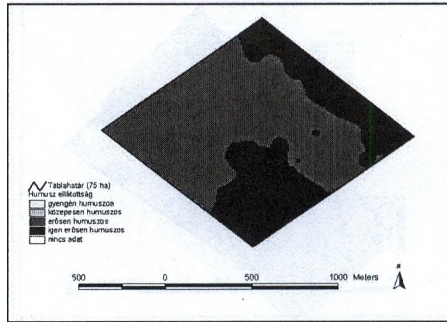
Ezt követően a talajvizsgálati (6., 7., 8., 9. ábra) és a hozamadatok ismeret-

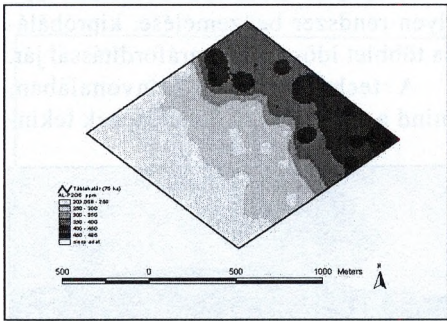
5. ábra: GPS-es navigáció talajmintavétel során

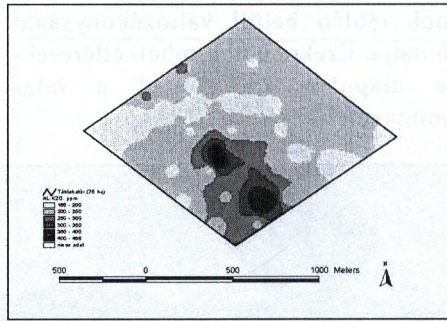
6. ábra: Arany-féle kötöttségi térkép (2001., M 4-5. sz. tábla)

7. ábra: Humusz-ellátottsági térkép (2001., M 4-5. sz. tábla)

8. ábra: Foszfor-ellátottsági térkép (2001., M 4-5. sz. tábla)

9. ábra: Kálium-ellátottsági térkép (2001., M 4-5. sz. tábla)

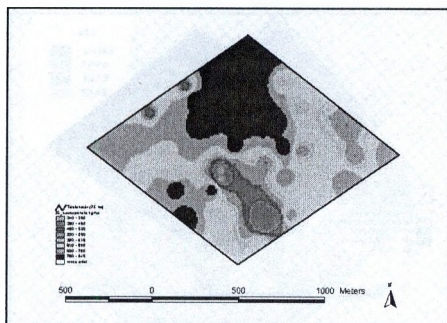
ben szaktanácsadó javaslata alapján számítógépes program alkalmazásával elkészíthető az optimális tápanyag viszapótlási terv (10. ábra), amely komoly szakmai ismereteket igényel.

A folyékony műtrágya szóró szintén rendelkezik műholdas helyzet meghatározóval, valamint fedélzeti számítógéppel, amely itt már differenciált kijuttatás vezérlését végzi a műtrágyázási tervnek megfelelően (11. ábra). A differenciált szuszpenzió kijuttatást a Szent István Egyetem Automatizálási Tanszék és az FVM Műszaki Intézet dolgozóinak közreműködésével valósítottuk meg.

Környezetvédelmi szempontból sem mellékes, hogy azokra a részekre a táblán belül, ahol kevesebb termésre számíthatok, nem szórok ki feleslegesen többet a hasznosulandónál, mint ezt tesszük, amikor egyenletes kijuttatást végzünk a jelenleg hagyományos technológiánál

Az IKR Rt. már 2000-ben megvalósította a szilárd műtrágya ugyancsak differenciált kijuttatását más kísérleti tábláján.

A kisebb táblarészen a 2002. évi hozamtérkép alapján végeztük el a mintavételt 2002. tavaszán. A 12. ábrán látható hozamtérkép a búza hozam-

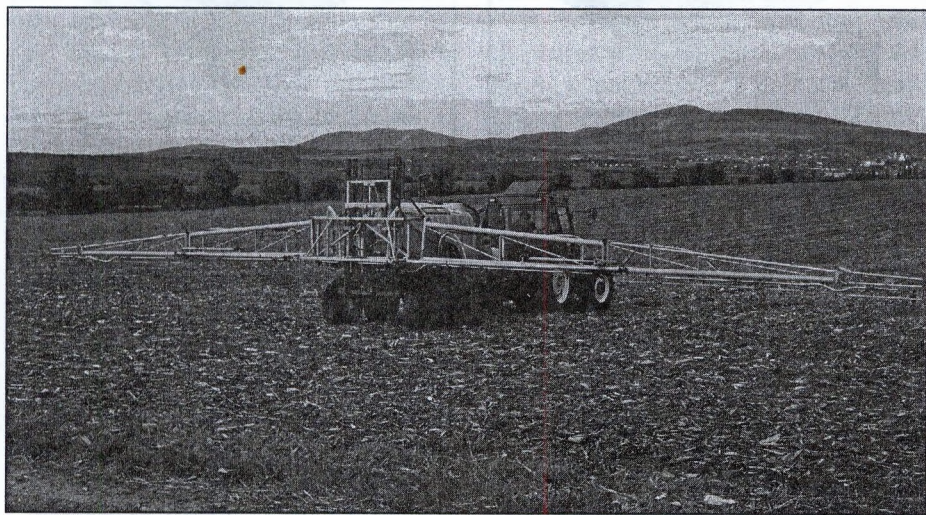
10. ábra: Szuszpenziós kijuttatási terv (kg/ha) (2001., M 4-5. sz. tábla)

mok táblán belüli változékonyságát mutatja. Ezekre a hozambéli eltérésekre alapulva készült el a talajmintavételi terv (13. ábra).

takarítása. A 16. ábra az elkészült kukorica növény hozamtérképét mutatja. A narancssárga színű alacsony hozamú táblarész nagyon jól visszatükrözi a gyomirtás hiányát, szemben a 10,1 t/ha hozamot is elérő megfelelő gyomkezelésben részesített táblarészekkel.

Ahol ezt a rendszert kiprobáltuk már az első információk, benyomások jók voltak. A termelők kinyilvánították azokat a szándékukat, hogy a technológia fejlesztésében érdekeltek és hajlandóak többlet áldozatra is, hiszen egy ilyen rendszer beüzemelése, kiprobálása többlet idő- és anyagráfordítással jár.

A technika mind színvonalában, mind a szolgáltatási lehetőségek tekin-

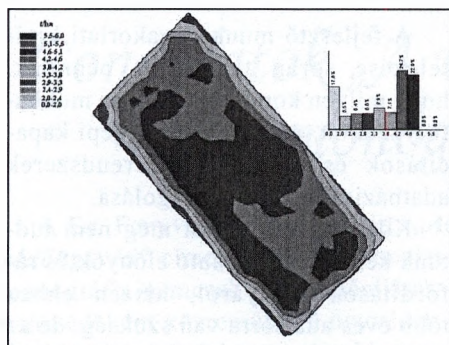

11. ábra: Differenciált szuszpenziós kijuttatás utasítási terv alapján

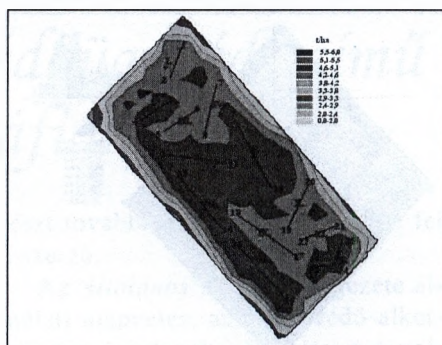
A talajvizsgálati adatokból prezentált foszfor- (14. ábra) és kálium (15. ábra) ellátottsági térképek is igazolják a táblán belüli heterogenitást.

Ez évben októberében megtörtént a 75 ha nagyságú táblarész precíziós be-

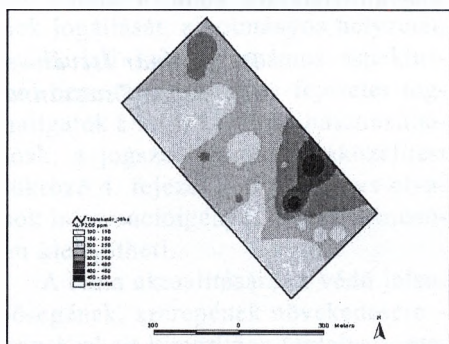
vetésben tovább korszerűsödik. A műholdas helymeghatározással egyre megbízhatóbb és egyre nagyobb információhalmazt nyerhetünk, amelyet kiegészítve a térinformatika egyéb adatgyűjtési lehetőségeivel szilárd alapot

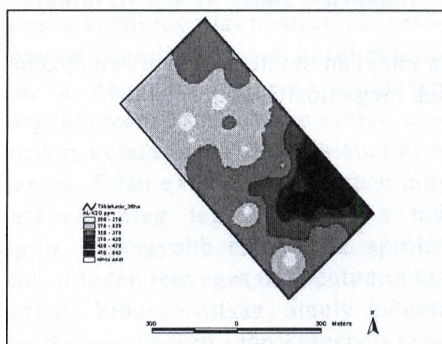
12. ábra: Hozamtérkép
(búza, 2002., M 4-5. sz. tábla)

13. ábra: Talajmintavételi terv
(2002., M 4-5. sz. tábla)

14. ábra: Foszfor-ellátottsági térkép
(2002., M 4-5. sz. tábla)

15. ábra: Kálium-ellátottsági térkép
(2002., M 4-5. sz. tábla)

teremthetünk az összefüggések feltárásához.

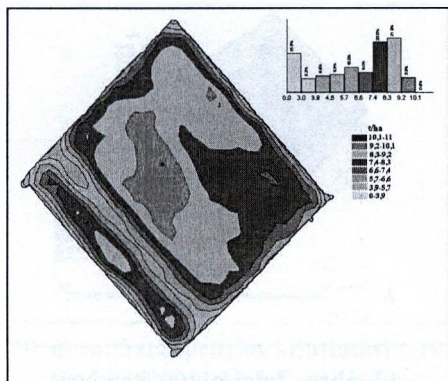
Közeli céljaink között szerepel a terület és növényfaj bővítése mellett a vetőmag és a növény védőszer helyspecifikus, differenciált kijuttatása.

A teljes siker érdekében jelenleg is és a jövőben is meghatározó szempont lesz mind a termelést irányító szakember, mind a gépeket üzemeltető személyek kiválasztása, hiszen a legprecízebben előkészített, megtervezett technológiai folyamat nagyban

műlik a végrehajtó személyzet hozzáállásán. Fontos, hogy a munkában részt vevők felelősen átérezzék a munka célját, bonyolultságát és azonosuljanak vele.

A kiválasztott gazdaságokban, köztük Baracskán megítélésünk szerint ezt a célt részben elértük, másrészt bizonyos munkákat külső szakember bevonásával kell elvégeztetnünk, aki az adott témában begyakorolta magát.

Meggyőződésünk szerint az IKR Rt. országos hálózati rendszere, a termelőkkel kialakított korrekt kapcsolata-

15. ábra: Hozamtérkép
(kukorica, 2002., M 4-5. sz. tábla)

ta nagyban segítette a fenti elképzelések megvalósítását.

A fejlesztő munka gyakorlati kivitelezése során tudatosult bennünk, hogy milyen komplex feladat a munkafolyamatok, munkafázisok, gépi kapacitások és a különböző rendszerek adatbázisainak összehangolása.

Konkrét számvetést még nem tudunk készíteni a várható előnyök és ráfordítások arányáról, hiszen ehhez több éves adatsorra van szükség, de az eddigi tapasztalatok, kapott adatok korszakos változás lehetőségét sugallják a jelenlegi termesztési gyakorlat megváltoztatására, pontosítására.

*Dr. Molnár István—
Dr. Pecze Zsuzsanna*

Gondolatok „A védőügyvéd” című monográfiáról

A Dr. Fenyvesi Csaba által írt, „A védőügyvéd” címet viselő színvonalas monográfia nemcsak a büntetőeljárásban védőként közreműködő ügyvédek, de a jogásztársadalom szélesebb rétegeinek fokozott érdeklődésére is számot tarthat. A büntetőeljárás egyik meghatározó „szereplőjének”, a védőnek jogállását, alkotmányos helyzetét, gyakorlati szerepét számos aspektusból bemutató mű egyes fejezetei joghallgatók által is kiválóan hasznosíthatóak, a jogszociológiai megközelítést tükröző 4. fejezet pedig a laikus olvasók információigényét is messzemenően kielégítheti.

A téma aktualitására, a védő jelentőségének, szerepének növekedésére – ennek okait kimerítően taglalva – maga a szerző is rámutat a könyv bevezetésében. Az író – nem is titkoltan – a komplexitás igényével lép fel, hiszen nagy ívű tudományos munkájában annak tárgyát, valamennyi releváns nézőpontból megvilágítja.

A könyv szerkesztése nagyfokú szakmai igényességről árulkodik, szintűgy arra utal a műnek angol nyelvű tartalomjegyzékkel és összefoglalóval, szerzői életrajzzal és tartalmas jegyzetekkel történő kiegészítése.

A mű négy fő részre tagolódik: a *Bevezetés*, az *Általános Rész*, a *Különös Rész* és az *Összegzés* alcímekkel ellátott szerkezeti egységekre, amelyek közül a másodikat őt, a harmadik

részt további hat fejezetre osztotta fel a szerző.

Az *Általános Rész* első fejezete elméleti alapvetés, amely a védő alkotmányos és alapvető kötelességeit tartalmazza. Ezt követi a második fejezetben elhelyezett rövid, jól összefogott jogtörténeti áttekintés. A harmadik fejezet a védői jogállás nemzetközi vetületeivel foglalkozik igen körültekintően, a negyedik fejezet ugyanezen tárgykör vonatkozásában a szerző empirikus kutatásainak tapasztalatait összegzi. Talán ez utóbbi fejezetben mutatkozik meg legteljesebben a mű egyik legnagyobb erénye, az aprólékos, minden lényeges momentumra kiterjedő kidolgozottság, amely mögött érezhetően hosszú időn keresztül végzett szorgos kutatómunka húzódik meg a háttérben. Az *Általános Rész* befejező fejezete a védői hivatás és jogállás alapvonásait részletezi, ebben a körben különösen a kirendelt védő intézményével kapcsolatban felmerült problémák felvetése és az azok megoldására megfogalmazott javaslatok felvázolása érdemel kiemelés.

A *Különös Rész*, az *Általános Rész* terjedelmét számottevően meghaladva elemzi a védőnek a büntetőeljárásban betöltött szerepét e processzus menetét követve a nyomozástól az első fokú és a másodfokú bírósági eljáráson át egészen a büntetés-végrehajtás szakaszáig. A *Különös Rész* feltétlenül meg-

említendő pozitív vonása, hogy itt az író igen sok gyakorlati jogalkalmazási problémát vet fel, amelyek vonatkozásában megoldási javaslatokat is közöl. Így pl. teljes joggal említi a nyomozati szak tárgyalása során a fogva lévő, magyar nyelvet nem beszélő külföldi állampolgárságú terhelt kirendelt védőjével történő kapcsolattartásának problematikáját, amelyet alapvetően arra vezet vissza, hogy jogszabályi rendelkezés hiányában az ilyen célból igénybe vehető tolmács díját az állam nem téríti meg.

Logikus és megalapozott a szerző ezzel kapcsolatos megoldási javaslata: módosítani kellene a büntetőeljárás során kirendelt védő díjáról és költségeiről szóló 1/1974. (II. 15.) IM rendeletet olyképpen, hogy a kirendelt védőt illesse díj a terhelttel való kapcsolattartásért is és az ilyen esetben felmerülő tolmácsdíjat is az állam térítse meg.

Ebben a részben Dr. Fenyvesi Csaba láthatóan kiválóan kamatoztatja ügyvédi praxisa során szerzett széleskörű tapasztalatait, amelyek révén a monográfia a gyakorló ügyvédek számára kiválóan hasznosítható segédeszközzé válik.

Itt tartjuk azonban szükségesnek néhány apró hibára, pontatlanságra felhívni a figyelmet. A szerző a 162. oldalon leszögezi, hogy a nyomozó szervek fogdájában lévő terhelteknek – sem jogszabályi, sem technikai alapon – nincs lehetőségük távbeszélő igénybevételére és a (kirendelt) védővel ily módon történő érintkezésre, holott annak elvi lehetőségét a rendőrségi fogdák tekintetében a rendőrségi

fogdák rendjéről szóló 19/1995. (XII. 13.) BM rendelet 3.§. (10) bekezdése és 6/B.§. megteremti. A jelzett jogszabály által biztosított lehetőség ugyan a tárgyi feltételek hiánya miatt még sok helyütt nem realizálható, ez a helyzet azonban a fogdák felszereltségének bővülésével napról-napra javul. (Megjegyzendő egyébiránt, hogy a jelenlegi állapot törvényességi szempontból nem kifogásolható, hiszen a már említett jogszabály szerint a fogvatartott a távbeszélő használatára a fogvatartást végrehajtó szerv lehetőségei szerint jogosult.)

Szintén nem helytálló a 187. oldalon közölt azon megállapítás, miszerint a meghatalmazással nem rendelkező ügyvéd a fogvatartott terhelttel való kapcsolatfelvétel céljából nem tud belépni egyetlen fogvatartó intézménybe sem. A szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól szóló 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet 55.§. (4) bekezdése – és az annak megfelelő gyakorlat – szerint védő a meghatalmazás aláírása végett beléphet a büntetés-végrehajtási intézetbe, az okirat aláírásáig azonban a fogvatartottal csak ellenőrzés mellett érintkezhet.

A szerző a 335. oldalon a Legfelsőbb Bíróság 122. számú kollégiumi állásfoglalásának és a jelenleg hatályban lévő Be. fiatakorúakra vonatkozó egyes speciális rendelkezéseinek elmentmondására kíván rámutatni. Ez az elmentmondás valóban több éven keresztül tetten érhető volt, jelenleg azonban már nem áll fenn, miután az érintett kollégiumi állásfoglalás szövegét a hatályos Be. rendelkezéseivel

2001. szeptember 10-én összhangba hozták.

A 380. oldalon kifejtettekkel ellentétben a védő a bv. bírói eljárásban a terhelt meghallgatásán minden esetben jelen lehet, jelenléte pedig akkor kötelező, ha a fogva lévő terhelt esetében a bv. bíró bizonyítást vesz fel, s ebből az okból tárgyalást tart (Bv. tvr. 6.§ (3) bekezdés b) pont; BH 1994.72.).

Úgy érezzük, hogy a szerző – és ez az apró „bűn” mindenképpen megbocsátható neki – helyenként nem minden elfogultság nélkül, kissé túlzottan a praktizáló ügyvéd szemüvegén keresztül láttatja a védőnek a büntetőeljárásban betöltött szerepét, bár azt sem állíthatjuk, hogy alkalmanként ne fogalmazna meg helytálló kritikai észrevételeket védőtársai működésével kapcsolatban. Valószínű, hogy a védői hivatással szembeni szakmai elfogultság ragadtatta el akkor is, amikor az ügyészségnek a büntetés-végrehajtás törvényessége felett gyakorolt felügyeletét elégtelennek tartva a védő ezen a területen kifejtett tevékenységének fontosságát hangsúlyozta. Álláspontunk szerint a közvádloi minőségben is eljáró ügyész a büntetés-végrehajtás során vitathatatlanul képes a

tőle megkívánt „pártatlan” eljárásra, ahol tevékenységének egyetlen vezérelve csakis a törvényesség maradóktalan betartása és betartatása lehet. Ezen túlmenően a törvényességi felügyelet gyakorlásához az ügyészség rendelkezik megfelelő hatósági jogosítványokkal, eszközökkel, a fogvatartott terheltek érdekeit képviselő védők e minőségük, eljárási szerepük folytán – a büntetés-végrehajtás jellegére is tekintettel – ezekkel nyilvánvalóan nem élhetnek.

A jobbitó szándékkal megfogalmazott kritikai észrevételek természetesen nem kisebbítik a mű szakmai nagyszerűségét, amelynek tudományos értékét a már említett pozitívumokon túlmenően csak növeli az igényes stílus és a széleskörű szakirodalmi megalapozottság.

Csak reményünket fejezhetjük ki arra vonatkozóan, hogy a szerző tollából a jövőben minél több ilyen magas színvonalú alkotás születik majd, méltán megörvendeztetve ezzel a hozzáértő szakmai közönséget.

*Dr. Vokó György—
Dr. Szűcs András*

Könyvespolc

Farkas Ákos: A falra akasztott nádpálca, avagy a büntető igazságszolgáltatás hatékonyságának korlátai. Bp. Osiris Kiadó. 2002. 179 oldal. 1680 Ft.

A könyv tartalma három gondolati egységre tagolódik. Az első fejezet a büntető igazságszolgáltatást, mint rendszert mutatja be. A második fejezet a rendszer elemeit: a kriminálpolitikát, a jogdogmatikát és a jogállami elveket részletezi. A harmadik anyag-rész pedig a büntető igazságszolgáltatás hatékonyságát vizsgálja.

A szerző kutatásainak konklúziója az, hogy a büntető igazságszolgáltatás valójában sem a bűnözésre, sem magára a bűnözőre nem tud számottevő hatást gyakorolni, és ebben az értelemben nem lehet hatékony. A bűnözés jelenség, a bűnöző pedig választás előtt áll, és dönt, hogy bűncselekményt követ el vagy sem. Az egyéni döntés az elsődleges, de ezt társadalmi tényezők is befolyásolják. A döntés során a bűnöző – ha hiányos információk birtokában is – de számításba veszi a bűncselekmény elkövetésével együtt járó költségeket és hasznokat. Azonban – mint ezt kutatások kimutatták – azok a költségek és kockázati tényezők, amit a bűncselekmény felderítése és a büntetés valószínűsége jelent, a bűnözői döntést csekély mértékben befolyásolják.

A büntető igazságszolgáltatás csak arra képes – ez sem kevés –, hogy megteremti a valószínűségét annak, hogy a bűncselekmény elkövetését a felelősségre vonás követi, illetve tevékenysége során felmutatja, ezáltal erősíti a társadalom által preferált értéket, és arra törekszik, hogy a társadalom biztonságérzete és a bűnözés között egyensúlyt teremtsen.

A kötet a büntetőjoggal elméleti, illetve gyakorlati szinten foglalkozó szakemberek érdeklődésére egyaránt számíthat.

* * *

Herke Csongor: A letartóztatás. Bp. - Pécs. Dialóg Campus Kiadó. 2002. 367 oldal. (Institutiones Juris. Dialóg Campus Szakkönyvek) 3980 Ft.

A könyv címe magyarázatot igényel: Herke Csongor, a fiatalon hírnevet szerzett pécsi egyetemi oktató mivel – érvelése szerint – „*utólagos letartóztatás*” sem létezik, a „*letartóztatás*” kifejezést használja művében.

A nagyszabású monográfia tartalma tíz fejezetre tagolódik. Az első három fejezet a letartóztatás alapvonásait, történetét, továbbá feltételeit ismerteti. A következő hat anyag-rész – A letartóztatás foganatosítása, A letartóztatás tartalma és megszüntetése, A letartóztatást helyettesítő intézmények, A letartóztatás beszámítása, A letartóztatással kapcsolatos jogorvoslat, A letartóztatási kártalanítás – a téma egészét felöleli. Az utolsó fejezetben a szerző véleményét összegzi olyan fontos kérdésekben, mint pl. az óvadék, a kártalanítás vagy a Be-ben szükséges változtatások.

A kötet nemcsak a szabályozási hiányosságokra, hanem az egyes gyakorlati problémákra is rámutat, nem megfélekedve a jogtörténeti és jog-összehasonlító aspektusok-

ról sem. Ennek során Herke Csongor a hazai és külföldi (elsősorban német) szakirodalmat feldolgozásán felül a Legfelsőbb Bíróság és a helyi, megyei bíróságok joggyakorlatát is áttekintette. Azok háttérét az ügyészségi, bírósági statisztikák, valamint (a Magyar Helsinki Bizottság Baranya Megyei Csoportjának vezetőjeként végzett vizsgálatok során gyűjtött) saját empirikus kutatásai révén vizsgálta meg.

Miután a téma, illetve annak kifejtése számos, a büntetés-végrehajtással – szorosabban vagy tágabban – összefüggő vonatkozást tartalmaz, a könyv számíthat a Börtönügyi Szemle olvasóinak érdeklődésére.

* * *

Horváth Zoltán: Kézikönyv az Európai Unióról. 5., átdolg. kiad. Bp. Magyar Országgyűlés. 2002. 508 oldal. 3700 Ft.

Az Országgyűlés elnöke, Szili Katalin előszavával fémjelzett kiadvány az Európai Unióval kapcsolatos ismeretek összefoglalását nyújtja.

A kézikönyv öt részre tagolódik. Az első rész áttekintést ad az Európai Unió felépítéséről, megalapozva a következő részek során lehetséges tematikus elmélyülést. A második rész az európai integráció magját, a közösségi pillér működését elemzi, bemutatva a döntéshozatal és a közösségi jog rendszerét követően az EU két legjelentősebb vívmányát, az egységes piacot és a gazdasági és monetáris uniót. A harmadik rész az EU közös és közösségi politikáit veszi sorra. A negyedik rész az uniós vívmányokként létrehozott kül- és biztonságpolitikai, valamint bel- és igazságügyi együttműködés legfontosabb kérdéseit tárgyalja. Az ötödik rész az Európai Unió bővítési folyamatát elemzi.

A könyvet alkotó huszonekét fejezet úgy épül fel, hogy minden egyes fejezet önállóan is érthető legyen. A csatolt definíciógyűjtemény az EU sajátos terminológiájában és az integráció speciális nyelvezetében való eligazodást segíti.

E rendkívül informatív kötet egyaránt jól alkalmazható az Európai Unióval a gyakorlatban foglalkozók számára, valamint tankönyvként is megállja a helyét, alapul szolgálva nemcsak a jövő integrációs szakértőinek, de mindazoknak, akik érdeklődnek az Európai Unió működése iránt.

* * *

Kriminológiai tanulmányok XXXVIII. Szerk. Irk Ferenc. Bp. Országos Kriminológiai Intézet. 2001. 366 oldal.

A kötet szerkesztőjének, az OKRI igazgatójának véleménye szerint az intézet tevékenysége egyre inkább kapcsolódik a napi bűnüldöző munkához és a bűnmegelőzési tevékenységhez.

A kötet tizenkét tanulmányt tartalmaz. Ezek – témakörüket tekintve – négy nagy csoportba gyűjthetők. Az első témakör az állami és a közösségi bűnmegelőzéssel foglalkozik. Ehhez kapcsolódik a második nagy témablokk, ami – közvetlenül vagy közvetve – a bűnöző utánpótlást jelentő fiatalok devianciáinak különféle részterületeit érinti. A következő témacsoport a lakossági félelmet az utóbbi tíz évben leginkább befolyásoló erőszak vizsgálatát célozza. Az utolsó körbe két olyan bűncselekmény-csoport tartozik.

zik – a környezet és a kulturális javak ellen elkövetett bűncselekményekről van szó –, amely szorosan kapcsolódik az első témakörhöz, a bűnmegelőzés kérdéséhez.

„Büntetés-végrehajtási” szempontból, vagyis a börtönügy felől nézve különösen nagy tanulmány érdemel figyelmet. Finszter Géza és Irk Ferenc tanulmánya a szervezett bűnözés kelet-közép-európai alakulását elemzi. Nagy László Tibor dolgozata az erőszakos bűnözés rendszerváltozás utáni alakulását vizsgálja. Póczik Szilveszter a romákkal kapcsolatos újabb kriminológiai kutatásáról számol be. (Mint ismeretes, a szerző 1999-2000-ben a magyarországi büntetés-végrehajtási intézetekben végzett vizsgálatokat.) Utasi Judit tanulmánya a javítóintézetből elbocsátott fiatalok pártfogó felügyeletének eredményességéről ad beszámólót.

* * *

Paneth Gábor: Kriminálpszichiátriai vázlatok. Bp. Animula Kiadó. 2002. 122 oldal. 1450 Ft.

A kötet szerzője, neves pszichiáter, aki több évtizednyi igazságügyi elmeszakértői tevékenység után már húsz éve, az Igazságügyi Megfigyelő- és Elmeegógyító Intézetben, az IMEI-ben dolgozik.

Az IMEI megfigyelő tevékenysége leginkább kriminálpszichiátriai jellegű. A kriminálpszichiátria a klinikai pszichológia és az igazságügyi (vagy törvényszéki) elemkörtan között helyezkedő tudományterület. Az igazságügyben dolgozó pszichiáterek – Paneth Gábor szerint – „két úr szolgái”, munkájuk során orvosi és ettől sokszor jelentősen különböző jogi szempontokat kell összhangba hozniuk. Az orvosi szempont: egészséges vagy beteg? A jogi pedig: ártatlan vagy bűnös? Ezek variációiból „jön ki” azután a kliens/tettes beszámíthatósága.

A karcsú könyv két részből áll. Az első rész a kriminálpszichiátria helyét, szerepét sajátosságait vázolja fel, érinti többek között a beszámíthatóság kérdését, valamint a pszichológiai tesztek alkalmazhatóságának problematikáját. A második rész 40 esetet mutat be. A szerző szerint a normális személyiségfejlődés során az egyénnek meg kell haladnia az anyához, majd az apához való kötöttséget, „apagyilkosságot” és „anyagyilkosságot” kell elkövetnie, természetesen szimbolikusan, nem konkrét formában. Az esetek tehát a személyiség fejlődésének „kriminális kifutásait” illusztrálják.

A könyv tartalmával a büntetés-végrehajtásnál dolgozó pszichológusoknak, illetve a börtönpszichológia iránt érdeklődő más büntetés-végrehajtási szakembereknek is érdemes megismerkedniük.

* * *

Veczkó József: Gyermek- és ifjúságvédelem. Család- és gyermekérdekek. Gyula. APC-Stúdió. 2002. 319 oldal. 3360 Ft.

A könyv szerzője hosszú tanári pályája során évekig dolgozott gyermekotthonban nevelőtanárként, továbbá nevelési tanácsadóként a „nehezen kezelhető gyermekek” segítő nevelésével foglalkozott, később a gyermekvédelem témakörében több könyvet is publikált.

Az 1980-as években végleg szertefoszlottak a szociális gondok szavatolt megoldásához fűzött illúziók. A társadalmi működési zavarai azóta is sújtják a leginkább kiszolgáltatott réteget, a gyermekeket, s közülük is leginkább azokat, akik hátrányos vagy veszélyeztetett (gyakran a kettő együtt) helyzetben kénytelenek élni. Az új gyermekvédelmi törvény (1997) új reményeket ébresztett. Az elkövetkezendő években dől majd el, hogy a Családsegítő Központok hathatós munkát tudnak-e végezni, vagy csak a hagyományos – szép szavakba öntött – szegényügyi adminisztrációról lesz-e szó.

A könyv tartalma tíz fejezetre oszlik. Az első két anyagrészt a gyermekvédelem és előzményei rövid történetét írja le. A harmadik fejezet a gyermekvédelem alapfogalmairól és intézményeiről, míg a következő egység a vizsgálati és kísérleti módszerekről szól. Ezt követően a szerző a személyiségfejlődés alapfeltételeinek bemutatása után – több fejezeten keresztül – megismerteti az olvasót a gyermekek szocializációját hátráltató és veszélyeztető tényezőkkel. Végül az egyes alkalmazkodási nehézségekkel küszködő gyermekek nevelési módszereit tárgyalja.

A Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Tanárképző Főiskolai Kar Neveléstudományi Tanszéke által támogatott kiadvány a téma jól áttekinthető összefoglalását nyújtja, tankönyvként is használható.

Deák Ferenc István

*Válogatás a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság
Szakkönyvtára szerzeményeiből.*

Az erőszakos bűnözés

Az erőszakos bűnözés az a bűnözési kategória, amely a legerőteljesebb társadalmi reakciókat képes kiváltani. Éles jogpolitikai viták folynak vele kapcsolatban, a média érdeklődésének középpontjában áll, és az emberek többségének hátrázott véleménye van róla, az okairól és az ellene való fellépésről is. Mindezek után meglepőnek tűnhet, hogy Dr. Domokos Andrea a hazai jogirodalomban hosszú idő óta az első, aki átfogóan foglalkozik a kérdéskörrel *Az erőszakos bűnözés* című művében.

Hiánypótló munkáról van szó, amelyben teljes képet kapunk magáról az erőszakról, az erőszakos bűnözés tradicionális és új formáiról, a média szerepéről, és a megoldási lehetőségekről; mindezt széles körben felhasznált statisztikai adatokkal alátámasztva. Mivel a vizsgált bűncselekmények sajnos mindennapjaink részét képezik, így nem kizárólag a szakmabeliek érdeklődésére tarthat számot a könyv, ezért lényegesnek tartom, hogy a mű nyelvezete világos, pontos, egyértelmű és nem csak a jogászok számára érthető.

A témaválasztás aktualitásáról szólva talán elegendő, ha a médiában az emberölésekkel, a testi sértésekkel, a garázda cselekményekkel vagy a rablásokkal kapcsolatos híradásokra, vitákra gondolunk. Fontosnak tartom, hogy a véleményformálás során egy ilyen átfogó jellegű, széleskörű jogirodalmi, statisztikai elemzést tartalmazó műre támaszkodhatunk.

A könyv bevezetőjében a szerző irodalmi, bibliai, mitológiai, operairodalmi példákat sorol az erőszakhoz, agresszióhoz kapcsolódóan, majd megállapítja:

„Pusztító hajlamok laknak tehát bennünk, az emberben megvan a késztetés arra, hogy a másik ellen törjön”.

Az I. fejezet az erőszak fogalmával, megjelenési formáival foglalkozik, megkülönböztetve a legitim (pl. igazságos háború, agresszív sportok) és illegitim erőszak (pl. erőszak a családban, az iskolában, az utcán, a sporteseményeken) formáit. Kutatja, hogy honnan ered az agresszió, bemutatja az erőszak keletkezéséről szóló elméleteket. Végül az erőszakról, mint deviáns magatartásformáról, illetve a különböző devianciákról olvashatunk.

A II. fejezet az erőszakos bűnözés tradicionális és új formáit mutatja be, és az Amerikai Egyesült Államok, Oroszország, és Magyarország helyzetét elemezve leszögezi, hogy az erőszak elterjedtsége világjelenség, nem tekinthető kizárólag közép-kelet európai sajátosságnak, a rendszerváltás egyik negatív hatásának. Az erőszakos bűnözés új jelenségeit vizsgálva a szerző – amint azt Gönczöl Katalin professzorasszony a könyv ajánlása során kiemeli – bevezeti az öncélú erőszak kategóriáját a magyar kriminológiai gondolkodásba, amely azt jelenti, hogy egyes fiatalokú elkövetői körökben maga az erőszak vált szükségletté, ezért a bűncselekményeket rendkívül brutálisan követik el.

A III. fejezet kriminál-statisztikai adatok szemléltetésével mutatja be a nyolcvanas-kilencvenes évek magyarországi erőszakos bűnözését.

Vizsgálja a cselekmények elkövetési hely szerinti megoszlását, az elkövetők kor, nem, foglalkozás, iskolai végzettség és családi állapot szerinti tagolódását, az

elkövetési eszközöket, módokat és körülményeket. Foglalkozik a drog és az alkohol, valamint az erőszakos bűnözés közötti kapcsolattal is. Az adatokból levont elméleti következtetések azt bizonyítják, hogy folytatódtak a nyolcvanas évek közepén megkezdődött változások az erőszakos bűnözésben, egyes jelenségek pedig sajnálatosan fel is erősödtek.

A IV. fejezet foglalkozik az agresszió és az azt közvetítő média kapcsolatával. Bemutatja az elmúlt évtizedek nemzetközi kutatási eredményeit, illetve a magyar vizsgálatokat. Ezek alapján empirikusan nem lehet igazolni a médiában sugárzott erőszak és az agresszív viselkedés közötti összefüggést, de az is megállapítható, hogy erőteljes negatív, megerősítő jellegű hatást gyakorolnak a fiatalok erőszakos magatartására a különböző erőszakot sugárzó műsorok. Ennek a megállapításnak nagy jelentőséget tulajdonítok, mivel felhívja a figyelmet a család fontos értékközvetítő szerepére (illetve napjainkban inkább ennek hiányára), és nem a manapság divatos álláspontot foglalja el, miszerint kizárólag az erőszakos filmek, műsorok térnyerése miatt nő a társadalomban az agresszivitás magatartásokra való hajlam.

Az V. fejezet az erőszak intézményesített kontrollját vizsgálja, kiemelve az állam büntetőpolitikájának fontosságát. A rendszerváltást követően az igazságszolgáltatási rendszerben bekövetkezett változások hatását elemzi a szerző, és arra a következtetésre jut, hogy ma még nem ha-

tározott és egyértelmű az eltérő társadalomra veszélyességű cselekmények közötti különbségtétel, a Btk. Különös Részi törvényi tényállásai között tovább kellene végezni a differenciálást. Vizsgálja a társadalompolitika és a bűnmegelőzés kapcsolatát, a veszélyeztetett fiatalok integrálásának lehetőségeit, a család, az iskola, a barátok, a gyermekjóléti rendszer szerepét. Bemutatásra kerülnek a sikeres külföldi megoldások.

A monográfia végén gazdag irodalomjegyzék, angol nyelvű összegzés, és további kriminál-statisztikai adatokat tartalmazó táblázatok találhatók.

A tartalmi gazdagság és sokszínűség mellett feltétlenül meg kell említeni a kiadvány nivós formai megjelenését, áttekinthető szerkezetét. A borítón a bevezetőben említett bibliai példákra utalva Bardócz Lajos grafikusművész Káin és Ábel című fametszete látható.

Összegzésként leszögezhető, hogy ez a magas színvonalú tudományos munka méltán gazdagítja a magyar büntetőjogi szakirodalmat, nyugodtan támaszkodhat rá az olvasó, ezért őszintén ajánlom mindenkinek – nemcsak jogi szakembereknek –, aki az erőszakos bűnözés kérdéseivel kíván foglalkozni.

Dr. Szabó Krisztián

Dr. Domokos Andrea: *Az erőszakos bűnözés.* Hinnova Magyarország Kft., Budapest, 2000.

CONTENTS

FORUM

5 Dr. Ferenc Tari: The duties of the Ministry of Justice, with special regard to crime prevention

STUDY

9 Dr. Marianna Végh: About the employment of prisoners

25 Ferenc István Deák: Employment in the Correctional Service of Canada

31 Zoltán Borgulya – Zsuzsanna Antal: On the experience of the 'Last chance for re-integration' Phare Project

41 Mercédesz Mészáros: Re-socialization of detained young adults

55 Balázs Bujdosó – Erzsébet G. Szabó: 'Pressure - born art'

63 Dr. György Vókó – Dr. Tímea Kurdi: Prisoners' complaints concerning the fields of treatment

75 Zsolt Bereczki: Prison Policy in the European Union

85 Zsuzsanna Juhász: About two recommendations of the European Council concerning prison matters

95 Dr. Albert Antal – Dr. János Laczkó: The short history of the Forensic Observational and Psychiatric Institution

99 Dr. Albert Antal – Dr. János Laczkó – Dr. László Kardon: Questions of criminal law and criminal procedure law concerning mandatory treatment and temporary mandatory treatment

111 Dr. János Schuller: Hepatitis

ABROAD

119 Klára Király: News from the prison - world (translation)

125 Klára Király: Questions of employment in international relations (translation)

131 Klára Király: The ethic of the privatization of penitentiary institutions (translation)

WORKSHOP

139 Dr. István Molnár – Dr. Zsuzsanna Pecze: Precision thinking technology in Baracska

BOOKSHELF

147 Dr. György Vókó – Dr. András Szücs: Thoughts on 'The defending counsel' monography

151 Ferenc István Deák: Bookshelf

155 Dr. Krisztián Szabó: Review on 'The violent delinquency' book of Dr. Andrea Domonkos

INHALT

FORUM

5 Dr. Ferenc Tari: Die Aufgaben vom Justizministerium in besonderer Hinsicht der Kriminalprevention

STUDIE

9 Dr. Marianna Végh: Beschäftigung der Festgenommenen

25 Ferenc István Deák: Insassenbeschäftigung und Arbeit bei der Justiz von Kanada

31 Zoltán Borgulya - Zsuzsanna Antal: Erfahrungen über den PHARE Project „Letzte Chance für die Reintegration“

41 Mercédesz Mészáros: Resozialization von herabwachsenden Inhaftierten

55 Balázs Bujdosó - Erzsébet G. Szabó: „Kunst von Zwang geboren“

63 Dr. György Vókó - Dr. Tímea Kurdi: Ankalgen von Festgenommenen im Thema von Behandlung

75 Zsolt Bereczki: Justizvollzugspolitik von der EU

85 Dr. Zsuzsanna Juhász: Über zwei Empfählungen von der Europäischen Kommission

95 Dr. Albert Antal - Dr. János Laczkó: Kurze Geschichte der Forensischen Anstalt

99 Dr. Albert Antal - Dr. János Laczkó - Dr. László Kardon: Strafrechtliche und strafprozessliche Probleme der Zwangsheilung und vorläufigen Zwangsheilung

111 Dr. János Schüller: Infektiöse Leberentzündung

AUSLAND

119 Klára Király: Nachrichten von Gefängniswesen (Übersetzung)

125 Klára Király: Fragen von Beschäftigung weltweit (Übersetzung)

131 Klára Király: Ethik der Privatisation von Justizanstalten (Übersetzung)

WERKSTATT

139 Dr. István Molnár - Dr. Zsuzsanna Pecze: Präzise Wirtschaftstechnologie in Baracska

BIBLIOTHEK

147 Dr. György Vókó - Dr. András Szűcs: Meinungen über die Monographie „Verteidiger“

151 István Ferenc Deák: Bücher-schrank

155 Dr. Krisztián Szabó: Rezension über das Buch von Dr. Andrea Domokos: Gewalttätige Kriminalität

TARTALOM

FÓRUM

5 Dr. Tari Ferenc: Az IM feladatai, különös tekintettel a bűnmegelőzésre

TANULMÁNY

9 Dr. Végh Marianna: A fogvatartottak foglalkoztatásáról

25 Deák Ferenc István: Foglalkoztatás, munkáltatás a kanadai büntetés-végrehajtásban

31 Antal Zsuzsanna—Borgulya Zoltán: „Az utolsó esély a reintegrációhoz” című PHARE projekt tapasztalatairól

41 Mészáros Mercédesz: Letartóztatásban lévő fiatal felnőttek reszocializációja

55 Bujdosó Balázs—G. Szabó Erzsébet: „Kényszerszülte művészet”

63 Dr. Kurdi Tímea—Dr. Vókó György: Fogvatartotti panaszok a bánásmód köréből

75 Bereczki Zsolt: Az Európai Unió büntönügyi politikája

85 Dr. Juhász Zsuzsanna: Az Európa Tanács két büntönügyi tárgyú ajánlásáról

95 Dr. Antal Albert—Dr. Laczkó János: Az Igazságügyi Megfigyelő és Elmeggyógyító Intézet rövid története

99 Dr. Antal Albert—Dr. Laczkó János—Dr. Kardon László: A kényszer-gyógykezelés és az ideiglenes kényszer-gyógykezelés büntetőjogi és büntető-eljárásjogi problematikája

111 Dr. Schuller János: A fertőző májgyulladás

KÜLFÖLD

119 Király Klára: Hírek a börtönvilágból (fordítás)

125 Király Klára: A foglalkoztatás kérdései nemzetközi viszonylatban (fordítás)

131 Király Klára: A büntetés-végrehajtási intézmények privatizációjának etikája (fordítás)

MŰHELY

139 Dr. Molnár István—Dr. Pecze Zsuzsanna: Precíziós gazdálkodási technológia Baracsán

KÖNYVESPOLC

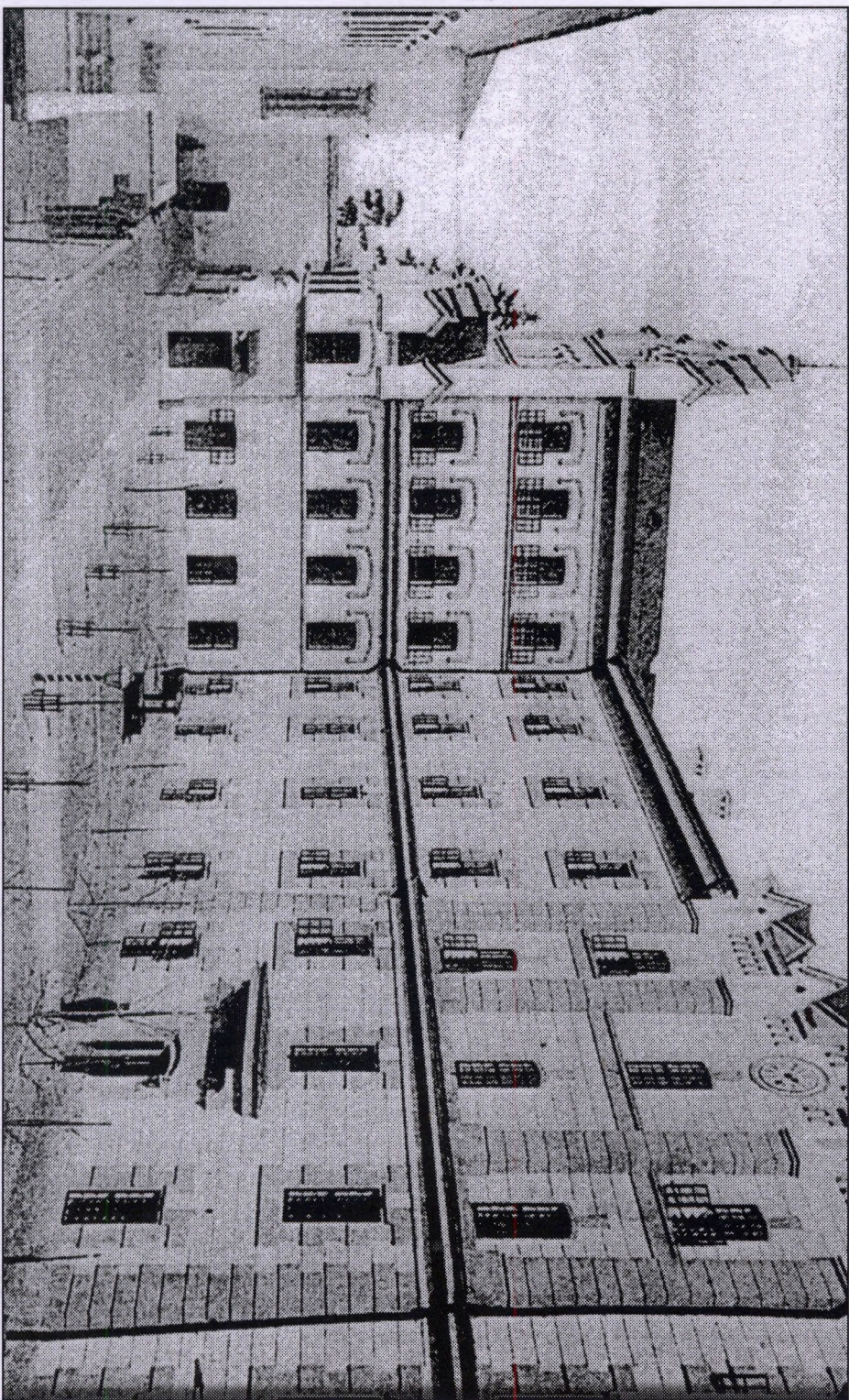
147 Dr. Vókó György—Dr. Szücs András: Gondolatok „A védőügyvéd” című monográfiáról

151 Deák Ferenc István: Könyvespolc

155 Dr. Szabó Krisztián: Az erőszakos bűnözés

Ára: 300 forint

Szamosújvári Kir. fegyrintézet
Maison de force de Szamosújvár

Főépület
L'édifice principal

Erdélyi fotogr.